

BOREC

1959

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK XI

1959

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE, ZALOŽBA »BOREC«, DIREKTOR: MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ • UREJA UREDNIŠKI ODBOR: MITJA RIBIČIČ, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE BERTONCELJ-MARJAN, FRANCE ŠUŠTERŠIČ IN MILE PAVLIN • GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: FRANCE ŠUŠTERŠIČ • KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

	Stran
UVODNIKI	
Prijateljstvo pravega kova (France Sušteršič)	1
Veliki jubilej (Dušan Bravničar)	49
Osmi marec (Erna Muser)	97
Dvajseti april — naš vseljudski praznik (France Sušteršič)	145
Partija nam je pokazala pot in nas vodila do zmage (govor Josipa Broza-Tita na seji CK ZKJ)	217
Praznovali smo dan mladosti (France Sušteršič)	265
Naša najhujša preizkušnja (iz posvetila Aleksandra Rankoviča)	313
Cuvajmo borbene tradicije (govor Aleksandra Rankoviča ob 4. juliju)	361
Deset let (Janez Vipotnik)	409
Ob srečanju na Turjaku (France Sušteršič)	457
Brez Partije ne bi bilo nove Jugoslavije (članek Borisa Kidriča iz »Ljudske pravice« decembra 1943. leta)	505
Dobro se pripravimo! (France Sušteršič)	553

DOKUMENTI

Krn C-32 (Izidor Stres)	9
Rablji narodov (prevedel Davorin Ravljen)	14
Troje odgovorov na »upravičeno radovednost«	23
Bilečanka (Milan Apih)	52
Zbor v Črnomlju (France Sušteršič)	60
Prvi vzpon partizanov na Triglavsko pogorje (Jože Ribičič)	131
Mejniki na prehojeni poti (France Sušteršič)	146
SKOJ — udarna pest jugoslovanske revolucionarne mladine (Mile Pavlin)	152
Prve žrtve (Mile Pavlin)	153
Upor husinskih rudarjev (France Sušteršič)	158
Proti Orjuni (France Klopčič)	160
Od Ade Ciganlije do Ljubljane (Slobodan Vujica)	164
Zmaga v boju za enotno Partijo (Slobodan Vujica)	169
Krnavo zlato (France Sušteršič)	171
Prva ilegalna tiskarna v Ljubljani (Mile Pavlin)	173
Volitve v narodnoosvobodilne odbore spomladi 1944 (dr. Maks Šnuderl)	189

	Stran
Dragoceni podatki o prvih partizanskih enotah na Gorenjskem (France Sušteršič)	212
Operacija Rösselsprung (France Sušteršič)	221
Kako so nastala ilegalna imena naših voditeljev (Slobodan Vujica)	233
Številke iz statistike nasilja	306
Najvažnejši dogodki pred vstajo in ob vstaji jugoslovanskih narodov (France Sušteršič)	314
Narodnoosvobodilni boj v številkah (France Sušteršič)	317
Za človeka	321
Partizanske obleke, navade in prehrana (Mile Pavlin)	325
Beležke o delu Komunistične partije v Mariboru v obdobju 1936 do 1941 (Branko Babič)	366
Tako se je rodila nova ljudska oblast (Andrej Pagon)	375
Tovariš Tito naši mladini	508
Pred dvajsetimi leti: Ob 4.45 (prevedel Davorin Ravljen-Suh)	525
Vojska novega kova (France Sušteršič)	485
Dokumenti revolucionarnega gibanja v Mariboru 1918 do 1941 (France Filipič)	555
	565

ČRTICE — NOVELE —
REPORTAZE — SPOMINI —
POTOPISI

Za komuniste ni bilo amnestije (Mile Pavlin)	3
Rdeče zastave niso zaplenili (France Filipič)	5
Srečanje s partizani (Roy S. Neill)	8
Njegov prvi in zadnji juriš (Todor Vujasinović)	16
Pokol (M. Lombar)	17
Prisotnost duha (Nande Zužek)	18
Kot bi se vdrl v zemljo (Franc Sodja-Gašper)	21
S pestmi in zobmi (Izidor Stres)	24
Sprijaznil sem se z zbrojevko (Stane Zidan)	26
Strašna noč (Stane Krotec)	27
»Akcija« Šilčevega očeta (Vinko Knol)	30
»Gor čez izaro...« (Fedor Bevc)	30
V četici je bilo vse tiho... (Ludvik Zupanc-Ivo)	32
Klicali so me le na konferenco (Veljko Kovačević)	57
Lojze Kebe-Štefan (Ivan Jan)	59

	Stran
Pomagal nam je iz zagate (Todor Vujasinović)	71
Mucika moja (France Filipič)	73
Bela prikazen (Karel Leskovec)	77
Napad na Runarsko leta 1942 (Toni Pristov-Gusar)	78
Ne pozabi na puško (Fanika Šrimpš)	80
Dva proti šestdesetim (Tone Dulmin)	82
Moša Pijade (Milan Apih)	100
Zbor aktivistk v Črnomlju (Stefanija Podbevšek)	102
List iz spominov aktivistke Marije (Marija Koren)	104
Steber na klancu (France Sušteršič)	105
Danila Kumar-Andreja (Mile Pavlin)	107
Marija Pirnatova (Ančka Čerin)	108
Anketni listi (Matevž Hace)	111
Zidovi se umikajo (Radko Polič)	122
Past (J. Neseke)	125
Takrat se vedno kaj zgodi (Vojko Novak)	127
Čudna beračica (Tone Habe)	163
Po plazovih in čez ruševje (Peter Uzar)	166
Utrinki iz spominov starega komuniste (Mile Pavlin)	167
Vrnitev (Miha Klinar)	175
»Oblaki so rdeči« (Miha Čerin)	179
Dogodek v šoli (France Sušteršič)	181
Marčni dnevi 1941 v Mariboru (Milica Ostrovska)	184
Kje so komunisti? (Vlado Šegrt)	186
Posvetovanje za Cinkom (France Sušteršič)	188
Spomin na eno izmed pomembnih akcij OF (Mile Pavlin)	191
Obračun pri Komnu (Alojz Ravbar)	200
Kako je bilo na Liparskih otokih... (Janez Rešek)	202
...in na Elbi (Franc Bratovž-Aco)	204
Gost, ki se ni vrnil (Anica Kos)	204
Praznik zmagovitega ljudstva (France Sušteršič)	218
Takrat nas je najbolj skrbelo, kako je s tovarišem Titom (Ivan Hiti-Igor)	221
Prva preizkušnja (Mile Pavlin)	226
Kako so šli tržiški skojevci v partizane (Miloš Sova)	229
»Zdelo se mi je, da sanjam...« (Lojze Papič)	231
Marija Žumer (Ivan Jan)	236

Stran	Stran	Stran			
Pedagog in revolucionar (Mile Pavlin)	237	Komandant Dule pripoveduje (D. Svara)	459	Osvežujoča preproščina (Mile Pavlin)	46
Grozote Glavnjače (Marija Zumer)	238	Nekaj primerjav (Mile Pavlin)	460	Napisi na spomenikih NOB 46, 74, 395, 502	
Majhna deklica in njena velika žrtev (Tone Seliškar)	249	V pasti (Karel Leskovec)	461	Izšla bo zgodovina ZKJ (Mile Pavlin)	55
Tovariša (France Sušteršič)	254	Utrinki iz Podstenice (Mile Pavlin)	464	»Bili smo v Španiji« (Mile Pavlin)	56
Praznik borbene Ljubljane (Mile Pavlin)	266	Patrola in otrok (Todor Vujasinovič)	466	Spomenik — ilegalec (Steva Virag)	65
Pohod ob žici okupirane Ljubljane pred 17 leti (Mile Pavlin)	268	Tudi na fronti so tekale solze (Veliko Kovačević)	468	Nove izdaje del iz NOB (Franc Severkar)	72
Kako smo zavzeli Brod na Kolbi (Franc Avbelj-Lojko)	272	Zaseda (Rado Dolžan)	470	Filme in diafilme — otrokom v šolo (Mile Pavlin)	75
V hiši ob Gradaščici (Marija Ivančič)	275	Dva tovariša (Jordan Leov)	473	»Dobri stari pianino« in drugi filmi s tematiko iz NOB (Franc Severkar)	76
Lepota (Todor Vujasinovič)	278	Prvo pismo sinu partizanu (Mara Samsa)	477	Pobuda, vredna posnemanja (Mile Pavlin)	89
V spomin koroškemu junaku (France Sušteršič)	281	Prvi so zabeli pesem »Hej brigade« (Rudi Hönn)	479	Pripovedi nekdanjih borcev in aktivistov — živa knjiga (Andrej Pagon)	90
Sopek za spomenik v Zerovnici (France Sušteršič)	282	Presenečeni roparji (Drago Jazbec)	485	Kako je s pripravami za postavitve spomenika Borisu Kidriču v Ljubljani? (Mile Pavlin)	192
Slavko Federle (Ivan Jan)	285	Jazbec	487	Temeljito napisan prikaz (Mile Pavlin)	93
Urška Zlatler-Velušček (Ančka Cerin)	285	Očeta so odgnali v ranem jutru (Črtomir Sinkovec)	489	Partija je svarila	110
Dobro so se pripravili na usodne dni (Vinko Knol)	286	Golčaj (Iztok Lipar)	492	Hiša narodnega heroja — muzej	121
Utrinek iz moje mladosti (Jože Purkart)	292	Tragedija pri Belih vodah (Anton Hec)	493	»Deset na enega« in drugi filmi iz NOB (Franc Severkar)	132
Pred bitko v Jelenovem žlebu (Ivan Košljar)	296	Zapuščeno zlato	507	Bogata založniška dejavnost v jubilejnem letu ZKJ	133
Najstarejši partizan (Mile Pavlin)	297	Titova maršalska palica (Vladimir Nazor)	513	Kako bo s spomenikom na Turjaku? (Mile Pavlin)	136
Trojni jubilej slepih tovarišev (Vinko Blatnik)	298	Grobovi žive (Ivan Jan)	515	»Triglav film« snema	144
Volja in roke mu pomagajo (Vinko Blatnik)	299	Vojsko in Vojščica (France Sušteršič)	516	Novo ime — širša vsebina (Mile Pavlin)	184
Rešil se je funkcij (Urh Rešetar)	310	Tu je nadel mlad kurir (Milka Kovič)	517	Muzeji — podoba naše revolucije	209
S partizani (Vladimir Nazor)	319	S srečanja v Završnici (Mile Pavlin)	519	Za ohranitev dokumentov iz protifašističnega boja v taboriščih (Bojan Ajdič)	211
Zelezna hrbtnica borbenosti (Matevž Hec)	322	Odtргali so me od matere (Francika Kranjec)	521	Invalidski pevski zbor čuva lepoto partizanske pesmi (Mile Pavlin)	241
Četa na Mežakliji (Miha Klinar)	329	Tomaž Godec (Ivan Jan)	523	Arhiv smrti	246
Vera Slander-Lojzka (F. Rajtajo)	333	Se zdaj ga vidim (Jože Peskar-Fric)	530	»Pet minut raja« in drugi filmi (Franc Severkar)	252
Slika iz nekdanjih dni (France Filipič)	334	Obris dveh malo znanih enot NOV (Filip Tekavec-Gasper)	533	Izšel je prvi zvezek Vojne enciklopedije (Mile Pavlin)	288
Spomenik prvemu protifašističnemu uporu (Mile Pavlin)	335	Balafun (Alojz Ravbar)	535	Kaj bomo novega brali in poslušali (Franc Severkar)	300
Preteklost — pobuda mladi generaciji (Mile Pavlin)	338	Kako je bilo z bratoma Kur-nik	537	Razstava »40 let KPJ« (Mile Pavlin)	339
Beg pred smrtjo (Ivan Zajec)	340	Kazen (Lojze Zupanc)	538	Knjiga, posvečena tisočim malih ljudi (Mile Pavlin)	348
Reševalci življenj (Katja Spur)	345	Spomini na I. koroško četo (Milan Urh)	540	Dve zelo pomembni knjigi (Mile Pavlin)	350
Partizanska mati (Branko Ponikvar)	349	Rešil nas je s svojim življenjem (Jože Bremec)	556	Na rob gradiva za topografijo Bele krajine (Mile Pavlin)	351
Prva bitka (Miha Klinar)	372	Po dolgih letih smo stopili na morje (Andrej Pagon-Ogarrev)	561	Kronika Prešernove brigade (Stane Pečar)	352
Kako so partizani elektrificirali tri vasi pri Moravčah (France Sušteršič)	378	Študenti v boju proti belemu terorju (Ivan Kreft)	562	Založniški svet Založbe »Borec«	371
Premamilo ga je (Ivan Jan)	386	Podoba štirih desetletij v Loški dolini (Franci Strle)	567	Film »Tri četrtine sonca« končan (Stane Škrabar ml.)	398
V domovino (Albin Marvin)	390	Najlepši spomin (France Sušteršič)	568	Postavili bomo spomenik ljudski revoluciji	411
Ujetnik v Velunjskem grabnu (Ivan Tavčar-Vilko)	392	Pohod na Koroško — decembra 1943 (Karel Pohleven-Drago)	572	Beseda o naših ilustracijah (dr. Stane Mikuž)	414
Bila sem v Starem piskru (Mara Topolovec)	396	Marcel (Joško Bajc)	575	Beseda o literaturi z vojne tematike	417
Pevovski tečaj (Ciril Ster)	398	Izdajalec (Hinko Vilfan)	578	Sence na naših spomenikih (France Sušteršič)	444
Revija »Borec« in zgodovina NOB (dr. Metod Mikuž)	410	Ustje v krvi in ognju (Alojz Ravbar)	580	Spet o spomenikih (France Sušteršič)	496
Nekaj želja za prihodnjih deset let (Tone Seliškar)	413	Kako je padla postojanka v Braniku (Alojz Ravbar)	583	Nekaj misli o Loškem muzeju (Mile Pavlin)	500
Nekaj podatkov o reviji »Borec« (Mile Pavlin)	416	Samo dva sta ostala živa (Črtomir Sinkovec)	585	Knjige o mladinskem gibanju (Mile Pavlin)	500
Razbili smo okove preteklosti (France Sušteršič)	419	Brez odlikovanj (Marcel Kronnegger)	587	Most (Karel Grabeljšek-Gaber)	510
Kurirček Ludvik (Franjo Godec)	420	Narodnoosvobodilni boj v Prekmurju (Jože Janež)		Nove knjige in filmi (Franc Severkar)	524
V krepkljih mučilcev (F. Novak)	422			Pomembno delo muzeja NOB v Kranju (Mile Pavlin)	547
Nekega dne v Polju (Tone Sušteršič-Tine)	424				
Tragedija na Pedrovem (Alojz Ravbar)	434				
Slutnja (Tone Svetina)	435				
Senca na grobu (Karel Leskovec)	438				
Spomini na SVPB »C« (dr. V. Krasnik-Sveto)	439				
Devetintrideset domov je zaihtelo (Jože Janež)	441				

KULTURNI OBZORNIK

Vsaka nova knjiga — kulturni dogodek (Tone Seliškar)	7
Založba »Borec« vabi k sodelovanju	10
Risbe malih jetnikov	20
Nove knjige	29
Muzej — ki še ni muzej (Mile Pavlin)	39
Aktualen razgovor o preteklosti (Drago Miklavec)	41

Stran	
	Nova partizanska pesmarica (France Sušteršič)
539	Pesem borbe in zmage (Rado- van Gobec, dr. Radoslav Hrovatin)
590	Ob spominskem zborniku 11. SNOUB »Miloša Zidanška« (France Filipič)
592	Za tiste, ki nimajo splošne iz- obrazbe (Franc Pokovec- Poki)
595	

PESMI

	Bataljon na mrtvi straži (Fran- ce Filipič)
11	V album (Milan Apih)
54	Kajuhova smrt (Fran Roš)
67	V gorah (Karel Destovnik- Kajuh)
70	Godba pomladi (Srečko Koso- vel)
76	Ob grobu narodnega heroja ing. Hermanka in njegove matere (France Filipič)
93	Sedemstirideset (Vinko Sum- rada)
106	Črni Možje (Matej Bor)
123	Partijska pesem (Tone Seli- škar)
156	Konjuh planinom (Miloš Po- povič-Djurin)
159	Prvomajsko slavje (France Fi- lipič)
174	Jutrišnjemu prazniku (France Filipič)
227	Oporoka pred odhodom (Jo- van Popović)
274	V pregnanstvo (Igo Gruden)
300	V naročje domovine (Tone Se- liškar)
327	Partizanska romanca (France Kosmač)
379	Pohod (Ivan Minatti)
420	Iz cikla Pomlad (France Kos- mač)
423	V poldnevu (Igo Gruden)
423	Požgana vas (Jože Smit)
425	Nepozabljeni naslov (Nada Carevska)
465	Po sonce v sinje dalje (Tone Seliškar)
472	Mejniki (Tone Seliškar)
472	Dolg hodnik (Igo Gruden)
486	Naša ljubezen (Peter Levec)
487	Oktobrska legenda (Tone Seli- škar)
510	Vigred se povrne (Tone Seli- škar)
522	Nekoč v hudi zimi (Tone Seli- škar)
534	Jesen 1944 (Tone Seliškar)
554	Grenak očitek (Tone Seli- škar)
561	Osamljen strel (Tone Seli- škar)
566	

RAZGLED PO SVETU

	Ze petič z »Galebom« (Fran- ce Sušteršič)
2	Dežela otokov in otočkov (France Sušteršič)
2	Dežela jutra (Miran Sat- tler)
61	Zaplinjevalčevi spomini (pre- vedel Davorin Ravljen)
69	Egipt in Sirija — nov list arabske zgodovine (Miran Ogrin)
114	Ni človeka, ki ne bi vedel za Tita (Mile Pavlin)
117	Beneški partizani pred sodi- ščem (Stane Furlani)
119	Kako je v Alžiriji...? (Jože Sirčelj)
193	Konec spora za Ciper (Miran Ogrin)
195	Ujede ne mirujejo (Po »Crve- ni zvezdi«)
197	

Stran	
202	Liparski otoki (Boris Rešek)
222	Predsednik Tito generalni skupščini Svetovne federaci- je bivših bojevnikov
243	Tesnejše vezi z mlado afriško državo (Stane Stanič)
245	Proč s strahotnim orožjem!
282	Občni zbor Zveze koroških partizanov
289	Cejlon — biser Indijskega oceana (Miran Ogrin)
290	Delegacija ZB NOV Jugosla- vije v Italiji
291	V naprednem duhu
312	Kako se je končal kongres SS v Bruslju?
341	En dan med alžirskimi ranjen- ci (Marko Marković)
342	Duh Little Rocka straši tudi v Zahodni Nemčiji
342	MacMillan milijarder?
343	Kairo in Bagdad (Miran Ogrin)
380	Na poti sodelovanja (France Sušteršič)
381	Srečanje s prijatelji (France Sušteršič)
383	Kaj se godi v Latinski Ameri- ki? (Jože Sirčelj)
426	Kako je Hitler sprožil drugo svetovno vojno? (prevedel Davorin Ravljen)
426	Nemiroljubni pojavi (Janko Pleterški)
429	Most na Sredozemlju (Miran Ogrin)
431	Skupina bivših italijanskih partizanov v Sloveniji (Mile Pavlin)
451	Lepše perspektive (Miran Ogrin)
480	Mrzel veter v Aziji (Miran Ogrin)
481	Haile Selassie drugič v Jugo- slaviji
483	Afrika se prebuja (Miran Ogrin)
527	Tragično dogodek v Colombu (France Sušteršič)
528	Prisrčno srečanje s tovarišem iz Poljske (Mile Pavlin)
559	Leto miru (Miran Ogrin)
573	Sekretar ANPI o naši ZB in ZVVI (Walter Nerozzi)
576	»Bil sem partizan v Jugosla- viji.« (Adolfo Zanella)
576	Obiskali smo Buchenwald (France Filipič)
596	»Gozd smrti«
599	

NENAVADNE ZGODBE

1	Ivan Vinkler
2	Mile Pavlin
20	Vinko Snaj
66	Andrej Kumar
130	Vinko Mojškerc
130	Franc Perko
130	Jože Ladiha
199	Mile Pavlin
199	Jože Jakomin
248	France Sušteršič
248	Karel Leskovec
295	Lojze Lapajne
295	Tone Stajdohar
348	France Vrhovšek
386	Polde Stukelj
433	Mile Pavlin
484	Ivo Starin
484	France Sušteršič
530	Viktor Dragaš
575	

PO DOMOVINI — IZ ORGANIZACIJ ZB

	O skrbi za kadre in še o marsičem... (France Fili- pič)
37	Ze drugič pred izpitno komi- sijo (Mile Pavlin)
38	

Stran	
	Za popolnejšo vsebino dela (Mile Pavlin)
43	Njih grobove prerašča trava! (Mile Pavlin)
44	Kratke novice 48, 95, 144, 215, 264, 312, 359, 408, 454, 502, 552, 599
63	Uspehi in izpopolnjevanje so- lanja bivših borcev (France Pokovec-Poki)
86	Letos bomo praznovali Dan borca v znamenju 40-letnice KPJ (Mile Pavlin)
86	Predvsem o človeku (Mile Pavlin)
87	Pravice borcev NOB in voja- ških vojnih invalidov po novem zakonu o invalid- skem zavarovanju (Franc Strle-Nino)
93	V Mariboru bodo začeli akci- je za gradnjo stanovanj za borce NOV in za njihove družine (France Filipič)
94	Sola »Jožeta Kerenciča«
95	Pomenek ob obnih zbiorih (France Sušteršič)
136	Prvič na dopustu
138	Po dolgih letih (Mile Pav- lin)
138	Manifestacija plemenitosti (Mile Pavlin)
139	Pionirji in mladina — za ju- bilej ZKJ (Majda Mar- kič)
140	Posnemanja vredno (France Sušteršič)
140	Opozorilo v zvezi z zahtevki za izjemno upokožitev (Ivan Jenko)
141	Prepotrebna pravila (Mile Pavlin)
142	O postopku za priznavanje posebne delovne dobe (Mile Pavlin)
142	Dvorana je bila premajhna (Mile Pavlin)
214	Spominska plošča na »Svi- cariji« (Mile Pavlin)
236	Kako reševati probleme biv- ših borcev (Marijan Ber- toncelj)
255	Samorastnik (France Sušter- šič)
258	Tovariši, tako ne gre! (Fran- ce Sušteršič)
258	Kranjčani v Gabrju (France Sušteršič)
259	Kupi prošnji (Mile Pavlin)
260	Podrobnejša navodila o po- stopku za priznanje udelež- be v NOB v delovno dobo (Mile Pavlin)
261	V mariborskem okraju je včlanjenih v ZB nad 300 biv- ših internirancev (France Filipič)
263	Lepi obeti za rešitev stano- vanjskega vprašanja (Bojan Ajdič)
263	Stanovanja, solanje, spomeni- ki
263	Tri plošče (Peter Romančič)
284	Delegacija jugoslovanskih in- ternirancev je obiskala Mauthausen
288	Pokojnina ni edina rešitev (Mile Pavlin)
305	Srečanje v Begunjah (France Sušteršič)
305	Novi spomeniki in spominske plošče v mariborskem okra- ju (France Filipič)
307	Sentviški pionirji so počastili spomin talcev (Viktor Roz- man)
308	

Ocepek Angelca 337, 338, Ocepek
Lojze 187, Ožbolt Jože 117, 119;
Pahor Karel 242, Papič Lojze 231,
Pasterk Franc-Lenart 281, 282, Pav-
lič Franja 349, Pekarek Mirko-
Bradač 297, Pijade Moša 100, 101,
Pirnat Marija 108, Podstudenšek
Franc-Rok 281, Pohleven Karel-
Drago 569, Poljanšek Franc-Mar-
jan 281, Popović Miladin 121, Po-
točar Stane-Lazar 581, Prevc Jo-
že 563, Pucar Djuro-Stari 508, Pu-
stotnik Ivan 167, 168;

Ranković Aleksander 234, 508,
Razdrih Feliks 563, Regent Ivan
236, Rešek Janez 203, Ribar Ivo-
Lola 152, Roblek Lado 230, Rodič
Slavko 508, Rozman France-Stane
523, 524, Rudolf Janko 365, Runko
Stane-Mišo 405, Rutar Stanko 9;
Selasie Haile 483, Seliškar To-
ne 413, Skubic Franc 308, Sotler
Bert 144, Stante Peter-Skala 365,
Stojnić Velimir 508, Stres Izidor-

Silvo 9, Stritar Bogdana 479, Stri-
tar Nada-Vidmar 479;

Sibelj Anton-Stjenka 200, Ško-
berne Franc-Sine 588, Slander Ve-
ra-Lojzka 333, Šturm Franc 479,
Sušteršič France 416;

Tavčar Ivan-Vilko 394, Tory Tu-
gomir 144, Turkovitch John 480,
Tušar Srečko 254;

Veselinov Jovan 235, Vilman Ma-
rijan 569, Vivoda dr. Marijan 290,
Vnuk Cedomir 399, Vrhunc Oto 40,
Vukmanović Svetozar 234;

Weiberg A. 575;
Zakonjšek Rado 416, Zamljen 259,
Zapltnik Anton 230, Zatler Urška-
Velušček 285;

Zagar Stane 238, Zagar Stane
mlajši 238, Zumer Marija 238.

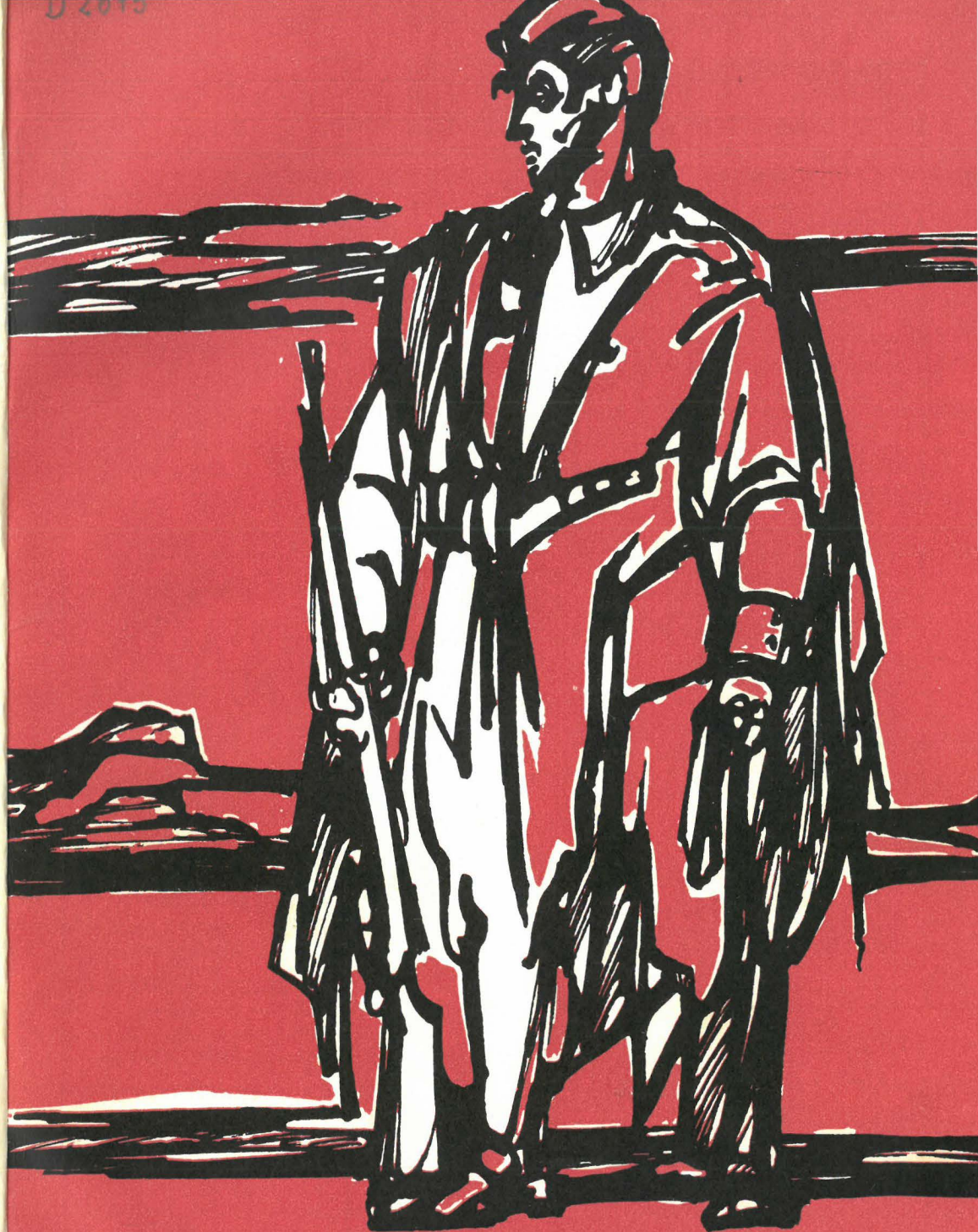
SLIKE NA OVITKIH

Naslovne strani, oziroma zunanjo
opremo za vseh dvanaest letošnjih

številčk revije »Borec« je izdelal
akademski slikar profesor Vladi-
mir Lakovič.

SODELUJOČI ILUSTRATORJI

Andrejevič Đorđe-Kunc, Čiuha
Jože, Detoni Marijan, Dimitrije-
vič Vojo, Hrovatin Karlo, Ilič Bo-
ža, Jakac Božidar, Jemec Marjan-
ca, Karamatijević Pivo, Klemenčič
Dore-Maj, Kos Gojmir, Kralj To-
ne, Kršinić Frano, Lakovič Vla-
dimir, Lubarda Peter, Marjanović
Željko, Mihelič Franc, Mraz Fran-
jo, Mujesinović Ismet, Pengov
Slavko, Perko Lojze, Pirnat Niko-
laj, Postružnik Oton, Potokar Ci-
ta, Pregelj Marij, Radauš Vanja,
Radović Ivan, Sajovic Evgen, Se-
dej Maksim, Seljak Ivan-Čopić,
Sotra Branko, Šimunović Frano,
Slegl Bojan, Subić Ive, Vidic Janez
in Vilhar Mario.

BOREC

1 - 1959

BOREC

VSEBINA I. ŠTEVILKE

Prijateljstvo pravega kova (France Sušteršič)	1
Za komuniste ni bilo amnestije (M. P.)	3
Rdeče zastave niso zaplenili (France Filipič)	5
Vsaka nova knjiga — kulturni dogodek (Tone Seliškar)	7
Srečanje s partizani (Roy S. Neill)	8
Krn C-32 (Izidor Stres)	10
Založba Borec vabi k sodelovanju	11
Bataljon na mrtvi straži (France Filipič)	14
Rablji narodov (D. R.)	16
Njegov prvi in zadnji juriš (Tošo Vujasinovič)	17
Pokol (L. M.)	18
Prisotnost duha (Nande Zužek)	19
Nenavadne zgodbe	20
Risbe malih jetnikov	21
Kot bi se vdrl v zemljo... (Franc Sodja-Gasper)	23
Troje odgovorov na »upravičeno radovednost«	23
Pisma uredništvu	24
S pestmi in zobmi... (Izidor Stres)	26
Sprijaznil sem se z zbrojevko (Stane Zidan)	27
Strašna noč (Stane Krotec)	29
Nove knjige	30
»Akcija« Šilčevega očeta (Vinko Knol)	30
»Gor čez izaro...« (Fedor Bevc)	31
Se enkrat: Borba, boj, bitka (T. G.)	32
V četici je bilo vse tiho... (Ludvik Zupane-Ivo)	33
Se ne veste?	33

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Odras lokalistične miselnosti (M. P.)	34
Kdo je večji krivec? (M. P.)	34
Izrečeno in zapisano...	35

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

O skrbi za kadre in še o marsičem... (F. F.)	37
Ze drugi pred izpitno komisijo (M. P.)	38
Muzej — ki še ni muzej (M. P.)	39
Aktualen razgovor o preteklosti (Drago Miklavc)	41
Za popolnejšo vsebino dela (M. P.)	44
Njih grobove prerašča trava (M. P.)	46
Osvežujoča preproščina (M. P.)	46
Napiši na spomenikih NOB	47
»Borec« poizveduje	47
Kratke novice	48

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Laković

NAŠIM NAROČNIKOM:

Z letošnjim letom so določene naslednje cene za revijo »Borec«: celoletna naročnina 600 din, polletna 300 din in v polusnje vezani letnik 1500 din. Zakaj to zvišanje, ki znaša pri rednih naročnikih za vsako številko 10 din, za posameznike pri vsaki številki 30 din in pri vezanem letniku 370 din? Proizvodni stroški so narastli, že vsa leta nazaj pa so naročniki prejemale revijo po ceni, ki nikakor ni odgovarjala dejanskim stroškom. Revija je bila že doslej, pa bo tudi odslej subvencionirana. Prepričani smo, da bodo naši naročniki to minimalno povišanje popolnoma razumeli, saj bo revija tudi v letošnjem letu prikupno opremljena in vsebinsko bogata.

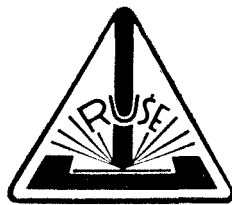
Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, Ljubljana Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajtar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Bertonec-Marijan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik: France Sušteršič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva 22-736, telefon Založbe »Borec«: direktor 23-426, komercialna 23-425. Posamezna številka revije »Borec« 80 din, letna naročnina 600 din, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70; 3-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Predilnica in tkalnica

Maribor

proizvaja bombažno in stanično prejo vseh vrst — bombažne in stanične tkanine za ženske obleke, posteljno perilo, kanafas, flanelo itd.

Lastna predilnica, tkalnica in oplemenitilnica

Zaščitni znak tovarne dušika Ruše

TOVARNA DUŠIKA RUŠE

RUŠE, SLOVENIJA
ŽELEZNIŠKA POSTAJA
RUŠE

Telegram: Azot Maribor
Telefon: Maribor 35-48, 36-48
Teleprinter: 03312

Proizvaja:

1 ELEKTROMETALUR- ŠKE PROIZVODE:

ferrokrom suraffiné, ferro-
krom carburé, silikokrom

2. ELEKTROKEMIČNE PROIZVODE:

kalcijev karbid, kalcijev cianamid in mešana gnojila: nitrofoskal ter mleti fosfat in taljeni fosfat, elektrokro-rund, taljeni magnezit

3. KOMPRIMIRANE PLINE:

kisik, acetilen-dissous-plin, dušik, zrak

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik XI — Januar 1959

Port Said 5. decembra 1958: predsednik Tito v spremstvu predsednika ZAR Gamala Abdela Naserja pregleduje častno četo gojencev pomorske vojaške akademije ZAR

RANCE ŠUSTERŠIČ:

Prijateljstvo pravega kova

V ZAČETKU decembra 1958 je ladja »Galeb« spet odplula na daljno pot. Odplula je v dežele, od katerih nas ločijo tisoči milj morja, ki pa so nam vendarle blizu, saj nas družijo z njimi prijateljstvo pravega kova. Odplula je s predsednikom FLRJ Josipom Brozom-Titom, ki ga spremlja vse jugoslovansko ljudstvo z vročimi željami, da bi bilo to potovanje prav tako srečno, kakor so bila srečna njegova prejšnja potovanja v prijateljske azijske in afriške dežele.

Če se ozremo v zadnja leta najnovejše zgodovine, ko je svetu v senci blokofske politike večkrat grozila nevarnost nove vojne, se kakor svetli žarki zvrstijo pred nami sestanki predsednika Tita s predstavniki dežel Azije in Afrike, ki so se — kakor Jugoslavija — otresle tuje nadvlade in se odločno postavile po robu hegemonističnim težnjam, da bi bile drobiž za poravnavanje računov med velesilami. Mnogo skupnega nas veže s temi deželami, zato so sestanki predsednika

Že petič z »Galebom«

Ladja »Galeb«, s katero potuje te dni predsednik Tito, ima že bogato zgodovino potovanja v tuje dežele. Prvikrat je predsednik Tito potoval z njo leta 1953 v Veliko Britanijo, drugič — leta 1954 v Turčijo in Grčijo, tretjič — leta 1955 v Indijo in Burmo, četrtič pa leta 1956 v Egipt in Etiopijo. Sedanje potovanje v Indonezijo je torej že peto potovanje predsednika Tita z »Galebom«.

Tita z njihovimi predstavniki postali že tradicija, ki sloni na globokih temeljih sodelovanja in medsebojnega spoštovanja, na načelih aktivne koeksistence. To so sestanki zaupanja in prijateljstva, ki se je skovalo v boju za pravico slehernega naroda, da si sam kuje usodo in ureja življenje tako, kakor mu najbolj ustreza. To so plodonosna srečanja, ob katerih se uči svet, da neodvisnost ne sme biti zid, ampak most med narodi.

Tako sodelovanje, ki veže Jugoslavijo s prijateljskimi azijskimi in afriškimi narodi, spremlja nešteto ljudi na vseh kontinentih s čedalje večjim zanimanjem in s toplimi simpatijami. Zgled miroljubnega sodelovanja teh narodov jih spodbuja, da čedalje odločneje obsojajo bloke, pakte in interesne sfere, ki razdvajajo svet v nasprotju z osnovnim človeškim hotenjem ter vsesplošnim stremljenjem po miru in lepšem življenju. Zakaj ne bi vse dežele — pa čeprav imajo različne družbene sisteme — živele v takem prijateljstvu, kakor živijo Jugoslavija, Združena arabska republika, Burma, Indonezija in druge izvenblokovske države? Človeštvo je proti vojni, ker ve, da bi katastrofalno opustošila svet. Nasprotja, v katerih tli vojna nevarnost, pa je moč odpraviti le s konstruktivnim sodelovanjem, z aktivno koeksistenco, ki je spričo naglega razvoja proizvodnih sil postala nujna objektivna potreba, imperativ sodobnosti in vera v svetlejšo prihodnost sveta.

Prepričanje o nujnosti aktivne koeksistence si čedalje krepkeje utira pot širom po svetu. Zato ni čudno, da Jugoslavija kot dosledna zagovornica miroljubnega sodelovanja in pravice narodov do samostojnosti uživa tak ugled na tribuni svetovnega javnega mnjenja, čeprav zagovorniki blokovske politike z obeh strani pisano gledajo na njene odnose z azijskimi in afriškimi narodi. Ne gre jim v račun, da ima Jugoslavija to-

liko prijateljev in da družno z njo krepijo svojo neodvisnost dežele, ki odločno odklanjajo vsakršno blokovsko varuštvo. Nekateri razglašajo politiko aktivne koeksistence za pasivno nevtralnost, ki da ni v prid boju za mir in napredek, govore pa tudi o nekakšnem tretjem bloku, ki je po mnenju enih v službi drugih, po mnenju prvih pa potuhnjen zaveznik prvih. Izmislili so si tudi laž, da se sodelovanje Jugoslavije, Združene arabske republike, Indije in drugih izvenblokovskih držav krha, ker drugače, pravijo, se njihovi voditelji ne bi znova sestajali. Skratka, izvenblokovsko politiko aktivne koeksistence bi radi oblatili in spodkopali.

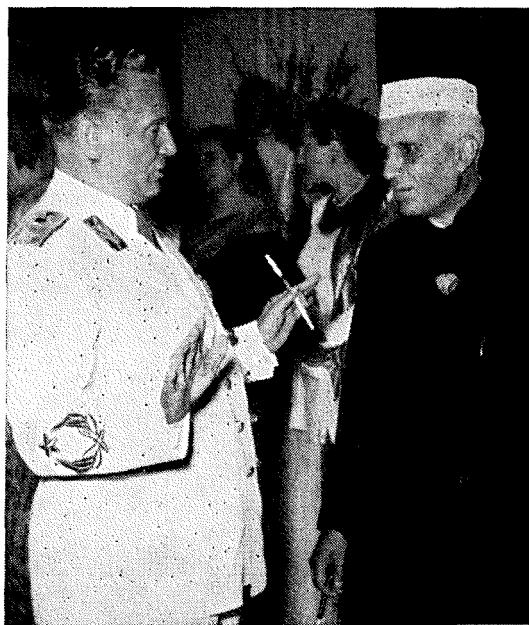
Narodi izvenblokovskih držav dobro vedo, da tiči poglavitno leglo pačenja resnice o njihovi aktivni koeksistenci v pohlepu po njihovi neodvisnosti. Neodvisnost pa so drago plačali, zato se znajo postaviti po robu vsakomur, ki bi jim jo hotel tako ali drugače ukrasti. Neodvisnost je njihova največja pridobitev, ki jo krepijo s plodnim sodelovanjem, z rušenjem dediščine žalostne minulosti in z doslednim bojem za mir — to pa ni pasivna nevtralnost, ki jim jo očitajo nasprotniki. Če bi bili pasivno nevtralni, bi se težko branili pred hegemonističnim pohlepom — ker pa krepijo svojo moč, ker aktivno sodelujejo in uživajo zaradi svoje miroljubne politike podporo naprednih sil vsega sveta, jim nasprotniki ne morejo do živega. To pa hkrati pomeni, da se njihova aktivna koeksistenca nikjer ne krha, ampak nasprotno — krepí se in čedalje odločilnejša je njena vloga v mednarodni areni, čedalje pomembnejši je glas teh dežel v Organizaciji združenih narodov, ko nastopajo z enotnimi ali zelo sorodnimi stališči proti blokovski politiki, proti vojnim paktom in oboro-

Dežela otokov in otočkov

Indonezija obsega skoraj dva milijona kvadratnih kilometrov. To so Veliki Sundski otoki — Sumatra, Java, Borneo in Celebes, okoli katerih je še na tisoče manjših otokov. Indonezijskemu arhipelagu pripada tudi vzhodni del Nove Gvineje, medtem ko si njen zahodni del — Irian — še vedno laste Nizozemci. Nekoč so se imenovali vsi ti otoki Holandska Indija (Nederlandsch Indië). — Indonezija je bila namreč holandska kolonija, neizčrpna surovinska baza za holandsko industrijo. Neodvisnost je dosegla leta 1947. Po štetju iz leta 1930 je imela ta dežela 60 milijonov prebivalcev, zdaj pa jih ima že 85 milijonov.

ževalni tekmi, proti kolonializmu in rasni diskriminaciji itd. Zato je povsem razumljivo, da se njihovi predstavniki pogosto sestajajo, saj si lahko vselej odkrito pogledajo v oči in njihov stisk rok pomeni mnogo več kakor običajno diplomatsko vljudnost. Kaj pomenijo ti sestanki, je zelo jasno in odkrito povedal komentator sirskega časnika »Alef Baa« ob nedavnem srečanju predsednikov Tita in Naserja v Port Saidu: »Sestanek obeh velikih državnikov bo močno vplival na krepitev bodočega razvoja dežel, ki hočeta ohraniti svoje nacionalno dostojanstvo kakor tudi ugled zunaj vplivnih področij. Ta sestanek je potrdil resnično solidarnost med narodi Jugoslavije in narodi Združene arabske republike ter Afrike in Azije sploh. Ta solidarnost je edino sredstvo, ki lahko kljubuje politiki imerializma.«

Ponosni smo, da smo se borili za tako Jugoslavijo, ki gradi srečno bodočnost svojim otrokom ter utira pot solidarnosti in konstruktivnega sodelovanja med narodi. Prav tako pa se tudi prijateljske afriške in azijske dežele s ponosom ozirajo na uspehe svojega boja za neodvisnost, na pot mirne graditve in na mesto, ki ga zavzemajo na svetovni politični tribuni. In kakor mi, tako

Tito in Nehru v Beogradu 2. julija 1955

so tudi oni prepričani, da bo zgodovina dvajsetega stoletja potrdila pravilnost našega skupnega boja za srečnejšo bodočnost vsega človeškega rodu.

Za komuniste ni bilo amnestije

Pred štirimi leti je praznovala vsa osnovna organizacija Zveze komunistov, v katero je vključena Drakslar Marjana, tridesetletnico njenega revolucionarnega dela, tridesetletnico njenega članstva v Komunistični partiji. Njeno revolucionarno delo pa se je pravzaprav začelo že prej, takoj po končani I. svetovni vojski, ko je začela Marjana obiskovati politična zborovanja, ko se je vključila v SKOJ.

»Marjana bo marsikaj lahko povedala iz svojega bogatega revolucionarnega delovanja,« sem se spomnil, ko sem premišljeval, kako bi »Borec« s spomini predvojnih komunistov prispeval k štiridesetletnici Komunistične partije Jugoslavije oz. ZKJ. Saj je Marjana Drakslar tovarišica z najdaljšim partijskim stažem v Sloveniji. Kdo drug kot stari

komunisti naj bi vedeli več o gibanju, ki so mu pripadali dolga leta, o Komunistični partiji, ki je že daleč pred zadnjo

Marija Drakslar-Marjana

vojno vodila napredne ljudi v boj za socialno in nacionalno svobodo, o Komunistični partiji, ki je pred vojno pripravljala pot narodnoosvobodilni borbi in le-to od njenega začetka leta 1941 pa do zmagovitega konca tudi vodila.

Našel sem jo v pisarni. Takoj ko sem povedal, po kaj sem prišel, je rekla: »Pojdi h komu drugemu, saj nas je mnogo. Zakaj ravno k meni? Ne maram, da bi mi kdo očital, da silim v ospredje.« Seveda se nisem pustil »prepričati« in sem jo vztrajno nadlegoval, dokler ni popustila. Torej, če jo bo kdaj kdo dolžil kaj takega, sem jaz krivec, ne pa ona.

Po prvi svetovni vojni je Marija stanovala v podstrešju pritlične hiše na Aljaževi ulici v Šiški. Takrat je bilo le nekaj hiš ob Celovski cesti, nekaj na

Knezovi in nekaj na Aljaževi, odtod do gorenjske železnice pa so bile prazne poljane. Jeseni 1918 se je šla učiti za šiviljo. Lastnica šivalnice je bila zelo pobožna, saj je bila v Šentpeterski fari predsednica »Marijine družbe«. Pogosto je spraševala Marjanco, če kaj hodi v cerkev in zakaj ne postane tudi ona članica »Marijine družbe«. Izgovarjala se je, da ji tega ne pusti oči.

Očim je bil v ruskem ujetništvu. Po miru v Brest-Litovsku se je spomladi 1918 vrnil iz ujetništva. Takoj je moral na italijansko bojišče. S seboj pa je prinesel duha proletarske vzajemnosti. Ko se je vrnil po končani vojski domov, je jemal s seboj Marjanco na shode in zborovanja. Tako je dekle prvič slišalo za napredno gibanje. Po vsem tem ji iz razumljivih razlogov prav nič ni dšalo postati članica »Marijine družbe«.

Ko se je po dveh letih učila za šiviljo, se je zaposlila na Novem trgu, v isti hiši, kjer je bil Delavski dom. Še vedno se je udeleževala vseh shodov in komunističnih zborovanj, sodelovala je pri prvih volitvah za parlament in se vpisala v »rdeči sindikat«, ki ga je vodil Bartulović. Tega je pozneje policija izgnala iz Slovenije kot tujca. Kmalu je Marjana postala članica Zveze komunistične mladine, ki se je sestajala v Delavskem domu.

»Skupno z vajeniško mladino smo se bojevali za osemurni delavnik in za prosto nedeljo«, je pripovedovala Marjana. »Prej smo delali od zore do noči, v nedeljo pa je bil šolski pouk. Tudi drugače so nas izkoriščali in smo morali za delodajalce opravljati različna dela, ki niso imela z našim poklicem pogosto nobene zveze. Ukvarjali smo se s telovadbo, prirejali izlete in študirali marksizem v krožkih. Še zdaj se spomnim prvomajske povorke, ko smo z rdečo zastavo korakali po mestu. To je bilo še pred Obznano.«

Po prepovedi KP in SKOJ se je delo nadaljevalo v nekatrni pollegalnosti. Prirejali so čajanke, igre, »Dedka mraza«, udeležovali so se v »Svobodi«, delavskem kulturno-prosvetnem društvu. Protesti-

Marija Drakslar-Marjana, januarja 1944 v Srednji vasi pri Crmošnjicah

rali so proti nasilju Organizacije jugoslovanskih nacionalistov (ORJUNA), ki je uživala vso podporo oblasti. Oboroženi in uniformirani orjunaši so napadali prostore delavskih društev in posamezne aktiviste. To je bila prava jugoslovanska fašistična milica. Člani delavskih organizacij in KP so stražili svoj dom pred nasilniki. »Nekoč je malo manjkalo, da nas niso Gameljčani nabili,« pripoveduje o tem časovnem razdobju Marjana. »Vračali smo se z nekega izleta in glasno prepevali po napevu orjunaške himne parodijo na ORJUNA. Ljudje so mislili, da smo orjunaši, ker niso slišali besed, ampak samo napev. Komaj smo jih prepričali, da nismo orjunaši.« Tako je ljudstvo sovražilo zarodke fašizma.

V Partijo sem bila sprejeta menda leta 1925, mogoče pa tudi leto prej. Ne spominjam se več točno, kdaj so me sprejeli in mogoče sem bila že članica pred »uradnim« sprejemom, pa mi tega niso utegnili sporočiti. Če se prav spominjam, je bilo to v znani šišenski gostilni »Pri Keršiču«. Takrat smo imeli sestanke največ po gostilnah. Ni bilo nobene slovesnosti, samo preprosto so me povabili na sestanek in mi sporočili, da sem sprejeta v KP, potem pa sem dobila svoj

»sektor« dela. Imeli smo tudi nekatrne izkaznice, ki smo jih pazljivo skrivali. Delala sem pri »Rdeči pomoči«, podporni organizaciji za družine naših tovarišev, ki so bili ali v zaporu ali pa brezposelni, oziroma smo organizirali, da so dobivali v zapore pomoč. Zbirali smo prispevke in pošiljali pakete...«

Leta 1929 so Marjanco prvič zaprli ravno zaradi pošiljanja paketov zapornikom. Njo in tri tovariše so zaprli in jim očitali, da so člani KP in hoteli izvedeti zakaj pošiljajo zapornikom pakete. Sodilo jih je Sodišče za zaščito države v Beogradu, ki je sodilo predvsem komunistom. To so bili prvi Slovenci pred tem sodiščem in o tem je prinesla »Politika« tudi drobno obvestilo. Članstva v Partiji ji niso mogli dokazati. Obsodili so jo na 6 mesecev strogega zavora. Iz zavora je prišla novembra 1929 in se je takoj spet vključila v ilegalno delo.

»Komaj pol leta je preteklo, pa sem se spet znašla za rešetkami,« pripoveduje Marjana. »Tedaj je nastal velik vdor v našo organizacijo in zaprli so več desetih ljudi. V Slovenijo je prišel neki Antič iz Kumanovega, ki je bil prej v Sovjetski zvezi. Kot tak je delal in živel ilegalno. Nenadoma se mu je omračil um. Prijavil se je orožnikom in povedal nekaj naslovov, kjer je stanoval. Obsodili so ga na 6 ali 7 let zavora in je v bolnišnici za duševne bolezni tudi umrl. Nekaj ljudi, ki jih je Antič navedel, pa se je na policiji slabo zadržalo. Povedali so za svoje zveze s komunisti. Enajst mesecev sem bila v preiskovalnem zaporu, nato pa me je Sodišče za zaščito države obsodilo na dve leti robije. Ker sem 11 mesecev kazni že prestala, mi je ostalo še 13 mesecev. Poslali so me v žensko kaznilnico v Zagreb, ki so jo vodile nune. Tam je bilo zaprtih kakih 130 žensk vseh plasti in slojev. Politična sem bila samo jaz, če ne računam neke madžarske vohunke. Bivanje v kaznilnici je bilo morda najhujše obdobje mojega življenja. Dolgo časa sem bila zaprta v samici. Robija je še hujša oblika kazni kot strogi zapor. Smela sem dobiti samo

eno pismo in en paket na mesec, sprejeti samo en obisk, fizično delo pa je bilo obvezno. Vsako nedeljo so nas gonili v cerkev in med delom smo morale moliti. Upravnica mi je strogo zaščitila, da ne smem govoriti z drugimi jetnicami o komunizmu in zakaj sem zaprta, potem ko sem prišla v skupno sobo. Prvo noč so dali k meni spat neko žensko, ki je zastupila sinovo ženo. Ponoči se mi je sanjalo, da me davi. Že samo neprestano mrmranje molitev po mračnih in zatohlih hodnikih je vzbujalo videz srednjeveškega samostana. Nihče menda ne zna bolj zatirati žensk kot same ženske, posebno redovnice. Med nami so bile tatice, morilke, zvodnice, skratka najbolj propadle ženske. Neka Emina je ubila že drugega moža. Večina jih ni znala ne pisati ne brati, bile so neiskrene in nagnjene k perversnostim. Kasneje sem jim morala med delom čitati sestavke iz nabožnih revij. Nekoč bi morala čitati tudi neko kleveto proti komunistom. Odločno sem se uprla in ko so me vprašali zakaj, sem jim dejala, da ne bom klevetala idejo, zaradi katere 'sedim'. Upravnica kaznilnice je bila sestra social-

demokratskega župana v Ljubljani, ki je moral po Obznani odstopiti. Poznala sem ga in to povedala sestri. Kmalu sem začela prejemati od nje knjige iz njene lastne knjižnice. Drugače pa smo bili komunisti v ječah najbolj brez pravic. Nobena amnestija ni veljala za nas komuniste.»

Leta 1932 je Marjana prišla iz ječe-samostana. Takoj se je z vso vnemo vrgla na delo. Srečala se je z mladimi izobraženci, ki so v vedno več-

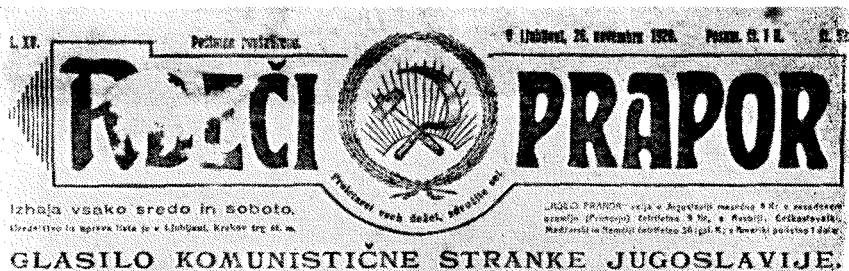
jem številu začeli sodelovati s KP. Med drugimi se je seznanila s tovarišema Kardelem in Kidričem. Tako je dočakala leto 1941 in se takoj vključila v osvobodilno gibanje. Leta 1942 je odšla k partizanom. Po končani vojski je opravljala vrsto vodilnih funkcij v ženskem gibanju. Se zdaj aktivno dela v vrsti družbenih in političnih organizacij, med drugim pa je tudi odbor-nica občinskega in okrajnega ljudskega odbora Ljubljana.

Rdeče zastave niso zaplenili

NJEGOVE oči so že skoraj slepe, a njegov duh je še ves živ in razgiban. Kadar se mu misel vrača v preteklost, je samosvoja, sproščena in jasna. V nekaterih življenjih so razdobja, ko se človek, po notranji potrebi in ob ugodnih zunanjih okoliščinah, dvigne iz povprečnosti, nekako zacveti, kakor rastlina, ko pride njen čas. In kasneje, ko življenjske moči že omagujejo, se vrača spomin najraje k tistim časom, ki so dali pečat in pomen človekovemu življenju.

»Jaz, Ciril Razboršek, sem rojen dne 23. julija 1891. leta v Arji vasi št. 39 po očetu Ivanu in materi Genovefi.« Tako v nekih zapiskih pričanja svojega življenjskega zgodbo »najstarejši mariborski komunist« Ciril Razboršek. Danes je starček, truden, živi v tesnih razmerah, boleha. Toda od prekratnih let po prvi svetovni vojni pa tja do 1926. in 1927. leta pa je bil to človek poln življenjskih sil, prodornega duha in širokega zamaha. Na svečani uvod njegovega življe-

Faksimile dela prve strani glasila Komunistične stranke Jugoslavije »Rdeči prapor«, ki je izhajal v Ljubljani dvakrat tedensko, doklerga niso takratne oblasti po Obznani leta 1921 prepovedale. Leta 1932 je spet začel izhajati, tokrat ilegalno kot glasilo Pokrajinskega komit. KPJ za Slovenijo. »Rdeči prapor« je tedaj prispeval k obnovi in utrditvi KPJ

Največji volilni shod v Ljubljani. Silajna manifestacija Komunističnega proletarijata Ljubljane. - Popolen polom socialdemokratov in drugih lažidelavskih strank.

Delavno ljudstvo Slovenije,

uporabi v nedeljo moč, ki jo imaš v svojih rokah in glasuj za rdečo

sovjetsko republiko

za osvoboditev kmeta in delavca (rečnega in duševnega) izpod oblasti bogatašev!

V znamenju kladiwa in srpa,
združitve delavca in kmeta

njepisa pada luč iz tistih dni, ko je bil velik revolucionar.

Zakaj, v času po prvi svetovni vojni se naprednemu človeku v Mariboru ni bilo lahko znajti. Mlada država, z deloma še komaj prebujenim nacionalizmom, meje, ki so bile v nevarnosti, borba proti nemčurstvu, avstromarksistične težnje precejšnjega dela proletariata, leta nazaj stanovsko vezanega na Gradec in Dunaj, internacionalizem v nasprotju z nacionalnimi koncepcijami, v nacionalni državi Obznana in Zakon o zaščiti države; težko je bilo tedaj postaviti stvari na svoje mesto in ubrati pot resnično naprednega človeka v skladu z nacionalnim težnjami svojega naroda. Razboršek je bil med tistimi, ki so ubrali pravo pot: to je bila velika priložnost njegovega življenja. Kako slikovito je njegovo pripovedovanje iz tistih dni! Dva vrhova se dvigata v revolucionarnem gibanju mariborskega proletariata vistem razdobju: ustanovitev prve partijske celice in proslava 1. maja leta 1924.

Prva partijska celica je bila v Mariboru ustanovljena 1922. leta. Delo komunistov pa sega seveda še nazaj. 1919. leta pribeži iz Madžarske Koloman Walisch, ki med prvimi odigra neko določeno vlogo v naprednem gibanju v Mariboru. V tem času pride iz Trsta tudi Alija Aliagič, pričenjajo se vračati iz Rusije ljudje, ki so prišli tja v vojno ujetništvo in so sodelovali v oktobrski revoluciji, med drugimi brata Babič, mizar Furman, Andrej Canžek, Sluga s Pobrežja, Vajngerl itd. Medtem, ko sta Walisch in Aliagič kmalu odšla iz Maribora, pa so ostali, seveda skupaj z Razborškom, organizirali napredno delavstvo. Že v železničarski stavki 1920. leta je prišlo do razkola med socialdemokrati in komunisti, postopoma pa se je ta razkol še večal. Iz Anglije je prišel Ignac Teršek, rudar, ki je bil izvrsten organizator. Do leta 1922 je bila v Mariboru že vrsta stavk, med njimi od komunistov vodena stavka lesnih delavcev, ki je zajela kakih 200 delavcev. Ob kapitulantskem obrašanju socialdemokratov so komunisti vedno

bolj čutili potrebo po organizaciji svoje stranke. Že leta 1921 so bili pripravljalni sestanki, naslednje leto pa je bila celica ustanovljena. Razboršek sam pravi o tej ustanovitvi:

»Zgodaj spomladi 1922. leta smo se zbrali v naši sobi v gostilni Pri zlati hruški k občnem zboru. Bili smo Teršek, Razboršek, Čanžek, Zupanc, Furman in Sluga kot ožji krog ter Magdič, Vajngerl, Korbun, Garniš, brata Babič, Drevenšek in še nekateri, med njimi Močnik in Plevanč iz Studenc. Na tem občnem zboru smo izvolili za predsednika Ignaca Terška, kot je bilo predvideno, mene za njegovega namestnika, Magdiča pa za tajnika. Po tem občnem zboru smo bili najodločujoči in vodilni v organizaciji Teršek, Čanžek in

jaz. Brez vednosti ali odobrenja nas treh, se nikogar ni smelo vabiti na naše sestanke ali pa sprejemati v našo novo ustanovljeno partijsko organizacijo. Seznam članstva smo imeli tudi samo mi trije. Eden od sklepov omenjenega občnega zbora je tudi bil, da bomo prenesli naš vpliv v razna mariborska podjetja, da bomo začeli vključevati mladino in da se bomo povezali z vojsko.« (Zapiski v Muzeju NO v Mariboru.)

Do ustanovitve prve partijske celice je seveda tudi prišlo v povezavi z Ljubljano. Razboršek datira začetek komunističnega delovanja v Mariboru nekako z letom 1920.

Razboršek je bil v tem razdobju zelo delaven. Organiziral je delavstvo in v tem času je Partija zlasti s pomočjo odličnega mladinskega aktivista Jilemnickega pričela prodirati tudi v vajeniško in celo dijaško mladino. V letu 1924 je celo vajeniška in šolska mladi-

na priredila demonstracijo na Glavnem trgu.

Leto 1924 je bilo sploh značilno za delo komunistov v Mariboru. Leto dni prej se je Razboršek kot delegat udeležil 3. kongresa KPJ v Beogradu. Po tem kongresu se je delo v Mariboru izredno razmahnilo. Zunanji izraz temu je med drugim bila tudi manifestacija komunistov 1. maja 1924. leta.

Socialdemokrati so odbili, da bi imeli s komunisti skupno proslavo, na kateri naj bi govoril tudi zastopnik komunistov. Tako so komunisti sklenili, da bodo organizirali lastno proslavo. Z agitacijo, ki je trajala že nekaj dni, so zlasti Zupanc, Korbun in Vajngerl iz Studenc zbrali pred »Zlato hruško« veliko množico. Tej se je pridružila še vrsta delavcev s Teznega in Pobrežja. Delavci so se uvrstili v povorko in mimo Delavskega doma na Ruški cesti, kjer pa so se zbirali socialdemokrati, odkorakali proti glavnemu mostu. Na čelu povorke se je zibala rdeča zastava s srpom in kladivom. Ko je sprevod korakal mimo Delavskega doma na Ruški cesti, so se nekateri delavci, ki so tam čakali na socialdemokratsko manifestacijo, sprevodu kar pridružili. Na koncu glavnega mostu je policija napadla sprevod, da bi mu iztrgala rdečo zastavo, vendar se ji to ni posrečilo. Nasprotno, na Glavnem trgu se je sprevodu priključila še nova množica ljudi. Sprevod je krenil mimo gledališča proti Gambrinovi dvorani, kjer je bilo na vrtu veliko zborovanje. Med govorniki sta bila Ignac Teršek in Razboršek. Ves čas trajanja je zborovanje nadlegovala policija. Teršek in Razboršek sta bila aretirana, vendar pozneje, deloma tudi na pritisk množice, ki je demonstrirala pred policijo, izpuščena.

Danes si je težko predstavljati pomen takšne manifestacije za delavske množice.

In ni čudno, da se Razboršek tako rad spominja tistih časov. Mi pa prav gotovo premalo cenimo delo revolucionarjev iz tistega razdobja, ki so že takrat s svojo delavsko, žuljevo roko polagali kamen na kamen za zgradbo Revolucije.

France Filipič

Vsaka nova knjiga — kulturni dogodek

ZALOŽBA Borec pri Glavnem odboru Zveze borcev Slovenije ima že svojo tradicijo, zlasti z izdajanjem mesečne revije »Borec«, ki bo letošnje leto praznovala 10-letnico svojega plodnega obstoja. Revija »Borec« ima nad 6000 stalnih naročnikov, toda če pomislimo, da gre vsaka številka od sosedu do sosedu in pa to, da to revijo zlasti rada prebira doraščajoča mladina, lahko trdimo, da ima revija »Borec« zelo širok krog bralcev. V devetih letnikih te revije je zbranega ogromno dokumentarnega gradiva iz narodnoosvobodilne vojne, spominov, beletrije ter razgledov iz vsega sveta.

Z rednim izdajanjem knjig s tematiko iz NOV pa bo pričela Založba v letošnjim letom. Smoter Založbe je dovolj razločno poudarjen že v njenem imenu, to se pravi, Založba bo izdajala knjige, v katerih bo zajeta naša borba od vseh strani, v katerih bo zajet naš uporniški polet do vseh podrobnosti, skratka knjige naše borbe, našega trpljenja, našega junaštva, naših žrtev in naših pridobitev v obdobju te naše velike zgodovine. Na prvi pogled je videti program. Založbe dokaj preprost, v bistvu pa je navzlic enostranski tematiki silno raznolik in le z veliko potrpežljivostjo dosegljiv. Ankete, izvedene v različnih ljudskih knjižnicah za odrasle in za mladino, so pokazale, da je branje knjig s tematiko iz NOV nadvse priljubljeno, zlasti pa doraščajoča mladina nadvse rada prebira knjige, iz katerih spoznava težko, a junaško borbo svojih očetov in mater. Končno pa je še mogočno živ rod borcev in aktivistov, ki z ljubeznijo prebira vse to, kar je sam preživel. Povsem neresnična in iz trte izvita je domneva nekaterih krogov, češ da so se ljudje že naveličali čitati knjige, ki opisujejo narodnoosvobodilno vojno. Taka domneva izvira iz tistih krogov, ki niso sodelovali v borbi, ali pa so ji bili celo nasprotni, torej iz majhnega kroga nergačev in apolitičnih pasivnežev, ki jim teče življenje lagodno ob mogočni strugi naših delovnih in tudi pri delu prav tako borbenih ljudi kot so bili v narodnoosvobodilni borbi. Resnica pa je tudi tole: ljudje so se naveličali brati slabo napisane knjige s tematiko iz NOV, žele si le dobre knjige. Tako željo pa je samo pozdraviti! Vsaka stvar na svetu raste in se razvija ter se izpopolnjuje. In kakor ni vse zlato, kar se sveti, tako tudi ni vsaka knjiga z blestečim imenom že lepa in dobra. Tudi partizanska beseda (če uporabim ta izraz za pojasnitev programa naše Založbe) ne more ostati tamkaj, kjer se je začela v svoji ljudski preprostosti in primitivni obliki, temveč mora rasti in se razvijati ob vseh bujnih poganjkih povojne kulturnosti, zato mora biti vsaka nova knjiga naše Založbe tudi kulturni dogodek, pa bodisi to knjiga beletrije ali knjiga spominov ali knjiga zgodovinsko-dokumentarnega značaja.

Založniški svet naše založbe je pri sestavljanju knjižnega programa za leto 1959 upošteval to preprosto nujnost sleherne Založbe, zlasti pa je upošteval 40-letnico Komunistične partije Jugoslavije, da z lepimi knjigami počasti to obletnico, saj je bila Partija gibalno jedro vse naše borbe od vsega začetka preko zmage do današnjih dni. Torej si oglejmo knjige, ki jih bo izdala Založba v letošnjem letu!

Beletrijo bo zastopal novi roman pisatelja *Karla Grabeljška-Gabra*: »Most«. Kraj dogajanja je Vrhnika in njena okolica s Štampetovim mostom v obdobju strahovlade »črne roke.« »Dnevnik partizana« je v tej zvrsti književnosti svojevrstno delo. Avtor dnevnika Hinko Bratož-Okri je pisal dnevnik od prvega dne partizanstva do osvoboditve, redno vsak dan brez presledka. To obsežno delo, ki po svoji vernosti in dokumentarnosti nima primera, bo zajeto v dveh knjigah. Spomini Draga Suhija »Zamrežena okna« bodo pripovedovali o življenju, trpljenju in borbi naših upornikov v italijanskih ječah. Spomini Radka Poliča »Čudežna pomlad« zajemajo dogodke od prvega dne okupacije do roške ofenzive v bivšem grosupeljskem in stičenskem okrožju. Prevod knjige spominov narodnega heroja Aleksandra Vojinovića »Ponovno osvobojeni« nam v svojevrstnem slogu opisuje usodo in pobeg partizanov topliškega odreda iz nemškega taborišča. Ta knjiga ter knjiga »Partizanska mornarica« bosta nekaj uvod v zajetje tematike NOV vseh narodov Jugoslavije, kajti borba v Sloveniji je tako usodno povezana z borbo vseh jugoslovanskih narodov, da bi bila založniška dejavnost naše Založbe brez takih izdanj močno okrnjena. V okvir naših izdanj sodijo tudi uporniška gibanja zatiranih narodov drugod po svetu. Ponatis slovitenga albuma fotografij Jožeta Petka: »S XIV. divizijo«, ki bo izšel izpopolnjen z novimi slikami, bo obogatil naš knjižni trg z redkimi izdanji take vrste. Kot redno vsakoletno publika-

Takole je Jožek, pionir I. razreda osnovne šole na Travi 1945. leta, meseca januarja, znal pisati!

cijo bo Založba letos izdala prvokrat ponatis izbora najboljših radijskih oddaj, ki jih poslušate pod imenom »Se pomnite, tovariši?« Ta knjiga naj bi postala ljudska čitanka v najširšem smislu tega naziva. Izdali pa bomo tudi nekaj knjig za mladino, zlasti slikanice v barvah. Kot redno knjižno zbirko pa bomo pod skupnim naslovom »Dokazi« pričeli izdajati serijo priročnih knjižic o vseh pomembnejših kovačnicah, v katerih se je kovala naša svoboda. Prihodnje leto bomo v tej seriji izdali knjige: *Urh, Begunje-Draga, Rog — Baza 20, Bolnica Franja, Celjski Pisker, Frankolovo in Partizanske tiskarne.*

Naj za zaključek omenim še tole! Naša Založba, ki ima svoj okusno opremljen lokal v Ljubljani na Titovi cesti 17, kjer so med drugim naprodaj knjige s tematiko iz NOV iz vse

Jugoslavije, z velikim uspehom izdaja umetniško opremljene koledarje ter voščilnice za razne državne praznike z reprodukcijami del naših najboljših likovnih umetnikov.

Knjige s tematiko iz NOV so večno žive. To dokazuje veliko povpraševanje po teh knjigah, nadalje pa dejstvo, da je mnogo takih knjig že razprodanih. Zato si bo Založba trudila vzgajati in zbrati širok krog svojih stalnih naročnikov. Dragoceno gradivo iz tako usodnega obdobja naše zgodovine bo na ta način zbrano v lepih izdajah naše Založbe, iz katerih bo naš delovni človek nenehno črpal svetle vzglede junaštva in silne ljubezni do domovine naših borbenih ljudi, ki jih je Partija vodila skozi najtežje preizkušnje preko zmage do današnjega močnega ustvarjanja.

Tone Seliškar

Srečanje s partizani

V knjigi »Once only« (»Samo enkrat«) opisuje nekdanji angleški vojni ujetnik Roy S. Neill pobeg iz taborišča v Gradcu v Avstriji. O piscu in knjigi je lanski »Borec« v 10. številki na strani 500 prinesel zapis z naslovom »Izpolnjena obljuba«. Potem ko je srečno prispel v okolico Slovenske Bistrice in našel zvezo s prebivalci, so ga Tramsakovi nekaj časa skrivali doma, nato pa so mu preskrbeli zvezo s partizani na Pohorju. Vodnik ga je odpeljal na dogovorjeno mesto, toda begunec je partizane zgrešil. Kako jih je dva dni kasneje sam našel, opisuje v poglavju »Srečanje s partizani«, ki ga objavljamo v prevodu.

PRIŠEL sem k prvi hiši. Sele tedaj sem opazil, da so tri, ki so stale blizu skupaj. Kapelica je bila na vrhu hriba, za vasjo, kake pol milje dalje. Odprl sem lesa v ograji, šel po stopnicah do hišnih vrat in potrkal. Čez nekaj hipov so se vrata odprla. Tipičen

jugoslovanski kmet s prestrašenim obrazom je stal med vrati. »Dobro jutro,« sem ga pozdravil. Pogledal me je od nog do glave in odzdravil po nemško. Oddahnil sem se, ker sem ugotovil, da kmet zna nemško. Slekem sem si delovno obleko ki sem jo čez an-

gleško uniformo nosil pri delu v ujetniškem taborišču. Povedal sem mu, kdo sem. Prosil sem ga za hrano in če mi more poiskati zvezo s partizani. Še bolj se je prestrašil, ko sem mu omenil partizane. Rekel je, da o njih nič ne ve in da nima hrane. Zdelo se mi je, da mi ne verjame, da sem vojni ujetnik. Ponovno sem zahteval hrano. Vdal se je in odšel v hišo. Kmalu se je vrnil s skodelico kavnega nadomestka. Zahvalil sem se mu in nadomestek v dušku izpil. Nato je kmet dejal, da nima odvečne hrane, ker so Nemci vse pobrali. Potem sem ga vprašal, če mi lahko da lavor vode, da bi se umil in obril. Rad bi se znebil kocin na obrazu. Godrnjaje mi je kmet odgovoril, da vodo lahko dobim, toda sam jo moram izčrpati iz vodnjaka. Prišel sem se brito. Še vedno sem imel s seboj majhen košček mila. Z njim se mi je posrečilo umiti in obriti, čeprav sem si skoraj ostrgal kožo. Proučeval sem svoj obraz v jeklenem ogledalu in ugotovil, da nisem preveč oslabele. Še vedno sem poskušal prepričati starca, kdo sem. Nazadnje sem spoznal, da je vse zaman. Mož me je pustil samega in odšel.

Izbral sem si ugoden prostor pred enim izmed gospodarskih poslopij in tam obedel na soncu. Ves čas sem tuhtal, kako bi kmeta prepričal, da govorim resnico. Moram zvedeti, kje so partizani. Toda kako? Sedel sem tam približno dvajset minut, ko sem opazil mlado dekle, ki je prišlo mimo. Pomignil sem ji, naj pride bliže, kar me je ubogala. Dekle je prignalo krave s paše. Tudi dekle je govorilo nemško in je bila kar bistra ženska. Povedala mi je, da je učiteljica v sosesčini. Pomislil sem, da mi bo ta gotovo pomagala. Vprašal sem jo po partizanih. Sprva mi ni hotela ničesar reči. Sele kasneje sem jo prepričal. Rekla mi je, da so bili partizani tukaj še včeraj. »Kaj,« sem se začudil, »tukaj?« »Da, obiskale so nas tri patrolje.« Nisem mogel verjeti. Ena izmed teh patrolj je

Trije zavezniški letalci so se rešili iz poškodovanega letala. Pričakovali so, da jih bodo ujeli Nemci, prišli pa so v stik z enotami XV. divizije. Čez nekaj tednov so bili spet med svojimi tovariši na domačem letališču. Pred odhodom so se slikali s svojimi rešitelji partizani. Toda kje je bilo to, kdaj in kdo so tovariši na sliki?

*Slika levo:
Zadlas-Žabče, fe-
bruarja 1944; od
leve proti desni:
Izidor Stres-Sil-
vo, Rutar Stan-
ko-Rutar (oba iz
tehnike C-32) in
Viktor Klinko,
član gospodarske
komisije za tol-
minsko okrožje*

*Slika desno:
Tolminske Rav-
ne, marca 1945,
kjer je bila teh-
nika C-32; na sli-
ki: osebje teh-
nike*

Na Tolminskem je bila aprila 1943. leta ustanovljena tehnika »Krn«, ki se je leta 1944 preimenovala v tehniko C-32. Ustanovitelja tehnike sta bila Franc Šavli-Medved in Mirko Skočir-Miško, oba doma iz Zatoľmina. Poleti 1943, ko sta Medved in Miško iskala primeren prostor za postavitev tehnike, sta naletela na neko fašistično patruljo. Medved je bil v kratkem spopadu ranjen v nogo in je zaradi zastrupitve čez mesec dni umrl. Vodstvo tehnike je nato prevzel Miško. Vodil jo je do konca 1944. leta, ko je bil imenovan za nadzornika tehnik. Meseca marca 1945 je s skupino kurirjev padel na Ponikvah v zasedo. Njega in še okoli 40 ujetih borcev so meseca aprila 1945 ustrelili. Tehnika C-32 je pošiljala svoje izdelke na Tolminsko, Kobariško in Bovško, a tudi v Benečijo in Furlanijo. Čeprav je tehnika delovala od aprila 1943 do osvoboditve, jo sovražnik kljub iskanju ni nikoli odkril. Zaradi varnosti se je, razumljivo, tehnika selila, vendar pa je ves čas ostala na Tolminskem.

Izidor Stres

morala biti tista, ki sem z njo iskal stikov. Navsezadnje je bilo le tisto res, kar so mi povedali moji prijatelji iz Slovenske Bistrice. Bil sem zelo razburjen. »Ali bodo danes prišli?« sem jo vprašal. »Mogoče,« je rekla. »Nikoli ne vemo, kdaj pridejo.« Rekel sem: »Dobro, tukaj bom počakal, dokler ne pridejo.« Nasmehnila se je, ko sem se ji zahvalil. Potem je odgnala krave v hlev, da bi jih pomolzla.

Sonce je gredo in po tej odločilni novici sem bil popolnoma pripravljen sedeti tukaj do njihovega prihoda. Pa tudi, če bi moral čakati mesec dni. Medtem ko sem sedel, sem pobral palico in z njo razkopaval zemljo. Našel sem kose stare lepenke s tiskanimi črkami. Po naključju sem jih obrnil in ves presenečen opazil, da so napisli angleški, ne pa nemški. Kaj verjeti nisem mogel svojim očem. Bila je resnično angleščina. »200.303 naboji, izdelani 5. junija 1943.« To je bila kartonska škatla za 303 naboj iz Anglije. Zdaj sem natančno vedel, da so bili partizani tukaj. Znano mi je bilo, da

Angleži pošiljajo orožje v Jugoslavijo. To škatlo je moral zavreči neki partizan, potem ko je naboj porabil. Zopet sem prišel kopati. Odkril sem nekaj majhnih brošur. Bile so tiskane v jugoslovanski in jih nisem mogel prebrati. Razburjen sem videl, da so natisnjene v Londonu. Prepoznal sem mnogo oseb po fotografijah,

med njimi tudi Montgomeryja. Kako čudovito je bilo sedeti in gledati vso to propagando, tiskano v dobrem, starem Londonu! To so angleški propagandni letaki, ki so jih z letal zmetali nad Jugoslavijo. Kako prijetna sprememba je videti članke, pisane proti Nemcem! Skoraj eno uro sem zbiral koščke listkov, da sem jih potem lahko prebiral. Ko je deklica končalo z molžo, sem jo poklical in ji pokazal listke in kartone. Priznala je, da so jih tu pustili partizani, ko so bili na kmetiji.

Moral pa sem ji obljubiti, da ne bom povedal njenemu očetu ali komur koli drugemu, da je govorila z menoj o partizanih. Seveda sem ji obljubil. Povedala mi je, da oče misli, da sem gestapovski vohun. Ona sama v to ni verjela, ker sem bil preveč podoben Angležem, ki jih je že mnogo videla na slikah. Zdaj sem vedel, zakaj so bili ti gorjanci tako hladni proti meni. Mislili so tako kot ta stari kmet. Tudi meni bi se zdelo čudno, če bi se kdo tako nenadoma nekje pojavil kot

sem se jaz. Nihče več ni govoril z menoj. Sedel sem na soncu. Zdaj sem imel v rokah nekaj, kar se je dalo prijeti. Okrog enajste ure dopoldne se je dekle izmuznilo iz hiše skozi zadnja vrata in mi dalo kos črnega kruha. Kar po volčje sem ga pogoltnil. Ko je videla, kako sem lačen, se je vrnila v hišo in mi čez čas prinesla veliko sočno hrushko in še nekaj kruha. Zahvalil sem se ji, ona pa je rekla, da to nič ni. Preden jo je kdo opazil, je smuknila nazaj v hišo. Prišlo je pršiti. Pomaknil sem se k skednju, da bi se zavaroval pred dežjem.

Okrog poldneva sem se hudo prestrašil. Nenadoma sem zagledal dva nemška vojaka, ki sta šla iz gozda naravnost proti meni. Tudi onadva sta me opazila, ker sta šla naravnost proti meni. Bilo je prepozno, da bi pobegnil. Slekli sem si delovno obleko in sem bil v popolni uniformi. Počutil sem se kot bi bil priklenjen na zemljo. Ugibal sem, kaj naj bi bila ta dva vojaka; prednja straža večje nemške enote ali kaj podobnega. Vsi moji upi so splavali po vodi. Kaj bo zdaj? Vsa moja pot, pa da me spet ujamejo, morda tudi ustrelje, in nihče ne bo nikoli zvedel za mojo usodo ... Opazil sem, da imata vojaka puške na ramah. Bila sta do zob oborožena. Ko sta se približala, sem opazil njuno poljsko sivo uniformo nemške redne vojske, ki sem jo tako dobro poznal. Nenadoma pa sem ugotovil nekaj zelo smešnega: puški sta bili zelo podobni angleškimi. Da, saj res! Zdaj sem natančno videl, da sta puški angleški. Oba moža sta bila samo še nekaj metrov od mene. Zagledal sem majhni rdeči zvezdi na njunih

čepicah, zaplenjenih Nemcem. Zivio, to so partizani!

Razburjen sem skočil pokonci. Da, res so bili partizani. Videl sem britanske nasekane ročne bombe za njunima pasovima. Glasno sem rekel: »Britanec sem.« Ustavila sta se in me ostro pogledala. Ponovil sem, kar sem pravkar rekel. Z velikim olajšanjem sem opazil, da nista namerila pušk name. Vreda sta se prijateljsko. Vodja je prišel bliže in mi podal roko. Nemško je rekel: »Anglež, dobrodošel pri partizanih maršala Tita!« Brž sem jima povedal, da sem zbežal iz Gradca in da sem jih iskal precej dni. Obadva sta mi tresla roko in me trepljala po ramenih, govorila, naj ne skrbim več, ker so zdaj moje težave pri kraju. Mislim, da v tistem trenutku ni dosti manjkalo, pa bi se zjokal. Povedala sta mi, da imajo v njihovem gozdnem taborišču še tri Britance. Eden ima velik klubok, kakršne nosijo Avstralci. Potrdil sem, da je Avstralec. »Da,« je odgovoril vodja patrolje, »dva Avstrala in en Anglež.« Vprašal sem, kako daleč so. »Približno kilometer.« Nisem mogel verjeti. Samo en kilometer! Rekla sta mi, da sem prišel skoraj v štab, ki je blizu cerkve na hribu. Pokazala sta mi cerkvico, ki mi je bila ves čas za orientacijo. To je pomenilo, da bi našel partizane, četudi bi mi ne pomagal vodnik iz Slovenske Bistrice, dokler bi le uporabljal cerkvico za orientacijo.

Povedal sem jima, da sem lačen. Takoj sta me peljala v hišo, kjer je živelo tisto dekle. Na moje presenečenje smo šli skozi kuhinjo v najboljšo sobo. Tu sem našel tisto dekle, ki je šivalo. Ve-

selo je pozdravila partizane in povedala, da se je prijateljela z menoj še tedaj, ko njena družina ni hotela zame ničesar napraviti. Partizana in jaz smo se ji še enkrat zahvalili. Kmet in njegova žena sta se mi opravičevala in mi povedala, kar sem že prej vedel. Da sta mislila, da sem gestapovski vohun, ki se je pojavil na kmetiji in sprušuje po partizanih. Nemci pošiljajo dosti vohunov, da bi odkrili partizane, zato morajo biti kmetje zelo previdni. Vse, za katere odkrijejo, da so taki izdajalski Slovenci, postrelijo. Prosili so me, naj jim oprostim. To sem storil z veseljem, rekoč da razumem njihov položaj. Kmalu smo postali dobri prijatelji, posebno še, ko so mi prinesli obilo različnih jedil, mošta in žganja. Bojim se, da sem preveč pil in postal zelo vesel. Menda me ne bo nihče obsojal. Bil sem tako srečen, da so se zame težave končale. Kmalu bom pri svojih rojakih in spet bom govoril anleško. Hrepenel sem po angleščini, ki je nisem slišal že devet dni. Preden sem zapustil kmetijo, sem se moral podpisati dekletu v spominsko knjigo. Pregledal sem jo, toda angleških imen v njej nisem našel. Ko sem nehal jesti, sta mi partizana rekla, da morata obiskati še druge kmetije v okolici, preden se vrneta v štab. Na vsaki kmetiji sta me predstavila. Povsod so prinesli mnogo pijače. Lahko si predstavljate, da sem bil močno v rožicah, ko smo se vračali skozi gozdove. Hodili smo po stezi in hodili približno en kilometer, preden so nas ustavile straže, ki so v velikem polkrogu obkrožale partizanski štab. Vsak stražar, ki smo ga srečali, se je z menoj rokoval in vsi so bili zelo veseli, ker so srečali novega Britanca. Vsakdo mi je povedal o ostalih treh rojakih, ki so bili pri njih. Bil sem razburjen, ko sem pomislil na svidenje. Komaj sem se premagoval. Prišli smo iz gozda na veliko jaso s kmečko hišo v sredini. Pomislil sem, da je to lovsko koč. Vseповsod okoli hiše sem opazil partizane, med njimi mnogo žensk, v vseh mogočih oblikah. Mnogi so imeli uniforme z jahalnimi hlačami. Večinoma so nosili nemške uniforme in imeli nemško orožje. Kako čudno se mi je zdelo, ko so me vsi ti ljudje v sovražnih uniformah pozdravljali kot prijatelja! Tega se dolgo nisem mogel privaditi. Kako sem bil presenečen, ko je popolni esesovski narednik prišel k meni in me nagovoril v dobri angleščini. Rekel mi je, kako je vesel, da je srečal nekoga, ki je zbežal Nemcem, mi prisrčno stisnil roko, nato pa se je vrnil v svoj šotor pod drevesom. Pripovedovali so mi, da je to avstrijski vojak, prisilno mobiliziran v nemško vojsko. Ob prvi ugodni priložnosti je pobegnil k partizanom. Med množico partizanov sem zagledal klubok s širokimi kraji, ki ga je nosil velik in vesel mož v uniformi. Potem sem zagledal še dva moža v uniformi. To morajo biti tisti trije Britanci. Seveda so bili, ker so že kričali in mi mahali, naj pridem k njim. Stekel sem jim nasproti in po vrsti zgrabil njihove roke ter se jim predstavil. Kako čudo-

Založba Borec vabi k sodelovanju

Iz programa Založbe Borec za leto 1959, priobčenega v tej številki »Borca«, je razvidno, da bo pričela založba izdajati knjige o narodnoosvobodilni vojni redno in sistematično. Nujno potrebno je, da se to veličastno obdobje naše zgodovine zbere od vseh podrobnosti v knjigah, v katerih bodo pomembna dejanja posameznikov, partizanskih edinic, aktivistov, mladine, žena in otrok osvetljeni in zabeleženi. Uredništvo založbe poziva zato vse, ki znajo o sebi in o drugih povedati in napisati zanimiva in pomembna dejanja, da se lotijo pisanja! Čas beži, ostrina minulih dogodkov bledi, zato ne odlašajte. Kakšne knjige lahko nastanejo iz tega? Umetniki so že in bodo še pisali iz tega obdobja romane, povesti, pesmi, dramska dela. Toda to še zdaleka ni vse! Zlasti dragoceni so dnevniki, spomini, dokumentarna dela, reportaže — kratka vse, kar se da s pisano besedo povedati. Navedli bomo le nekaj primerov. Uredništvo založbe bo z veseljem sprejemalo, recimo, tekste, iz katerih bi lahko nastala knjiga o partizanskih kurirjih; temeljiti življenjepisi o slovenskih narodnih herojih; tekste, ki obravnavajo borbo posameznih partizanskih vasi (Golo, Rašica, Dražgoše, Travnik, Stanjel in celo vrsto drugih); pregledno knjigo o talcih; knjige o posameznih kaznilnicah (Begunje, Ljubljana, Šentpetrska kasarna, Celje, Maribor, Sentvid pri Ljubljani itd.); knjigo o požrtvovalni borbi borcev zaledja — o terencih; knjigo v borbi padlih, ali kako drugače nasilno umrlih slovenskih umetnikov; spomine iz zaporov; obdelavo koncentracijskih taborišč v Italiji in v Nemčiji; spomine partizanskih avlatičarjev, mornarjev, tankistov in vseh drugih vrst v NOV ...

Kakor vidite, je gradivo iz narodnoosvobodilne vojske silno široko in pravzaprav še prav malo obdelano. Mnogo tega je raztreseno po revijah in v časopisju, toda zbrano v knjigah je dokaj malo tega. Mnogi so mnogo doživeli, mnogo vedo — a niso večji dobrega in lepega pisanja, pa bi radi napisali svoja doživetja, a si ne upajo. Le-tem svetujemo: kar brez strahu pero v roke! Uredništvo založbe bo poskrbelo, da bo dobil tak okoren, a zanimiv tekst spodobno obliko za tisk! Rokopise pošiljate na oslov:

Uredništvo Založbe Borec, Ljubljana, Erjavčeva 18.

vito sem se počutil, ko sem spet govoril angleško. Slučajno sem zvedel, odkod so. Tisti s klobukom se je imenoval Pat Jordan. Bil je iz Victorie v Avstraliji. On in Anglež. G. Hammond iz Londona sta zbežala iz Gliesdorfa, približno 20 km vzhodno od Gradca. Tretji je bil tudi Avstalec, zbežal pa je iz nekega taborišča 20 km severno od Maribora. Ta je bil partizan že en teden. Pat in George pa sta prišla pred desetimi dnevi. Tako smo vsi zbežali ob istem času, le jaz sem porabil največ časa, preden sem našel partizane.

Vneto smo se pomenkovali, ko je prišel partizan, tisti, ki me je pripeljal v taborišče. Rekel mi je, da moram takoj h komandantu. Vsi so šli z njim. Prišli smo na verando v prvem nadstropju. Tu je bilo vse na nogah. Dva pisalna stroja, ki sta ju uporabljali partizanki, sta bila tukaj. Partizanke so bile do zob oborožene, nosile so angleške brzostrelke, pištole in ročne bombe so jim tičale za pasom, oblečene so bile v uniforme

z jahalnimi hlačami. Šli smo v sobo, kjer so bili trije partizani. Predstavili so me odločnemu mlademu majorju jugoslovanske ljudske armade. Bil je okrog trideset let star in je sedel za pisalno mizo sredi sobe. To je bil komandant in zdel se mi je prijazen mož. Naslonil se je na mizo in se rokoval z menoj. Hotel je vedeti mojo zgodbo. Pat je zelo dobro govoril nemško in nama je bil za tolmača. Major me je podrobno spraševal o Slovenski Bistrici in o možu, ki me je pripeljal v hribe. Seveda mu nisem mogel povedati njegovega imena, ker le-tega nikoli nisem vedel. Narisal sem skico, kje leži njegova hiša v mestu. Povedal sem mu tudi o domačem sinu, ki je čakal, da bi se jim pridružil. Bil je ubežnik iz nemške vojske in se je skrival doma. Komandant je bil nekam zaskrbljen. Pojasnil mi je, da sem napravil nekaj, kar se mu je zdelo popolnoma nemoogoče. Prodrli sem skozi obroč partizanskih straž in zased, pa me

nihče ni opazil. Tako sem res prišel na kilometer proč od njegovega štaba. Rekel je, da tega ne more razumeti in da sem imel veliko srečo, ker sem živ. Če bi me opazili v delovni obleki, bi bil zelo sumljiv in bi me ustrelili. Če bi pa nosil uniformo, bi bil še kar varen. Preden bi streljali, bi me ustavili, ker so take uniforme nosili drugi partizani. Po daljšem razgovoru je komandant sklenil verjeti mojemu poštenemu obrazu. Ni me imel za vohuna. Obljubil je, da bodo poskrbeli zame in me čimprej poslali britanski misiji, ki je v centralni Jugoslaviji. Kar mraz me je stresel, ko sem zvedel za to čudovito novico. Vsi smo odšli iz sobe in posedli na ograjo balkona. »Da,« je rekel Pat, »tako je kot bi bil že doma. Vseh naših težav je konec, zdaj ko smo pri naših zaveznikih.« Prezgodaj smo se veselili. Nismo vedeli, da se naše težave šele začenjajo...

Roy S. Neill,
prevedla B. R.

JUNAŠKA, LEGENDARNA BORBA POHORSKEGA BATALJONA, KI JE 8. JANUARJA 1943. LETA PADEL PRI TREH ZEBLJIH NA POHORJU, JE ZE DOSLEJ OBDELANA V ŠTEVILNIH PRIPOVEDIH, SPOMINIH IN VERZIH. NE SAMO SLOVENSKI, TEMVEČ SO SE TE TEME LOTILI TUDI UMETNIKI IZ NAŠIH DRUGIH REPUBLIK. TAKO SMO LANI OBJAVILI SRBSKEGA PUBLICISTA ĐORDA RADIŠIČA »POHORSKO LEGENDO«. NI PA BILO DOSLEJ V NAŠI UMETNOSTI SE PRIMERA, DA BI SE TE TEME LOTIL TUDI — GLASBENIK. PA VENDAR — TUDI TA VRZEL BO, UPAJMO, KMALU ZAPOLNJENA. ZNANI SLOVENSKI SKLADATELJ RADOVAN GOBEC JE NAMREČ NAPROSIL SLOVENSKEGA PUBLICISTA FRANCETA FILIPIČA, KI JE ZE NAPISAL KNJIGO »POHORSKI BATALJON«, NAJ BI PRIPRAVIL BESEDILO ZA KANTATO (VEČJO KONCERTNO SKLADBO). FRANCE FILIPIČ JE BESEDILO NAPISAL, ZDAJ PA RADOVAN GOBEC UGLASBUJE TO BESEDILO. Z ZELJO, DA BI NAŠE BRALCE SEZNANILI Z VSEBINO TE BODOČE KANTATE, OBJAVLJAMO BESEDILO.

France Filipič:

Bataljon na mrtvi straži

1

Njegovo ime je legenda,
njegova pot je borba,
njegovo izročilo je upanje,
njegova veličina je žrtev,
njegova zmaga je smrt,
njegova smrt je življenje,
njegov dom je gozd,
njegovo zavetje človeško srce.

2

Preko pečine pada slap,
strugo si strmo dolbe v granit,
v kaplje se vpletata s sončne višine
jutranja zarja, večera razsvit.
V curek iskrivi se ujela je roka,
voda srebrna oblila je dlan,
z jutranjo zarjo, z večernim razsvitom
žejne si ustne poji partizan.
S čela samote se spušča v globino

slapa živo žuboreči nakit,
gozd se odpre, partizana objame,
vase skrije sanjski privid.

3

Bataljon,
bataljon,
bataljon,
kdo kliče v gozdu, v vetru, ki vrši,
vzbujen v globeli, in se k nebu dviga,
bataljon,
bataljon,
kaj ni ga priklenila k stolpu smrti
neraztrgljiva, nepretrgana veriga,
bataljon,
bataljon,
bataljon,
kaj niso ga podrli ognjeni streli
v poslednji borbi na samotnem bregu,

bataljon,
 bataljon,
 bataljon,
 kaj ni s krvjo preprogo rdečih rož
 v smrt se grudeč natkal po belem snegu,
 bataljon,
 bataljon,
 bataljon,
 bataljon,
 kdo kliče mrtve iz prsti davnine,
 od koder ni stopnic in ni mostu,
 bataljon,
 bataljon,
 bataljon,
 kaj ni ta glas, vseobsežen,
 s tisoči odmevi:
 GLAS DOMOVINE?

4
 Kdo pa je domovina?
 Živi in mrtvi smo domovina,
 naša polja z žulji in znojem posejana,
 domovina,
 naši otroci za bodočnost rojeni,
 domovina,
 naše hrepenenje in naša upanja,
 domovina,
 naša neuklonljiva vera v človeka,
 domovina.
 Kdo pa je domovina?
 Naša govorica kot gorski potok šumeča,
 domovina,
 naš ponos in naše junaštvo,
 domovina,
 naša sreča in naše trpljenje,
 domovina,
 naše lepo in naše bridko življenje,
 domovina.

5
 Njegovo ime je legenda,
 njegova pot je borba,
 njegovo izročilo je upanje,
 njegova veličina je žrtev,
 njegova zmaga je smrt,
 njegova smrt je življenje,
 njegov dom je gozd,
 njegovo zavetje človeško srce.

6
 Človeško srce pa je ogledalo,
 v njem odseva skrivna gozdna pot,
 brinje nad kolovozom, prva megla večerna,
 ki tako tenka, tako lahna, tako mirna
 hodi tod.
 Človeško srce pa je ogledalo,
 vanj neizmerni gozd polaga svoje dlani,
 svoje stare žage
 kraj vode čudno ječeče,
 svoje frate nad previsi,
 gole, od ciproša rdeče,
 svoje upognjene, grčave,
 molčeče ljudi.
 Človeško srce pa je ogledalo,
 v njem gnezdiijo trdnjave pohorskih vzpetin,
 kmetije, trdne, kljubujoče stoletjem,

podobne nerazrušnim in nedostopnim zavetjem
 gospodarjev planin.
 Človeško srce pa je ogledalo,
 v njem si išče svojo podobo
 zvezdno nebo.
 Oj ti čudežno človeško srce,
 s preteklosti odtisom zaznamovano
 in že rahlo, rahlo odsvitajoče vse neznano,
 kar bo jutri vate prišlo.

7
 Tuji!
 Prišli so tuji,
 v grlo svobode so zadrli kopja nasilja,
 s tanki so poteptali varnost in mir,
 psi pobesneli so spuščeni z verig,
 vešala na razpotjih
 z mrličii orjejo v svinčeni mrak.
 Tuji!
 Čuj njihov trdi korak,
 tram, tram, tram,
 iz grla svobode se izliva kri,
 tram, tram, tram,
 skozi našo zavest, skozi naše misli šumi,
 tram, tram, tram,
 v tolmunih naše bolečine kipi,
 tram, tram, tram,
 k uporii nas budi,
 tram, tram, tram.

8
 Hoteli so nam vzeti domovino,
 hoteli so nas oropati živih in mrtvih,
 hoteli so naša bogastva in naš ponos,
 hoteli so naša drevesa in naše kamne,
 hoteli so naše matere in naše otroke,
 hoteli so naše oči in naša sonca.
 Tuji!
 Tram, tram, tram.

9
 A mi smo rekli: ne damo naših kamnov!
 A mi smo rekli: ne damo naših dreves!
 In smo pribili: ne damo naših bogastev,
 k našim ženam
 in našim skrinjam
 in k zibelkam našim
 pelje pot
 samo preko naših teles!
 Tram, tram, tram,
 tram, tram, tram,
 tram, tram, tram.

10
 In drevesa so rekla: pridite borci,
 zagnila vas bomo s svojimi vejami;
 in potoki so rekli: pridite borci,
 odžejali vas bomo s svojimi vodami;
 in veter in vihar sta rekla: pridite borci,
 od borbe razgrete vas bova hladila;
 in še kamni so rekli: pridite borci,
 živim vam bomo okop in mrtvim nagrobna
 gomila!

Tram, tram, tram,
 tram, tram, tram,
 tram, tram, tram.

11

Ponoči je na vrata potrkal,
dekle je duri odprlo,
v obraz svojega dragega
se nežno je zazrlo.
»Kaj tako nemirno bleščijo se
preljube tvoje oči,
kaj na tvojih ustnicah nocoj
tako čuden smehljaj drhti?«
»Prišel sem po slovo nocoj,
predraga, pred tvoj prag,
usoda terja, da odidem v boj
in bom junak.
Daj mi poljub, stisni mi roko,
še enkrat ozri se vame,
zdaj ljubezen najino globoko skrij,
da nama jo kdo ne vzame.
Moram iti, tovariši kličejo me,
na bregu, v gozdu zbrani;
predraga — če se ne bi vrnil več,
pa me v lepem spominu ohrani.«

12

Tram, tram, tram,
tram, tram, tram,
tram, tram, tram.
Hej! K sebi pritisni puško!
Hej! Pripravi mitraljez!
Zdaj — zdaj užgi po njih!
Ali jih vidiš tam čez,
kako gredo v vrsti,
v noči zamolke krsti
na krvavi ples?
Streljaj nanje! —
Tisti je moje mater ubil.
Streljaj nanje! —
Tisti je moje ženo zaklal.
Streljaj nanje! —
Tisti je moje sosedo selil.
Streljaj nanje! —
Tisti je moje otroke odgnal.
Tisti je moj dom požgal!
Hej, bataljon,
zapusti zaklon!
Šarh, pohorski kralj,
stari gad
z vihrajočo brado razčesano,
nameri, sproži!
Groga, komandant,
s postavo plečato, vzravnano,
poveljaj svojim borcem:
V napad!
In Rajko, svetlolasi, pogumni komisar,
kliči,
rjuj v vihar:
z nami je borcev milijon,
streljaj,
streljaj,
streljaj,
bij tujce,
bataljon!

13

Tram, tram, tram,
tram, tram, tram,
tram, tram, tram.

Škornji gazijo po naših cestah,
brizgajo blato, dvigajo prah;
škornji gredo skozi naše oči,
v zenicah nam puščajo krvave sledi.

14

Tram, tram, tram,
stara žena za kolovratom sedi in prede,
tram, tram, tram,
babica, čuješ strele iz zasede? —
tram, tram, tram,
naj se ti nit ne utrga, nikar si solza ne briši,
tram, tram, tram,
saj so glasovi že vse dalje vstran, že vse tišji;
tram, tram, tram,
veš, babica, tako smo jih v beg pognali! —
tram, tram, tram,
desetkrat več jih je bilo, pa kako so bežali! —
tram, tram, tram,
veš, babica, saj to je on,
ki je dvignil svojo pest maščevalno:

POHORSKI BATALJON!

15

Bila je noč in sneg je svet zamedel,
in gluha noč volkove je zbudila,
ko mladi dan si zarje svit natkal je,
volkov se tropa silna je zgrnila;

Pognali so se v pohorske strmine,
iščoč za borci, v streljih brez poti,
pošastna množica se bataljonu
je tiho bližala od vseh strani.

Na okopih borci čakajo volkove,
puste jih čisto blizu, kar »hura«
kot vihra bukne in ognjene borbe
mogočni zubelj k nebu vzplapola.

Obkoljen bataljon se bil je, bil je,
kot nikdar prej pogumnega srca,
tam v zasneženem gozdu za okopi
popadal je do zadnjega moža.

V samotni hiši babica je predla,
kar se pod prsti ji utrga nit,
navrejo solze ji v oči usahle,
v tem hipu padel je njen vnuk ubit.

Nihče ne ve, kdo zadnji se je zgrudil,
z raztrgano dlanjo zaril se v sneg
in ustne svoje smrti je ponudil;
nihče iz boja ni spustil se v beg.

16

BATALJON NA MRTVI STRAŽI
NJEVOVO IME JE LEGENDA
NJEVOVA POT JE BORBA
NJEVOVO IZROČILO JE UPANJE

NJEVOVA VELIČINA JE ŽRTEV
NJEVOVA ZMAGA JE SMRT
NJEVOVA SMRT JE ŽIVLJENJE

NJEVOV DOM JE GOZD
NJEVOVO ZAVETJE ČLOVEŠKO SRCE.

Rablji narodov

Nedavno je izšla v Kölnu knjiga o Nürnberškem procesu 1946. leta. Poročevalca Leeb in Heydecker sta iz velikanskega arhiva izbrala najpomembnejše dokumente in razgrnila v knjigi strahotno galerijo zločinov nacističnega režima, zlasti pa njegovih vrhovnih oblastnikov od prihoda na oblast do konca na vešalih. Knjiga zasluži seveda tudi našo pozornost. Povzeli smo kratko poglavje, ki pripoveduje o množičnih moritvah v Osviecimu in drugih nacističnih taboriščih množičnih pomorov.

IN NOČ in dan so drveli vlaki skozi Evropo in vozili žrtve v uničevalna taborišča. Rudolf Höss, poveljnik pokončevalnega taborišča v Osviecimu, je kot priča v Nürnbergu izpovedal:

»Himmler je zato izbral Osviecim, ker leži prometno najugodnejše.« Hössov nastop v nürnberškem procesu je bil posvečen enemu izmed najmračnejših poglavij novejših zgodovine.

»In transporti so prihajali?« so ga vprašali.

»Vsak dan dva do trije vlaki s kakšnimi 2000 osebami,« je povedal Höss.

»In ko so transporti prispeli, so morale odložiti žrtve vse, kar so imele na sebi, sleči so se morale do golega, oddati vse vrednote. Je tako?«

»Da!«

»Ali ste kdaj spričo svoje lastne družine in otrok sočustvovali z žrtvami?«

»Da!«

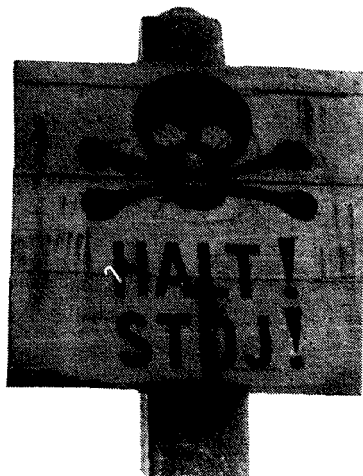
John Harlan Amen, ameriški tožilec: »Priča, izpovedali ste že pod prisogo. Prosim, poslušajte me, prebral bom vašo izpoved:«

— V Osviecimu sem poveljeval do 1. decembra 1943 in sodim, da je bilo privedenih najmanj poltretji milijon žrtev, ki so jih zaplinili ali sežgali; najmanj še pol milijona je umrlo za lakoto in boleznijo, tako, da bi bilo skupno število žrtev okrog treh milijonov.

Med pomorjenimi in sežganimi žrtvami je bilo okrog 20.000 ruskih vojnih ujetnikov. Te so pripeljali v Osviecim vojaški transporti, ki so jih vodili redni častniki in vojaki. Med ostalimi žrtvami je bilo približno 100.000 nemških Židov in veliko število zvečine židovskih prebivalcev iz Nižozemskega, Francije, Belgije, Poljske, Madžarske, Češkoslovaške, Grčije ali iz drugih dežel. Okrog 400.000 madžarskih Židov smo samo v Osviecimu pokončali poleti 1944. — Priča, je vse to res?«

Höss: »Da, drži.«

Amen: »Zdaj začnem približno na sredi: — Množično ugonabljanje z zaplinjevanjem se je začelo poleti 1941 in se je nadaljevalo do jeseni 1944. Končna rešitev židovskega vprašanja je pomenila: popolno iztrebljenje vseh Židov v Evropi. Junija 1941 sem dobil povelje naj uredim v Osviecimu moritvene naprave. Tisti čas so bila v generalni guberniji (okupirani Poljski) že tri taborišča: Belček, Treblinka in Volček. Obiskal sem Treblinko, da bi spoznal, kako pokončujejo ljudi. Poveljnik taborišča v Treblinki mi je povedal, da je samo v pol leta pokončal 80.000 žrtev. Uporabljal je plin z ogljikovim oksidom in sodil sem, da njegova metoda ni bila učinkovita. Ko sem torej uredil uničevalnico v Osviecimu, sem

Taka so bila v nacističnih taboriščih opozorila pred žico

začel uporabljati ciklon B, kristalizirano prusko kislino, ki smo jo po majhni odprtnici vrgli v morilnico. Trajalo je — pač po vremenskih razmerah — tri do petnajst minut, da smo ljudi v morilnici pokončali. Kdaj so bili mrtvi, smo vedeli po tem, da so nehali vpiti. Čakali smo navadno po pol ure, preden smo odprli vrata, da smo žrtve odstranili. Ko smo trupla izvlekli, so naši posebni oddelki sneli žrtvam prstane in pobrali zlato zobovje. — Je vse to res in točno, gospod priča?«

Höss: »Da!«

Amen: »— Neka druga izboljšava nasproti Treblinki je bila, da smo zgradili plinske komore, ki so lahko naenkrat sprejele 2000 ljudi, medtem ko je desetero plinskih celic v Treblinki lahko sprejelo le po 200 ljudi. Žrtve smo pa takole izbirali: dva zdravnika-esesovca sta v Osviecimu preiskovala transporte ujetnikov, ki so prihajali v taborišče. Vsak ujetnik je moral mimo zdravnika, ki je kar mimogrede izrekel sodbo. Za delo sposobne smo pošiljali v taborišče, ostale smo takoj poslali v morilnice. Nedoletne otroke smo dosledno pokončevali, ker pač še niso bili dela zmožni. Nema lokrat so skušale ženske skriti malčke pod obleko, ampak če smo jih našli, smo otroke seveda poslali v morilnico. Vse to pokončevanje bi bili morali opravljati skrivoma, toda gnili smrad, ki je širil k bruhanju in se je širil zaradi neprestanega sežiganja trupel, je prešinjal vso pokrajino in vse prebivalstvo, ki je živelo tod naokoli in vsi so vedeli, da v Osviecimu ugonabljam ljudi. — Je vse to res in točno?«

Höss: »Da!«

Tri milijone žrtev je navedel poveljnik Osviecima samo za svoje taborišče. A čeprav je imel Osviecim zaradi svoje »železniško-tehnično ugodne lege« posebno veljavo, se je še v nestetih drugih krajih kadilo iz dimnikov krematorijev: električna vozila in te-

Eden izmed številnih dokazov nemškega nasilja: grobišče pobitih internirancev v Terezinu na Češkoslovaškem

koči trakovi so obratovali, da so spravljali pomorjence iz plinskih celic v peči za sežiganje mrličev.

Izpoved, kakršna je Hössova, so neizbrisni madeži v zgodovini. Lahko bi navedli še mnogo drugih, toda dejstva so tudi brez takega kopičenja porazna. Samo ena izjava bodi še omenjena, ker je važna v nekem drugem pogledu; razkriva namreč može, ki so stali v ozadju, in odgrinja poslednje zagrinjalo. To je poročilo Kurta Gersteina, ki je bil visok esesovski funkcionar.

Gerstein je sredi avgusta 1942 srečal v Lublinu esesovskega generala Globocnika. O tem pripoveduje:

»Globocnik je rekel: 'Vsa ta zadevščina je ena izmed največjih skrivnosti, kolikor jih je ta čas, lahko rečem, najskrivnostnejša. Ta čas nam obratujejo trije obrati: Belček ob cesti in progi med Lublinom in Lvovom (največja dnevna zmogljivost 15.000 oseb). Treblinka, 120 km severovzhodno od Varšave (največja dnevna zmogljivost 25.000 oseb) in Sobibor, tudi na Poljskem (največja dnevna zmogljivost 20.000 oseb).'

Nato se je obrnil Globocnik k meni in rekel: 'Vaša naloga je predvsem, desinficirati velikansko kopico tekstila. Vso zbirko tekstila smo pridobili seveda le zato, da imamo oblačila za delavce z Vzhoda, to pa smo prikazali kot požrtvovalnost nemškega ljudstva. V resnici dajo naše morilne naprave desetkrat ali dvajsetkrat več tekstila kakor zbiranje med nemškimi ljudstvom.'

»Nato,« pravi Gerstein, sem razpravljal z najboljšimi firmami o tem, kako bi tolikšne kopice tekstila razkuževali v razpoložljivih pralnicah in razkuževalnicah. Saj se je nabralo že kakšnih 40 milijonov kilogramov tekstila, to je 60 popolnih tovornih vlakov. Nikakor ni bilo mogoče spraviti tolikšno količino pod streho.

'Vaša druga, še dosti bolj važna naloga je,« mi je rekel Globocnik, 'je preurediti naše zaplinjevalnice, ki obratujejo zdaj z Dieslovimi plini, da bo zadeva tekla bolje in hitreje. V mislih imam predvsem prusko kislino. Predvčerajšnjim sta bila tu Hitler in Himmler. Po njunem navodilu vas moram sam povedi tja, nikomur pa ne smem dajati pismenih navodil.'

Višji esesovski vodja Pfannenstiel je vprašal: »Kaj pa je rekel Führer?«

Globocnik: »Hitreje, hitreje izvesti vso akcijo!«

Hitlerjev spremljevalec, ministerialni svetnik dr. Herbert Linden iz notranjega ministrstva, je vprašal: »Gospod Globocnik, ali mislite, da je dobro in prav zakopavati cela trupla, namesto, da bi jih sežgali? Za nami lahko pride pokolenje, ki vsega tega ne bi razumelo.«

Nato Globocnik: »Gospoda moja, če naj bi kdajkoli prišlo za nami kakšno pokolenje, ki bi bilo tako mlahavo in mehko v kolenih, da ne bi razumelo naše velike naloge, tedaj je bil seveda ves nacionalni socializem zaman. Jaz nasprotno sodim, da bi bilo treba postaviti bronaste table, na kate-

Lakota jim je izžela telesca, smrt jim gleda iz oči (fotografija iz knjige »Nürnberški proces«)

rih naj bi bilo zapisano, da smo imeli pogum izvesti to velikansko in tako potrebno delo.«

Nato Führer: »Prav, Globocnik. Tako sodim vsekakor tudi jaz!«

Pozneje pa je prevladal drugi nazor. Ko so se Rusi približevali, so trupla spet izkopavali in jih sežigali na velikih rešetkah, ki so jih v naglici izdelali iz železniških tračnic, uporabljali pa so bencin in Dieslovo olje.

Naslednji dan, pravi Gerstein, smo se peljali v Belcek. V vročem avgustu je ozračje strahotno smrdelo in vsepovsod je mrgolelo milijone muh.

Drugo jutro je prispel prvi vlak iz Lvova. 45 vagonov s 6700 ljudmi, med katerimi jih je bilo 1450 že ob prihodu mrtvih. Izza rešetkastih lin so kukali strahotno blede in plahi otroci, v očen polni smrtni groze, pa moški in ženske.

Vlak se ustavlja: dve sto Ukrajincev (belogardistov, op. uredn.) odpadne vrata in z usnjenimi biči podé ljudi iz vagonov. Velik zvočnik daje nadaljnja navodila: Slecite se do golega, odložite tudi proteze, naočnike in tako dalje. Vrednote oddajte pri posebnem okencu. Cevlje skrbno zvežite, zaradi zbirke oblačila, kajti v kopici, ki je bila visoka že nad 25 metrov, ne bi nihče več spravil pravih parov skupaj. Zenske in dekleta morajo k frizerju, ki jim z dvema, tremi zamahi odstriže lase in ti izginjajo v vreče.

Vlak se nato premakne. Nagi so vsi, moški, ženske, otroci. Ma-

tere z dojenčki na prsih, goli malčki, odrasli. Večina se zaveda, kaj bo, zadaj jim oznanja njihovo usodo. Obotavljajo se, vendar vstopajo v morilnice, gnani od drugih za seboj, ali pod udarci usnjenih bičev v rokah esesovcev. Morilnice se polnijo. Ljudje stoje drug drugemu na nogah. Štirikrat 750 ljudi v štirikrat 45 kubičnih metrih. Po 32 minutah je vse mrtvo.

Možje delavskega oddelka odprejo vrata na drugi strani. Kakor okameňeli stoje mrliči v morilnicah, pokončni, stisnjeni. Saj tudi ne bi bilo prostora, da bi kdo kam padel, ali da bi se kdo samo sklonil naprej. Se v smrti spoznaš družine. V smrtnem krču so si še stisnili roke, da jih je treba trudoma trgati narazen, ker morajo pripraviti morilnice za nadaljnjo skupino.

Inozemstvo je seveda vse to zvedelo. Sam Gerstein je izpovedal svoje strahotne vtise nekemu švedskemu diplomatu, ki jih je le-ta sporočil v Stockholm. Od tam so prišla poročila tudi v London. Akti švedskega zunanjega ministrstva povedo, da Gersteinovo poročilo v tujino nikakor ni romalo v kōš.

Ali je lahko inozemstvo karkoli ukrenilo, ne glede na to, da so se zavezniške vojske bojevale proti Hitlerju in njegovemu nasilnemu aparatu? Tudi tega vprašanja so se dotaknili v Nürnberškem procesu — ampak to je že novo poglavje.

(Iz nemščine prevedel D. R.)

TOŠO VUJASINOVIĆ:

NEKAKO v začetku 1943 bi morali uničiti močno ustaško postojanko v Miličih na Drinjači. Ustaši so posebno utrdili to cestno križišče med Zvornikom, Vlasenico in Srebrenico. Morali smo napasti od vseh strani, če smo hoteli uspešno izvršiti povelje. Naša glavna napredovala iz smeri Šekovičev, medtem ko je bilo trem bataljonom VI. vzhodnobosanske brigade ukazano, naj obidejo sovražne položaje in jih napadejo od vzhodne strani, od Srebrenice sem. Naloga teh treh bataljonov ni bila lahka. Morali so prevlati dolgo pot, bolje rečeno, brezpotje, se približati Miličem po možnosti neopazno, da bi bilo presenečenje popolnejše. Z njimi sem šel tudi jaz... Šli smo mimo Crne Rijeke, po strmih pobočjih planine Sikire, skozi vasi, ki jih je sovražnik požgal v II. ofenzivi. V redkih in tedaj skoraj popolnoma praznih vaseh Zalukovika nismo našli žive duše. Vodnikov nismo imeli. Nihče med nami ni teh krajev poznal kot

njegov PRVI IN ZADNJI juriš

bi bilo potrebno. Že v mraku so borci privedli dva dečka. Predhodnica je opazila nekakšno gibanje v gozdu. Po razburljivem lovu je uspela oba ujeti. Prvi je bil star kakih dvanajst let, drugi jih je imel morda petnajst. Oba sta bila iz nekega bližnjega begunskega taborišča. Obeh je bila sama kost in koža. Starejši ni imel niti srajce. Na golo telo je oblekel raztrgano črno suknjo, ki jo je namesto z gumbi zapenjal s kosi žice. Toda suknja mu je bila premajhna in zato je kazal prsa. Ta prsa pa so bila vsa črna od saj ognjev, ki se je ob njih grelo, zdaj pa so se ježila od mraza. Mali je jokalo, starejši pa ga je poskušal miriti.

»Ne boj se, reva. To so naši, partizani!« je stalno ponavljal malemu.

Odločili smo se oba vzeti s seboj, da ne bi izdala smeri našega pohoda. Starejši, bister fant, je kmalu začel govoriti: »Vem, kam greste,« je dejal. »Na Miliče greste. Samo, bogami, ne bo vam lahko. Dobro so se utrdili ti naši sovražniki.«

Med pogovorom smo zvedeli, da se on in še neki dečki večkrat na skrivaj priplazijo blizu ustaških položajev in da obiskujejo pogorišča požganih vasi. Videlo se je, da dobro pozna kraje, po katerih smo hodili. Sam se nam je ponudil za vodnika.

»Samo za menoj pojdite. Nihče vas ne bo bolje pripeljal. Videli boste, prišli bomo pod sam bunker, pa ne bodo niti enkrat ustrelili.«

In res, čeprav je bilo v gozdu temno kot v rogu, nas je varno vodil, da ne bi mogli bolje. Pravočasno nas je opozoril, ko smo se približali položaju. Po njegovem pripovedovanju smo se razporedili in napadli. Glavni udarec bi morali izvršiti z neke vzpetine, ki jo je sovražnik utrdil po vsej globini. Ustaši so prepozno

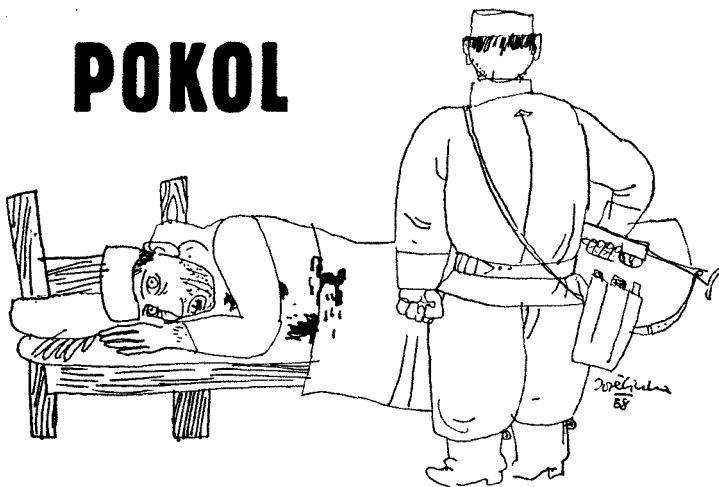
opazili naš napad in začeli streljati zbegano, brez pravega učinka. Brž smo jih uničili. Glavni bunker, zgrajen iz debelih hlodov in zemlje, ki smo nanj z vso silo navalili, je bil v naših rokah v nekaj minutah. Z nekaj tovariši iz štaba sem šel proti bunkerju. Naši borci so v bližini zažgali neko koč in plamen je osvetljeval okolico. V njegovi svetlobi smo zagledali nekoga, ki je stegnjen ležal komaj nekaj korakov od bunkerja. »Morda je padel kdo izmed naših?« je dejal naš tovariš. Stopili smo bliže in pogledali. Bil je naš vodnik. Zadelo ga je v pljuča pod srcem. Ko je padel, se mu je od udarca ob zemljo raztrgala žična vez, s katero je imel zapeto suknjo. Gole deške prsi so ležale tako čudno izpostavljene na črni, razprostrti suknji. Naglo so se dvigala in spet upadala. Iz rane so že s slabimi sunki od časa do časa brizgali curki krvi. Deček je umiral.

Ta deček, vodnik, ki smo ga našli povsem slučajno, nas je zares mojstrsko pripeljal na komaj trideset korakov od sovražnika, tako, da ta do zadnjega trenutka tega ni opazil. Toda bil je to noč naša edina žrtev razen Melente Bošnjaka, ki je pred zoro padel od zašle krogle. Če ne bi bilo tega dečka, kdo ve, koliko življenj bi nas stala naša akcija. Zadelo ga je, ko je golorok jurišal prvi na bunker. To je bil njegov prvi in zadnji juriš. Mi pa nismo vedeli niti tega, kako mu je ime...

VEČER... V zidovje kaznilnice v Sremski Mitrovici udarjajo krogle fruškogorskih partizanov. Spomnil sem se Ivana, ki mi je prve dni septembra 1941 rekel: »Vsi bomo kmalu zunaj.« Ivan je res takrat, 21. septembra, s svojo skupino dvaintridesetih političnih jetnikov, po štirinajst-dnevnem kopanju podzemskega kanala, srečno pobegnil v Fruško goro.

Streljanje postaja vedno močnejše. Stojimo oblečeni ob oknih, opazujemo ognjene zublje, ki sikajo iz partizanskih pušk, čakamo... Kmalu bodo tu. Kaj bo z nami...? Ali nas bodo prej ustaši postrelili? Iz glavne kaznilniške zgradbe so se začuli posamezni streli pušk

POKOL

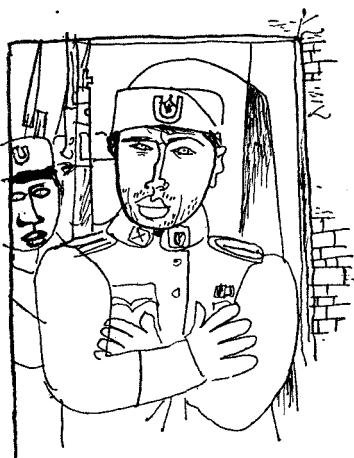

in vrste pokov, podobne strojničnemu rafalu. Vmes vpitje jetnikov: »Mati mila, mati!«

Zgodilo se je tisto strašno. Ustaši, ki so poleg paznikov stražili kaznilnico, so se maščevali za partizanske strele. Službujoči paznik jim je odklepal vrata jetniških sob. Ustaški oficir se je pokazal s pištolo v roki med vrati. Vse se je streslo... Smrt prihaja. Oni je zakričal: »Ustaši ven!« Kaznjenci-ustaši, obsojeni zaradi raznih kriminalnih dejanj, so na oficirjev poziv planili k vratom in se zrinili na hodnik. Ko so izginili, je oficir stopil v sobo, za njim pa

dva vojaka z naperjenima brzostrelkama.

Jetniki so zavpili... Nekateri so ostali v posteljah, drugi so zbežali v umivalnico in stranišče. Naprej niso mogli. Zadrdrali sta brzostrelki. Prvi streli so zadeli starešino sobe. Zrušil se je ob postelji. Tako je šlo dalje. V sobi je bilo 70 postelj. Ustaški brzostrelki sta peli... Ena po levi, druga po desni strani. Jetniki, zadeti v glavo, prsi, trebuh in noge, so padali. Ko je prišla vrsta na tiste, ki so ležali na koncu 30 metrov dolge sobe, so bile postelje prazne. Jetniki so se poskrili pod postelje, se zavlekli v slamnjače, se zgnetli

v umivalnico in stranišče. Nekdo je razbil žarnico v umivalnici, se vlegel v dolgo korito in odprl pipo. Voda ga je vsega pokrila, iz nje je kazal samo nos in usta.

Oba ustaša sta se pomikala proti koncu sobe. Streljala sta v prazne postelje in pod nje. Opazila sta, kako se neka slamnjača giblje, kar je bil znak, da se je jetnik skril vanjo. Ustaš je prerešetal slamnjačo. Nato sta stopila k umivalnici in obstala pri vratih, opazila jetnike, ki so se tam gnetli. Brzostrelki sta zadržali znova. Kri se je začela razlivati po tleh. Jetniki vpijejo, kličejo matere in padajo. Tistega, ki se je vlegel v korito, ustaša nista opazila. Ostal je živ. Ko sta ustaša opravila v prvi sobi, sta odšla v drugo, od tam naprej... Ko so opravili v glavni zgradbi, so šli k stavbi, kjer so bile samice. »Samičarji« so mirno čakali; ganiti se niso mogli, braniti še manj. Ze se je zaslísal pred vrati glas: »Odprite!« Paznik, ki je stražil v stavbi, je odgovoril: »Tukaj ni nikogar!« Ustaši so se zadovoljili s paznikovo izjavo in tako je deset jetnikov ostalo živih.

Potem so ustaši zdrveli k Mladinski zgradbi, kjer so bili zaprti jetniki-svobodnjaki. Tu je služboval paznik, po rodu Dalmatinec, z imenom Zadro,

ustaški podoficir. Stal je pred vhodom in čakal. Ustaši so tudi od njega zahtevali, naj jim odpre vrata. Zadro pa ni poslušal njihovih ukazov. Odvrnil jim je, da je to noč on gospodar jetnikov in dodal: »Lahko greste, toda samo preko mojega trupla!« Ustaši tega niso marali poskušati in so odšli.

Drugo jutro — bila je nedelja — so se ustaši vrnili. Njegov poveljnik je s stražo obšel vse prostore, kjer so ležala krvava trupla pobitih. Opazil je, da so nekateri jetniki samo ranjeni. Poklical je jetnike-ustaše, ki jim je prejšnji večer prizanesel s smrtjo in rekel: »Poiščite kladiva in pobijte, kar je še živo!« Jetnik-ustaš Tone Potnar je brž

stekel v delavnico ter prinesel tri kladiva. Enega je obdržal, dva pa je dal dvema drugima — in pričeli so... Šli so od postelje do postelje, v umivalnico in stranišča. Tipali so okrvavljena telesa, če je katero še toplo. Potnar je hodil spredaj in kdor je imel toplo čelo, je dobil udarec po glavi...

Po končanem zločinu je ustaški poveljnik zakričal: »Vsi v vrsto!« Nato je vprašal: »Ali je med vami kak pravoslavec?« Potnar je s prstom pokazal na jetnika Stefanoviča in rekel: »Tale je!« Ustaš ga je potegnil vstran in dejal: »Kamor je odšla Srbija, tja pojdi tudi ti!« Sprožil je vanj in Stefanović se je zrušil mrtev.

Preživelim zapornikom-kriminalcem so ustaši ukazali: »Če v dveh urah vsega ne počišтите, bomo pobili tudi vas! Na delo!« Jetniki so zdrveli v sobe, skočili k mrtvim in jih slekli do golega. Okrvavljeno obleko, perilo, odeje, kruh in drugo so zmetali na tla. Potem so mrliča za noge zvlekli na hodnik in po stopnišču navzdol. Kri, voda, neprebavljena hrana iz prestreljenih želodcev — vse se je razlivalo po podu. Spodaj so trupla zmetali na pripravljen voz in jih odpeljali za kaznilniško obzidje. »Pogrebci« so se nato vrnili v zgradbo in v dveh urah z mokrimi krpmi in krtačami očistili krvave sledove.

Paznik Hručič je poklical nekaj jetnikov na delo v kuhinjo. Pred odhodom je vsakogar vprašal: »Ali si ostal živ? Ah, v kuhinjo gremo... Toda, kje so kuharji? Da, vse so pobili...« Jetniki so sedli na pripravljene stole okoli mize. Tu je bilo svinjsko meso, kuhano prejšnjega dne, pripravljeno za golaž. Planili so po mesu, saj ga mrtvi ne bodo jedli... Tisto nedeljo in še več dni pozneje jetniki niso bili lačni...

Po delitvi hrane so odšli v sobe. Stiskali so si roke, se objemali in jedli, jedli. Tokrat je bilo vsega dovolj, golaža, slanina, masti, sladkorja, kolačev, kruha, cigaret — četudi sem in tja nekoliko okrvavljena...

L. M.

Prisotnost duha

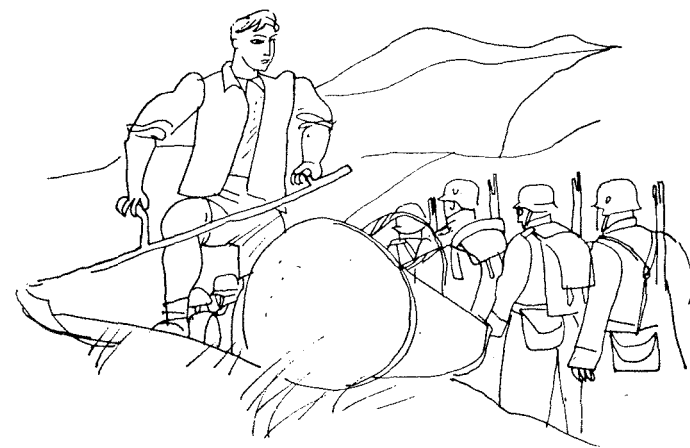
VITALIJANSKIH taboriščih, zlasti v Gonarsu in Viscu v Furlaniji, je poleg italijanske vojaške trobente, na katero je pihal »uspa-vanko« neki poklicni glasbenik, ob večerih prijetno donela slovenska pesem. Tako smo si preganjali domotožje, brezdelje in otožne misli. V šotorih za petdeset in več ljudi smo imeli pevske vaje in karabinjerji, ki so skrbeli za našo »varnost«, so bili pogosto naši nejlubji poslušalci. Njihova prisotnost pa nas navadno ni motila, da na koncu našega glasbenega programa ne bi zapeli »Hej Slovanov«. Seveda so ob takšni priložnosti vsi v šotoru ali baraki, kjerkoli smo pač peli, slovesno vstali in s strumno držo vztrajali, dokler nismo odpeli zadnje kitice. Hočeš nočeš so se tedaj tudi karabinjerji vzravnavali in se postavili v držo »mirno«. Ko pa je bilo naših »vaj« konec, so se zbal, da jih nismo morda potegnili s tisto zadnjo pesmijo in jih osmešili. Vodja karabinjerske patrulje je, da bi rešil »čast« italijanskega kraljevega orožja, strogo rekel: »Vi ste furbi, toda tudi mi nismo od muh. Kaj mislite, da ne vemo, kaj ste prejle peli?« Naša predrznost bi nas lahko veljala zapor v taborišče betonski kleti, če ne celo premostitev na Rab, s katero so nas Italijani v znosnejših furlanskih taboriščih radi plašili. Toda naš Boris, ki je vodil pevski zbor, ni izgubil prisotnosti duha. Odgovoril mu je: »Prepričani smo, da veste, saj to pesem poje že vsak otrok na Hrvaškem.« »Na Hrvaškem?« je zateglo in dvomljivo povzel karabinjerski seržente. »Da, prav na Hrvaškem in tudi v Italiji jo bodo kmalu prepevali!« Karabinjer je Borisa srdito prebadal s svojim črnim kalabreškim pogledom. Boris pa je še dodal: »Seveda, saj to je vendar himna vašega spoletskega vojvode!« Nande Zužek

Ne vem, če je bila trava prve ali druge košnje, vem le, da je bila trava in da se moram prav tej okoliščini zahvaliti, da sem se tistega poletnega popoldneva srečno izmazal... Kakor vsak dan, sem se tudi tedaj spuščal v zgodnjih jutranjih urah s pobočja Krnic proti Konomlju, da na »Zagi« oddam in sprejemem pošto za okrajni komite SKOJ Idrija. Mimo kmetij sem se spuščal v dolino in po stari navadi povsod povpraševal po novicah, poškilil okoli skednje in vogalov. Kmetje so odgovarjali, da ni nič in mi želeli srečno pot. Zanje sem bil tedaj kot pismo-noša. Tistega dne ni bilo dosti pošte. Oddal sem jo na dogovorjenem kraju in si oprtal poln nahrbtnik brošur, da se mi je hrbet kar upognil. Nazaj grede pa me je zaneslo nekoliko vstran. Imel sem še sporočilo za kmetijo »Na Sušah«, ki stoji na bregu sredi Konomlje. Kot naročen sem prišel ravno okrog poldne, in, da se jim ne bi zameril, sprejel vabilo za kosilo. Pa še nekaj me je vleko k tej hiši! Čeprav sem bil še zelo mlad, star komaj petnajst let, so me že tedaj po malem begala dekleta. Najmikavnejša pa so bila prav pri tej hiši, poleg tega pa še naša, partizanska... Nahrbtnik, ki me je poprej že kar zgrbil, se je udobneje prilagal mojemu hrbtu, ko sem jo polnega želodca zadovoljen sam s seboj mahal proti taborišču. Moja druga postaja na tej poti je bila pri »Žirovcu«.

Naravnost v kuhinjo pred gospodnjo sem se zaletel in kar se da glasno iz zdravih, mladih pljuč pozdravil po partizansko. Samo prebledela je in izdabila: »V sobi so Nemci!« Kakšne zelene odenke je tedaj odsevala moja koža, ne bi vedel povedati. Tudi tega ne, kako sem prišel iz kuhinje. Kakih sto metrov sem tekkel iz hiše po strmi stezi navkreber, potem pa sem se sesedel pod nahrbtnikom. V mislih sem pretekkel sto stez in grap, ki sem jih poznal v tem bregu in iskal v njih rešitve. Že sem se spet pogнал, ko zaslišim glasen pogovor v jeziku, ki ga je v gimnaziji zvesto spremljala ocena »zadostno«.

Časa za razmišljanje ni bilo, le eno mi je ključalo v glavi: pošte ne smejo dobiti!

Skočil sem v grmovje, med vejevje zložil nahrbtnik, torbico, čepico, čevlje in nogavice in seveda tudi pištolo, skratka vse, kar je dišalo po partizanu. Vse skupaj sem pokril z listjem in vejami. Ostal sem samo v kratkih hlačah in s srcem v grlu. Tak sem se vrnil proti hiši in skednju. Brez posebnega namena so se mi kar same zasmejale grablje v obraz, kosa in koš pa

sta mi kar skočila v roke. »Nič več naglice, fant!« sem si dejal ter počasi in samozavestno prikorakal iz skednja. Glasovi, ki sem jih poprej še lovil nad seboj, so se mi zdaj približevali s strani. Res, pri vratih me je čakal zelenec. Skoraj bi se zamajal od strahu, še zlasti, ker so bili med Nemci tudi domobranci, ki bi me lahko spoznali. Počasi sem korakal, šel nekaj metrov pod hišo in ne da bi mislil, ali je to prva ali druga košnja, potegnil s koso po travi. To, kar sem počenjal, je bilo vse kaj drugega kot košnja. Vem, da bi mi gospodar naložil nekaj krepkih, če že ne zaradi trave, pa zaradi kose. Kar se da neusmiljeno sem mahal po travi, spričo ugotovitve, da so Švabi lepo posedli okoli hiše. Potili smo se vsi: Nemci od hoje in vročine, jaz od dela in strahu. Takole zbiranje in posedanje se zdi človeku neomejena večnost in delo v takih okoliščinah neznansko neprijetno. Uboga trava, reva kosa! Ne da bi

se snloh zmenil zanja, sem štel: deset, dvajset, petdeset, šestdeset do zob oboroženih Nemcev! Iz hiše je stopilo še poveljstvo, ki je po kratkem poročilu ukazalo odhod. In še zadnje prese-nečenje: kolona je krenila proti meni in mimo mene v dolino! Stresel sem se. Da jih ne spremlja morda tudi moj nahrbtnik? Počasi sem preblisnil z očmi vse nemške hrbte, začenši z zadnjim. Samo kratek izdih se mi je izvil ob pogledu na hrbet prvega. Nimajo ga!

Potem je bilo veselo. Zaradi trave, še zdaj ne vem, ali je bila prva ali druga košnja, in zaradi kose, pa mi gospodar ni prav nič zameril.

2

MILE PAVLIN

Zgodaj spomladi leta 1945 so pogosto pristajala zavezniška tovorna letala, dvomotorni »Douglas-Dacota« na partizanskem letališču blizu vasi Otok v Beli krajini. Pripeljala so orožje in strelivo, odvažala pa so ranjence, bolnike in civili-ste. Tako je nekega dne v februarju spet priletela večja skupina letal in se spu-stila na zemljo. Bilo je še zgodaj zjutraj, zvaljani sneg je bil trd ko kamen. Medtem ko so izkrcavali zaboje in vreče z letal, se je sonce dvignilo, sneg se je pričel mehčati... Ko je bilo treba odleteti, se eno izmed letal nikakor ni moglo dvigniti, ker zaradi mehkega snega, ki je zaviral kolesa, ni moglo doseči potrebne hitrosti. Dva-krat se je moral dvomotorec vrniti na začetek vzletne steze. Šele tretjič se je odlepil od zemlje, se čudno zagugal, še enkrat udaril s kolesi ob razmehčano zemljo in... počesal z enim vijakom staro vrbo ob Kolpi. Motor je zahropel, letalo je napravilo krog in se vrnilo na slovensko stran Kolpe, potem pa je pristalo »na trebuh« brez koles. Iz ranjenega motorja se je valil črn dim... Gasilci, bolničarji in stražarji so se pognali v dir proti letalu. Ko so prišli bliže, so se odprla vrata. Partizanka z majhnim otrokom v naročju je vsa začudena vprašala: »Zakaj smo se pa vrnili?« Naglo so potegnili iz nosu še oba pilota, ki sta si potoklka obraze na komandni plošči in instru-mentih pred seboj, ženske, ki jih je bilo v letalu kakih trideset, pa so medtem same poskakale iz letala. Motor so že zajeli plameni in kmalu je od letala ostalo samo ogrodje. Potnicam, ki so bile matere z dojenčki ali pa v visoki nosečnosti, pa se ni nič zgodilo. Še več! Sploh vedele niso, da so za las ušle smrti.

Risbe malih jetnikov

NAJPREJ so jim prepovedali igranje po parkih in igriščih, nato kopanje v javnih kopali-ščih. Ko so bili stari šest let, so morali nositi na prsih rumeno Da-vidovo zvezdo. Prepovedali so jim učenje; niso smeli čitati, pisati, raču-nati in risati... Končno so jih nalovili in zbrali. Nad 15.000 jih je bilo! In vse te otroke so poslali v taborišča smrti. Samo nekaj nad sto se jih je vrnilo. Vsi ostali so končali v plinskih celicah Oswieci-ma... Da, take so bile nacistične metode za uničevanje mladih Židov!

Mali jetniki, obsojeni na smrt, so preživljali isto kot odrasli. Zi-veli so v posebnem taborišču, ki

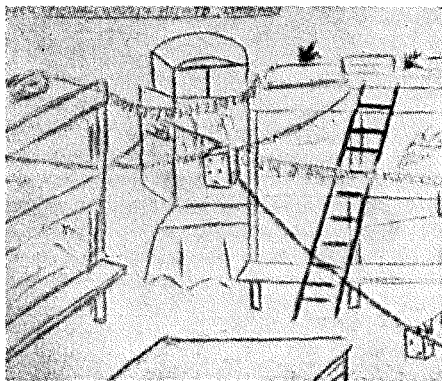
se ne more primerjati z nobenim drugim v zgodovini človeštva. Otroci, revščina, boleznii in stra-hote, nekaj sveč, surove »sestre«, zasilna stranišča, umirajoči in mr-liči... Človeško gnojišče, brez-barvna množica, brezosebno živ-ljenje, nekaj, kar se samo gasi in izginja... Vse so jim vzeli! Matere in očete, pa še niso bili zadovoljni. Vzeli so jim tudi son-ce, ptico, ki je pela na drevesu, vzeli so jim igranje in cvetje. Sa-mo sanj jim niso mogli ukrasti. Otroci so risali in pisali na košč-kih papirja. Risali so naravo, gozd, vasi, gradove in hribe okoli taborišča. Otroške roke so risale sonce, ki se je pojavljalo vsako

jutro izza hribov. Tam v hribih je bilo tisto, kar so imeli radi in kamor so se v svojih mislih vra-čali. Mali jetniki so risali cvetje, risali same sebe na travnikih, pol-nih cvetja, risali so sami sebe, ka-ko trgajo rože in jih nosijo svo-jim materam. Vrt pred hišo in rože v materinih rokah so jim pomenili srečo, veselje, dom, od-koder so jih surovo izgnali. Z otroško nežnostjo so zaprti otroci risali pota in steze, ki vodijo pro-ti lepim hišam. Po teh poteh je odhajala otroška domišljija v svet, kjer so se počutili varne in srečne. Nad potmi se je širilo ne-bo polno ptic, oblaki so se kot snežnobele ovce sončili v zlati svetlobi.

Tudi to, kar so gledali okoli sebe, so risali mali jetniki. Ta-borišče, temnice, odrasle jetnike, starke in starce, vrste pred ku-hinjami, pogrebni voz, pogrebe, pa tudi usmrtitve... Ker so bili otroci lačni, so risali polne krož-nike, vse, kar jim je manjkalo. Kadar jim je bilo najhuje, so ri-sali svoje matere, ki so jih tola-žile, bodrile in mirile.

Nekaj sto takih risb iz naci-stičnega taborišča Terezín v Češkoslovaški so zbrali sodelavci Dr-žavnega židovskega muzeja iz Prage. Okrog 450 so jih poslali v Pariz, kjer so jih razstavili na razstavi »Židovska tragedija pod kljukastim križem«. Francoski pesnik Tristan Tzara je izjavil: »Videli smo risbe jetnikov, risbe otrok, toda še nikoli ni človeštvo videlo in ocenilo risbe zaprtih otrok.«

Risba, ki jo objavlja-mo, je samo ena izmed nekaj sto podobnih risb, ki so jih otroci — mali jetniki delali v na-cističnem taborišču v Terezínu na Češkoslo-vaškem. Kdo je avtor te risbe, ni in nikoli ne bo znano...

KMALU po prihodu Nemcev v Bohinj je do tedanjega klerikalnega župana Markeža zamenjal Weissenbach, Nemec iz Koroške. Porochen je bil s hčerko cesarsko-kraljevega nadgozdarja Siegla, Nemca, ki je moral po prvi svetovni vojski zapustiti Bohinj, čeprav je imel za ženo domačinko. Weissenbach je pred vojsko vsako leto prihajal v Bohinj kot miroljuben »turist«. Tako se je seznanil z domačini in že so bili po njegovi zaslugi v gestapovski kartoteki v Berlinu Bohinjci razdeljeni v »zanesljive« in »nezanesljive«. Posebno še, ker je bil Weissenbach eden prvih Hitlerjevih sodelavcev, njegov osebni znanec in zaupna oseba v vrhovih nacistične oblasti. Saj se je bahal z zelo nizko številko izkaznice NDSAP in z osebnim Hitlerjevim podpisom v njej!

Weissenbach se je lotil »dela« v Bohinju dokaj na svoj način, ki se je posebno prva leta precej razlikoval od uradne smeri nacistične vladavine v drugih slovenskih krajih. Takoj se je začel povezovati s klerikalnimi veljaki, v katerih je upravičeno slutil bodoče zaveznike. Svoja poznanstva je izkoriščal za organizacijo obveščevalne mreže. Ukazoval je orožništvu in policiji, ni se dosti zmenil niti za gestapo. Delal je pač po svoje, zavedajoč se svoje moči. Izkazalo se je, da je to hujši in bolj pretkan nasprotnik vsega slovenskega naroda kot surovi policisti Gestapa...

Jeseni 1943 in spomladi 1944 je tudi uradno nacizem začel iskati zveze z začetniki belogardizma na Gorenjskem. Tudi župan Weissenbach, ki mu nikakor ni bil všeč razmah partizanstva na Gorenjskem, posebno pa ne v Bohinju, je sklenil temeljito obračunati z zavednimi Bohinjci. Skupno z zarodki bele garde je pripravil za spomlad 1944 veliko akcijo. Nemška policija naj bi izselila vse družine, ki so bile količkaj osumljene sodelovanja s partizani, to se pravi večino Bohincev. Marljivo je urejal spiske bodočih deportirancev, zbiral ljudi, ki bi se v vrstah bele garde bojevali proti partizanom...

Tudi VOS bohinjskega rajona ni spal. Že dolgo so se iz občine, iz županove hiše in iz policije pletle nevidne niti, ki so segale do roba gozda nad Bistrico, odtod pa na Pokljuko, Jelovico... Ko so vosovci zvedeli, kaj namerava pritepeni in vsiljeni nacistični župan, so sklenili, da mu bodo prestrigli peroti. Dolgo so razpravljali, kako bi ga kaznovali. Vedeli so, da stanuje sredi Bistrice, v rekvirirani vili lesnega veletrgovca Heinriharja, nasproti današnjega hotela »Črna prst«. Vseposvoda po Bistrici so bile raztresene utrjene postojanke policije, orožništva, vojakov, carinikov. Sredi njih pa je uradoval Weissenbach. Njegova pot je bila po Bistrici kratka. Od občine v vilo in nazaj. Ponoči je stala pred vrati vile straža.

Lahko bi se vtihotapil pripadnik VOS v Bistrico, saj ni bilo okoli vasi žične mreže, lahko

bi župana prerešetal s streli. Toda županova smrt bi pomenila smrt tudi za izvršilca kazni... Zato so se pripadniki bohinjskega VOS odločili za »rešitev«, sicer precej tvegano, je pa dajala upanje na srečen konec akcije.

Pri Heinriharju je služil za hlapca Franc Di-jak-Frtunčev s Koprivnika. Njegovi bratje in sestre, ki so bili tedaj doma, so že zdavnaj podpirali in vsestransko pomagali partizanom. Francelj je pogosto prihajal domov; vozil je seno in drva. Tako ni bil sumljiv. Z njegovo pomočjo so vosovci prišli v stik s Heinriharjem, ki je bil sicer bogataš, toda narodnostno zave-

den in je Nemce sovražil. Posebno pa še Weissenbacha, ki si je prilastil njegovo vilo. Heinrihar je pristal, da bo molčal o akciji in da ne bo delal ovir pri izvedbi. Francelj pa je pristal, da bo vosovcem pomagal...

Ko je prišel dogovorjeni dan, je Francelj prišel v Rovte z vozom po seno za Heinriharjevo živino. Vosovci so zbili preprost zaboj iz krajnikov. Vanj sta zlezla načelnik VOS Iztok in neki petnajstletni partizan, ki je malo prej pobegnil iz taborišča v Nemčiji. Oba sta bila oborožena le s pištolami in bombami, nosila pa sta civilno obleko. Zabojo so naložili na voz in ga pokrili s senom. Kmalu se je »seneni« voz zibal v dolino, hlapec Francelj pa je brezskrbno pokal z bičem. Nemci so bili vajeni takih prizorov in so voz brez posebne preiskave spustili v Bistrico. Francelj ga je zapeljal v hlev. Oba partizana sta zlezla iz zaboja in se zarila v seno. Skozi špranje sta si ogledala vilo, v kateri

je ponoči spal njun bodoči ujetnik. Počasi se je znočilo. Po podatkih obveščevalne službe se je vsak večer okrog enajstih pred vilo menjala straža. Vsakokrat je bila vila kakih deset minut nezastražena.

Podatki so bili resnični. Komaj je stražar odšel, sta oba vosovca skočila iz hleva. Iztok, ki je znal nemško, je pozvonil na vratih. Oglašil se je sam župan, češ kaj bi rada. Iztok mu je odgovoril, da želita nujno z njim govoriti v zelo važni zadevi. Toda že takoj pri vratih je prevejani lisjak zaslutil, da z nočnima obiskovalcema nekaj ni v redu. Planil je v Iztoka in ga začel daviti. Ta se je z njim začel ruvati, padla sta na tla in se pestila. Iztokov spremljevalec je brž skočil v vežo in zapahnil vrata. Weissenbach se je obupno boril za svojo prostost. Nekajkrat je segel po zvoncu za vrati, ki je bil povezan s policijo čez cesto. Že je mislil pritisniti, ko ga je Iztokov spremljevalec udaril po roki. Končno sta ga premagala in ga dobro zvezala, v usta pa je dobil junjo, da ni mogel kričati. Komaj je bil zvezan, je že prišla pred hišo straža. Poslušala sta enakomerne stražarjeve korake na cesti pred županovo vilo... Naglo sta se lotila preiskave. Odprla sta radio na ves glas, da bi zadušila morebiten hrup. Našla sta bogato okrašeno, vso v zlatih trakovih, rumeno uniformo veterana NDSAP, več pištol in grmado pisem in aktov. Med njimi tudi spiske za selitev, internacije in smrtne obsodbe... Tri kovčke sta napolnila s plenom. Tudi najedla sta se v bogato založeni županovi shrambi.

Tako sta počakala zamenjave straže, ki je bila ob štirih zjutraj. Spet sta se preselila na Heinriharjev hlev, kjer ju je že pričakoval

Francelj. Kajpak sta s seboj odnesla dragoceni plen — kovčke in župana. Zdaj so v zaboji bili že trije. Nihče ni računal, da je župan tak orjak, zato jim je bilo v zaboji strašno tesno. Francelj je zaboj in kovčke naložil na voz, pritrdil ob stranicah preprosto ograjo iz krajnikov in zametal vse skupaj z žaganjem. Kot mnogokrat, je tudi tisto jutro odpeljal voz srečno v hosto. Tja, kjer go ga nestrpno v grmovju pričakovali vosovci.

Razmetali so žaganje in odprli zaboj, zvelikli na svetlo napol zadušene in čisto mokre od znoja oba tovarisa in na smrt preplašenega župana. To se je zgodilo nekje nad Jereko, na ozemlju, ki so ga že tedaj partizani smatrali za svojo »republiko«.

Ujeti nadutež je zdaj spoznal, da mu prede trda. Postal je pohleven kot ovca. Prav nič primerno se ni obnašal za nacističnega »prvoborca«. Prosjačil je partizane za življenje, jim prisegal, da se bo takoj odselil na Koroško in pomagal partizanom, če ga spustijo. Takoj je ubogal, ko so mu vosovci ukazali, naj napiše orožnikom dopisnico, da je zaradi sporov z ženo zapustil Bohinj in odšel po svetu in ga ne bodo nikoli več videli. Poseben kurir je dopisnico takoj odnesel na Koroško in jo nekje blizu Celovca vrgel v poštni nabiralnik. Tačas je Weissenbach dva dni in eno noč pripovedoval na dolgo in široko vse, kar je vedel. Izdajal je svoje sodelavce, vohune in priganjače. Ko mu je šlo za kožo, se je kar slinil od vnetosti, da bi čimveč povedal. Marsikatera tajnost je bila tedaj odkrita, marsikateri hinavski izdajalec je postal znan. Toda tretjega dne so Nemci v Bohinj pripeljali vojaštvo in odšli preiskovat hribe. Župan pa je že povedal večino tega, kar je vedel. Zato so ga vosovci kaznovali, kot je zaslužil. Nemška akcija pa ni imela z županom nobene zveze.

Nemci so namreč šele čez dva ali tri dni ugotovili, da je župan izginil. Komandir orožniške postaje, ki je stanoval v isti hiši, je povedal, da je ponoči slišal v županovem stanovanju hrup. Mislil pa je, da pač župan popiva kot je imel navado. Potem so mislili, da je za nekaj dni odpotoval na Bled ali na Koroško, kot je delal večkrat, ne da bi koga obvestil. Vrata stanovanja so bila zaklenjena, stanovanje pospravljeno. Prišla je še dopisnica z županovim obvestilom. Policija je začela vso zadevo preiskovati. Zaslišali so hlapca Francelja Dijaka in njegovega gospodarja Heinriharja. Ta dva nista ničesar videla, ničesar slišala, saj sta ponoči vedno doma, okoli vile pa nerada hodita, ker se bojita vojakov. Po nalogu VOS je neka ženska »priznala«, da je imela z županom razmerje. Žena je potrdila, da ji je bil moč zadnja leta nezvest in da so se prepirj v družini vrstili dan za dnem. Tudi drugi Bohinjci, ki so vedeli, kako je župan »odpotoval«, so molčali o tem dogodku do osvoboditve. Tako je tudi policija počasi začela verjeti, da je župan pustil »svojo« občino in jo odkuril na varno, oziroma pobegnol od žene. Tako niso zaradi izginotja Weissenbacha delali nad Bohinjem nobenih represalij.

Troje odgovorov na »upravičeno radovednost«

V lanskim 11. številki »Borca« smo na strani 524 objavili prispevek tovarišice M. R., ki je želela izvedeti, kako je bilo za časa NOB na Triglavskem pogorju. Med tem prispevkom pa smo objavili tudi fotografijo, ki prikazuje skupino partizanov na vrhu Triglava, ni pa bila dokumentirana. Zaenkrat smo prejeli na ta prispevek troje odgovorov, natančneje: troje pojasnil.

1. TOVARIŠ IVAN DOLŽAN IZ MOJSTRANE 161 NAM TAKO-LE PIŠE:

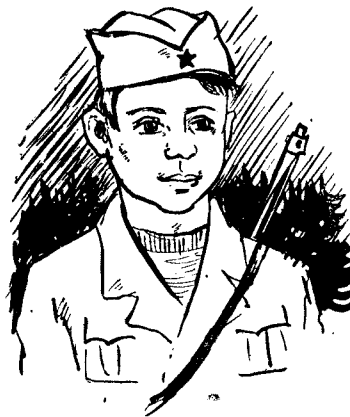
Kot domačin sem se za časa NOB kot borec večinoma zadrževal na področju, ki se zanj zanima tovarišica M. R. iz Postojne. Zato bi vam rad posredoval nekaj skromnih podatkov o dogodkih med NOB v dolini Vrat in na Triglavu.

Dolina Vrat kot tudi Triglavsko pogorje za razvoj partizanstva nista bila niti najmanj prikladna. To pa v glavnem zaradi tega, ker je dolina Vrat ozka, obrobljena pa z visokimi in težko dostopnimi planinami, pristopna pa je le od vasi Mojstrane sem. Zadrževanje partizanov v takih krajih je zanje skoraj vedno pomenilo smrt. Partizan je vedno moral poiskati področje, ki mu je ob napadu nudilo pogoje za varen umik, poleg tega pa tudi področje z zaledjem, kjer se je lahko preskrboval s hrano. Dolina Vrat pa tudi tega zadnjega pogoja ni imela. Zamislimo si partizansko enoto, ki bi bila napadena v Vratih! Zadostovala bi majhna sovražna enota in vsi dostopi ter izstopi iz doline bi bili zaprti. Partizanska enota bi se morala s silo prebijati ali pa umikati preko nedostopnih grebenov. Ta umik bi za partizana predstavljal velikanske napore, saj bi morali poleg oboje nositi še orožje in strelivo.

Kot sem že omenil, je moral partizan od nekdaj dobiti hrano, če je hotel živeti. Za preskrbo z živem sem bili partizani v Vratih navezani skoraj izključno samo na vas Mojstrano, ta pa za številne enote ni mogla imeti dovolj hrane. Tudi dohod od Mojstrane je bil podnevi zelo težaven, ker so Nemci pogosto patrolirali po dolini Vrat in postavljali pri izhodu iz doline zasede. Vsa leta od vstaje leta 1941 sem, so Nemci v vaseh

Dovje in Mojstrana držali močne posadke obmejnih čet.

V dolini Vrat se je šele pomlad 1944 naselilo nekaj partizanov: politični delavci in kurirji. Ta skupinica je štela le štiri do šest partizanov. Le-ti so opravljali aktivistične naloge v Mojstrani in bližnji okolici, poleg tega pa so vzdrževali kurirske zveze po dolini Radovne, ki so tedaj začele delovati. Ti partizani so bili samo domačini, ker so se samo taki ljudje lahko zadrževali v dolini Vrat, ki so poznali tudi ponoči vsak kamen in vsako drevo. Kljub

strogi tajnosti, v kateri je ta skupina delovala, so Nemci kaj kmalu zvedeli za njen obstoj. Nemške patrolje in zasede so se zato močno pomnožile. Toda partizani zaradi dobre obveščevalne službe in ker so poznali kraje, niso imeli žrtev.

Omenil bi še dogodek, ki ga je doživel Janez Poldas-Smuk, naš

znani smučarski skakalec, ki je bil član te skupine partizanov. Nekoč se je sprehajal ob obronku gozda in tiho žvižgal napev partizanske pesmi. Nenadoma je planil nanj velik ovčarski pes. Janez se je takoj zavedel nevarnosti in skočil v grmovje. Vendar prepozno. Dobil je nemško kroglo v nahrbtnik. Imel pa je srečo, da je v nahrbtniku nosil zvit drug nahrbtnik in neke vreče, izstrelke pa je bil eksplozivni, ne pa probojen. Tako mu je samo razcefral nahrbtnik, kože pa ne.

Partizani iz skupine v Vratih so večkrat prihajali k domu v Vratih, saj so skoraj vsak dan imeli sestanke z ljudmi iz vasi. Vendar se v samem domu ali v drugih kočah niso zadrževali, ker je bilo to preveč nevarno. Kolikor pa se spominjam, so bili prvi spopadi med partizani in Nemci prav pod vznožjem Triglava na Bohinjski strani, na Debeli peči in pri Sedmerih jezerih. To je bilo leta 1942. V teh spopadih je padel jeseniški prvoborec Bokal.

2. TOVARIŠ GREGOR IRT IZ KAMNIKA, FUŽINE 1, PA NAM SPOROČA:

Domneva, da so partizani, ki so fotografirani na sliki, katero ste objavili na strani 524, iz Jeseniško-bohinjskega odreda, je pravilna. Partizane na fotografiji poznam, saj so bili nekaj časa moji vojni tovariši. Prvi na levi strani je tovariš Jože Rožman-Peter, zdaj direktor »Petrola« v Ljubljani. Imen drugih partizanov se ne spominjam več. Rade volje pa Vam bo o tej fotografiji kaj več povedal sam tovariš Rožman.

3. V LJUBLJANI SMO ZAVRTILI TELEFONSKO ŠTEVILKO 20-841 IN TOVARIŠ JOŽE ROŽMAN, DIREKTOR »PETROLA« NAM JE V ZVEZI Z OBJAVLENO FOTOGRAFIJO NA HITRO POVEDAL NASLEDNJE:

Res, na fotografiji sem tudi jaz. Na vrhu Triglava smo bili meseca oktobra 1944. leta, ko smo proslavljali osvoboditev Beograda. Sicer pa je vzpon na Triglav v tistih časih zelo zanimiv. Kazalo bi ta vzpon, partizanski vzpon, do podrobnosti opisati. In to sem tudi pripravljen storiti.

V številki 11. letnika 1958 je »Borec« priobčil na strani 557 pet nedokumentiranih slik iz Muzeja NO v Ljubljani. V zvezi s tem se je v uredništvu zgledil tovariš IVAN ZEROVNIK iz Gaberja 32 pri Dobrovi in nam povedal, da zgornji dve manjši sliki in desna slika spodaj prikazujejo posnetke iz italijanske ofenzive na Dolomitski odred marca 1943. Zgornja leva slika kaže belogardističnega oficirja z brado in mrtvaško glavo na kučmi ter skupino belogardistov. Fotografija je bila posneta 19. marca 1943 dopol-

dne. Hiše v ozadju so v vasi Gaberje, iz prve je doma Ivan Zerovnik. Desna zgornja slika prikazuje skupino zajetih partizanov, ilegalcev in civilistov, ki so jih našli doma, posneta pa je v istem kraju in ob istem času kot leva slika. Tudi spodnja desna slika je posneta ob istem času in na istem

kraju. Ženska na levi v drugi vrsti je baje doma iz Brda pri Ljubljani. Vse te ženske so bile ali partizanke ali pa so se skrivale.

*

»Slika, objavljena v »Borcu« št. 11 X-letnik 1958, desno zgoraj na strani 557, je bila posneta med 19. in

21. marcem 1943 na poti med Hruševim in Polhov Gradcem. Ujetniki, povezani z vrvmi, so partizani I. bataljona Dolomitskega odreda, ki se je bojeval pod zelo neugodnimi okoliščinami v znanem spopadu v Belški grapi pri Polhovem Gradcu. Nisem popolnoma prepričan, ko trdim, da je prvi med zvezanimi ujetniki doma z okolice Dobrove, drugi pa iz Planine pri Rakeku. Šesti sem jaz sam, ostalih pa se ne spominjam. ALOJZ OKOREN, vlakovni odpravnik, železniška postaja Podgorje na Kra-
su.«

POMLAD je bila leta 1945 na Tolminskem zgodnja, sončna in lepa, kot bi se tudi narava že pripravljala na težko pričakovano svobodo. V globoki grapi potoka Zadlašce je imela tehniko C-32 svoje taborišče. Tu sem bil tudi jaz, opravljaj sem različne naloge, predvsem pa sem bil kurir. Tako kot vsak dan, sem tudi v nedeljo, dne 18. aprila, nekako ob devetih odšel v dolino na zvezo. Poleg javke pri Ščuretu v Zadlazu sem nameraval obiskati še Končanove, kjer bi moral oddati neko pismo. Ko sem zapustil naše taborišče, sem se takoj povzpel v breg nad grapo. Od tam sem nekaj časa ogledoval okolico, da me ne bi presenetil sovražnik. Nič sumljivega nisem opazil, čeprav sem bil pazljiv. Kljub temu se nisem znebil misli, da se lahko vsak hip srečam s sovražnikom, kajti cesta je tu nepregledna, v velikih vijugah se izogiblje gričem. Preden sem prišel k cesti, sem se oglasil pri našem človeku, pri Janezu Boštjane, ki nas je obveščal o vseh dogodkih. Tudi tu nisem zvedel ničesar novega. Opravil sem svoje pri Ščuretovih na javki in odpravil sem se že h Končanovim, zadnji hiši iz Zadlaza proti Tolminu. Preden sem prišel tja, sem se nameraval oglasiti še pri Skucu, da bi poizvedel, če so morda Nemci izpadli iz Tolmina na nas.

Škuceva hiša stoji menda na južni strani ceste. S ceste vodi kakih petnajst metrov dolga steza naravnost v vežo. Ob odcepu steze napravi cesta velik ovinek, tako da se iz Škuceve hiše vidi cesta samo do tega ovinka. Preden sem vstopil v hišo, sem se še razgledal okoli. Spet je bilo vse mirno. Vstopil sem v hišo. V kuhinji sta bili dve domači dekleti. Vprašal sem ju po novicah, kot sem imel navado. Dejali sta, da sta prišla dva vaščana iz Tolmina, pa nista vedela nič novega. Ena deklet je kuhala, druga je sedela na klopi, jaz pa sem stal v kotu pri štedilniku, s hrbtom obrnjen proti vratom. Nenadoma je deklet, ki je kuhala, zavpila: »Nemci so tu!« Njen krik me je presenetil in pretresel, tako sem se naglo obrnil. Že sem zagledal Nemca med vrati.

Tedaj mi je bliskovito šinilo v glavo, da nimam drugega izhoda kot da se z njim spoprimem. Nisem vedel, koliko jih je in kaj nameravajo, le tega sem se zavedal, da mi v vsakem primeru grozi smrt. Odločil sem se za boj do poslednje moči. Hipoma sem ocenil nasprotnika: bil je čokat, močan, precej visok, oborožen s puško in pištolo, pri sebi je imel tudi daljnogled, imel je srebrne našitke pod vratom. Seveda v tem trenutku ni bilo časa za razmišljanje, mislil sem le na to, kako se bom rešil. Oborožen sem bil samo z italijansko pištolo na boben »Gaserjem«, ki sem jo imel privezano na jermenu prek ramen. Zgrabil sem nagonsko zanjo, jo nameril proti vratom, kjer je stal zelenec in zavpil: »Roke kvišku!« Ta je skočil v vežo za vrata. Ustrelil sem, vendar sem ga zadel le pod levo pazduho in ga le malo oprasnil. Pognal se je proti meni in me udaril s puškinim kopitom. Udarce, name-njen glavi, sem prestregel z desnico, istočasno pa sem ga z levico zgrabil za goltanec, pištola pa je visela na jermenu ob mojem telesu. Obe dekleti sta zbežali iz kuhinje na prosto, ena skozi okno, druga skozi vrata. Tako sva z Nemcem ostala sama v kuhinji. Tudi drugi Nemec jo je ob mojem strelu popihal. Klical je in streljal v zrak.

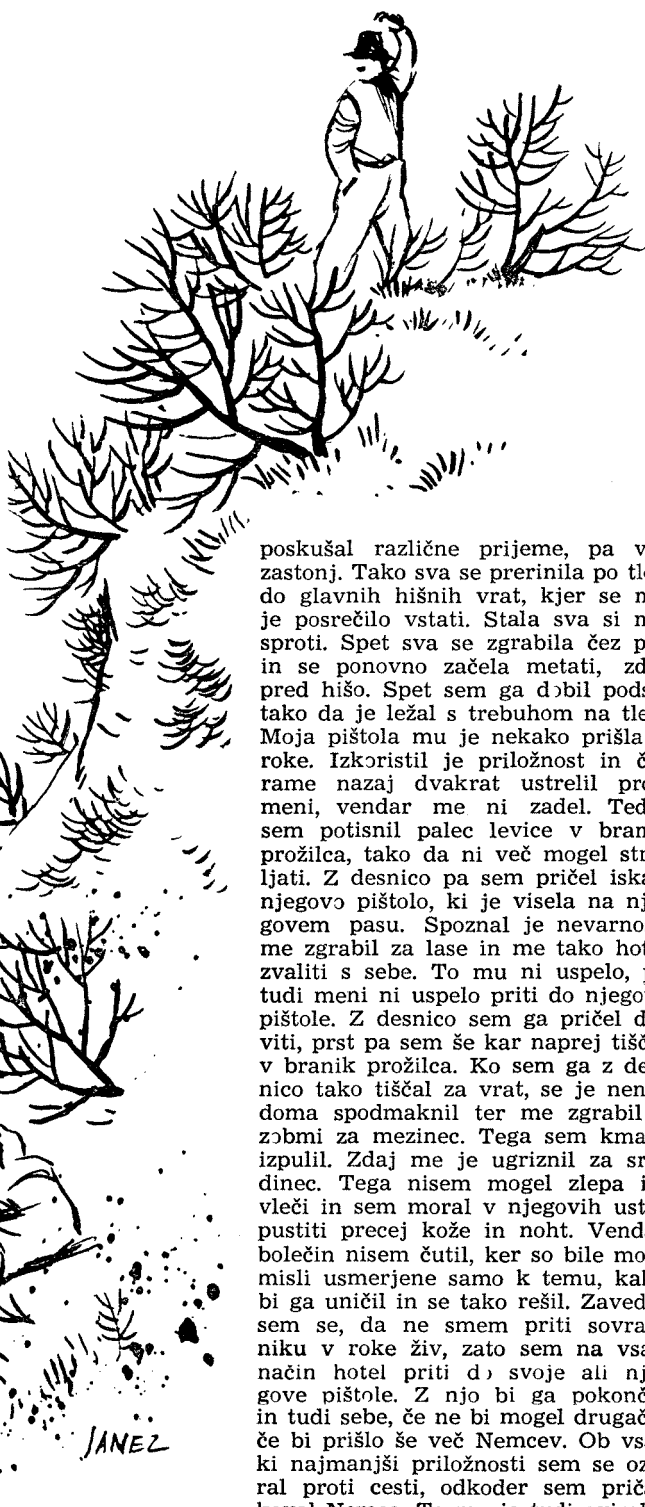
S tem trenutkom, ko so zunaj počili strelji, se je med menoj in Nemcem šele z vso ostrino pričel spopad. Nemec je svojo puško z vso močjo držal v rokah, jaz pa sem mu jo poskušal iztrgati. Tako sva se prerinila do lijaka za vodo. Pritisnil sem ga obenj, tako da sem s telesom pritiskal Nemca k lijaku, z desnico pa sem začel iskati

S PESTMI IN ZOBMI ...

pištolo. Nemcu je postal moj namen takoj jasen. Spustil je puško, tako da je ležala med nama, z levico pa je prišel grabiti po moji pištoli. V tem sem ga z vso silo spet potegnil na sredo kuhinje. Mojo pištolo je držal zdaj za cev, jaz pa za ročaj. S sunkom sem ga vrgel na tla, na trebuh, mu skočil s kolena na hrbet, ga tiščal k tlom in mu poskušal spuliti iz rok mojo pištolo. To se mi nikakor ni hotelo posrečiti. Prišel sem oprezovati po kuhinji za kakim predmetom, ki bi mi koristil, pa ničesar takega nisem našel. Še žlice ne. Še vedno sem klečal na njegovem hrbtu in si nisem mogel pomagati. Bil sem obut v težke podkovane škornje in so mi noge drsele po cementnem tlaku, Nemec pa je z vso silo rinil proti vratom. Zunaj je pričakoval pomoči, zato je na vsak način hotel na prosto. Med tem prepiranjem sva si neusmiljeno delila udarce, saj sva oba vedela, da bo zmagovalec tisti, ki bo hitrejši in močnejši. Zavedal sem se, da je vsak trenutek dragocen, da z zavlačevanjem pridobiva moj nasprotnik, jaz pa izgubljam. Iskal sem priložnosti,

poskušal različne prijeme, pa vse zastonj. Tako sva se prerinila po tleh do glavnih hišnih vrat, kjer se mu je posrečilo vstati. Stala sva si nasproti. Spet sva se zgrabila čez pas in se ponovno začela metati, zdaj pred hišo. Spet sem ga dobil podse, tako da je ležal s trebuhom na tleh. Moja pištola mu je nekako prišla v roke. Izkoristil je priložnost in čez rame nazaj dvakrat ustrelil proti meni, vendar me ni zadel. Tedaj sem potisnil palec levece v branic prožilca, tako da ni več mogel streljati. Z desnico pa sem prišel iskati njegovo pištolo, ki je visela na njegovem pasu. Spoznal je nevarnost, me zgrabil za lase in me tako hotel zvaliti s sebe. To mu ni uspelo, pa tudi meni ni uspelo priti do njegove pištole. Z desnico sem ga prišel daviti, prst pa sem še kar naprej tiščal v branic prožilca. Ko sem ga z desnico tako tiščal za vrat, se je nenadoma spodmaknil ter me zgrabil z zobmi za mezinec. Tega sem kmalu izpulil. Zdaj me je ugriznil za sredinec. Tega nisem mogel zlepa izvleči in sem moral v njegovih ustih pustiti precej kože in noht. Vendar bolečin nisem čutil, ker so bile moje misli usmerjene samo k temu, kako bi ga uničil in se tako rešil. Zavedal sem se, da ne smem priti sovražniku v roke živ, zato sem na vsak način hotel priti do svoje ali njegove pištole. Z njo bi ga pokončal in tudi sebe, če ne bi mogel drugače, če bi prišlo še več Nemcev. Ob vsaki najmanjši priložnosti sem se oziral proti cesti, odkoder sem pričakoval Nemce. To me je tudi oviralo, da nisem z nasprotnikom hitreje obračunal.

Se vedno sva ležala na tleh, se znova valila in se prerivala in kotalila dalje, do skladovnice nasekanih drv. Z eno roko sem pričel grabiti po drveh, vendar nisem mogel izpuliti nobenega polena, ker so bila ta pretesno naložena. Ko sem poskušal dobiti poleno z vrha skladovnice, sem se nekoliko povzpел. To je moj nasprotnik izkoristil, se divje pognal in vstal. Spet sva si stala iz oči v oči. S poslednjimi močmi in z vso zagrizenostjo sem se pognal vanj, ga zgrabil, zavihtel, tako da sva oba padla za hišo k vrtni ograji iz bodeče žice. Kmalu sva bila od bodic oba raztrgana in krvava, vendar ne jaz ne on ni odnehal.

Nenadoma mi je uspelo, da sem ga spet položil, topot na hrbet. V tem trenutku mi je odtrgal pas, na katerem je visela moja pištola. Pištola je padla meni za hrbet. Z levim kolonom sem klečal na njegovem trebuhu, ga z levico tiščal za vrat. Drug drugega sva se neusmiљeno obdelavala s pestmi. Nihče od naju ni vedel, kje je moja pištola. Imel sem občutek, da tudi njega to skrbi. Tedaj sem jo zagledal za mojim hrbtom, jo z desnico hitro zgrabil, z levico pa sem ga še vedno tiščal za vrat. Pištolo sem takoj nameril v njegovo glavo. Ob prvem strelu je cev z roko nekoliko odbil, tako da sem ga le oprasnil po levem uhlju. Drugič sem ga zadel v sence. Bilo je dovolj...

Bil sem silno izmučen in izčrpan, vendar sem bil toliko priseben, da sem mu odvzel daljnogled, pobral svojo pištolo, odnesel vso pošto, ki sem jo imel s seboj in se nato naglo spustil v grapo pod hišo. Šele tu sem se nekoliko oddahnil in ponovno zbral svoje misli. Pričel sem poslušati, kaj se dogaja okoli mene. Nemci so zasedli položaje na drugem ovinku. Kot sem kasneje zvedel, so pričakovali močnejšo našo enoto kot je povedal pobegli spremljevalec mojega nasprotnika. Kdor pozna toliminske grape, bo lahko ocenil, kako sem se moral umikati. Iz grape sem moral spet na cesto, čez njo in v hrib, če sem hotel priti na varno. Ko sem prečkal cesto, sem zagledal Nemce v strelski vrsti, kako se podijo za menoj. Ze sem bil na varnem, v gozdu.

Hišni gospodar je prišel domov ravno po končanem spopadu med menoj in tistim Nemcem. Tako sploh ni vedel, kaj se je v njegovi odsotnosti zgodilo, le ob plotu je videl ležati mrliča, v kuhinji pa sledove strela. Njegova prisebnost je rešila družino maščevanja. Mrtvega Nemca je namreč gospodar prevabil v grapo in ga skril v grmovju, krvave sledove pa posul s peskom. Vse skupaj je trajalo komaj dvajset minut. Iz zaplenjenih dokumentov sem kasneje zvedel, da je bil Nemec, ki sem ga ustrelil, feldwebel, star 36 let. Vseh Nemcev pa je bilo kakih štirideset.

Ididor Stres, ilustriral Janez Vidic

NAŠ ŠTAJERSKI bataljon se je že teden dni mudil v Bojanskem gozdu pri Stični. Morda bi še dlje ostali v zavetju košatih dreves, če nas ne bi obveščevalci obvestili, da smo izdani in da lahko vsak trenutek pričakujemo napada. Naš štab je sklenil prehiteti fašiste. Naša četa je dobila nalogo, prirediti fašistom »dostojen« sprejem. To se je zgodilo v petek, 13. aprila 1942. V četi nas je bilo kakih 20, komandir pa je bil tovariš Jože iz Stične, komisar pa Kosta. Vsi smo imeli puške, le Šturm mitraljez. Ker je bilo to premalo, smo dobili še enega. Komandir ga je dal meni. Branil sem se sprejeti to težko orožje, ki ga nisem bil prav nič vajen. Toda tovariši so me potolažili, da se ga bom kmalu privadil. Uklonil sem se in oddal svojo puško nekemu soborcu. Za pomočnika so mi dali tovariša Vinca. Sprejela sva tudi več streliva kot puškarji in tedaj sem zbrojevko že vzljubil.

V mraku smo odšli iz taborišča. Iz oblakov je pršilo, ko smo v temni in hladni spo-

Sprijaznil sem se z zbrojevko

mladanski noči skoraj neslišno korakali sovražniku nasproti. Potrebna je bila velika opreznost, zato smo se v precejšnjem loku izognili vasi, da ne bi pasji lajež opozoril sovražnika na našo prisotnost. Prekoračili smo cesto, ki pelje iz Trebnjega v Ljubljano in se po nekaj urah ustavili pri Medvedjeku. V gozdu nad cesto smo počivali in nekoliko spali. Navsezgodaj nam je kuhar pripravil žgance za zajtrk, nato pa smo odšli naprej. Približali smo se cesti na kake tri metre. Gosto smrečje nam je bilo varno kritje. Oba mitraljezca sva se postavila na levo in desno krilo zasede, puškarji pa v sredino. Dogovorili smo se, da ne bomo prej streljali, dokler ne pridejo fašisti pred naše cevi. Računati smo morali na čim večji uspeh, pa tudi varčevati strelivo.

V napetosti smo čakali skoraj tri ure. Za trenutek sem zadremal, ko me je dregnil moj pomočnik in mi šepnil: »Že gredo!« Res se je nekje v daljavi slišalo brnenje težkih avtomobilov, ponehavalo in se spet močnejše čulo. Naslonil sem zbrojevko na vejo, ki je bila tako visoko, da sem lahko stal sklonjen poleg, in čakal. S prstom sem se narahlo dotikal petelina.

Pred nami je bil prvi kamion, poln fašistov. Po dogovoru sva oba mitraljezca udarila prva. Iz obeh zbrojevok je hkrati udarilo v polno, saj tako na blizu zgrešiti skoraj ni bilo mogoče. Streljal sem v kabino, zato je avto v trenutku obstal. Motor in šofer sta odpovedala. Med fašisti je nastala zmeda. S svojim kričanjem, kletvicami in vzkliki »mama mia« so preglasili pokanje. Le eden izmed fašistov je skočil za zadnje kolo avtomobila in odtoč streljal proti nam. Tovariš Hajne, doma iz Vevč, je bil ranjen v glavo. Medtem so se ostali kamioni približali, fašisti so poskakali

na cesto in skušali naši četi udariti v hrbet. Mitraljez mi je deloval kot urica in otresel sem se bojazni, da bi se kje kaj zataknilo. Toda moral sem poiskati varnejše kritje. Morali smo se hitro umakniti in priti na zborna mesto blizu Orlake. Četa se je razdelila v dva dela: prvi je prekoračil

cesto, drugi pa je odšel proti Orlaki ter vzel ranjenca, ki je pozneje rani podlegel, s seboj.

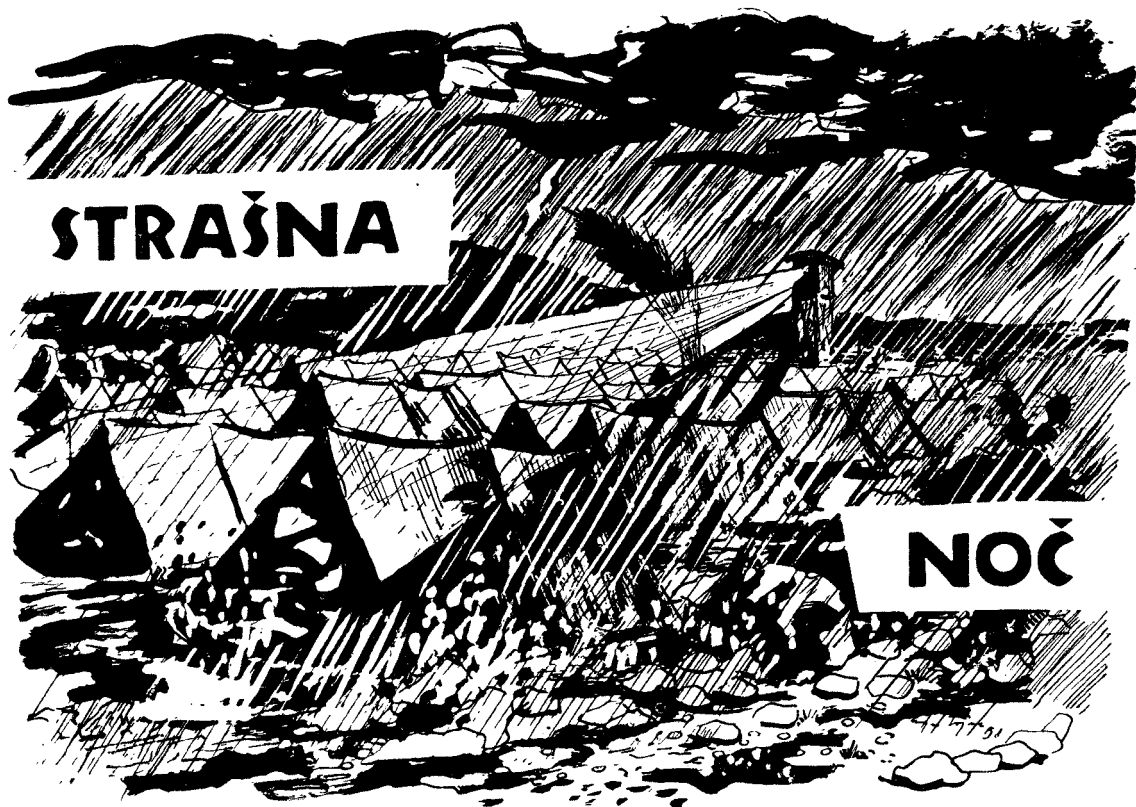
Srečno smo prispeli na zborna mesto. Kmalu pa smo zaslišali močno streljanje od tiste strani, kjer je bilo bataljonsko taborišče. Domnevali smo, da je bataljon napaden. Spopad ni dolgo trajal, ker so

bili naši tovariši nanj pripravljeni. Še isti dan smo se sešli na zbornem mestu. V tej borbi je naš bataljon izgubil tri borce. Če bi nas fašisti iznenadili, bi imeli precej več žrtv. Fašisti pa so izgubili kakih petdeset svojih, dosti je bilo ranjenih, kamion pa je bil uničen.

Stane Židan

STANE KROTEC:

Ilustriral: **EVGEN SAJOVIC**

Ljudje smo pač takšni, da zelo radi svoje doživljaje pripovedujemo tako, da prikažemo sebe kot največje junake in kot osredno osebnost vsake zgodbe. Zavedajoč se tega, bom skušal o dogodku, ki sem ga sam doživel, opisati stvari čimbolj resnično.

BILO je leta 1942, meseca septembra. Taborišče na Rabu je bilo polno slovenskih mož, žena, starčkov in otrok. Po nepopolnih podatkih je bilo vseh nad deset tisoč. Vsem je bilo mogoče že z obrazov razbrati, da s tako prehrano ne bodo mogli dolgo vzdržati. Okupatorju, jasno, to ni bilo mar. Zanj je bilo važno, da se tisti, ki so bili za bodečo žico, niso mogli pridružiti onim, ki so bili boj za osvoboditev slovenskega in vseh jugoslovanskih narodov.

Proti koncu meseca se je vreme zelo poslabšalo. Nebo so zagnili težki svinčenosivi oblaki. Strele so nekaj dni švigale na vse strani, morje je začelo besneti. Ulil se je dež, ki ni in ni hotel prenehati. Od časa do časa je ta divja ploha le za trenutek ponehala, nato pa se zagnala s podvojeno močjo.

Prvi dan smo nevihto še nekako prenašali v upanju, da bo drugi dan sonce in da bomo potem lahko tistih nekaj kosov obleke posušili na soncu. A dež ni prenehal ne drugi in ne tretji dan. Vsakdo si je ta prirodni pojav razlagal po svoje. Nekaj tistih, ki so vsak večer v šotoru molili rožni venec, upajoč, da jih bo višja sila rešila izza bodeče žice, so dejali, da je to kazen božja. Župnik z Iga, ki je bil tudi

z nami, je razlagal, da je treba pač potrpeti. Tisti, ki so imeli Italijane posebno »v želodcu«, pa so trdili, da nas mislijo le-ti pokončati z dežjem, ker jim primanjkuje streliva.

Cez dan je bilo večkrat tako hudo, da si nihče ni upal iz šotor. Ko je potegnil veter, smo morali krepko prijeti za vrvice, da ga ni odnesel. Drugače smo se tiščali skupaj.

Veliko huje je bilo ponoči. Neprodirno temo so neprestano trgali slepeči bliski. Veter je pritiskal s tako silo, da so pokale vrvice, s katerim je bil šotor privezan ter da so se lomile palice. Nihče ni mogel zaspati. Nehote je vsakdo pomislil: »Kaj, če dež res ne bo več prenehal?« Na hrano večkrat ni bilo misliti zaradi dežja. Tisti, ki so jo šli iskat, so prišli nazaj brez nje ali pa s polno skodelo dežja.

Tretji dan popoldne je dež nekoliko ponehal. Že smo se veselili, da bo vsaj noč mirna in nam ne bo treba vso noč držati za vrvice, da veter ne odnese šotore. Pred nočjo se je spet začel ples morskih »besov«. Veter je začel tuliti, strele so udarjale prav okoli taborišča, dež pa je lil v nepretrganih curkih. Stisnili smo se spet v šotoru, grabili s premraženimi rokami za tenke, premočene vrvice. Zobje so nam šklepetali, kolena so se nam tresla, Šotor, čeprav star in ves sajast na notranji strani, nas je le malo varoval, da nas nista veter in dež bičala naravnost v obraz. Toda veter nam ni niti tega privoščil. Zaganjal se je kakor trmasta žival vedno znova in znova. Kar opazim, da klin, ki je bil zunaj zabiti poleg mene v zemljo, leze sunkoma iz prsti. Prestrašen izpustim vrvico, ki sem jo držal in z obema rokama padem na glavo klina. To je bilo usodno. Klin, katerega vrstico sem prej držal, je kar zletel iz zemlje. Rob šotor. se je dvignil. Veter je z vso močjo

butnil v naše mrliške obraze, dvignil bliskoma šotor s palicami, vrvicami in klini ter ga odnesel čez žico v morje. Val dežja nas je pritisnil k tlom. Ni nam preostalo drugega, kakor da si poiščemo zavetja v tistih šotorih, ki so stali v zavetju barak in kuhinj. Tako smo prišli v šotor, v katerem je navadno spalo šest ljudi, a tiste noči nas je bilo v njem dvaindvajset. Po dva ali celo trije smo držali za vrvice ali pritiskali na kline, nevihta pa je nadaljevala svoje razdiralno delo. Blago je bilo slabo, zato je šotor prestrezal le del dežja. Voda nam je tekla po upadlih obrazih, tekla po hrbtih in se nabirala v čevljih. Curki so nam tekli od nosov, ušes in brad. Govorili nismo, vsak je premišljeval zase. Pa saj tolažba v tako brezupnem stanju res ne bi imela nobenega smisla.

Okrog devete ure smo zaslišali na zgornjem koncu taborišča čudno šumenje, kmalu zatem pa kričanje, kakor bi se nekdo potapljaj. Niti enemu ni prišlo na misel, da bi šel ven. Tiščali smo se še vedno skupaj kakor ovce, ki jih volkovi naženo v stajo. Šumenje je vedno bolj naraščalo. Kmalu sem začutil, da stojim v vodi. To so opazili tudi drugi. Postali smo še bolj zbegani. Voda pod nami se je vedno bolj dvigala. Že nam je segala do gležnjev. »Bežimo!« je kričnil Jože. Toda kam? Ko sem pomolil glavo iz šotor. se mi je nudila resnično grozna slika. Več kot pol šotorov je bilo podrtih, dež

se je kar valil čez taborišče, potok pa je bil prestopil svoje bregove in se razlil med šotori. »Hitro ven!« sem zakričal, »če ne nas voda odnese.« Kakor hitro so ljudje izpustili vrvice, je voda s pomočjo vetra podrla šotor in ga odnesla proti žici. Voda nam je segala že čez kolena. Kakor preganjane zveri smo z zadnjimi močmi brodili proti kuhinji na levi strani, ki je stala nekoliko više. Mimo nas je voda nosila s seboj vse mogoče: šotore, čevlje, klobuke, nogavice, kovčke. Nekaj ljudi se je povzpelo na zid barake, ki so jo bili pred dnevi začeli graditi. Stražar, ki se je tiščal v svoji kabini na stražarskem stolpu, jih je opazil, ko jih je obsvetil reflektor. »Giù, giù,« je začel vpiti, a ga zaradi groma skoraj ni bilo slišati. »Sparare,« se je drl kot obseden v strahu, da bi kdo ne preplezal v temi žice. Jože pa je stopil na zid, razgalil svoje prsi in kričal: »Ustrelj, na, saj tako ne bo konca te strašne noči!«

V spodnjem taborišču, kjer so bile ženske, otroci in starčki, pa je bilo še huje. Voda je segla nekod tudi čez meter. Veliko otrok, posebno dojenčkov in starčkov je utonilo, ker si sami niso mogli pomagati. Težko si je predstavljati obupanost matere, ki je imela po pet ali še več otrok, a vsem nikakor ni mogla pomagati. Nekdo je brodil do pasu v vodi in kričal: »Narod slovenski, s čim si si zaslužil tako kazen!« Med bučanjem groma, krikom potaplajočih se in vpitjem na pomoč je bilo slišati klice italijanskih stražarjev, ki so se pogosto menjali. Reflektor je kakor pošast z lovkami tipal okoli taborišča po žici. Sprva smo mislili, da razsvetljuje taborišče in peklenško temo, ki je vladala v njem. Šele kasneje smo ugotovili, da osvetljuje samo žico, da bi kdo ne pobegnul.

Nove knjige

Tudi lani je Prešernova družba poslala med bralce pet novih knjig, ki so jih le-ti sprejeli v začetku zime, ko se dobro branje najbolj prileže. Med temi knjigami so »Živalski svet«, »El Verdugo«, »Lepo vedenje« (brez navedbe avtorja!), »Velika gala predstava« in »Sin.«

Pisatelj Ivan Ribič nam je v svojem delu »Sin« naslikal duševnost po prvi svetovni vojski prizadetega človeka, vojnega invalida, ki ga življenje tepe na vsakem koraku. Obsoja vojsko, nesmiselno klanje v imperialističnem spopadu, od katerega nima delovni človek nobene koristi. Med obema

vojskama ta človek živetari, živi brezciljno življenje in se prebija skozi življenje kakor ve in zna in kakor nanese. Takega ga dohiti druga vojska, čeprav že ostarelega. Šele tedaj, skozi posvojenca Daneta, spozna, da se je proti vojski, proti nasilju, potrebno bojevati z oboroženo silo, da je tu potrebna organizacija kot oblika človeške vzajemnosti, da niso dovolj samo še tako jasna hotenja in odpor v miselnosti. Posvojenec Dane se vključi v osvobodilno gibanje in njegov krušni oče, ki je posvojenca ves čas gledal kot tujca v svojem domu, spozna, kako sta si sorodna, da ju vežejo skupna

Po polnoči je ploha ponehala. Dež je še malo rosil. Kričanje je bilo slišati le še v spodnjem taborišču. Zatem je začela upadati tudi voda. Uram groze, obupa, strahu in bučanja je sledila skoraj mrtvaška tišina. Presunljivo tišino pa je povečal še motor vodne črpalke s svojim monotonim trkanjem tok, tok, tok, tok, kakor da bi pel mrtvaško pesem.

Ko smo si malo opomogli od prestanega strahu, se je spomnil nekdo in prosil bližnjega stražarja za vžigalice. Ustregel nam je in jih vrge preko žice. V kuhinji smo zakurili s trskami, ki so bile pokrite s kotlom, da jih dež ne bi zmočil. Ko je zaplapolal ogenj, so ljudje nanj kar navalili. Grelj smo se izmenoma in vsak interniranec, ki je kaj prinesel na ogenj, je imel pravico nekaj časa stati ob njem. Tako smo pričakali jutra.

Nastopilo je lepo, jasno in sončno jutro. Šli smo na prostor, kjer so stali naši šotori in iskali, če nam je voda še kaj pustila. Našli nismo seveda ničesar. Pobirali smo slamo, ki se je bila ustavila na žici in jo sušili na soncu. Tudi nekaj šotorov se je ustavilo ob žici.

Popoldne sem srečal Jožeta. Bil je iz naše vasi. Preprost kmečki fant. Ni vedel, zakaj je v internaciji, zakaj je vojna, zakaj se je treba boriti proti fašizmu. Vedel je samo to, da je treba delati in pošteno živeti. Šel je proti meni in nerazumljivo mi je bilo, da se je nekako prisiljeno smehljaj. Mislim, da je verjetno našel kaj za pod zob. Nenadoma pa se je zasmel na ves glas, telo se mu je streslo, iztegnil je obe roki predse, kakor bi hotel nekoga zagrabit za vrat, oči so mu stopile iz jamic in začel je kričati: »Voda, voda, voda!« Revežu se je od prestanega strahu omračil um...

hotenja in smotri. Zato pa pred karabinjerji, ki so ga prišli iskat, smelo prizna, da je Dane njegov sin. Dogajanje, opisano v knjigi, nam prikazuje pisatelj s preprostimi besedami, čeprav ponekje zelo rahlo zapada v »modernizem«, ki pa še ni izražen tako, da bi celoti preveč škodoval. Nedvomno je tudi nekaj resignacije v vseh nastopajočih osebah, nekoliko preveč črnogledosti, kot bi bilo razumljivo za povprečnega bralca, nekoliko preveč končno tudi za invalida. V tem je pisatelj najbrž hotel nekoliko preveč slediti nekaterim sodobnim težnjam v literaturi. Na splošno pa je delo zanimivo in dobro napisano, tako da je lahko reči o njem pohvalno besedo.

»Akcija« Šilčevega očeta

STARI Šilc je imel navado, da je brž posegel po glinastem, že močno dotrajanem oškrbljenem vrču, kakor hitro se zvedel za kako novico, pa najsi je bila slaba ali dobra. Teh se v vojnem času ni manjkalo in do njega so hitro prodrla, saj so se v njegovi hiši skoraj neprenehoma menjavali aktivisti, kurirji in drugi partizanski ljudje.

Toda s prvim snegom so mu kmalu po nemški ofenzivi povedali, da se njegov edinec Janez ne bo več vrnil. Takrat pa spričo te prehude vesti ni posegel po majoliki. Sredi hiše je postal in se skozi redke snežinke zazrl v smrečje pod hribom. Njegovo suho telo se je rahlo upognilo, pod voščeno kožo na obrazu so se mu začrtali jasni obrisi ličnih kosti. Skozi možgane so se mu vrstile podobe iz njegovega življenja. Spomnil se je na ženo, ki mu je umrla pred kakimi dvajsetimi leti, pobsrkal je po krošnjarskih časih, pomudil se je pri sovražnikih, od katerih je že mnoge spremljal na njihov zadnji dom, in se spet ustavil pri sinu, ki ga je pobrala ofenziva. Rad ga je imel. Tako rad bi mu izročil kaj več kot bajto, potrebno že dolgo temeljitega popravila, sadovnjak, ki je zahteval pomlajenja in tistih nekaj oderuških njiv, ki so v zameno za skromen kruh terjale od njega in njegovih prednikov toliko metro znoja in žuljev. Toda to ni bilo zanj več pomembno. Z izgubo sina je zanj tudi vse premoženje zgubilo sleherno vrednost.

Odslej so ga zanimali samo še vojni dogodki. O teh je pričel takoj pogovor z vsakomer, še preden je povprašal za to-bak. Samo kadar je pomekan nanesel na ranjence ali padle, je posvetil kratek premor svojemu pokojnemu edincu in pa na hčer-partizanko je s tesnobo v srcu pomislil, kajti že dolge mesece ni ničesar slišal o njej. Sicer pa se ni bal za nobeno reč več na svetu, a tudi nikogar ne. Partizanom, ki

so ga nenehno obiskovali, je še bolj na široko odpiral vrata. Ob vsakem obisku je ukazal skuhati žgancev ali prinesti kruha, kot da bi imela njegova revščina vsega na pretek. In prav zato sem marsikdaj šel mimo njegove hiše, ne da bi se ustavil. Že vnaprej sem namreč vedel, kakšen bo najin pogovor. Kadar sem ga obiskal, sem mu moral najprej poročati o najnovejšem. Potem je on začel zlivati svoje neusahljivo sovraštvo na Italijane, Nemce in na vse, ki so se družili z njimi, pri čemer ni nikdar pozabil obžalovati svojih visokih let in šibkega zdravja. »O, da bi jih imel vsaj trideset manj, jaz bi tem hudičem pokazal!« je bila vsakokratna njegova neizpolnjiva želja. Zatem pa sva se še spela zaradi kruha, krljev ali česarkoli, kar mi je vztrajno ponujal ob vsakem slovesu. Zmagal sem samo, če sem mu pokazal torbo ali žep z enako vsebino.

Spomladi 1944 se je Šilčevemu očetu le izpolnila goreča

želja, čeprav ne docela. Od Kotta in čez Jurjevico sem so se skozi Sajevec proti Ribnici podile enote Nemcev, pomešane z vlasovci. Kot je bila njihova navada, so stikali po vseh hišah in skoraj vse jim je prišlo prav. Tudi pri Šilčevih so se nagnetli. Stari Šilc kar verjeti ni mogel svojim očem, ko so vdrli v hišo. Sprva je samo usta odpiral in beseda mu nikakor ni mogla iz grla. Počasi se je nagnil naprej, kakor da bi ga nenadoma obtežilo nevidno, težko breme suhe robe, ki jo je precejšen del svojega življenja prenašal po raznih krajih ter deželah, domačih in tujih. Koščeni prsti na dolgih rokah so se mu zatresli, barva obraza se je zila z barvo sivobelih las. Oglata glava na dolgem, tankem vratu je dobila izraz mrliča, samo globoke, drobne oči so gorele ter tipale po zelenih uniformah in jih preteče predirale. »Kaj?« je hipoma zakričal in čeljusti so se mu zatresle. »Kaj iščete tu? Ven, ven lopovi! Tu je moja hiša, Šilčev dom, če vam tega še ni povedal nihče! Ven!« je kazal z iztegnjeno roko proti vratom.

FEDOR BEVC:

»Gor čez izaro ...»

TAKO spretno so znali Nemci pomešati surovost in brezobzirnost z umirjenostjo in uvidenostjo, da interniranec ni bil nikdar na jasnem, kaj pravzaprav lahko napravi v taborišču in česa ne. To je bil tudi smoter tistih, ki so zgradili uničevalna taborišča...

Zato se je vse taborišče kar začudilo ob novici, da je komanda taborišča dovolila tako imenovane nedeljske koncerte pevskih zborov. Le-ti so bili v kopalnici, tam, kjer so se interniranci kopali pred prihodom v logorske barake, pred prihodom v revier in kjer so nacisti tako radi obešali na smrt obsojenec internirance. Kopalnica, katere strop je bil preprežen z železnimi palicami, je bila namreč najpripravnější prostor za obešanje. V tej kopalnici je torej bil vsako nedeljo pevski koncert... Neke nedelje, ko je zunaj in v taborišču sijalo sonce, se je zbrala v kopalnici množica internirancev, posedla po tleh ali po klopeh, na katerih je ponavadi ležalo preznojeno perilo in z nestrpnostjo pričakovala začetek koncerta. Ker so bili v taborišču le trije zbori — nemški, češki in slovenski — je bilo med poslušalstvom seveda največ pripadnikov teh narodnosti. Zdelo se jim je, da ne bodo mogli pričakati trenutka, ko se bo kopalnični prostor napolnil z zvoki ljubljene, domačih pesmi. Ljudje v taborišču so si znali namreč ustvariti v najtežjih prilikah tako svetle trenutke, da so ob njih popolnoma pozabili na vse gorje, ki jih je obdajalo. Odtod tudi tista popolnoma razumljiva nestrpnost. Zato so lahko tudi živeli in čakali, čakali na tisto tako težko pričakovano: ven,

Vojaki, ki so stali najbliže, so strahoma odskočili. Proti starčku pa se je prerinil oficir z naperjeno pištolo. Še bolj divje so se starčkove oči uprle v oficirjev, s čelado zasenčeni obraz. Tedaj se je tudi spomnil, da ga slovensko ne razumejo. »Hier sind Partisanen! Verstehen sie? Ja, mein Haus ist Partisanenhaus, Banditenhaus, marsch hinaus von hier!«

je kriče ponavljal. Oficir ni vedel, kaj bi. Zdelo se je, kot da se mu je mali strelni predmet v njegovi roki uprl. Ni našel načina obrambe pred strašno obtožbo živega mrliča, ki je nepremično strmел vanj. Kot bi ga pičil gad, je skočil med vrata, kjer je še očrtal v zrak pred svojim čelom značilno znamenje ter brž stopil na cesto. Za njim so jo hitro pobrali še ostali. »Ti si nor, vi ste nori in ne jaz, preklete duše razbojniške!« je vpil za njimi še dolgo potem razburjeni starček, ki mu oficirjev migljaj ni ostal prikrit.

Med vso to »akcijo« Šilčevega očeta je hči Micka v kuhinji trepetaje pričakovala tragičen konec. Na srečo se je vse skupaj izteklo najboljše in Micka je proti svoji navadi sama napolnila majoliko do vrha z domačim moštom, da si je oče namočil suho grlo, poplaknil jezo ter obenem s krepkim požirkom napil svoji svojevrstni zmagi.

Tudi še dokončno osvoboditev je doživel, ki jo je tako željno pričakoval, druge pomladi v svobodi pa ni več dočakal.

Vinko Knol

v življenje svetlobe, sonca in sproščenosti. Zapeli so Nemci. Internirancem — Slovanom se je zdelo, da vidijo pred seboj sivo, hladno in neprijazno severno morje, ki valovi in buči. Še belih pen niso čutili. Za njimi so zapeli Čehi. Bolj živahno, veselo, upajoče se je razleval njihov enoten glas in pričaral pred jetnike valujoča žitna polja, debelo klasje in bel, bel kruh, ki so ga jetniki tolikokrat videli le od daleč v čeških blokkih na obloženih mizah. Mižali so in se s pesmijo nasitili vsaj za čas, dokler so bile stene kopalnice polne teh pesmi o žitu, belem kruhu in življenju. Ko so nastopili Slovenci, se je zazdelo slovenskim internirancem — poslušalcem, da je vsa kopalnica umolknila. Prav narahlo se je napolnila kopalnica z mehkiimi, ubranimi glasovi, polnimi domotožja. Pesem »Gor čez izaro...« je napolnila kopalnico, predrla njene stene, predrla električne ograje taborišča in hitela na jug, tja »gor čez izaro«. Ze so bili ubrani glasovi na Koroškem, napolnili dolini Drave in Zilje tja do Karavank pa še čez. Tako polno je bilo to petje, ki je vabilo domov, da se jetniki niso mogli več zadržati. Solze so povedale vse.

Poleg mladega jokajočega Slovenca sta sedela dva interniranca, ki nista razumela besedila pesmi. Petje samo ju je prevzelo. Ob pogledu na solze sojetnika sta se tudi onadva spomnila svojega doma tako, prav tako kakor je pela pesem. Stisnila sta se k sojetniku in mu med solzami šepetala: »Ne razumeva besed, veva pa, da moramo iti domov, tja, kamor nas je popeljala vaša lepa slovenska pesem. Tako močna je ta pesem, da bo z njo lahko vsak zdržal na tej težki poti do doma...« Zatopljeni so se vrnili jetniki iz kopalnice v svoje barake.

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

SE ENKRAT:

Borba, boj, bitka

VDEVETI lanski številki »Borca« je Franc Sotler-Pavijan v kratkem članku razložil pomen izrazov: borba, boj, bitka.

Takoj je treba pripomniti, da temelji njegova razlaga navedenih izrazov na ustaljenem jugoslovanskem vojaškem izrazoslovju, ki mu je kajpak podlaga srbohrvaščina, uradni jezik v naši vojski, jezik junaškega ljudstva, ki ima častljivo vojaško tradicijo. Slovenci te tradicije nimamo; zato smo v vojaškem izrazoslovju bolj skromni in se zadovoljujemo z manj izrazi. Tako n. pr. beseda vojska pomeni daljšo dobo boja ali bojevanja in hkrati skupino vojščakov. Pravimo: huda vojska je bila; vojske je bilo ko listja in trave. Mnogi rabijo besedo vojna, ki smo si jo brez potrebe sposodili iz ruščine, in se vojske (v pomenu dobe bojevanja) kar sramujejo. Lep jezik tudi ne pozna borbe, ker se prizadeven pisec zaveda, da smo si to besedo sposodili v času ilirskega gibanja iz ruščine. Pisec z dobršno mero posluha za lep ljudski jezik bo zapisal le domačo besedo boj, ki pomeni Slovincem vse tisto, kar tovariš Sotler našteva pri izrazih boj in borba. Tako se Slovenci tudi ne borimo, temveč se bojujemo (se pogajamo, se potezamo). Dober pisatelj ali časnikiar tudi ne bo čital, ampakbral, ne bo mislil na bodočnost, temveč na prihodnost, se ne bo udejstvoval, temveč bo deloval, se ne bo baval, temveč ukvarjal, ne bo pisal o zločincih in zločinah, temveč o hudodelcih in hudodelstvu itd., itd.

V uvodu pravi omenjeni pisec, da beremo »vrsto črtic, novel, reportaž in spominov, ki so jih napisali nekdajni borci,« in da opazujemo v njih »nepravilno rabo vojaškega izrazoslovja«. Morda. Toda v leposlovnih delih s skrbnim jezikom se bomo še naprej ogibali tujih besed, kakor so vojna, borba, boriti se, itd., in pisali: vojska, boj, bojevati se itd. Tako delajo naši najboljši pisatelji in prevajalci in tudi nekateri časnikiarji, ki jim lepota slovenskega jezika ni deveta briga. Pri člankih, ki obravnavajo vojaško vedo, pa si bomo morali bržkone zaradi lažjega razločevanja še naprej pomagati z izposojenimi besedami.

T. G.

V ČETICI JE BILO VSE TIHO ...

so se gnetli okoli ognja in čistili orožje. Morala v naši četici je bila dobra in tudi humorja ni manjkalo. Popoldne je Letonja-Kmet sklical zbor čete ter odredil skupino borcev za akcijo. Skupino je vodil Lado Letonja-Mirko, morala pa bi poškodovati železniško progo v Penku pri Šoštanju in kaznovati nekega izdajalca blizu Šmartnega ob Paki.

Skupina se je s prvim mrakom spustila v dolino proti Letušu. V njej je bil tudi Nadi, ki je kljub ugovorom komandirja na vsak način hotel na akcijo. Srečno so prebredli Savinjo, za njo pa še Pako. Nekako ob enajstih ponoči so uspešno minirali progo. Odjeknilo je daleč po vsej Savinjski dolini. Kmalu zatem so bili pred izdajalčevo hišo. Načrt je bil preprost: dve bombi skozi gornje okno, kjer spi izdajalec, pa bo vse opravljeno. Že bombe odletijo iz partizanskih rok kvišku... Toda odbijejo se od zaščitne mreže in padejo med presenečene borce. Zadnji trenutek se umaknejo za hišni vogal in si tako rešijo življenje. Ponoviti akcijo bi bilo zaman, poleg tega pa je bilo že pozno in je bilo potrebno premisliti, kje bi predanili. Odšli so k nekemu kmetu na vrhovih nad Pako, ki ga je Mirko osebno poznal. Preden so odšli v gozd, je bilo s kmetom vse urejeno glede zajtrka in kosila. Res jim je kmet sredi dopoldneva prinesel nekaj za pod zob, nato pa so potrpežljivo dremali in čakali še na kosilo. Seveda so vsi želeli, da bi bila čimprej noč, ko bi se lahko vrnili na Dobrovlje. Nekako ob enih je kmet prinesel kosilo, nato pa so spet tiho čakali.

Okrog četrte ure popoldne pa so se že pojavili v bližini Nemci. Videti jih je bilo tudi pri kmetu, ki je dal zajtrk in kosilo. Skupina partizanov je zaslutila, da so izdani. Takoj so se začeli pripravljati za spopad in za umik. Toda kam? Vsepovsod naokoli goli travniki in vinogradi. Nemci se bližajo, partizani začno streljati, istočasno pa se že umikajo, kamor je pokazal Mirko. Z vseh strani zaregljajo strojnice, na vsakem gričku so

Nemci. Zdi se, kot da ni več rešitve. Skupina se razbije in vsak posameznik se rešuje kot sam ve in zna. Peter Šprajc-Slavc je ranjen v nogo, pa se kljub temu reši iz obroča. Rešijo se tudi drugi. Nadi se pravkar prebija proti zadnjemu robu, ki bi ga zaščitil pred krogami. Toda tega roba ni več dosegel. Na več sto metrov ga je podrl rafal iz nemškega »šarca«. Savinjska zemlja je 20. septembra 1941 prvič vpila kri slovenskega partizana.

Padlega tovariša Nadija so Nemci nato odvedli v dolino. Vrgli so ga v mrtvašnico v Šmartnem ob Paki. Kljub hudemu nemškemu nasilju, ki je

DA JE BIL PRVI TEORETIK PADALSTVA Fausto Verancio, rojen leta 1551 v Sibeniku? Najprej je študiral pravo v Padovi, nato pa je postal menih in nazadnje škof v Canadiju na Madžarskem. Po nekaj letih je izstopil iz duhovniškega poklica ter se posvetil predvsem znanosti. V svoji knjigi »Macinae novae Fausti Veranti Sicensi« opisuje poleg drugih svojih izumov na osemindesetih tablicah z naslovom »Homo Volans« tudi današnje padalo. Po njegovem naj bi bilo padalo sestavljeno iz štirioglatega jadra, razpetega med štiri prečke, z vrvmi na vseh štirih vogalih. S tem »strojem« lahko človek brez nevarnosti skoči z zvonika, stolpa ali skale, čeprav ni vetra. Jadro samo po sebi zadržuje padec, tako da tudi človek pada le počasi. Velikost jadra mora odgovarjati teži človeka. Ni znano, če je teoretik Verancio na pravil tudi kak poskus s padalom.

DA JE SRBSKI KNEZ MIHAJLO, POTEM ko se je vrnil 4. aprila 1867 iz Carigrada, 6. aprila istega leta svečano prevzel ključbe beograjske trdnjave? Turška posadka v beograjski trdnjavi je bila vzrok stalnih spopadov, zato je »Porta« pristala, da se posadka umakne. Po šestdesetih letih turške vladavine je tedaj prvič zaplapolala na Kalimegdanu srbska zastava. Množica Beograđanov jo je navdušeno pozdravila. Čez nekaj tednov je srbski parnik »Deigrad« odpeljal zadnje enote turške posadke v Vidin.

DA JE PUŠKOMITRALJEZEC RATKO VELJOVIĆ, borec IV. proletarske brigade, poleti 1942 blizu vasi Gornje Vukovsko pri Kupresu, zbil z rafalom iz puškomitraljeza italijanski bombnik? Ta je letel precej nizko ob cesti iz Kupresa proti Vukovskemu. Veljović je prislonil »zbrojevko« ob borovec in ... Štirje člani posadke so prišli v partizansko ujetništvo. Mitraljezu je dan kasneje osebno čestital Peko Dapčević in ga fotografiral z mitraljezom v rokah ob

ŠE NE VESTE?

borovcu, na katerega je naslonil mitraljez, ko je streljal.

DA JE MITRALJEZEC RADONJIĆ leta 1943 na Sinjavini ubil nemškega brzostrelca šele z zadnjim nabojem. Nenadoma sta se Nemec in Radonjić srečala v gozdu in spustila drug na drugega rafal. Oba sta zgrešila. Potem sta še dvakrat izmenično streljala drug na drugega in obakrat zgrešila. Šele potem, pri tretjem poskusu, je Radonjić z zadnjim nabojem v okviru ubil Nemca.

bilo leta 1941 posebno ostro, je bilo naslednji dan truplo padlega partizana pokrito s septembrskim cvetjem in zelenjem. Ko so ga pokopali, so bile na njegovem grobu vsak dan sveže rože.

Padli partizan Nadi je bil skojevec od leta 1939 in je med prvimi odšel k partizanom. Zato je bil tisti dan, ko se je skupina vrnila v Dobrovlje brez njega, strašno dolg. V četici je bilo vse tiho in v vsakem srcu bolečina...

Ludvik Zupan-Ivo,
ilustrirala Marjanca Jemec

DA SO SE V LETIH 1788 DO 1791 AVSTRIJSKO-TURŠKE VOJSKE udeležili tudi srbski prostovoljski oddelki? Avstrijsko poveljstvo je sklenilo izkoristiti svobodoljubne težnje Srbov pod turškim jarmom, zato jim je dovolila ustanavljati posebne oddelke, ki so se imenovali »freikorps«. Ti so se delili na čete. Poveljniki »freikorpsa« je dobil čin vojvode, njegov namestnik je bil podvojvoda, poveljniki čet hadnadži, poveljniki vodov pa harambaše. Pogoji, da je nekdo dobil čin vojvode, je bil ta, da je pripeljal v »freikorps« najmanj 400 ljudi. Za čin podvojvode jih je moral pripeljati 200, za hadnadža 100, za harambašo pa 50. V srbskem »freikorpsu«, ki mu je poveljeval Mihajlo Mihaljević, se je bojeval tudi bataljon »iregularnih« prostovoljcev, ki je štel 894 borcev. Čini poveljnikov so bili v tem bataljonu nekoliko drugačni: vojvoda, harambaša, buljubaša, desetnik in izmečar.

DA JE RDEČA ARMADA LE-TA 1941 IZKORISČALA POSEBEJ DRESIRANE PSE za boj proti nemškim tankom? Med dresuro so pse hranili pod lesenimi tanki z nemškimi oznakami. Preden so jih spustili na prave nemške tanke, so jim privezali z jermeni na hrbet mine. Lačni psi so iskali pod gosenicami hrano, toda tank jih je zmečkal in pri tem je tudi mina eksplodirala. Ni znano, kako uspešen je bil tak način boja.

DA SO PARTIZANI PRI NAPADU NA USTASKI POSTOJANKI ŠIPOVO IN JEZERA pri Jajcu uporabljali tudi top? Poslali so jim ga tovariši iz Drvara. Napravljen je bil iz kosa vodovodne cevi večjega premera, imel je leseno lafeto, polnil pa so ga s smodnikom sprejaj. Vžigali so ga skozi luknjice s pomočjo dolge železne, v ognju užarjene žice. To je bilo zelo tvegano početje, zato je prvi ustrelili sam narodni heroj Sima Solaja. Prvo »granato« je spremil z voščilom: »Pojdi, naj bo srečno! Oho, hoho, ustaši, to je jabolko za vas!«

Odraz lokalistične miselnosti

Z RAZVOJEM našega komunalnega sistema kot temeljne oblike naše demokracije, dobivajo tudi občinski in krajevni odbori Zveze borcev drugačen, večji in širši pomen. Občine in sploh nižje samoupravne enote imajo vedno večje pristojnosti, tako tudi odgovarjajoče enote ZB. Večje pristojnosti zahtevajo več odgovornosti in več znanja, več samostojnosti in zrelosti pri presojanju in delu politično bolj razgledane tovariše in tovarišice.

Dejansko pa se včasih zgodi, da organizacije ZB ne gredo v korak s takim razvojem in tudi ne z razvojem nasploh. Marsikje še vedno ocenjujejo sposobnost človeka za vodstvo samo po zaslugah v preteklosti. Pri tem se večkrat dogaja, da ti ljudje nastopajo demagoško, da zastopajo lokalistične in drugačne negativne težnje. Smatrajo, da bo samo »njihov« človek branil njihove koristi (kot bi bilo delo ZB samo obramba »koristi«!). So pa tudi primeri, ko je izbira tovarišev za vodstvo osnovnih organizacij ZB prepuščena naključju: spontanosti na občini zborih. Taki občni zbori se navadno zavlečejo v pozne nočne ure, ker se zborovalci ne morejo zediniti, kdo bo član odbora. V odbor navadno izvolijo zasluzne in aktivne tovariše, ki so zaradi svojega dela priljubljeni med prebivalci in člani ZB. Vprašanje pa je, če taki ljudje lahko kaj delajo tudi v ZB, ker so navadno preobremenjeni z drugim delom. Potem se zgodi, da tak človek nima časa ne za eno, ne za drugo. Bega od ene obveznosti k drugi, nikjer ga ni in povsod ga je dosti. Odgovornost pa zahteva celega človeka. Organizacije take vrste bolehajo za mrtvilom, se redko sestajajo in odbori samo formalno obstojajo. Take organizacije nimajo po vse leto sestankov, nihče nič ne dela. Zato taka organizacija ne more opravljati svojih nalog.

V kakšne napake zaide organizacija, ki ne gre v korak z razvojem, se najbolje vidi na primeru, ki se je zgodil v krajevnih organizaciji Gorje pri Bledu. Leta 1957 so izvolili v odbor ZB Toneta Ambrožiča-Boža, čeprav so vedeli, da ima že dvanajst drugih funkcij. Zakaj so ga izvolili? Zato, ker je prvoborec, doma iz tega

kraja. Edino prvoborec naj bi imel v Gorjah, kjer živi toliko in toliko nekdanjih partizanov, potreben ugled. Poleg tega naj bi pravično, kot predsednik ZB, urejal zadeve pri priznavanju dela za NOB v službena leta. Izrazila pa so se še različna druga nasprotja! Nekateri ljudje so hoteli, da bi Božo pri praktičnem delu spoznal, da ni mogoče vedno zagovarjati vse ukrepe in zakone naše oblasti in naše gospodarske stvarnosti. Hoteli so ga prisiliti k delu v osnovni organizaciji, ker da ni prav, da stremi samo za »višjimi funkcijami«, delo v krajevnem odboru pa je zanj premalo. Tovariš Ambrožič si ni vedel drugače pomagati, kot da je izostal z občnega zbora. Člani ZB pa so ga kljub temu izvolili. Odbor se je nato ne-

kajkrat sestel, da bi izvolil Boža za predsednika. Ta pa je vse te sestanke bojkotiral. Vsekakor to ni bilo prav. Tudi novega občnega zbora se ni hotel udeležiti. Brezkompromisni Gorjani pa so ga kratkoma izključili iz ZB. Njihovo ogorčenje je podžgalo dejstvo, da je prav ob občnem zboru čistil sadno drevje... Kasneje je okrajni odbor tovariša Boža Ambrožiča imenoval v komisijo za priznavanje službenih let pri okrajnem zavodu za socialno zavarovanje. Ko so člani odbora ZB v Gorjah to zvedeli, so poslali pismo okrajnemu odboru ZB. V njem so protestirali, zakaj je ZB določila človeka, ki ga je občni zbor izključil iz svojih vrst, v komisijo, kjer bo »rezal njim samim kruh«...

Tako je nastal v blejski občini, kamor spadajo tudi Gorje, čuden nesmisel. Nosilec »Spomenice 1941«, član občinskega komiteja ZK, odbornik občinskega zbora proizvajalcev, član več komisij, član predsedstva SZDL »izobčen« iz ZB, ker noče sprejeti nove, trinajste funkcije, ker noče postati predsednik, ker se zaveda, da bi moral kot predsednik ZB delati, ne pa samo nositi ime predsednika. Človek, ki mu nihče ne more očitati, da je prevzetan, saj ga kot direktorja manjšega podjetja ni sram vzeti v roke pilo ali kladivo ter delati tudi v soboto popoldne ali v nedeljo, samo da podjetje z izrabljenimi stroji lahko obratuje. Ali je to »boj za demokracijo« in proti birokratizmu, boj za lik nekdanjega partizana? In končno, ali je tak postopek prispevek k plodnejšemu, političnemu in vzgojnemu delu ZB?

M. P.

Kdo je večji krivec?

AKTIV LMS v Železniški industrijski šoli v Mariboru je lani septembra poslal predsedniku ZB NOV Jugoslavije, tovarišu Aleksandru Rankoviču, pismo pritožbo zoper vzgojitelja M. L., ki je pretepel gojenca L. S. in mu pri tem poškodoval bobnič levega ušesa, tako da je moral iskati zdravniško pomoč ter je bole-

hal tri tedne. Gojenec je sin padlega partizana in matere, ki so jo Nemci zaradi sodelovanja s partizani ustrelili na domačem pragu. Gojenec bi torej zaslužil večjo pozornost in skrb vse naše družbe, posebno še, ker se mu težka mladost še zdaj pozna v značaju.

Pritožba je bila napisana septembra 1958, vzgojitelj pa je gojenca pretepel novembra 1957! Zakaj je moralo preteči skoraj leto dni, preden je prišla pritožba zoper ves vzgojni sistem v zavodu na najvišje mesto? Vzrok temu je nezaupanje mladine v pravičnost vodstva šole. Mladina je imela priliko videti, da se take »vzgojne« metode nadaljujejo, vsaj tako piše v pritožbi. Medtem je bil gojenec L. S. izključen iz šole, ker je fizično napadel nekega drugega vzgojitelja. Toda sprejeli so ga spet v šolo in zdaj se je že zaposlil, ker je končal šolo.

Toda zakaj je bil gojenec tak, zakaj je pretepal mlajše tovariše, zakaj se je lotil celo vzgojitelja? Resničnost navedb v pritožbi sta raziskovala Okrajni odbor ZB in Svet za prosveto, torej ustanovi, ki sta bili sami prizadeti. Vzgojitelj M. L. je po svojem dejanju pismeno sporočil ravnatelju zavoda kaj je napravil. Datum, ki ga navajajo gojenci v pritožbi, ko je M. L. pretepel gojenca L. S. pa je drugačen od tistega, ki ga navajajo šolske oblasti. Ali je to napaka s strani gojencev ali pa kaj drugega? Ravnatelj je dokaj milo odgovoril M. L., da je pretepanje gojencev nedopustno. Ves odgovor je obsegal le nekaj vrstic! Potem, ko so pa pritožbo začeli raziskovati, pa je M. L. priznal, da je udaril samo tri gojence, ni pa pretepel mnogih, kot to navaja pritožba. Kaj je zdaj res? Zakaj trdijo isti ljudje v pritožbi eno, v izjavah, podanih pred vodstvom šole, pa drugo?

Zdaj se je vsa preiskava obrnila proti tistemu, ki je »naščeval« gojence, da so napisali pritožbo. »Krivca« so kmalu našli. To je bil S. B., ki je živel z M. L. v sovraštvu, čeprav sta oba člana ZK. Nazadnje je S. B. po vsem, kar sledi, izkoristil prestopke svojega osebnega nasprotnika M. L. in ga

Karlo Hrovatin: V izgnanstvo

»ovadil«. Postal je pobudnik sicer zakasnele, toda upravičene pritožbe.

Vsa ta zadeva meče čudno luč na medsebojne odnose v tej prosvetni ustanovi in na same vzgojne metode. Vzgojitelj, ki je pretepel gojenca, je dobil šele po preiskavi v zvezi s pritožbo po lastni želji ukor. Drugače bi najbrž ostalo samo pri opominu ravnatelja. Pač pa je tisti, ki je pomagal sestavljati pritožbo, kot »krivec« dobil brez oklevanja tudi ukor, toda s pogojem, da se pomirita z M. L. Drugače pa bo S. B. moral zapustiti zavod. V primeru, če bi zaključek te zadeve na kakršenkoli način slabo vplival na vzgojo mladine, pa bo »krivec« klican pred disciplinsko sodišče.

Kako bo in kako je že vsa zadeva vplivala na vzgojo mladine? Nedvomno je gojenec L. S. zagrešil prestopke, ko je pretepel mlajšega tovariša. Toda, ali ni te »vzgojne metode« videl pri svojem vzgojitelju, ki je prav tako pretepel mlajšega in slabotnejšega, svojega podrejenega? Torej: kar sme vzgojitelj, ne sme učenec! Kako si bodo mladi ljudje predstavljali demokratičnost v našem življenju, ko bodo prej ali slej zvedeli, da je bil tisti, ki je zagrešil prestopke, manj kaznovan kot tisti, ki je pomagal seznaniti javnost s tem dogodkom? Pa čeprav iz osebnih nagibov, ki tudi njega ne kažejo v najlepši luči! In končno, mar ni vse skupaj poskus, čimprej mirno »potlačiti« neljubo za-

devo, tako da nihče ne bi bil preveč prizadet? Saj je vzgojitelj M. L. znan kot dober pedagog in ima uspehe pri delu! Kakšna merila veljajo torej za ocenjevanje vzgojiteljev pri tovariših v Mariboru? Kdo je boljši pedagog: tisti, ki tepe gojence, ali pa tisti, ki s sodelovanjem z mladino skuša odstraniti iz šole take »vzgojne metode«, kakršne so bile značilne za kaplarje v stari jugo-

slovanski vojski? In kaj sta storila svet za prosveto ter okrajni odbor ZB, da se tudi v šole uvedejo socialistični odnosi do mladih ljudi? Sodeč po odgovoru, ki so ga poslali glavnemu odboru ZB NOV Slovenije, prav nič, ker se strinjata s kaznijo obema »krivcem«. Ali bomo s tako politiko ocenjevanja vzgojnih metod uspeli izkoreniniti iz šol srednjeveške »vzgojne« načine?

Po carinskih predpisih so uvožena motorna vozila, ki jih lastnik kupi s svojim zaslužkom, oziroma s prihranki od zaslužka v tujini, prosta uvozne carine. Zadnje čase je precej primerov, da nekateri naši državljani iščejo s pomočjo osebnih zvez razne začasne zaposlitve, največkrat imenovane »praksa« v tujini. Ker naši ljudje v tujini niso socialno zavarovani in niso enakopravni z domačini, naša ljudska oblast takih oblik »sezone delavca« ne podpira. Zato si ljubitelji motornih vozil izmišljajo razne »prakse«, kjer pa čestokrat opravljajo najbolj umazana in nevarna dela, kakršnih se domačini izogibljajo. Najbolj žalostno pa je, da so med temi ljudmi, ki hodijo hlapčevati tujcem, tudi člani ZB. S tem rušijo tisti, ki so se nekdaj z orožjem v roki bojevali za socialistično družbeno ureditev, ugled svoje domovine.

Eden med njimi je tudi tovariš I. H., član Zveze borcev. V prošnji za potno dovoljenje je navedel, da gre obiskat svakinjo. V tovarni, kjer je zaposlen, je prošil za brezplačni dopust, čes da gre »na specializacijo«. I. H. je strojni ključavničar; z dela je skupaj z dopustom izostal nekaj več kot dva meseca, v tujini pa je opravljal nekvalificirana kmečka dela. Z zaslužkom je kupil polno motorno kolo. Carina seveda ni smatrala kmetovega potrdila, pri katerem je I. H. bil na »specializaciji«, za pravno veljavni dokument in zahtevala od I. H. plačilo carine. I. H. se je pritožil in navedel, da je 20% invalid NOB, kar pa ni res, ker se je po 15. maju 1945 kot vojak ponesrečil z motorjem.

Nihče ni proti temu, da bi imeli invalidi in nekdanji borci NOV motorna vozila, če jih prislužio na pošten način. Toda za to ni potrebno opravljati tlake v tujini in ne prosjačiti za milost tujce. O takih članih ZB, kakršen je I. H., pa bi morali razpravljati na občnih zborih.

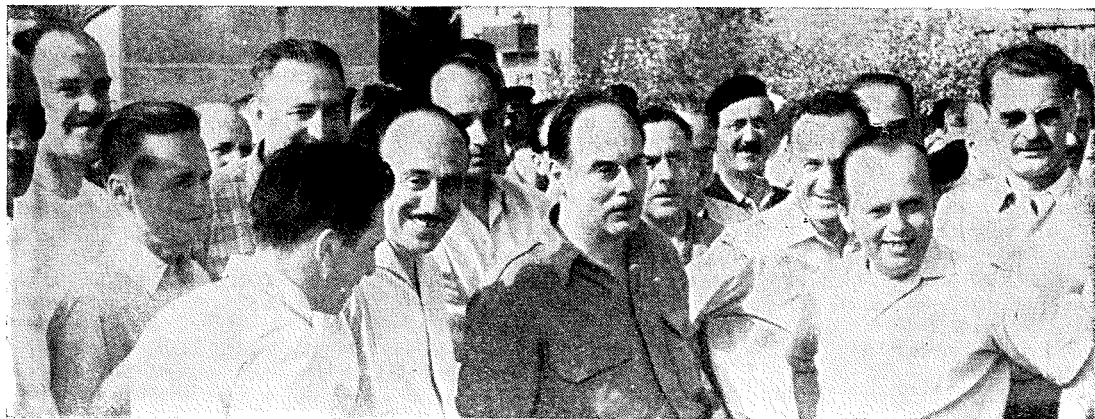
Izrečeno in zapisano ...

Čudni in nerazumljivi so bili odnosi med člani krajevnega odbora ZB v Lukovici pri Domžalah. Predsednica odbora ZB je člano obtoževala marsičesa, kar je za socialističnega državljana sramota, posebno se za nekdanjega borca in za člana odbora ZB. Končno je počilo ... Pokazalo se je, da je predsednica tista, ki je nedostojna funkcije v ZB. S svojim obnašanjem in delovanjem je diskreditirala vso ZB in se tudi v svojem poklicu izkazala kot nevedna. Le to je čudno, da je odbor ZB v Lukovici trpel toliko časa tako predsednico, da ni poiskal že prej poti in načinov za njeno odstranitev.

Nazadnje, ko se je predsednica Ida Turk sprla skoraj z vsemi važečimi in poklicnimi tovariši, tako da ni hotela niti podnevi skozi vas, ko je dolgovala mnogim državljanom večje ali manjše vsote denarja, pa tudi krajevemu odboru ZB v Blagovici 45.000 dinarjev, članici ZB T. J. pa kar 200.000, so šele sklicali sestanek odbora. Predsednica Ida Turk se ga ni hotela udeležiti. Poslala pa je pismeno obvestilo, da noče biti več predsednica ZB v Lukovici in ne član ZB v Lukovici. Kmalu zatem se je preselila, ne da bi poplačala dolgeve. Kasneje je sicer

začela vračati dolgeve, toda kljub temu je za njo ostala pri ljudeh politična in moralna škoda, ki jo bo mogoče popraviti šele po daljšem času.

Nepravilnosti, sektaški odnos do poštenih članov, ki še niso razčistili z ostanki idealističnega svetovnega nazora, intrige in podobni prekrški so Turkovi lahko uspeli samo v odboru organizacije, ki se je zabubil sam vase, ki ni imel dovolj politične zavesti in zaradi tega ni gledal, kaj dela človek v vodstvu. Kako naj si drugače razlagamo nerazumljivo dobrohotnost, s katero je odbor gledal na Turkovo, ko je zapravljala več kakor zaslužila? Zakaj je odbor gledal na nekdanjo borko, ki se je vdala pijančevanju v toliki meri, da je zapravljala ugled, ki ga je dobila s svojim bojem med NOB, ugled rezervnega oficirja in zdravstvenega delavca? Saj je o tem govorila že vsa vas, le odbor ZB ne! Kakšne zveze je imel odbor ZB s članstvom? In nazadnje — zakaj se predstavniki ZB niso že prej prepirali, koga bodo izvolili za predsednika, saj je Ida Turk že prej zagrešila več prestopkov, zaradi katerih ne bi smela biti izvoljena v vodstvo organizacije Zveze borcev. N. E.

O pripravah na letošnji pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« bomo še poročali. Na sliki: predstavniki političnega življenja, ki so se udeležili lanskega pohoda.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

O skrbi za kadre in še o marsičem ...

Pogovor s predsednikom Okrajnega odbora Zveze borcev — NOV Maribor, tovarišem Pavlom Ježem.

Mariborski okraj je danes med petimi največjimi v državi, s svojimi 342.000 prebivalci kar kmalu za ljubljanskim, drugi v Sloveniji. Raznolik je njegov življenjski oblikovan v preteklosti, različno se v posameznih njegovih pokrajinah odvijajo družbene spremembe: naglo, kjer industrializacija napreduje, počasneje v hribovskih in nekaterih čisto kmečkih predelih. Svojestven položaj daje okraju tudi bližina meje.

Organizacija Zveze borcev prav gotovo ne stoji pred lahkim nalagam. Zanimivo je prisluhniti utripu njenega življenja in dela — in tako me je privedla pot k predsedniku okrajnega odbora Zveze borcev NOV v Mariboru, tovarišu Pavlu Ježu na pogovor. V njegovi pisarni se je odvil razgovor, iz katerega bom poskušal izluščiti nekaj najtehtnejših misli.

Najprej sva se ustavila ob vprašanju, kakšno je politično delo osnovnih organizacij Zveze borcev na terenu. Tovariš Jež mi je razložil, da je večina dela odvisna od tega, kako so sestavljeni odbori osnovnih organizacij. Kjer so jim krajevni politični činitelji posvetili dovolj skrbi, predvsem občinski komiteji ZKS in občinske konference Zveze borcev in so bili v odbore izvoljeni res politično močni in prekaljeni borci, ki so se tudi po osvoboditvi do sedaj aktivno udeleževali v našem političnem in družbenem življenju, tam gre dobro.

»Kajti,« je rekel tovariš Jež, »pravi borec NOB s prenehanjem oborožene vstaje ni odstopil od svoje nadaljnje borbe, ker se kljub zaključku vojne odvija revolucija naprej, samo, da so njene oblike drugačne.«

Nato je grajal nekatere organizacije s slabimi odbori, ki vse probleme rešujejo zelo stihjsko in skoraj samo zelo kričeče socialne probleme, ki tako rekoč prisilijo organizacijo, da se ukvarja z njimi.

Čutil sem, da bi tovariš Jež v pogovoru rad prešel preko teh uvodnih misli k eni, ki jo želi posebej izoblikovati. Priporočeval mi je o tem, kakšne uspehe so ponekod v okraju dosegli aktivni Zveze borcev, ki so jih sklicevali v občinskem merilu in so obravnavali splošno politične in gospodarske probleme, kakor tudi zadeve članstva samega. Posebej je navedel njihovo uspešno delo v predvolilni kampanji, ki je prav preko teh aktivov članstvo dobilo jasno politično orientacijo in moralno podporo za politično delo.

In tu sva prišla k jedru najinega pogovora. »Smatramo pa za potrebno,« je razvijal tovariš Jež svoje misli, počasi, pretehtavajuč vsako besedo, »da bi delo v obliki aktivov članstva Zveze borcev prenesli tudi v tovarne, podjetja in ustanove, kjer naj bi obravnavali in reševali probleme svojega članstva konkretno na delovnih mestih, ker sem mnenja, da se je potrebno tam, kjer je njihovo delovno mesto, skupaj z vodstvi podjetij, tovarn in ustanov, skrbeti za zaposlitev, življenje, napredovanje, vzgojo in predvsem pa strokovno izpopolnjevanje članov organizacije ZB. Prepričan sem namreč, da skrb za borce in za njihovo pravilno vključevanje v proizvodnjo in politično delo, ni samo skrb organizacije Zveze borcev, ampak družbe kot celote; od borcev pa moramo zahtevati, da so danes aktivni v političnem in družbenem življenju in organizatorji dela na svojem delovnem mestu.«

Pogovor se je polagoma zasukal v drugo smer. Zastavil sem vprašanje, kako v

osnovnih organizacijah poznaajo zakonske predpise, ki rešujejo vprašanje borcev in otrok padlih borcev. Tovariš Jež mi je odgovoril, da osnovne organizacije doslej pač niso imele profesionalnih delavcev, ki bi se izključno ukvarjali s to problematiko, ampak so te probleme predvsem reševali ljudje, ki so sicer vezani na druga delovna področja. Tako je seveda pri osnovnih organizacijah prišlo do pogostih pomanjkljivosti. Da bi le-te odpravili, so v zadnjem času v vodstva osnovnih organizacij skušali pritegniti nekaj članov, ki se poklicno ukvarjajo s temi vprašanji, ljudi s področja prosvete, socialnega skrbstva, delovnih odnosov ipd. Prizadevalo se je, da bi bile razne komisije sestavljene tudi iz strokovnega kadra, ki že po svoji službeni dolžnosti v občinskih ljudskih odborih rešuje te probleme.

»Problemov je nešteto,« je nadaljeval tovariš Jež. »Tako imamo v okraju kakih 1200 otrok padlih borcev; že pri reševanju njihovih vsakodnevnih problemov naletijo komisije na najrazličnejša področja dela. Tu so vprašanja štipendij, raznih podpor, usmerjevanja v uk in nadaljnega šolanja pa reševanje socialno ogroženih in umsko zaostalih otrok. Srečujemo se z otrokom, ki mu je še potrebna prav neka posebna, zavodska vzgoja, do študenta na univerzi. Vse te probleme pa lahko rešuje le strokovno in politično močna komisija.«

Še se je pogovor vrtel okoli tega vprašanja. Tovariš Jež je navedel podatke o testiranju otrok, ki jih je bilo lani treba vključiti v uk in so jih s pomočjo psihologa usmerili v poklice, za katere so kazali največ veselja, umskih in tudi fizičnih sposobnosti.

»Sploh pa,« je zaključil tovariš Jež, »so z združitvijo manjših občin sedaj ustvarjeni pogoji za namestitev tehničnega sekretarja pri občinskih odborih ZB, ki bodo s primerno strokovno izobrazbo lahko v veliki meri vplivali na izboljš-

šanje celotnega dela organizacij.«

Pogovor se je približal kraju. Vprašanji bi lahko človek postavil še mnogo, v bistvu pa bi se vedno vračal k dvema, trem osnovnim mislim. Na zaključku pa je tovariš Jež izoblikoval še eno misel, ki je dala celotnemu najinemu razgovoru zaključni pečat, globlji in širši pomen.

»Vse preveč pogosto govorimo o reševanju socialnih problemov članstva ZB,« je dejal. »S tem nočem zanikati, da je določeno število članov ZB socialno ogroženih. Mislim pa, da je odnos do tega vprašanja večkrat nepravilen in smatramo to, kar dajemo tem našim članom, za nekako socialno pomoč in tako njihove probleme enačimo s socialnimi problemi, ki nastajajo v naši družbi kot posledice pijanstva, kriminala, pobegov čez mejo, bolezni v hiši itd. Pri borcih sem mnenja, da je tre-

ba skrb zanje uveljavljati v širšem merilu, to je, probleme borcev moramo reševati bolj kadrovsko. Tu so vprašanja šolanja, zaposlovanja, strokovnega dviga, stanovanjski problemi, ki so še prav posebno pereči; skratka, gre za to,

da družba rešuje tiste probleme, ki so posledica vojne in vojnih naporov, kajti revolucija mora reševati svoje kadre.«

S to mislijo je tovariš Jež zaključil pogovor.

F. F.

Že drugič pred izpitno komisijo

Med razigrano mladino, ki tako kot vsaka mladina po vsem svetu razposajeno teka po šolskih stopnicah, stoji skupina starejših ljudi. Po zadržanem obnašanju se jim vidi, da to niso profesorji. Da, to so le gojenci Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce, ki čakajo, kdaj bodo prišli na vrsto za polaganje izpitov. Skrbi jih, kako bo šlo. Tako kot vse druge učence, preden stopijo pred izpitno komisijo. Da ne bi slučaj porinil v njihove roke z mize listek z vpra-

šanjem, ki se nanje niso pripravili, da se jim nenadoma ne bo zataknilo, da jih ne bodo poslali v klop s slabo oceno. Tisti, ki bodo odgovarjali toplot že drugič, gojenci drugega letnika, so samozavestnejši. Tolažijo in spodbujajo nebogljen »prvrčke« in jim pripovedujejo, kako so se tudi sami prvič bali. Zdaj ni več tako hudo, profesorji kažejo razumevanje. Le znati je treba, pa je vse prav. Marsikdo občuti pred šolo strah, dozdeva se mu, da ne zna nič, da ne bo nikoli

Na sliki: skupina tečajnikov Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce, ki je lani decembra opravljala izpite na Srednji ekonomski šoli v Ljubljani

nič iz njega. Saj hudobni ljudje pravijo, da so kadri, ki so bili v NOB, slabi in nesposobni...

Direktorica Srednje ekonomske šole v Ljubljani tovarišica Ančka Pernuš trdi, da zahtevajo od gojencev Dopisne srednje ekonomske šole popolnoma enako znanje kot od rednih učencev. V tej šoli so namreč lani decembra gojenci že drugič polagali redne letne izpite. Redni učenci predvsem niso tolikanj resni kot gojenci Dopisne srednje ekonomske šole. Zato jih gojenci glede znanja še prekašajo. Vsak neuspeh jih bolj boli kot redne učence, so pa od njih nekoliko bolj nervozni. Pomagajo pa jim večje življenjske izkušnje in znanje, ki so si ga pridobili pri praktičnem delu. Tisti, ki se skupinsko pripravljajo na izpite, kažejo večji uspeh. Pozna pa se tudi, kako podjetja in ustanove pomagajo svojim uslužbenecem z dopusti in olajšavami. Gojenci iz Bele krajine so obremenjeni z delom, tako se jim to pozna pri uspehih. *«Na splošno pa lahko trdim,»* je povedala tovarišica Pernuševa, *«da bi vsi ti ljudje, ki jih je vojska zavrila pri šolanju, v normalnih pogojih postali odlični strokovnjaki. Nekateri kažejo izredno naravno inteligenco.»*

Morda je najstarejši gojenec Dopisne srednje ekonomske šole, ki je polagal izpite, tovariš Stefan Rebernik, uslužbenec v knjigovodstvu tovarne lepenke v Prevalju na Koroškem. Star je 44 let, pred vojsko je bil lesni manipulant, končal pa je le šest razredov osnovne šole in tri meščanske. Bil je partizan, nato so ga ujeli in ga je le bližnji konec vojske rešil smrti. Vsa leta po osvoboditvi je delal v tovarni, predlanskim se je preselil v novo tovarniško stanovanje. V tovarni je dobil dopust, osvobodili so ga dela v delavskem svetu in upravnem odboru. Uči se v krožku, ki dela v ravnanski gimnaziji. V šolo pa se je vpisal, ker se zaveda, da bo družbi več koristil, če bo imel večjo izobrazbo.

Eden izmed najmlajših gojencev pa je devetindvajsetletni Jože Šimec, referent za osebne dohodke v tovarni »Ja-

vor« v Pivki. Kot deček je doma v Črnomlju sodeloval z NOB in je zdaj član ZB. V Pivki živi šele tri mesece, prej pa je živel v Ljubljani. V Pivki je edini tečajnik in se zato mora učiti sam. Kakih olajšav od tovarne še ni zahteval, prepričan pa je, da bi mu jih dali, tako kot so mu dali tudi stanovanje, na katerega je v Ljubljani zaman čakal. Zaposlena sta oba z ženo. Pred vpisom v šolo je končal 4 razrede gimnazije. *«Med vojsko je bilo v Beli krajini bolj slabo s šolo,»* pripoveduje Jože Šimec. *«Zdaj se mi je ponudila prilika, da to nadoknadim. Kolikor znaš, toliko veljaš.»*

Tovarišica V. T. slušbuje v neki ljubljanski ustanovi, je poročena in mati dveh otrok. Mlajši je star šele tri mesece. Kot mati ima skrajšan delovni čas in to ji pride prav pri učenju. Drugače se uči zvečer, do polnoči, ko otroci pospe. Pri gospodinjstvu ji pomaga pomočnica. Tudi tovarišica V. T.

je še mlada. Med vojsko je kot skojevka sodelovala s partizanskimi obveščevalci, takoj po osvoboditvi pa je nujno morala v službo zaradi potreb po take vrste kadru. *«Tista leta niti pomisliti nisem mogla na kako učenje,»* pripoveduje V. T. *«Delali smo noč in dan, pravi čudež je, da nismo vsi zboleli.»* Tako ni končala začete gimnazije. Zdaj se ji je to začelo poznati pri prevedbi. Zato se je vpisala v Dopisno srednjo ekonomsko šolo. Ustanova, kjer je zaposlena, pa ne daje niti njej niti njenim sošolcem in sošolkam nobenih olajšav, nobenih izrednih dopustov, češ da bi v tem primeru trpela služba. Dejansko pa tiči za tem strah, da ne bi gojenci po končanem šolanju zapustili službe in si poiskali zaposlitve drugje, kjer bi jim bolj ugajalo. *«V podjetjih jim je lahko,»* pravi V. T., *«tam imajo dopuste, mi pa nič...»* V tej ustanovi pa so na vodilnih mestih predvsem nekdanji partizani.

Muzej — ki še ni muzej

«Ko prideš na vrh klanca, na desno...» mi je zabičeval znanec, ko sem ga spraševal po oddelku NOB Pokrajinskega muzeja za Gorenjsko v Kranju. Potem sem zaman iskal ploščo na stavbi. Pridem do hiše — nikjer nič. Povpraševal sem v trgovini. *«Da, prav*

nad nami je,» mi je odgovorila brhka prodajalka. Spet sem obredel vse stopnice in hodnike, preden sem zagledal na nekih vratih z risalnim žebličkom pripet listek, ki mi je povedal, da sem našel tisto, kar sem iskal. Priznam: jezen sem bil in v mislih sem že

Sestanek članov in simpatizerjev KP v Bohinju leta 1937 (med njimi je tudi Tomaž Godec)

sestavljal oster članek proti »odgovornim«, ki so krivi, da je muzejski oddelek »zabit« kot nediscipliniran partizan še dolgo po »hajki«. Pozneje, ko sem se seznanil z delom oddelka in s težavami, ki se oddelek z njimi ukvarja, se mi je jeza prapršila kot megla po sončnem vzhodu.

»Naš oddelek obstaja šele leto dni,« mi je pripovedoval tovariš Martin Prešeren, upravnik oddelka. »V tem času smo zbrali več kot 60.000 predmetov in dokumentov. Med temi je skoraj ves gorenjski partizanski tisk, nadalje bogata zbirka nemškega in belogardističnega propagandnega gradiva. Iz tega se vidi, da je bila nacistična propaganda preračunana predvsem za vpliv nad zaostalimi sloji prebivalstva. Poleg tega imamo precej arhivskega gradiva naših enot in političnih organizacij. Za zgornji del Gorenjske smo razen redkih izjem zbrali že vse življenjepise in fotografije padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Blizu 16.000 je samo originalnih partizanskih dokumentov...«

Posledice velike aktivnosti treh muzealcev — upravnika, stroje-piske in popisovalca, se vidijo v samem muzeju, ki je v eni sami sobi. Police so polne zajetnih svež-njev papirja, po kotih zijajo mitraljezi, arhiv je v vdolbini za vrata. Se vedno odkrivajo nove predmete in manjše arhive, ki so jih do zdaj posamezniki čuvali doma »za spomin«. Nekateri to gradivo hranijo zelo ljubosumno in nima-jo zaupanja v muzeje, češ da bodo tam »njihove« reči propadle v vlažnih kletih, da jih bodo požrle miši. Posebno fotografij imajo Gorenjci še dosti po albumih. Bohinjcem ni preveč všeč, da bi dali v muzej tisti zaboj arhiva bohinjskega okrožja, ki ga zdaj hrani občinski odbor ZB. Z muzeju imajo tudi originalno knjigo begunjskih zapornikov, ki jo izkoriščajo tudi pri ugotavljanju podatkov za priznavanje let v NOB med službena leta.

»Table nismo razobesili, ker nimamo še kaj pokazati,« je nadaljeval upravnik. »Ljudje pričakujejo muzejsko razstavo, ko berejo, da imamo muzej. Tega jim ne moremo pokazati in so zato obi-

Štab Gorenjskega odreda na pohodu meseca marca 1944 v Koritu za Storžičem

skovalci razočarani, ko vidijo našo kamro. Še več! Z obiski nas ovirajo pri delu. Ko dobimo prostore, bo drugače...«

Prostore! Ponujali so jim stari stolp mestnega obzidja, pa so ponudbo odklonili. Ni jim všeč, ker ni primeren za razstavo. Zgodilo se je, da je neki državljani prišel ogledovat muzej in je pri tem že razporejal, kam bo postavil kak kos pohištva, ko bo tam njegova pisarna. Poslopje je namreč last zasebnika, ki bi raje oddal sobo boljšemu plačniku.

Torej muzej ni muzej, ampak nekaj drugega. Arhiv, nekaj institut za preučevanje in zbiranje gradiva iz NOB za Gorenjsko. Torej le zarodek bodočega muzeja in nekakšen krajevni urad instituta za proučevanje novejših zgodovine, ki bi bil tako potreben.

»Naš oddelek je bil ustanovljen na pobudo okrajnega odbora ZB

v Kranju. Posebno predsednik, tovariš Johan, nam je mnogo pomagal in marsikaj dosegel. Tudi zdaj tesno sodelujemo z okrajnim odborom ZB in tako sodelovanje je zelo koristno za zgodovino. Če bi še krajevni in občinski odbori ZB imeli takšen odnos do zgodovine kot jo ima okrajni odbor, bi bilo res lepo. Skrb za ohranitev zgodovine ni veteransko obujanje spominov, ampak znanstveno delo v sedanjosti za rodove v prihodnosti. Torej je zbiranje zgodovinskih podatkov delo, ki je namenjeno prihodnosti. Republiški muzej ne more zajeti vsega ozemlja Slovenije tako kot to lahko store manjši muzeji po političnih in gospodarskih središčih,« je dejal upravnik.

Resnično: delo oddelka NOB Pokrajinskega muzeja v Kranju je dalo bogate sadove. Nedvomno je njegovo največje delo v tem času rekonstrukcija vseh partizanskih enot ki so se leta 1941 bojevale na Gorenjskem in v Kamniškem kotu. Ekipa okrajnega odbora ZB in uslužbenec muzeja so potovali ali vabili nekdanje partizane na pomenek. Odgovore so posneli na magnetofonski trak. Strokovnjak za zgodovino je tistim, ki so bili vprašani, zastavljal vprašanja, ki so z zgodovinskega stališča najbolj važna. Pri-poved posameznikov so pretipkali in jo potem poslali vsem preživelim iz tiste enote, ki jo je le-ta opisoval. Ti so pripisali svoje pripombe. Kadar so bila mnenja različna, so člani ekipe skušali doseči enotnost z razgovori med vsemi prizadetimi, pomagali pa so jim tudi s podatki iz drugih virov. Šele potem, ko je bilo vse dognano, so v muzeju napravili izvleček iz vseh izjav, izjave so spravili v arhiv. Te izvlečke, kratak prikaz partizanstva na Gorenjskem v letu 1941, bodo razdelili šolam v okraju.

Oto Vrhunc (prvi na levi) Na Jamniku v Selški dolini 1944

Tako se je ekipi posrečilo rešiti iz pozabe precejšen del naše zgodovine. Celotna imena partizanov prvih čet se je posrečilo za večino ugotoviti, celo njihovo nadaljnjo usodo. Kakšno delo je bila rekonstrukcija prvih partizanskih čet, mogoče najbolje ilustrira ta le podatek. Na Gorenjskem so neposredno pred vstajo delovali trije vojno-revolucionarni partijski komiteji: Jeseniški, Kranjski in Kamniški. Iz Jeseniškega je od petih članov zdaj živ še samo eden, iz Kranjskega od petih nihče, le iz Kamniškega sta od dveh članov živa še oba. Čeprav je bila leta 1941 Gorenjska najbolj razgibana od vseh slovenskih pokrajin, je kasneje večina prvih partizanov žrtvovala svoje življenje in je tako ostalo le malo živih prič velike dobe.

»Zveza komunistov praznuje letos štiridesetletnico svojega obstoja. Tako kot smo se lotili re-

konstrukcije prvih partizanskih čet, se bomo lotili tudi rekonstrukcije partijskih organizacij med obema vojskama. Zdaj imamo že nekaj izkušenj, po drugi strani pa pri tem opravilu pričakujemo še večje težave kot pri prvem. Dogodki so časovno bolj oddaljeni kot leto 1941 in še manj je ljudi, ki bi lahko kaj povedali. Za zdaj imamo šele spisek predvojnih članov KPJ in SKOJ.

Poleg tega dela pomagamo tudi urejati zbornike krajevnih in občinskih organizacij ZB. Tako zdaj delamo na zborniku ZB v Zabnlci. Tudi pri ureditvi muzeja v Begunjah sodelujemo. Če bo šlo vse po sreči, bo muzej v Begunjah odprt 4. maja, ko je krajevni praznik v spomin na osvoboditev jetnikov leta 1945. Sestavili so odbor, ki dela pri ureditvi muzeja in pri odbiranju razstavljenih predmetov in o njihovi razmestitvi. Na hodniku bodo raz-

obesili lepake o ustrelitvah talcev, v kamen bodo vklesali številke o ustreljenih, interniranih in zaprtih Gorenjcih in drugih Slovincih. Napise na zidovih, ki so jih pisali jetniki, bodo fotografirali in posnetke pokrili s steklom, tako da jih nihče ne bo mogel s tipanjem poškočovat.

Poleg tega pomagamo pri ugotavljanju podatkov za spomenike, delamo na topografiji in zdaj še delamo pri zbiranju podatkov za vse talce, ki so bili usmrčeni na našem področju ...»

»In vaši načrti za prihodnost, tovariš Prešeren?«

»Dobiti primerne prostore je moja največja želja. In ne samo moja. To je za nas najvažnejše vprašanje. Drugič: dobiti primerne zgodovinarja, ki se bo zavedal, da so dokumenti, ki jih zbiramo, obliki s krvjo naših najbližjih ...«

Mile Pavlin

Drago Miklavec

Aktualen razgovor o preteklosti

ČE BI tudi hotel, bi ne mogel mimo te pozne jeseni, mimo sonca, ki si išče bližnjice po modrikasti stezi neba, mimo drevja, ki ga je nekdo čez noč obrizgal z zlatordečkasto barvo in mimo polj, potopljenih v jutranjo meglo, ki so videti čez dan, kot bi jih izpraznila nenadna povodenj. Ko hodim po z listjem zametenih stezah, se mi prebuja zavest minljivosti ...

Le kdaj je bilo? se sprašujem. In kako je bilo takrat, ko je šuštel listje po naših hostah in je ob slehernem šumu prežavo zastala noga partizanskega kurirja? Davno je bilo ... Lepo je bilo ... Včasih kaže, da

je zamelo te dobre, skrivne partizanske steze listje minulih let. Vsakdanjost ni naklonjena spominom; ima svoje naloge, svoj obraz, svoje načrte. Pa vendar: ne moremo ločiti naše vsakdanjosti od tiste preteklosti, ki nas je vodila po partizanskih hajkah in kurirskih poteh. Sedanjost je nadaljevanje večrajšnega in kažipot jutrišnjemu in če pišem o tem, mi ne vodi peresa nostalgčno razpoloženje, temveč zavest prizadetosti, danes, ta dan žive prizadetosti ... Tovariša Vladimira Moharja sem našel v pisarni. Delo in dolžnosti so nama skopo odmerile čas razgovora, katerega sem začel takole:

Zvedel sem, da se pravilna izdaja kurirskega zbornika in da ste zadolženi z zbiranjem dokumentarnega gradiva zanj. Kako daleč ste z delom?

»Predvsem: pri Glavnem odboru ZB Slovenije je pripravljali odbor, ki je zadolžen za izdajo Kurirskega zbornika. V večjih pokrajinskih središčih ima podobore, katerih naloga je sistematično zbiranje dokumentarnega gradiva. Zadolžen sem za zbiranje zgodovinskega gradiva predvsem na področju mariborskega okraja, od Prekmurja pa tja do Koroške. Imamo že precej dragocenega gradiva, ki nam ga posredujejo preživeli kurirji in muzej NO.

Čeprav imamo o nekaterih kurirskih postajah že precej popolno gradivo, pa bo treba še marsikaj preveriti in

dopolniti, kajti čas je odrinil mnogo stvari in pozabo.«

Namen zbornika?

»Zbornik naj osvetli delež, ki so ga prispevali kurirji k zmagi osvobodilnega gibanja. Ko lista človek po gradivu, se ne more otresti vtisa, da smo slabo seznanjeni s tem, kolikšno vlogo so imele kurirske postaje v NOV in koliko tihe, skromne požrtvovalnosti je bilo v ljudeh, ki so se prebijali skozi sovražnikove zasede, mimo utrujenih postojank, navezani sami nase in na svojo iznajdljivost. Mnogi menijo, da so bili kurirji samo »poštariji in vodniki«, ki so prenašali zapupne ukaze in propagandno gradivo ter vodili po skrivnih

poteh terenske delavce in funkcionarje. Seveda so bili tudi to, poleg tega so imeli pomembno vlogo v vojnobveševalni službi; na ravninskih predelih in na področjih, ki niso bila ugodna za manevriranje večjih partizanskih enot pa so bile kurirske postaje tudi osnovna žarišča političnega dela med ljudmi. Prikazati to — je glavni namen zbornika.«

Bili ste namestnik komandanta TV postaj za vso Slovenijo, zato boste lahko povedali nekaj o organizaciji kurirske službe.

»Organizacija TV kurirskih postaj je predstavljala svojevrstno in skorajda edinstveno obliko obveščanja in vzdrževanja zvez, ki ni bila doslej zabeležena v nobenem vojaško-strateškem učbeniku. Organizacijska struktura je bila: relejni sektorji — relejne linije — kurirske postaje. Tako je sodila n. pr. Štajerska in Koroška pod III. sektor. Na tem sektorju je bilo pet relejnih linij: moravska, pohorska, kozjanska, ptujska in prekmurska linija. V tem omrežju so bile kurirske postaje, ki so vzdrževale zvezo med seboj. Na Štajerskem je bilo 29 kurirskih postaj in približno 290 kurirjev, se pravi, da je bilo povprečno 10 kurirjev na eni postaji. To so bili v glavnem domačini, ki so odlično poznali ozemeljske razmere in ki so v osebnih stikih z ljudmi vplivali tudi na njihovo usmerjenost. Komandni kader je postavljala CK KPS. V Sloveniji je v borbah padlo nad 300 kurirjev, približno 70 pa je bilo ujetih in večinoma so bili kasneje ustreljeni kot talci.«

Zelje pri vašem delu?

»Samo ena: da bi čim več kurirjev in vseh, ki karkoli vedo o kurirskih postajah, sodelovalo pri zbiranju zgodovinskega materiala.«

In še — povejte kak zanimiv dogodek iz kurirskega življenja!

»Povprašajte pri preživelih! V njihovem spominu še niso zametene te steze...«

Tovariš Mohar se je nasmehnil, češ dovolj je tega. Jaz pa

sem se odpravil na steze, ki se pleto med brazdami srca in ki jih tudi jesensko listje ali prvi sneg ne more zamenjati...

Pred vrati Maribora

Tovariš Henrik Ribič-Muk je bil komisar III. relejnega sektorja na Štajerskem. »O, mi pravi, doživljava je bilo mnogo v tistem nemirnem času. Kaj se mi zdi najpomembnejše? Morda to, da so vzbujali kurirji pred samimi vrati Maribora sovražniku negotovost in strah. Poglej! Pri Križu nad Mariborom je bila poleti 1944 ustanovljena kurirska postaja, ki je imela oznako TV-S-16. Na postaji je bilo 12 korajžnih fantov. Hodili so skupaj z Lackovim odredom v akcije. Pa tudi sami so se izkazali: pri Urbanu nad Mariborom je pet kurirjev napadlo nemško vojaško patroljo. Enega so ubili, štiri ranili, z zaplenjenim orožjem pa so se umaknili, kot bi se udri v zemljo. Ali pa: pri kmetu Babiču v bližini Kamnice so presenetili neko vojaško patroljo in jo razorožili. Pri tem so imeli svojevrsten uspeh: trije sovražni vojaki so se prostovoljno javili k partizanom. Poslani so bili v Avstrijski odred. Se prej pa so nam priskrbeli precej orožja. To je bil hudi poper za mariborske nemčurje. Dobri fantje so bili in ljudje pri Križu nad Mariborom, v Rošpohu in Spodnji Kungoti, ki so z njimi sodelovali, so jih imeli radi...«

Pogled se mu je ustavil na jesenskih barvah Pohorja in Kozjaka. »Se spomniš kako je bilo v tem času na naših poteh?« Nič mu ne odgovorim. Nočem pregnati spominov s prazno, nepotrebno besedo.

»Zdaj je Drava lepa«

Z Ivanom Altom-Tomažem iz Ciglane pri Mariboru sediva na griču. Za nama je obran vinograd, klopotec lovi jesensko sapo, Dravsko polje je kakor popackan prt, ki so ga pustili svatje, ko so pobrali dobrote z obložene mize. Vmes je Drava kot nemirna, lesketajoča meja.

»Bil sem komandir kurirske postaje v Dupleku. Imela je oznako: TV-S-17. Bili smo vmesni člen med Pohorjem, Dravskim poljem in Slovenskimi goricami, uro hoda od Maribora. O, le povprašaj ljudi, dobro se še spominjajo, ko smo

napadli nemški orožniški postaji v Koreni in Zg. Dupleku. Spominjajo se tudi, ko smo ujeli nemškega majorja, komandanta na gradu Vurberg in več podoficirjev ter vojakov. Tudi borbe pri Zelenkovi hiši še niso pozabili, ko smo se spoprijeli z nemškimi vojaki, ki so iskali dva podoficirja, katera smo ujeli čez dan. O zasedah pa najbrž ne vedo mnogo in prav tako tudi ne o našem velikem sovražniku, ki teče pod nama. Veš, prehodi čez Dravo so bili posebej tvegani. Most je bil zastražen in treba je bilo s čolnom čez vodo... Zdaj je Drava lepa,« je rekel Tomaž, ko sva se vračala proti domu.

V Gorišnici ne bodo pozabili

Ljudje v Gorišnici pri Ptuju ne bodo pozabili 4. februarja 1945. leta. Tudi danes, če jih zmotiš pri delu, bodo povzeli z zateglo govorico:

»Pri Toplakovih so imeli kurirji postojanko. Usodnega dne sta bila med njimi tudi komandant V. relejne linije Anton Ferleš-Jelen in sekretar OO OF Ptuj Franc Belšak-Tone. Dolga pot, ki so jo ponoči prehodili po visokem snegu, jih je prisilila k počitku. V hiši je bedel samo stražar. Prepozno je opazil Nemce, ki so sklenili okrog hiše tri obroče. Bilo jih je nad dvesto. Kurirji se niso hoteli predati. Borba se je začela ob dveh popoldne in je trajala do prvega somraka. Nemci so hoteli za vsako ceno še pred nočjo končati borbo: dobili so okrepitev iz Ptuj in začeli obstreljevati hišo. Prvi je šel v napad komandir postaje Vojo, ki se je, dvakrat ranjen, prebil do drugega obroča in ko ni imel več izbire, si je sam končal življenje. Za njim so se prebijali Jelen, Franc Belšak in kurir Tobias. Vsi so padli. Ostale tovariše, ki jim je zmanjkalo streliva, so Nemci zajeli in jih odpeljali v ptujske zapore. Začela se je trnjeva pot mučenja... Postojanko je izdal sosed Jožef Firbas. Kljub izmikanju je čez leta prejel zaslužen kaznen. Tako je bilo z našimi fanti,« pravijo danes ljudje v Gorišnici. In potem spet gredo za vsakdanjimi opravki.

Tukaj v tem gozdu...

Kakor morje, ki ga je razbrazdala ladja, se mehko prelivajo haloški griči. Življenje se je po-

maknilo k zidanicam in domačijam. Po kolovozu škripa volovska vprega. Sicer je vse tiho. Hodim po gosto obraslem gozdu v bližini Sv. Duha v Halozah. Ptuj-ska gora se mi zdi s svojo navpično gotiko kot nekaj tujega, kar ne sodi v to jesensko prelivanje. Tukaj, v tem gozdu, so mi povedali ljudje, so živeli pod šotori kurirji, ko so jih napadli 27. septembra 1944 Nemci. Sledovi borbe so zabrisani, a kljub temu vem, da se je tu borilo dvajset neustras-
 nih fantov proti 750 Nemcem. Tukaj, v tem gozdu, so padli komandir Ivan in kurirji Andrej, Zvonko in Tone. Tukaj, v tem gozdu, so ujeli hudo ranjenega Cirila in Ivana in Jožeta. Tukaj, v tem gozdu, so se prebili ostali skozi tesne obrobe ognja in smrti... Pogledam na zemljevid, kjer imam označene kurirske postaje, in berem: TV-S-8. Tako se je imenovala ta postojanka. Za tremi črkami in eno številko je skrita tragika in veličina mnogih ljudi. Kako čas-kronist poenostavlja stvari...

Na pohorski domačiji

Planica na Pohorju: ustavim se pri kmetu Lipeju. Jesen ga je obiskala s polno bisago. »Kako bi se ne spominjal naših kurirjev! Pri meni so bili kot doma. Spominjam se, da so ustanovili kurirsko postajo (na mojem zemljevidu stoji zapisano TV-S-13) meseca julija 1944. Povsod jih je bilo dovolj: zadrževali so se tu, pa spet pod Šmartnim, pri Stari gori in na Slivniškem Pohorju. Hodili so tja do Maribora. Spominjam se, ko so mi pripovedovali, da so se v jeseni 1944 spoprijeli z Nemci v Brezju pri Mariboru. Tri Nemce so takrat podrli Pisanec, Tarzan in Dušan... Spominjam se tudi, kako je zavrelo med ljudmi, ko so napadli nemško orožniško postajo v Zg. Polskavi... O, teh stvari človek ne pozabi...«

*

Teh stvari človek ne pozabi, pravi kmet Lipe.

In ko se vračam skozi gozd, po z listjem zametenih stezah, mi je lepo. Zdaj vem: kurirskih poti še ni zamelo listje pozabljenja.

Za popolnejšo vsebino dela

Lani v začetku novembra je bil v Novi Gorici plenum okrajnega odbora zveze borcev NOV. Udeleženci plenuma so se pogovorili in sklepali o tako važnih in življenjskih vprašanjih, da po pravici lahko pričakujemo po tem plenumu prelomnico v delu ZB NOV goriškega okraja.

Nekatere organizacije ZB, predvsem pa tiste v odročnih krajih z zaostalim in razdrobljenim kmetijstvom, se ukvarjajo največ s preteklostjo, bolj z mrtvimi kot pa z živimi ljudmi. S tem nihče ne misli trditi, da je zdaj treba zanemariti skrb za postavitev spomenikov in zbiranje gradiiva za krajevno zgodovino NOB! Ne, pač pa je potrebno več skrbi za vprašanja, ki vznikajo zaradi naglega razvoja naše družbe v sedanjem času. Organizacije, ki so omenjene, pa so izrazito veteranske organizacije, ozke in politično nedelavne. Njihovo delo se zrcali navadno v zbiranju sredstev za spomenike, v prirejanju proslav in morda še v neposrednem socialnem delu v korist posameznih članov. Pa tudi v tem se kaže nerazumljiva ozkost. ZB

skuša vsa ta vprašanja reševati sama, s svojimi sredstvi, brez sodelovanja z drugimi ustanovami, kot bi le-te ne bile vredne zaupanja ZB in posameznih borcev in čeprav so člani občinskih odborov in svetov ter odgovorni uslužbenci ljudskih odborov navadno tudi sami člani ZB ali celo odborov. Pogosto se tudi ti zavedajo svojega članstva v ZB samo na sejah odborov ali na občnih zborih, drugje pa ne. Tako se vse delo razvija po dveh tirih. ZB je prisiljena ukvarjati se z drobnjakarskimi vprašanji in reševanje le-teh zahteva več časa in sil kot boj zoper politično nerazgledanost, starokokaže v odporu proti sodobnim pitnost, predvsem tisto, ki se načinom poljedelstva in živinoreje. V takih, politično zaostalih organizacijah, se pojav-

lja poleg politične ozkosti tudi krajevna — lokalizem. V goriškem okraju je nekaj občin, ki nimajo pogojev za razvoj in samostojno reševanje vseh nalog, to pa zaradi nizkega narodnega dohodka na prebivalca in majhnega števila prebivalcev, ki živijo v obsežnih, redko naseljenih področjih. Te občine bi se morale združevati v večje, gospodarsko bolj zaokrožene enote. Zdaj se pa ponekod v občinah, ki naj bi bile ukinjene, pojavlja odpor. Ravno te občine so bile med NOB središče partizanstva in v njih zdaj prevladujejo v odborih nekdanji borci. Toda ti so večsih glavni pobudniki odpora zoper združevanje. Pri tem se sklicujejo na tradicije, na zasluge posameznih krajev in občin med NOB in na »ljudsko voljo«. Za to »ljudsko voljo« pa se največkrat skrivajo ssvražniki socialistične družbene ureditve, ki vidijo v razdrobljenosti in oddvojenosti od gospodarsko in družbeno bolj razvitih predelov enega svojih zadnjih obrambnih položajev. Tisti člani ZB, ki so tako nerazgledani, da jih v tem celo podpirajo, so pa celo prepričani, da delajo prav.

Podobne lokalistične smotre lahko vidimo pri načelih za postavljanje spomenikov. Vsaka vas bi imela rada svoj spomenik, čeprav nima za to sredstev. Tako se zgodi, da postavi-jo preveč skromne, celo borne spomenike. Namesto, da bi se več vasi združilo in postavilo spomenik na najpomembnejšem kraju, spomenik za vse področje! Nadalje so nepravilna gledišča tudi v združnem gibanju. Nekateri člani ZB zastopajo drobnolastniška, drugi pa anarhistična gledišča. Le-ta se najbolj odražajo v zahtevi po enakih zaslužkih za vse, v paroli: »Vsi imamo enaka usta.« Tak način nagrajevanja slabo vpliva na delovno storilnost in na prizadevanja posameznikov. Spet drugje nimajo pravičnega odnosa do mladine, ki se zaradi mladosti ni mogla udeležiti NOB. Zanje so mladi ljudje le »smrkavci«, ki jim ni zaupati odgovornosti.

ZB je večkrat tudi premalo odločna, ko gre za našega človeka, za borca. Navadno se

kasneje ugotovi, da je zagrešil napako v njegovo škodo odgovorni uslužbenec, ki je tudi sam član ZB. Člani se ne zavedajo, da morajo ščititi pravice svojih tovarišev povsod, ne samo na seji odbora ali na občnem zboru. Tako ščitenje koristi pa ni predprava nasproti drugim državljanom, pač pa pravica. Skoraj vsak udeleženec NOB je bil med vojsko po nečem prizadet. Marsikdo smatra dvojno štetje let med NOB v pokojninsko dobo kot predpravo, čeprav to ni. Tako pravico poznajo vse moderne socialne zakonodaje za težka, za zdravje in življenje nevarna dela. Udeležba v NOB je terjala od udeležencev hude telesne in duševne napore, zato lahko sklepamo in tudi na praktičnih primerih dokažemo, da bo večina udeležencev predčasno nesposobna za delo. Posebno velja to za udeležence pred 9. septembrom 1943, ko je udeležba v NOB terjala večje napore kot kasneje.

Organizacije ZB so zanemarile delo s člani in odbori. Vse preveč je med njimi nepovezanosti, nepoznanja zakonov in predpisov, nepoznanja lastnih pravic. Delno bo to vrzel rešila organizacija pravne službe. Toda tudi še tako popolna pravna služba ne more nadomestiti živega, vsakdanjega dela in zveze med odbori in člani, vsakdanjega ali vsaj občasnega sestajanja z razpravo, ki bi se nanašala na delo vsakega posameznika ali skupin, na delo z mladino, na vzgojo v revolucionarnih tradicijah. In končno tudi razgovorov o tem, kaj koga žuli, s čem ni zadovoljen in kako bi se dalo tako stanje izboljšati, napake popraviti! Potrebno je več stvarnega dela s posamezniki, manj nestvarnega besedičenja na občnih zbora! Morda bi bilo tudi v kmečkih predelih koristno uveljaviti aktivne članov ZB, ki bi si pomagali pri delu, ki bi drug drugemu svetovali? Saj je dosti takih kmetov, ki so v NOB izgubili zdravje, gospodarska in stanovanjska poslopja in zanemarili obdelovanje zemlje, zdaj pa morajo plačevati davek po katastru tako kot vsak drugi

kmetovalec. Mar se tem tovarišem ne bi dalo pomagati tudi drugače, ne samo s posojili?

Mnogo vprašanj je pred ZB v goriškem okraju. Vse delo ZB mora dobiti novo, popolnejšo vsebino. O tem se bodo morali člani pogovoriti na občnih zbora in izvoliti v vodstva sposobnejše tovariše, ki

niso obremenjeni z drugim delom. Poglavitna vprašanja, ki bodo morali o njih najbolj razpravljati pa so: politična aktivnost članov ZB, metode dela ZB, boljša povezava med odbori in članstvom ter skrb za človeka, ki je bil kakorkoli prizadet od vojske.

M. P.

Njih grobove prerašča trava!

Zastopnik Glavnega odbora ZB NOV Slovenije je pred kratkim obiskal nekaj občin na Goriškem ter si ogledal grobišča padlih borcev NOV in žrtev fašističnega nasilja. Pri tem je odkril primere, ko se občinski in krajevni odbori Zveze borcev ter občinski ljudski odbori ne zavzemajo dovolj za ureditev in vzdrževanje grobov. Ponekod organizacije ZB niti ne vedo, da so na pokopališčih njihovega področja pokopani padli borci, ali pa organizacije ZB še niso ničesar ukrenile, da bi ugotovile, kdo so ti padli borci, koliko jih je in kdaj so padli! Naj navedemo samo nekaj izvlečkov iz zapisnika o stanju partizanskih grobišč, ki se nanašajo samo na neurejena in zanemarjena grobišča!

● »V občini Dobrova je 13 partizanskih grobišč na pokopališčih. Najbolj neurejeno je grobišče v Biljani, prav ob italijanski meji. Več posameznih grobov je izrazito zanemarljivih.«

● »V Hrušovju je pokopanih 28 borcev, talcev in ostalih žrtev fašističnega nasilja. Od tega števila jih je 23 v skupnem grobu. Grobove občasno uredi ZB ali LMS. Niti svojci padlih ne posvečajo dovolj pozornosti grobovom.«

● »V Kojskem je okrog 50 grobov padlih, grobovi so raztreseni po vsem pokopališču. Svojci padlih grobove urejajo in krasijo, slabo pa so vzdrževani grobovi neznanih borcev.«

● »V Kožbani je grobišče na pokopališču. Število in imena padlih še niso ugotovljena.«

● »Krasno: grobišče je na pokopališču. Po mnenju predstavnikov občinskega odbora ZB so tudi tu pokopani padli borci. Ni pa znano njih število,

Tako je grobišče 22 padlih partizanov v Gradišču

kakor tudi ne število žrtev fašističnega nasilja...«

● »Takšno je torej stanje partizanskih grobišč v občini Dobrova. Po lastnem priznanju se za ureditev grobišč niso zanimali. Obljubili pa so, da bodo v prihodnje vsako leto sistematično po načrtu dokončno uredili vsaj po tri grobišča...«

● »V občini Šempeter pri Gorici imajo 13 grobišč, od katerih jih je dvojje zasilno urejenih, vsa ostala pa so več ali manj zanemarjena, grobovi pa raztreseni.«

● »Miren: grobišče na pokopališču. Grobovi so izredno zanemarjeni, čeprav poteka preko sredine pokopališča državna meja...«

● »Bilje: na pokopališču je pokopanih 7 borcev v posameznih grobovih, med njimi Leon Ciril-Jaka, borec od leta 1941 in Cvetko Orel. Ostali so neznani. Dokumentacija o padlih še ni zbrana, ker niti ni mogoče najti grobove padlih borcev.«

● »Renče: tu je pokopanih 7 neznanih borcev. Grobar zelo slabo čisti grobove, porašče ni so s plevelom in travo...«

● »Grobove padlih v Prvačini slabo vzdržujejo. Le v treh primerih svojci vzdržujejo grobove in jih krase.«

● »Dornberg: grobišče na pokopališču. Tu je pokopanih okrog 40 borcev, talcev in ostalih žrtev fašističnega nasilja. Nekateri svojci grobove padlih lepo vzdržujejo, ostali grobovi pa so zanemarjeni ter porašče ni s travo in plevelom.«

● »Zale: tu je pokopanih 6 partizanov, med njimi en neznan. Tega je grobar leta 1956 prekopal svojevoljno.«

● »Branik: na pokopališču v tem kraju je nujno, da se čimprej uredi skupno grobišče in prenese padle borce iz zanemarnjenih grobov v skupno grobišče.«

Resnično — marsikje prerašča grobove padlih trava. Če bi ocenjevali splošno delo organizacij ZB na Goriškem in bi morali oceniti tudi skrb za grobove padlih, bi marsikatera organizacija dobila prav slabo oceno. Razumljivo, da najdejo

Edino znamenje na grobišču v Biljani, kjer je pokopanih 21 talcev in žrtev fašističnega nasilja

organizacije ZB razna opravičila za to! Žal, tu ni opravičila, kajti ni moč opravičiti tega, da mnoge organizacije ne vedo, kdo mora vzdrževati in varovati grobišča padlih. Izgovarjajo se namreč, da nimajo denarja. Tega gotovo nimajo preveč — toda za moralno pomoč niso nikoli potrebne »dotacije«! S tem hočemo seveda povedati, da so organizacije ZB predvsem dolžne moralno skrbeti za grobove, tako, da vsaj vedo, na koga in kje je treba »pritisniti«, da se uredi te stvari. Kajti v Zakonu o varstvu grobov borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja (Uradni list FLRJ št. 29 od 14. julija 1954) je med drugim rečeno:

1. člen

Grobovi borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja so pod posebnim javnim varstvom.

2. člen

Za vzdrževanje in varovanje grobov borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja skrbijo občinski in mestni ljudski odbori.

Zvezni izvršni svet izda natančnejše predpise o označevanju in vzdrževanju grobov borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja.

3. člen

Posmrtni ostanki borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja se ne smejo prenašati brez poprejšnjega dovoljenja občinskih, oziroma mestnih ljudskih odborov, na katerega območju so pokopani.

6. člen

Občinski in mestni ljudski odbori morajo imeti pregled o zemljiščih, na katerih so grobovi in pokopališča borcev, padlih v narodnoosvobodilni vojni, in žrtev fašističnega nasilja.

Osvežujoča preproščina

Mariborski muzej NO je po pomenu drugi tovrstni muzej pri nas v Sloveniji. Komaj leto dni je star, nastal pa je iz prizadevanja, da bi v Mariboru kot drugem največjem mestu dobila NOB primerno mesto v splošnem kulturnem poslanstvu muzejev.

Mariborski muzej NO pa ni samo muzej narodne osvoboditve v ožjem pomenu te besede, kakor jo mnogi razumejo! Obsega namreč po pomenu in po razdobju mnogo več: zgodovino naprednega gibanja zadnjih štiridesetih let. Menda nikjer drugje, v nobenem muzeju, ne veje iz zbirke tako očitno in jasno, da je bila NOB samo razumljivo nadaljevanje, samo zmagoviti zaključek stoletnega boja proletariata in vseh Slovencev za svoje pravice. V tem pogledu ima mariborski muzej NO smelo in nekako pionirsko vlogo pred tovrstnimi muzeji, ki so več ali manj boj naprednih ljudi, komunistov, pred letom 1941 zanemarili ali pa mu niso odkazali mesta, ki mu gre. Predvsem se je muzejskim delavcem posrečilo nekaj: dokazali in pokazali so, da NOB ni bila nekaj slučajnega, nekaj, kar je zrastle iz nič, brez udeležbe zavestnih sil vsake revolucije. Uspelo jim je prikazati tiho, vztrajno,

dolgoletno, požrtvovalno in junaško delo celega pokolenja ljudi, komunistov, mladincev, naprednih žensk, poštenih in demokratsko mislečih Slovencev, ki ni bilo bučno, in navidezno ni imela otipljivih uspehov. Čeprav je bilo zelo pomembno, kar pa se je videlo šele v odločilnem trenutku, ki je sledil mnogo pozneje. To delo se je videlo v miselnosti slovenskih ljudskih množic, ki so vsaj slutile, če že niso vedele, kje jim je mesto, ko so doživele fašistični napad.

Vsaka ustanova kot sploh vsako človeško delo, ima svoj določen smoter, tako tudi muzeji. Muzeji NO naj bi vzgajali ljudi, predvsem pa mladino, ki ni doživela NOB, v poštenosti, spoštovanju človeških pravic in v nesebičnem zapostavljanju osebnih koristi pred splošnimi. Med NOB je bilo obilo primerov, ko so se posamezniki, pa tudi cele skupine, za svoje prepričanje tudi zavestno žrtvovali. Ogromna večina vsega slovenskega prebivalstva je prav tako marsikaj žrtvovala, ko se je odločila za upor. Saj so hitlerjevci toliko obljubljali in tudi nekaj že dajali, ko so zasedli Štajersko, saj so smatrali Štajerce za svoje sonarodnjake, ki so jih nekoč le »nasilno poslovenili«.

Mnogi trezno misleči ljudje so se vprašali takrat: ali ob strani zatiralca postati sam soudeleženec pri zatiranju drugih narodov in pri tem imeti koristi, se odreči materinega jezika — ali pa boj z zatiralcem ob strani drugih zatiranih narodov, ki bo zvezan z žrtvami in odreknanjem. Komunistična partija Jugoslavije je bila edina, ki je svetovala ljudstvu neizprosno boj zatiranju, prepričana v načelo, da tisti, ki druge zatira, ne more biti sam svoboden. Obiskovalec muzeja z lahkoto, ki je posledica dojemljivega načina razstavljanja, spozna vso veličino boja KP za človeške pravice, njen globoki revolucionarni humanizem v konkretnih pogojih na Štajerskem, med obema zadnjima vojskama.

Muzejska razstava je urejena strogo po časovnem zaporedju, le sem in tja, tam, kjer to ni bilo mogoče, prikazuje določene pojme iz NOB posebej. Tako, na primer, udeležbo Mariborčanov v NOB po drugih jugoslovanskih republikah in v tujini. Razstava se prične s prikazom vojaških uporov proti koncu I. svetovne vojske, ki so bili več ali manj pod vplivom ruske oktobrske revolucije, konča pa se z osvoboditvijo Maribora maja 1945. Vsi muzejski predmeti so izbrani po strogih merilih, zato jih je manj. Podobno je tudi s fotografijami. Vsi razstavljeni predmeti so razporejeni v prostoru, ne po ploskvah, zato vzbujajo videz plastičnosti in zračnosti. Muzej sam vzbuja tako občutek urejenosti, skromnosti, strogosti, doslednosti in osvežujoče preproščine. Obiskovalec, ki prehodi po določeni poti vseh 14 sob muzeja, s tem pridobi sicer skromno, toda pregledno predstavo o vsem naprednem gibanju v zadnjih 40 letih, v dobi socializma, v naših industrijsko najbolj razvitih predelih severne Slovenije. Ravno zaradi skromnosti in nenatranosti pa si obiskovalec vse skupaj zelo lahko tudi zapomni. Mariborski muzej NO je po svoji ureditvi več kot posrečen, vreden posnemanja.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*Spomin na vas je kakor plamen,
ki nam ogreva vsem srce.
Saj, kar vas tu pokriva kamen,
ste vsi za to izkravaveli,
da k sreči prosto pot imeli
po naši zemlji bi ljudje.*

(DOBRUNJE)

*DVANAJSTIM BORCEM
Dvanajst vrčev tople krvi
je spremljalo sonce v zemljo,
ki ste umirali zanje junaki.
Za vse to je bilo treba več
pesti kot moči.
Bilo je treba ljubezni!*

(SLAPE POD MENINO PLANINO)

Ze doslej smo namreč na podoben način uspeli dokumentirati številne fotografije iz narodnoosvobodilne borbe, ki imajo zdaj, ko vemo kdo so na posameznih fotografijah ter kje in kdaj so bile posnete, mnogo večjo, oziroma pravo dokumentarno vrednost, kakor pa so jo imele prej.

BOREC

Izmed številnih nedokumentiranih fotografij, ki jih hrani naš osrednji Muzej NO v Sloveniji, Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani, smo jih za objavo v naši reviji izbrali spet nekaj — le pet. Kot že omenjeno: vseh pet fotografij ni dokumentiranih. Ne vemo: kdo so na slikah ter kje in kdaj so bile posnete. Zato iščemo pomoči pri naših bralcih.

poizveduje

● **GROSUPLJE** — Krajevna organizacija ZB je v Smarju ob priliki občin-skega praznika odkrila spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Slovesnosti so se udeležili številni nekdanji borci in predstavniki oblasti. Invalidski pevski zbor je zapel nekaj pesmi. Spomenik je izdelal kipar Janez Pirnat po načrtu ing. arh. Vladimira Mušiča.

● **JAJCE** — Na hiši, kjer je bil pred 15 leti ustanovljen Tanjug (Telegraf-ska agencija nove Jugoslavije), so odkrili v začetku novembra lani spominsko ploščo.

● **SAO PAOLO** — Ekonomski emigrant Matija Dolenc, doma iz vasi Studenec pri Hruševju, Postojna, je po očetu Matiji podedoval posestvo v rojstni vasi. Zdaj živi v Sao Paulu v Braziliji. Del dediščine je poklonil CO ZB NOV za otroke padlih borcev.

● **NOVA GORICA** — Krajevni odbor ZB v Vrtovinu je odkril 1. novembra lani grobnico padlih borcev NOV. V njej je pokopano 34 borcev, ki so bili prej pokopani po Cavnu. Svečanosti se je udeležilo nad 500 ljudi.

● **BAKAR** — Organizacija ZVVI namerava urediti skupno grobnico in postaviti spomenik potnikom in članom posadke ladje »Ljubljana«, ki se je potopila 14. maja 1945, ker je naletela na mino. V ta namen so že zbrali 350.000 dinarjev.

● **BEograd** — Ob petnajsti obletnici smrti sekretarja CK SKOJ Ive Ribara-Lole je bila v Beogradu žalna svečanost.

● **NOVA GORICA** — V Vrtovinu so za Dan mrtvih odkrili novo urejeno skupno grobišče padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

● **MARIBOR** — V Razboru pod Uršljo goro so uredili za Dan republike grobišče 24 padlih borcev Serčerjeve brigade, ki so padli v zimi 1944–1945. Načrt je izdelal arhitekt Ivan Kocmut.

● **NOVO MESTO** — V Smarjeti so za Dan republike odkrili spomenik 22 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja na grobišču na pokopališču. V Grobljah pri Šentjerneju pa so odkrili spomenik 38 padlim borcem.

● **IVANČNA GORICA** — Za Dan republike so odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

KRATKE NOVICE

■ **LJUBLJANA** — Muzej NO v Ljubljani je priredil za Dan republike razstavo »Kurirske zveze v NOV«. Razstava ponazarja razvejanost in tehniko vzdrževanja zveze med NOB po vsem Slovenskem ozemlju, rast in razvoj kurirske mreže, ki so jo sestavljale kurirske postaje ali karavle, linije in sektorji. Za kurirje so izbirali izkušene in zveste partizane, ker so morali kurirji samostojno opravljati različne naloge. Zato je bilo ves čas vojske iz vrst kurirjev precej žrtev. Poleg prenašanja pošte in prepeljavanja ljudi so se kurirji tudi ukvarjali s političnim delom med prebivalstvom, opravljali so manjše akcije in tako nadzorovali področja, kjer ni bilo bojnih enot NOV. Prirediteljem razstave je uspelo prikazati delovanje kurirske službe, te partizanske pošte, tako, da tudi nepoučen človek lahko z obiskom razstave spozna smotnost in organizacijska načela, po katerih je bila v NOB organizirana služba prenašanja podatkov in navodil. V tem oziru so bile enote NOV in politične organizacije v izjemnem položaju v Jugoslaviji, pa tudi v vsej Evropi. Kurirska služba je ves čas vojske brezhibno delovala. Prirediteljem razstave so pri delu pomagali nekdanji kurirji. Ti so zbrali nad 800 tipkanih strani gradiva o kurirjih. Vsaka od številnih postaj ima zdaj svojo mapo, kamor vlagajo prispevke nekdanjih kurirjev. Tako so marljivi kurirji ohranili zgodovini marsikaj, kar bi se drugače pozabilo. Saj so kurirji opravljali svoje delo v globoki tajnosti, za njimi je ostalo le malo pisanih dokumentov. Iz izbranih prispevkov bodo uredili »Kurirski zbornik« kot knjigo, ki bo v kratkih obrisih seznanjala bralce z organizacijo in delovanjem kurirjev v Sloveniji.

● **PARIZ** — Delegacija CO ZB NOV se je udeležila proslave ob 40-letnici premirja po I. svetovni vojni. Ob tej priliki je francoska vlada odlikovala člane delegacije z Medaljami za vojne zasluge za njihovo delo pri varovanju tradicionalnih zvez nekdanjih borcev obeh držav.

● **BEograd** — Ljudska skupščina LR Srbije je sprejela »Zakon o pomoči žrtvam fašističnega nasilja v LR Srbiji«. S tem zakonom so otroci žrtev fašističnega nasilja pridobili pravico do pomoči pri šolanju, do zdravstvene zaštite, cenzus pri otrocih kmečkih staršev ter otroke delavskih in službenskih staršev pa je znižan.

● **BEograd** — CO ZB NOV je izdal »Zbirko pravil in pravilnikov ZB«. Zbirka bo važen pripomoček pri delu organizacij ZB, ker so v njej zbrani vsi predpisi, ki se nanašajo na delo ZB, poleg pa tudi govori vodilnih tovarišev, nekateri zakoni in organizacijska navodila.

● **VERD** — Za Dan republike so tukaj odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja s tega področja, skupno 36 ljudem. Spomenik je delo akadem-skega kiparja Borisa Kalina. Ob odkritju spomenika je govoril narodni heroj Tone Vidmar-Luka.

● **NOVA GORICA** — V Avčah pri Kanalu ob Soči so decembra lani slovesno

odkrili spomenik 27 padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja. Spomenik je napravljen iz kraškega kamna, visok pa je 5 metrov. Tu di v Podbrdu so odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja v navzočnosti velikega števila ljudi.

● **LJUBLJANA** — Počitniška zveza Slovenije je s pomočjo kinoamaterjev izdelala film »Pohod brigade Počitniške zveze Slovenije, Toneta Tomšiča na Sutjesko. Film je snemal član Počitniške zveze Sandi Jasenovec, posnet pa je na 18 milimetrski trak in traja petnajst minut. Prikazuje zbor brigade v Ljubljani, predajanje brigadne zastave, polaganje venca na grob-

nico narodnih herojev ter pohod na Sutjesko in tamkajšnje svečanosti ob lanskim proslavi na Sutjeski.

● **BEograd** — Filmski svet »Avala filma« je sprejel scenarij književnika Miodraga Đurđevića o psihološki drami med zadnjo vojno, ki ji je dal naslov »Slučaj v tramvaju«.

● **SARAJEVO** — Bosensko filmsko podjetje je posnelo film »Deset na enega«. To je bosenski stoti dokumentarni film, posnet na osnovi dokumentarnega fotografskega materiala, ki prikazuje prodor okupatorja na gororoko prebivalstvo Kozare v prvih dneh naše ljudske vstaje.

● **BEograd** — Na susedstvo Centralne odbora Zveze borcev NOV Jugoslavije je kolektiv snemalcev »Filmskih novosti« posnel film o Sutjeski.

● **KRANJ** — Lani so na Gorenjskem našli in uničili 210 granat, min in ostalih neeksplozivnih predmetov, ki so ostali še iz druge svetovne vojne. Z njimi se je smrtno ponesrečila ena oseba, ena pa je bila teže poškodovana.

● **JESENICE** — Vsako leto 16. decembra praznujejo v Dovjem in v Mojs strani svoj krajevni praznik. Tega dne leta 1941 so se vaščani uprli okupatorju z orožjem v roki. Tudi lani so slovesno praznovali svoj praznik.

● **ZAGREB** — V Domu otrok padlih borcev v Jordanovcu so odprli razstavo o delu in življenju gojencev. Otroci padlih borcev žive v tem Domu, obiskujejo pa srednje in strokovne šole.

● **RIM** — Združenje italijanskih partizanov ANPI je podelilo 21 častnih medalj znanim predstavnikom kulturnega življenja v gibanju odpora.

SPOROČILO NAROČNIKOM

Vsem dosedanjim naročnikom je naša založba poslala prvo številko letošnjega letnika revije »Borec« z željo, da bi še vnaprej ostali naročniki. Vsem dosedanjim naročnikom pa hkrati sporočamo, da od letos dalje sprejemamo le celoletna naročila. Zatorej tudi ne bomo več prodajali posameznih števil, niti sprejemali naročil za četrt- ali polletje. Za vse nove eventualne naročnike pa imamo rezerviranih še nekaj izvodov prve številke »Borca«, seveda s pogojem, da naroče revijo za vse leto.

BOREC

2 – 1959

BOREC

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

Veliki jubilej (Dušan Bravničar)	49
Bilečanka (Milan Apih)	52
Izšla bo zgodovina ZKJ (M. P.)	55
Bili smo v Španiji (M. P.)	56
Klicali so me le na konferenco (Veljo Kovačević)	57
Lojze Kebe-Stefan (Ivan Jan)	59
Zbor v Črnomlju (F. S.)	60
Dežela jutra (M. S.)	61
Uspehi in izpopolnjevanje šolanja bivših borcev (Franc Pokovec-Poki)	63
Ulice nosijo njih imena... (M. P.)	64
Spomenik-ilegalec (Stevo Virag)	65
Nenavadne zgodbe	66
Kajuhova smrt (Fran Roš)	67
Zaplinsjevalčevi spomini (D. R.)	69
V gorah (Karel Destovnik-Kajuh)	70
Pomagal nam je iz zagate (Tošo Vujasinović)	71
Nove izdaje del iz NOB (F. S.)	72
Mucika moja (France Filipič)	73
Napisi na spomenikih NOB	74
Filme in diafilme — otrokom v šole (M. P.)	75
»Dobri stari pianino« in drugi filmi s tematiko iz NOB (F. S.)	76
Godba pomladi (Srečko Kosovel)	76
Bela prikazen (Karel Leskovec)	77
Napad na Runarsko leta 1942 (Toni Pristov-Gusar)	78
Ne pozabi na puško (Fanika Šrimpf)	80
Pisma uredništvu	81
Dva proti šestdesetim (Tone Dulmin)	82
Se ne veste?	83

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Izrečeno in zapisano	84
Kritika kritike »Kale« (Tone Fajfar)	84
»Ne bomo jih pestovali...« (M. P.)	85

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Letos bomo praznovali Dan borca v znamenju 40. ob- letnice KPJ	86
Predvsem o človeku (M. P.)	86
Posebno obvestilo	87
Pravice borcev NOB in voj. vojnih invalidov po novem zakonu o invalidskem zavarovanju (Franc Strle-Nino)	87
Pobuda, vredna posnemanja (M. P.)	89
Pripovedi nekdanjih borcev in aktivistov — živa knjiga (Andrej Pagon-Ogarev)	90
V Mariboru bodo začeli akcijo za gradnjo stanovanj za borce NOV in za njihove družine (F. F.)	93
Temeljito napisan prikaz (M. P.)	93
Ob grobu narodnega heroja ing. Hermanka in njegove matere (France Filipič)	93
V Mariboru so odkrili spomenik borcem za severno mejo (F. F.)	95
Kratke novice	95

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan, France Suštersič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik: France Suštersič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva 22-736, telefon Založbe »Borec«: direktor 23-426, komercialna 23-425. Posamezna številka revije »Borec« 80 din. letna naročnina 600 din, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 3-1195, naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno
in stanično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

**Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik XI — Februar 1959

Ismet Mujesinović: Vstaja

DUŠAN BRAVNIČAR:

Veliki jubilej

STOPILI smo v jubilejno leto 1959, ki je posvečeno proslavi 40-letnice Komunistične partije Jugoslavije, revolucionarnih sindikatov in SKOJ. Tudi vsa naša ožja domovina je že začela proslavljati velike dogodke iz zgodovine naše Komunistične partije in njenih pomembnih množičnih organizacij, revolucionarnih sindikatov in SKOJ.

Že januarja so rudarji iz Trbovelj, Zagorja, Hrastnika in Kočevja proslavljali

obletnico uspešne velike stavke v Sloveniji iz leta 1921, ki so jo vodili komunisti.

Ravno tako so bile zimske športne prireditve jeseniških kovinarjev uvod v proslavo 40-letnice Partije. Istočasno so proslavljali visoko obletnico svojih delavsko-revolucionarnih sindikatov, delavskih društev, obletnico kovinarske stavke in tudi 40-letnico razvitja rdečega delavskega prapora, ki je tako mogočno plapolal ob prvih

majih, drugih delavskih praznikov in proslavah, kljub nasilju jugoslovanske policije in kasneje nemškega fašističnega okupatorja v proletarskih Jesenicah.

Tudi proslava slavne dražgoške bitke je bila izvedena v duhu proslav 40-letnice Partije. Pa je tudi v resnici dražgoška bitka sama, kot tudi vsa naša narodnoosvobodilna borba, najtesneje povezana z delom in razvojem Komunistične partije, saj so partizanske enote vodili skoraj izključno člani Komunistične partije.

V prvem mesecu je proslavljala tudi Ljubljanska univerza: obletnico velikih študentskih demonstracij iz leta 1932 in leta 1933, ki so jih vodili komunisti, demonstracij proti krvavi diktaturi v državi, proti reakcionarnemu režimu na univerzi in proti okrnjevanju univerze. Predvojno delo Komunistične partije na Ljubljanski univerzi je bilo izredno pomembno in učinkovito, saj nam je dalo take revolucionarne like kot so Tone Tomšič, Boris Kidrič, Oskar Kovačič, Maks Stermecki, Jože Šeško — in še celo plejado naših najpomembnejših voditeljev. Komunistična partija je imela vsa predvojna leta — do razpada stare Jugoslavije oziroma do takrat, ko je okupator zaprl univerzo — vodstvo ter absolutno večino v društvu slušateljev Medicinske fakultete. Dolgoletno delovanje Partije med medicinci in zdravniki je ustvarilo tudi predpogoje, da smo imeli v partizanih tako dobro organizirano saniteto.

Bela krajina je januarja sledila spominu na pokrajinsko zborovanje žena-aktivistk v Črnomlju. Edino Komunistična partija se je od vsega začetka svojega obstoja borila za resnično enakopravnost žena, zato so se žene odzvale pozivu Partije — množično so sodelovale v ljudski revoluciji in si pod vodstvom Partije priborile enakopravnost, ki jo lahko nudi le socialistična družba.

Ljubljana in vsa Slovenija se je januarja spomnila tudi dogodka, ko je policija protiljudskega režima Cvetković-Maček odgnala številne vodilne komuniste v koncentracijsko taborišče Ivanjico. Med prevozom internirancev po železnici — od Jesenic do Zidanega mosta — so na vseh postajah demonstrirali delovni ljudje in protestirali proti izdajalskemu in protiljudskemu režimu.

V prvem jubilejnem mesecu so se spomnili na Pohorskem in po vsej Sloveniji ju-

naške smrti prvega Pohorskega bataljona, v katerem je bilo mnogo komunistov. Komunisti so ga vodili in na čelu vseh borcev pokazali, kako se borijo in umirajo pravi revolucionarji.

V Cerknem na Primorskem je bila prva proslava v zvezi s 40-letnico KPJ posvečena spominu na padle gojence Partijske šole pokrajinskih komitejev Komunistične partije za Primorsko in Gorenjsko. Tam so padli sami vodilni komunisti iz partijskih vodstev na terenu in vodilni kadri naših partizanskih enot. Cerkno pravzaprav simbolizira, kako je bil udarec sovražnika, tako domačega — razrednega kot fašističnega, vedno naperjen v prvi vrsti proti komunistom, kajti edino komunisti so bili sposobni voditi delovno ljudstvo v boju za socialno pravično družbeno ureditev in osvoboditev domovine, vedno so bili v prvih vrstah, z osebnim zgledom so kazali, kako se je treba boriti.

Če sem le bežno omenil nekaj važnejših proslav, s katerimi so se naši delovni ljudje oddolžili spominu na 40-letnico svoje učiteljice, voditeljice in prvoborke, svoje najboljše zaščitnice in prijateljice, je to le skromen dokaz, koliko hvaležnosti, koliko predanosti gojijo delovni ljudje do svoje Komunistične partije oziroma do Zveze komunistov, in kako so z njo čedalje bolj povezani, kako postaja Partija oziroma Zveza komunistov sestavni del njih samih.

Na stotine in stotine odborov in komisij pripravlja proslave širom po Sloveniji, po okrajih, občinah, krajih, tovarnah, šolah in družbenih organizacijah. Ta veliki jubilej je vseljudski praznik, spomin na težko borbo proti buržoaznim režimom stare Jugoslavije, spomin na naporne, krvave in slavne dni naše osvobodilne borbe in revolucije, spomin na boj za našo svobodo, ko si je začelo delovno ljudstvo Jugoslavije graditi bodočnost tako, kot mu je najbolje ustrezalo. To je praznik naše socialistične poti, ki vodi k blagostanju in srečnemu sožitju narodov Jugoslavije, tiste Jugoslavije, ki se bori tudi za utrjevanje bratstva, sodelovanja in miru med vsemi narodi na svetu.

Organizacija Zveze borcev narodnoosvobodilne borbe pa je še zlasti tesno povezana z borbo Komunistične partije Jugoslavije, zato naj naše organizacije in naši člani povsod najtesneje sodelujejo z odbori za pro-

S VI. kongresa ZKJ: tovariš Tito med delegati

slavo. Posebna naloga članov in vse organizacije Zveze borcev je, da letos na čast proslave dokončajo krajevne kronike in monografije, ki naj obsegajo tudi vso predvojno revolucionarno dejavnost. Člani Zveze borcev naj pišejo spomine in pri tem zbirajo tematiko od štrajkov in demonstracij 1919. leta do ljudske revolucije in osvoboditve. Že partizanska doba je zelo pomanjkljivo in nepopolno obdelana, s predvojno dobo pa je, kar se tiče spominov, še slabše. To lahko nadoknadimo z izpovedmi soudeležencev in prič revolucionarnih dogajanj.

Zveza borcev je poklicana, da zlasti mladino, ki jo čakajo velike naloge v izgradnji naše socialistične družbe, pri utrjevanju miru in socialističnih odnosov na svetu, seznani z mogočnimi revolucionarnimi tradicijami in da ji prikaže objektivno zgodovino jugoslovanskih narodov ter vlogo Komunistične partije v njej. To zgodovino so meščanski zgodovinarji načrtno ponarejevali in tudi zdaj poskušajo ostanki razne meščanske in malomeščanske miselnosti prenašati v naše šole in med našo mladino še vedno falzificirano zgodovino. Ne samo, da skušajo okrniti in zamolčati vlogo Partije v stari Jugoslaviji, ampak stremijo tudi za tem, da bi naši ljudski revoluciji dali popolnoma drug obraz. Pred vojno so taki zgodovinarji dokazovali popolno anacionalnost Komunistične partije Jugoslavije in jo proglašali za orodje zunanjih sil, zdaj pa skušajo dati ljudski revoluciji in našemu

socialističnemu razvoju nacionalistični pečat. Naša Partija je bila od vsega začetka do danes dosledno marksistična in je stala pred vojno, v vojni in po vojni na popolnoma jasnih pozicijah proletarskega internacionalizma.

Komunisti niso pozabili niti v najhujši borbi z okupatorji, da nosijo vojaške sukne le-teh tudi delavci in delovni ljudje, ki ne odobravajo politike fašističnega režima, zato je Partija sredi borbe navezovala stike s takimi antifašisti.

Ko je bilo treba braniti špansko ljudsko republiko, ji je prihitelo na pomoč na poziv Komunistične partije Jugoslavije nad tisoč Jugoslovancev. Ko je malo prej italijanski fašizem okupiral Etiopijo, je bila edino Partija tista, ki je organizirala moralno pomoč tej deželi. Ko je Hitler okupiral Avstrijo, je edino Komunistična partija Jugoslavije protestirala proti tej agresiji in nudila avstrijskim antifašistom materialno in moralno pomoč. Ko je Češkoslovaško napadel Hitler, je Partija organizirala prostovoljce, ki naj bi šli na pomoč tej republiki, kar pa sta protiljudski režim v Jugoslaviji in kapitulantska politika takratnih velesil do fašistične Nemčije preprečila.

Katera Komunistična partija se lahko postavi s tako zgodovino, s tako čisto vestjo pred svojimi lastnimi narodi in pred mednarodnim delavskim gibanjem? Ali je v zgodovini in v celotnem razvoju Komunistične partije Jugoslavije samo en madež, ki bi ga lahko pripisali celotni Partiji? Ni ga. To je treba povedati tudi na račun vzhodnih falzifikatorjev zgodovine naše Partije in zgodovine mednarodnega delavskega gibanja sploh.

Nekatere izmed naših organizacij včasih nasedajo taki malomeščanski miselnosti, ko da se pravzaprav revolucija začenja z narodnoosvobodilno borbo in da prej ni bilo nič, miselnosti, ki skuša hkrati okrniti vlogo Partije in komunistov v sami narodnoosvobodilni borbi. Brez klene in organizirane Komunistične partije in brez revolucionarnega delavskega gibanja v stari Jugoslaviji ne bi nikoli bilo niti poizkusa narodnoosvobodilne borbe, kaj šele osvoboditve in zmagovite socialistične revolucije! Komunistična partija in komunisti so organizirali celotno narodnoosvobodilno borbo in nosili glavno breme. To je zgodovinska resnica.

V hercegovskem mestecu Bileći je bilo pred drugo svetovno vojno koncentracijsko taborišče — ena izmed tistih zloglasnih mučilnic, ki jih je ustanovila vlada Cvetković-Maček po vzorcu koncentracijskih taborišč v Italiji in Nemčiji. Ustanovila jih je na podlagi odbredbe z dne 15. decembra 1939, s katero je bil novelliran Zakon o zaščiti države: dodan mu je bil paragraf 12 a kot ukrep »prisilnega bivanja«, čeprav je bila s tem kršena ustava, ki je določala, da ni moč nobenemu državljanu odvzeti svobode, če ni bil pravnomočno obsojen. Namen tega ukrepa je bil, onemogočiti delovanje naprednih, z revolucionarnim duhom prežetih ljudi, zlasti njihovih voditeljev. Za življenje internirancev v Bileći je veljal Pravilnik o hišnem redu, ki ga je izdal srezki načelnik. Ta pravilnik je med drugim določal, da morajo interniranci preživljati čas internacije na prisilnem delu in v sobah. Stražili so jih žandarji s puškami in revolverji. Interniranci niso imeli niti pravice do sprehoda. Z njimi so postopali surovo, nečloveško. Sistem »hišnega reda« je bil tako preračunan, da bi interniranci polagoma shirali in pomrli. In v teh strašnih razmerah se je rodila pesem »Bilećanka«, o kateri je govora v naslednjem odlomku iz spominov nekdanjega interniranca v Bileći tovariša Milana Apiha. — Op. ur.

KONČNO smo uspeli. Po tolikih protestih proti režimu nad nami, proti Terzićevim šikanam in proti same-mu paragrafu 12 a, po tolikih intervencijah javnosti in cele vrste uglednih, naprednih ljudi, predvsem pa dr. Ivana Ribarja, je režim nad nami nekoliko popustil. Najprej so odstranili žandarje iz naših sob. Tako smo se lahko vsaj nemoteno pogovarjali in včasih celo kaj zapeli. Pisemska cenzura je popustila, hrana se je nekoliko izboljšala itd. Vendar prehod iz sobe v sobo še ni bil dovoljen. Pa smo ga sami izsilili. Mimogrede — to je bilo tako:

V naši sobi smo organizirali majhno cirkuško predstavo. Tovariši Ocepke je znal dobro posnemati opico, a Lojze Hohkraut medveda; sam sem se našemil v cigana in vodil oba po sobi, nato pa še po hodnikih. Žandarji, ki so stražili

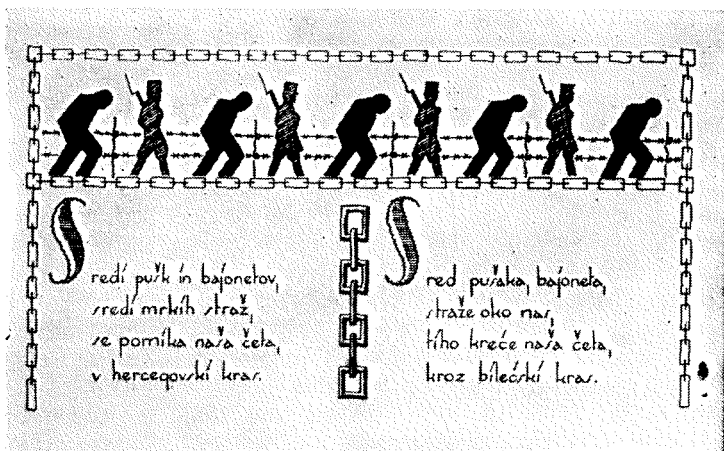
pred vrati vsake sobe, so se kar lomili od smeha in se niso mogli upirati, ko smo vdrli tudi v druge sobe. Za nami pa so se vsuli, seveda, še ostali tovariši — in nenadoma

je bila vsa »kasarna« pomešana. In pri tem je ostalo. Žandarji so se vdali, srezki načelnik pa tudi.

Od tedaj je bil tudi naš sprehod skupen in še podaljšali so nam ga. Ker je bila že pomlad, smo hodili po strmem, kamenitem pobočju k izviru Trebišnjice. To je postal za nas nekakšen rezervat, obkrožen od žandarjev. Če bi ne bilo teh, bi bil naš užitek nad lepoto tega kraja popolnejši. A tudi tako smo bili veseli obilnega zelenja, ki nas je tu obdajalo.

V takih prilikah smo začeli vneto študirati. Organizirali smo tečaje ter razna predavanja in konference. Življenje v »kasarni« je kar zakipelo in v trenutku smo imeli vsi polne roke dela. Bilo je sredi aprila, ko smo začeli misliti tudi na proslavo 1. maja in pripravljati program: internacionalo, nekaj drugih pesmi in recitacije.

Pevski zbor je bil hitro nared in tudi petje je šlo kar od rok, čeprav nismo imeli nobenega inštrumenta niti za intonacijo. Tudi z recitacijami ni bilo posebnih težav. Pri tem se spominjam Klopčičevega »Drejkčnika Andreja«, ki bi ga naj recitiral tov. Umek, rudar iz Trbovelj. Vtepel sem si v glavo, da ga bo recitiral prav on. Tudi on sam je bil navdušen nad to nalogo, toda to je bilo tudi vse. Kje je pravilna izgovorjava in kako odpraviti nenaravno naglaševanje in pačenje? Umek je bil včasih

ves poten od truda, jaz pa tudi. Končno sva bila tako daleč, da bi se njegovega nastopa ne sramoval več povprečen igralec. Vendar to ni bilo dovolj. Njegovo podajanje je postalo nehoti nekoliko izumetničeno in — hladno.

»Saj si vendar sam rudar, pa govoriš kakor kak profesor, ki še ni videl premoga razen v svoji drvarnici« — sem mu govoril. Posledica je bila, da je zopet zašel v dialekt. Nazadnje pa je vendarle šlo. Se zdaj sem prepričan, da te pesmi še nihče ni podal tako, kakor jo je takrat тов. Umek — z eno samo napako:

Ker sem mu toliko prigo-varjal — potem, ko je bil jezik že izpiljen — naj se vživi, vživi, vživi, se je zares toliko vživel, da je na sami proslavi dodal nekaj čisto svojega, kar bi bilo lahko povzročilo smeh, če bi ne bilo njegovo sicer dovršeno podajanje zgrabilo vsakogar za srce. Namesto »Madona, kje vse sem te kopal...« je Umeku v zanosu ušlo: »Por-ka mađona, kje vse sem te kopal!«

Kdo ve, sem si mislil, če ni morda tudi Klopčič imel svoj čas tega na jeziku?...

A vrnimo se nazaj!

Naš program je bil še vedno preskromen. To smo čutili vsi. Saj smo hoteli, da bi bila naša proslava tudi nekoliko demonstrativna. Ob takem premišljevanju je vznikla misel, da bi sestavili kako novo pesem, pesem o našem taborišču.

Misel je bila dobra, a kdo jo bo uresničil? Domenili smo se, da bomo, kar nas je »pesnikov«, vsak zase razmišljali o tem in skušali kaj napisati. To bi potem, če bi bilo treba, vsi skupaj obdelali in opilili, jaz pa, če bi bil kos tej nalogi, bi pesem uglasbil. Pri tem je ostalo.

Ko smo se čez nekaj dni spet sešli, sem bil jaz edini, ki je nekaj skoval.

Skoval? Ne. To pot ni bilo ničesar kovati. Ne vem več kako, a ko sem začel v svojem kotu razmišljati o dani nalogi, je bila pesem že tu. Rodila se je sama. Rodile so jo razmere, v katerih smo živeli, rodila jo je naša okolica, rodila jo je potreba. Sredi pušk in bajonetov, sredi mrkih straž — teh besedi si pač

ni bilo treba izmišljati. Vsilile so se same in se spletle v rime ter se vskladile z ritmom naših trudnih korakov po trdem hercegovskem krasu in že našle tudi svojo melodijo. Ko sem vzel svinčnik v roke, sta mi prva kitica in refren kar sama stekla na papir. Drugi dan, med sprehodom k Trebišnjici, sem napisal še ostale kitice in ves čas tiho požvižgaval napev.

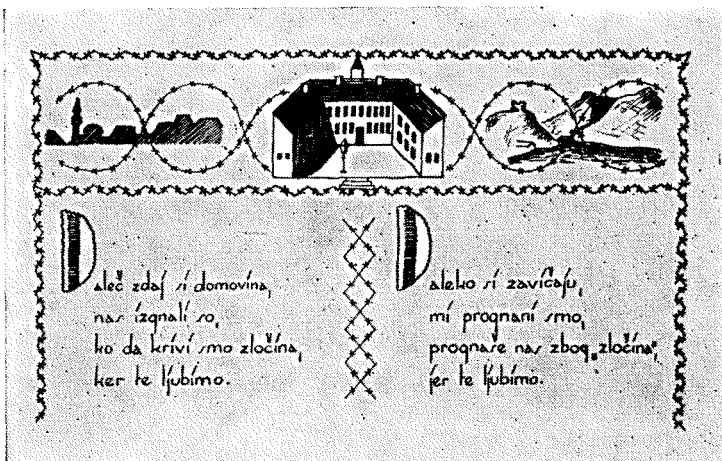
Naslednjega dne sem z velikim nezaupanjem predložil svoj »umotvor« našemu »forumu«. In glej, fantje so bili kar navdušeni. Oskar Kovačič³ in Ali Kardoš,⁴ ki sta oba imela tudi nekaj pesniške žile, ter Ivan Kreft kot publicist so se takoj kakor jastrebi vrgli na vsako kitico posebej in si jo z vseh strani ogledali. Tu pa tam smo kaj popravili, nato pa kar stekli s pesmijo k našemu vrhovnemu arbitru, tovarišu Moši Pijadu.

Živo se spominjam, kako je Moša vzel pesem v roke in jo počasi in pazljivo prečital, nato pa me je pogledal izpod svojih očal in se namuznil, ker so žandarji že zapirali sobe. Drugo jutro pa nam je prinesel — srbski prevod.

»Je li dobro?« — me je vprašal.

»Dobro je, Moša, bolje od originala« — sem odvrnil, ko sem v naglici prečital, kar je napisal.

»Pusti ti to. Ovo je dobra pesma i imaće svog odjeka« — je dejal.

S tem je bila stvar rešena. Treba je bilo samo še navaditi pevski zbor. Ker smo hoteli peti pesem večglasno, sem moral napisati tudi note. To mi je bilo precej težko, ker ni bilo nobenega instrumenta; nazadnje pa je le šlo.

Na dan 1. maja⁵ je bila »Bilečanka« seveda glavna točka programa. Ker smo skušali tovariše presenetiti, se je zbor vadi, kolikor se je dalo na skrivaj. Toda ko smo jo sedaj zapeli, so pesem že po prvi kritiki povzeli vsi ostali in jo peli na vse grlo, da je odmevalo od starih kasarniških zidov in še daleč naokoli. V tem petju se je zares izražal naš protest, izražala se je naša vera v zmago!

Od tedaj nas je ta pesem spremljala skoraj na vsakem koraku. Peli smo jo po sobah in na sprehodih, posebno pa, če so nas lahko slišali donjačini in okoliški prebivalci. Tako jim je prišla na uho. Imeli pa smo tudi tajno zvezo s tamkajšnjimi simpatizerji in mladino. To zvezo je vzdrževala tovarišica Ela Dangubić iz ugledne bileške družine, ki se je poznala tudi z dr. Ivom Ribarjem in seveda tudi z njegovim sinom Lolo, ki je bil prav tako interniran.

Za to tovarišico smo izdelali lep spominski album z notami in besedilom »Bilečanke« in ga celo ilustrirali. To je bilo veliko delo. Vsaka črka je bila posebej zrisana in okrašena, platnice pa smo obdali z želvino skorjo. Želv je namreč bilo na pretek. Ob vsakem sprehodu smo jih nekaj naložili ter skuhali. Meso je pojedel naš volkec, skorjo pa

smo luščili za taka knjigoveška dela.

Pri izdelavi tega albuma sta bila najbolj prizadevna Oskar Kovačić in Franc Pacek,⁶ pa tudi Ali Kardoš. Pacek in Kardoš sta izdelala enaka albuma tudi zase, originalnega pa je dobila tovarišica Dangubić.

Po vojni sem mislil, da teh albumov ni več. V resnici pa so ohranjeni vsi. Prvi se je našel Kardošev, nato pa še Packov in tudi bileški »original«. Tega je tovarišica Dangubićeva pred odhodom v partizane zakopala in ga po osvoboditvi zopet našla.⁸

Spominjam se, da sem tedaj za posvetilo napisal v ta album še sonet, na katerega pa sem potem popolnoma pozabil. Pred kratkim pa mi je tovariš Radovan Papić poslal fotokopijo tega albuma in tedaj sem po 18 letih zopet našel to pesem. Navajam jo le kot dokument tistega časa:

V album!

Izgnani smo in v ječo so nas dali,
žandarji stražijo nas z bajoneti,
ko da smo gobavci, neverniki prokleti,
bogu nevarni in ljudem postali.

A vendar — Ti in vi ste nas spoznali.
Srce, glej brata moglo ni prezeti;
v spomin besede hočete od nas imeti
v album, v srce, na prapor vzplapolati.

O, sestra in ti mlado pokolenje,
ki ni te zmotila nad nami kletev,
besede te le pomni vse življenje:

Da kakršno je žito, takšna mletev.
Kdor seje smrt, krivico in trpljenje,
nekoč pač sam imel bo takšno žetev!

Handwritten notes in the album:
Hvala vam, Ljilja, rusar. Kovačić Oskar, stud. tek.
Radoš Ali, em. nas. Kardoš Ali, stud. tek.
april 1945. stud. med. Jovan, Papić, profesor
Milan Dangubić, stud. tek. Košin, profesor
Ljilja, stud. tek. Jovan, Papić, profesor
Milan Dangubić, stud. tek. Ljilja, stud. tek.
Jovan, Papić, profesor. Ljilja, stud. tek.

Tako je torej prišla »Bilečanka« v javnost. Razen tega so meseca maja in junija izpustili domov nekaj tovarišev, ki so pesem seveda ponesli s sabo. Tudi Moša Pijade je bil izpuščen 22. aprila, torej pred našo prvomajsko proslavo.

Vendar nihče ni pričakoval, da se bo ta pesem tako hitro razširila. Toda kmalu smo spoznali, da »Bilečanka« ni več samo naša, da ni več samo pesem bileških internirancev, ampak da je postala borbena pesem vseh tistih, ki jim je bila stara Jugoslavija eno samo veliko koncentracijsko taborišče.

Nikoli ne bom pozabil dogodka, ki je to najbolj dokazal, obenem pa pomenil nepričakovano zadoščenje za moje skromno delo.

Meseca julija, torej komaj dva meseca po rojstvu »Bilečanke«, so naju z Nacetom Kraljem⁹ prepeljali v sarajevsko bolnišnico na zdravniški pregled. Naceta zaradi ishiasa, mene pa zaradi ledvičnih kamnov. To je bil čuden izlet. Dva do zob oborožena žandarja sta naju trdo vklenjena pripeljala z vlakom do Sarajeva, tam pa smo jo mahnila peš do bolnišnice, ki je bila precej daleč od postaje na nekem hribu. Vso pot so se ljudje ozirali za nami, midva pa sva se smejala njihovim dvomljivim pogledom. Saj niso vedeli, ali sva zločinca ali kaj. Žandarja pa sta ves čas mrko gledala in surovo odganjala prehude radovedneže.

V bolnišnici so naju zelo prijazno sprejeli. Odkazali so nama v nadstroju zelo lepo sobo, le da je imela zamrežena okna. Pregled je trajal dobrih 14 dni. Zdravniki so nalašč zavlačevali najin odhod ter nama predpisali najboljšo hrano. Tudi časopise in vesti sva redno dobivala, na skrivaj seveda. Bilo nama je dobro, samo čedalje bolj nama je bilo dolgčas po ostalih tovariših.

Nekega večera sva slonela ob oknu in poslušala vrvenje Saravskega globoko pod sabo. Pogovarjala sva se ravno o tem, kaj neki delajo naši tovariši v taborišču in kaj bo novega, ko se bova vrnila. Tedaj pa zaslišiva od daleč neko pesem, ki jo je pela skupina

ljudi. Bili so delavci ali študenti; slišati je bilo, kakor da korakajo po njej. Peli so jo na ves glas, vendar nisva mogla razločiti besed.

»Čudno — sem dejal sam pri sebi, »ta napev mi je vendar znan, toda od kod?«... Tudi Nace je prisluhnil in me vprašujoče pogledal. Tedaj je pesem za trenutek utihnila, nato pa še močneje zadonela in veter nama je prinesel na ušesa znani refren: »Čuje se odjek koraka...«

»Bilečanka!« — sva vzkliknila oba hkrati in se spogledala — nato pa sva se objela.

Nihče od naju ni spregovoril besede, a vedela sva, da misliva isto: »Nismo sami in nikdar nismo bili... Hitro se širi naša misel, širijo se naše

besede... naše vrste se množijo... čuje se odmev korakov — svobodni naprot'!«

¹ Terzić je bil žandarmerijski poročnik, fašist in velika surovina.

² § 12 a — je bil naknadno dodan paragraf k Zakonu o zaščiti države. Sprejela ga je vlada Cvetković-Maček. Na podlagi tega paragrafa so nas internirali.

³ Oskar Kovačič, narodni heroj, umrl za posledicami dolgoletnega zapora leta 1944.

⁴ Ali Kardoš, interniran in ubit od nemških fašistov leta 1945.

⁵ To je bilo leta 1940. Bileški logor je trajal od januarja do novembra 1940.

⁶ Franc Pacek padel v partizanih leta 1942.

⁷ Ta izvod hrani Packova mati v Velikem Podlogu pri Krškem.

⁸ Hrani ga tovariš Radovan Pačič, član CK ZK BiH.

⁹ Naceta Kralja (iz Javornika na Gorenjskem) so zversko ubili belogardisti leta 1942 pri Stični na Dolenjskem.

Milan Apih

Izšla bo zgodovina ZKJ

NAŠI delovni ljudje so vsa leta po vojni pogrešali poljudno pisane knjige, ki bi jih seznanila z zgodovino Zveze komunistov in delavskega gibanja pri nas. Letos bo v okviru proslave 40-letnice ustanovitve KPJ izšlo tudi to prepotrebno delo. Predvidoma bo knjiga obsegala 500 strani, izšla pa bo konec leta. Komisija za zgodovino pri CK ZKJ, ki jo vodi tovariš Rodoljub Čolaković, je že opravila večino dela. Ustanovili so posebno redakcijo z dvojno nalogo: pomagati piscem posameznih delov in koordinirati njihovo delo, jim dajati nasvete, vsklajevati tekste in poskrbeti, da bo vse opravljeno ob določenem času. To delo mora biti končano do marca meseca. Potem bodo predložili knjigo v razpravo širšemu krogu ljudi, ki bodo dali svoje pripombe ali nasvete. Šele potem, ko bodo sklepali o vseh spremembah in dognali končno obliko ter vsebino, bo šla knjiga v tisk.

Seveda knjiga s tako skromnim obsegom ne more zajeti ogromne in bogate preteklosti KPJ. Zato je zamišljena le kot pregled zgodovine KPJ, ki ga bodo izkoriščali posamezniki, če bodo pisali monografije vidnih revolucionarjev ali pa zgodovino posameznih razdobij ali teritorialnih enot. Komisija se je znašla pred pomembno in težavno nalogo, kako iz množice dokumentov in razprav izbrati najbolj značilne, najbolj pomembne. Saj je vsaka vrstica v knjigi dragocena, vsaka beseda mora nekaj pomeniti. Knjiga bo razdeljena v devet poglavij:

● **Prvo poglavje bo obsegalo uvodni del. V njem bo orisan čas od začetka delavskega gibanja v deželah in pokrajinah, ki so se pozneje vključile v Jugoslavijo. To razdobje se konča**

z ustanovitvijo Socialistične delavske partije (komunistov) leta 1919.

● **Drugo poglavje bo obravnavalo ustanovitev Socialistične delavske partije Jugoslavije (komunistov) in njeno dejavnost do uveljavitve zakona o zaščiti države, torej od 1919. do 1921. leta.**

● **Tretje poglavje bo posvečeno obdobju od 1921 do šestojanuarske monarhistične diktature leta 1929.**

● **Četrto poglavje bo zajelo čas od 1929 do sredine leta 1935, torej čas najhujšega kapitalističnega nasilja.**

● **Peto poglavje zajema čas od 1935 do 1939, ko se je Partija utrdila in pripravila na revolucionarno razdobje, ki je sledilo.**

● **Šesto poglavje bo obravnavalo razdobje revolucije med leti 1941 in 1945, torej čas, ko je Partija stopila na čelo oboroženega osvobodilnega boja proti tujim zavojevalcem in za spremembo socialnih odnosov v državi.**

● **Sedmo poglavje bo opisovalo dejavnost od sprejetja ustave in proglatitve republike do uveljavitve zakona o delavskem samoupravljanju leta 1950.**

● **Osmo poglavje bo osvetlilo čas od leta 1950 do VII. kongresa ZKJ leta 1958.**

● **Deveto poglavje bo posvečeno VII. kongresu ZKJ.**

Največji pomen knjige o zgodovini ZKJ pa je v tem, da se bodo naši ljudje ob njej seznanili z delom in bojem Partije, z žrtvami in navdušenjem generacij delovnih ljudi, ki so kovali, kar danes imamo. Tako bodo lažje vrednotili vse tisto, kar je Partija izbojevala.

LANSKO leto je »Sekcija bivših španskih borcev LRS« že drugič izdala zbornik spominov. Knjiga »Bili smo v Španiji« je doživela že drugo izdajo, kar je za naše slovenske razmere velik uspeh, zlasti še, ker je tako druge kot tudi prve izdaje po nekaj dneh zmanjkalo po knjigar-nah. To je dokaz, da se naši ljudje še vedno zelo zanimajo za tragično usodo španskih narodov. Med 1200 Jugoslovani, kolikor se jih je bojevalo na strani republike, je bilo 400 Slovencev.

Lahko smo upravičeno ponosni na razmeroma veliko število naših rojakov, ki so se bojevali za svobodo onkraj Pirenejev, proti sovražniku, ki je dve leti po padcu republike v Španiji napadel tudi nas. Naša Partija je težko oddvojila od bojišča znotraj naše države, od bojišča proti reakcionarnim kapitalističnim režimom, tako veliko število prekaljenih revolucionarjev. To je storila le zato, ker se je zavedala mednarodnega pomena revolucionarnega boja španskih narodov. Pomoč španskim narodom se ni nikoli smatrala za formalnost, ampak za živo potrebo. S svojo udeležbo v pravičnem boju so si jugoslovanski narodi pridobili na Španskem dobre prijatelje. Že v Španiji se je pokazalo, da je naša Partija res revolucionarna, dosledna in odločna, z internacionalnim duhom prežeta. Kot taka je znala povedi jugoslovanske narode v boj proti okupatorju in njihovim hlapcem ter jih voditi v herojskem boju brez tuje pomoči do zmage.

»Španci« so med našo NOB odigrali važno vlogo. Ko so zapuscali Španijo, so pod riraneji prisegli, da se bodo vedno in povsod bojevali proti fašizmu. Mogoče je že za časa vojne v Španiji zrasla v glavah naših voditeljev zamisel o partizanskem vojskovanju kot edino mogoči obliki boja z močnejšim sovražnikom. Tudi politične izkušnje, pridobljene med triletno vojsko v Španiji, so bile za našo Partijo dragocene. »Španci« so bili pri nas dragocen vojaški in politični kader, prekaljen

KNJIGA, KI SO JO
RAZGRABILI:

BILI SMO V ŠPANJI

v bojih. Partizani so zelo cenili in spoštovali tovariše, ki so bili v Španiji. Ti pa so lahko z veseljem ugotovili, da niso bile zaman njihove rane in žrtve. Po njihovih stopinjah so stopali desetstisoči slovenskih ljudi. Več tisoč Slovencev se je bojevalo tudi na tujem proti fašizmu.

Uredništvo (Stanko Semič-Daki, Albin Marvin, Ivan Kreft) je opravilo velikansko delo. Zadnja svetovna vojna, ki je špansko po svojih strahotah prekašala, je to nekako zasenčila. Več kot 40 odstotkov »Špancev« je padlo v obeh vojnah. Nekaj preživelih živi v tujini. Uredništvo je imelo vpogled v zelo skromne arhive. Največ arhivskega gradiva je ostalo v Španiji, oziroma so ga morali uničiti, da ga ne bi dobil v roke sovražnik. Le delno je bilo dostopnih nekaj podatkov iz arhiva Kominterne v Moskvi. Literatura, kolikor se je je dalo dobiti, je iz sovražnih virov. Konec koncev je od španske vojne minilo že dvajset let in v tem času tudi spomini oble-dijo. Uredništvo pa je iz spominov preživelih kot najlažje dostopnega gradiva črpalo poglavitno snov za knjigo. Nekaj skic so posneli iz knjige itali-

janskega generala, ki se je udeležil vojne na strani fašistov. V tej vojni sta se bojevala tudi Slovencem dobro znana generala Mario Roatta in Gastone Gambara. Gambarro so čez tri leta po končani vojni v Španiji fašistični oblastniki poslali v Ljubljano, da bi s svojimi »izkušnjami« uničil osvobodilno gibanje v Sloveniji. Njegov prednik je namreč pri takih poizkusih doživel popoln neuspeh.

V knjigi je v obširnem uvodu zajeta kratka zgodovina Španije in Evrope okoli revolucionarnih dogodkov. V njih je Španija orisana kot država s starimi kulturnimi tradicijami. Gospodarstvo pa je zaostalo zaradi trdovratnosti fevdalizma. Pred nami vstane Španija, tlačena in zatirana, ki ječi pod jarmom cerkve in plemičev. Neposredno tem sestavkom sledi sestavek o pokojnem Francetu Rozmanu-Stanetu, ki je bil v Španiji kapetan in komandir čete. Njegov vojaški genij se je izkazal že v Španiji. Toda ta sestavek bi sodil bolj med življenjepise ostalih španskih borcev, ki so se izkazali tudi v NOB. Zgodovina triletnega junaškega odpora španskih narodov, ki so jim pomagale mednarodne brigade, je prikazana skozi pripoved posameznikov. Tako je uredništvu uspelo namesto suhoparne zgodovine predočiti živahen in zanimiv opis krajev, oseb in dogodkov, gledanih z očmi posameznika. Menda je tak način podajanja gradiva eden izmed vzrokov, da so ljudje obe izdaji naravnost razgrabili. V knjigo pa so vključeni tudi spomini španskih borcev na težavno in mučno pot, ki so jo prehodili tisti iznajdljivi posamezniki, ki se jim je posrečilo prebiti se v domovino. Naša Partija in z njo vred španski borci so dobro vedeli, da je poraz v Španiji samo začasen, da glavni spopad šele pride. Zato je Partija pozvala španske borce v domovino, kjer naj bi vodili boj proti fašizmu. Poseben sestavek je v knjigi posvečen kratkemu stanju v Jugoslaviji. Oblasti so na povratnike iz Španije gledale kot na mednarodne

pustolovce in hudodelce, ki jih je treba čimprej spraviti za zapahe, da ne bi »pokvarili«
ljudstva.

Zelo zanimiv je tudi opis stanja v današnji Španiji. Španski narodi niso in ne morejo pozabiti svobode, ki so jo uživali pod vladno Ljudske fronte. Republika je padla, ljudstvo, ki se je prvo uprlo fašizmu, pa še zdaj ječi pod njegovim jarmom. Toda ljudstvo se še vedno bojuje, le oblike tega boja so drugačne, močno pa so podobne oblikam boja naše Partije neposredno pred zadnjo vojno. Fašizem je pahnul špansko ljudstvo v nepopisno revščino. Življenjska raven v Španiji sodi med najnižje v Evropi. Armada in Falanga nista složni, oblastniki se med seboj tepejo za oblast. To in pa boj ljudstva vzbuja upanje, da bo nekoč odklenalo tudi fašističnim oblastnikom v Španiji. Vzplamtela bo iskra in zanetila požar, ki bo pometel s fašizmom. V to trdno upajo nekdanji španski borci, pa tudi vsi socialistično misleči ljudje po svetu in pri nas.

Med življenjepisi španskih borcev, padlih v NOB, je tudi življenjepis pokojnega podpolkovnika Toneta Znidariča-Stefana, ki je umrl za posledicami rane, zadobljene pri nesreči z orožjem, takrat, ko

je bil smrtno ranjen tudi Franc Rozman-Stane. Pri navajanju njegove dejavnosti kot komandanta je napačno navedeno, da je bil komandant XII. brigade NOV, v resnici pa je bil komandant XV. brigade. Toda to ni tako bi-

stvena napaka. Na koncu knjige je tudi seznam vseh Slovencev, ki so se bojevali v Španiji, kolikor se je uredništvu posrečilo iz že naštetih razlogov zbrati podatke. Za blizu 100 tovarišev pa podatkov ni bilo mogoče dobiti.

Klicali so me le na konferenco ...

Založba »Narodna prosveta«
v Sarajevu je lani izdala spomine generalnega polkovnika JLA Veljka Kovačevića z naslovom »V strelskih jarkih Španije.«
Pisec knjige, ki jo lahko uvrstimo med najboljše memoarska dela jugoslovanske književnosti, je leta 1936 končal učiteljske in se vpisal na filozofsko fakulteto v Zagrebu. Že prej simpatizer Partije, se je tam povezal z njenimi člani. Odšel je preko Pariza v Španijo in se tam bojeval proti fašizmu v bataljonu »Djuro Djaković«, ki je pripadal 129. internacionalni brigadi. Tam je postal član Partije in seržant (vodnik). Leta 1943, med Peto sovražno ofenzivo, pa je poveljeval diviziji NOV. Kovačevićev opis dogodkov je živahen, rahlo humorističen, toda strogo resničen. Malokdo razume mišljenje vojaka, bojavnika revolucionarne proletarske vojske, tako kot on. Skozi lik Španca Guapa in Jugoslavana Gavra, dveh starih, izkušenih borcev, nam je pisec podal like naštetih bojevnikov, tudi naših kasnejših partizanov. Našim bralcem posredujemo iz te knjige odlomek.

NEKEGA dne, še vedno na istih položajih, priteče k meni Kočmarovski, razburjen in preplašen. Sporočil mi je, da je prišel pome kurir brigade.

Kaj naj bi bilo, se mi je začelo vrteti po glavi. Kaj sem zagrešil? Kako sem se zadržal v dosedanjih bojih? ... Na straži nisem spal. Res sem se bojeval s spancem, pa se mu nisem pustil premagati.

Pred komandanta brigade Vaceka Komarja se mi ni dalo. O njemu se je govorilo, da je hraber in odločen, toda preveč strog človek, kakor po navadi mislijo vojaki o svojih višjih predstojnikih. Najbrž se gre za kako važno zadevo, ko me kličejo tja ... Zaradi malenkosti se k njemu ne hodi. Vojni zakoni so preveč surovi, da se jih človek ne bi bal. Nazadnje sem se spomnil položaja pred Jalavandro in posvetilo se mi je v glavi.

»Ali je odšel tudi Guapo?«
sem vprašal Kočmarovskega.

»Da, tudi on je šel ...«

To me je nekoliko ohrabilo. Na položajih pred Jalavandro sva z njim slučajno naletela na majhno podzemljsko votlino z nekaj vrečami moke in polno kanto olivnega olja. Četa je bila lačna in sestradena. S tiho privolitvijo četnih poveljnikov, pa tudi z dobrim zavarovanjem, da ne bi kaj prišlo do ušes bataljonskega ali brigadnega intendanta, je hitro začela prvič delovati »četna kuhinja«
z Guapom na čelu. Nekaj dni ogenj ni ugasnil. Na njem so se v majhni ponvi neprestano pekli mlinci. Teh položajev smo se vedno zelo radi spominjali, tako kot se sestradan človek vedno rad spomi-

Iz mnogih Jugoslovancev v Španiji se je izoblikoval bataljon »Djuro Djaković«

nja najboljših jedi. Toda kaže, da je prišel čas, ko bo treba za vse to odgovarjati, kot sem si predstavljal. Bil sem eden izmed najditeljev, za takšne reči pa se vselej bolj zameri interbrigadistom kot domačinom. Drugega greha nisem mogel najti. Toda vojska je vojska...

Ko sem se približeval štabu, sem začel pritegovati pas in se čistiti, da bi bil moj zunanji videz čim boljši. Na nogah sem imel neke stare goveje opanke, ki mi jih je nekoč podaril Marko, ker je imel on isto »nožno« bolezen kot jaz. Tudi on ni mogel nikjer dobiti primernih čevljev, ker je imel preveliko nogo. Brez čevljev je težko pridobiti vojaški videz, še teže pa je pri pozdravu udariti skupaj s petami. Samo s puško na ramenu, ki sem iz nje v zmedenosti pozabil potegniti naboj, z raztrgano obleko, poleg tega pa še neobrit in neostrižen, je težko pridobiti vojaški videz, čeprav smo bili na bojišču. Spoštovani spremljevalec je stopal brez besed zraven mene. V vsakem pogledu se je držal bolj daleč od mene, da ne bi zmanjšal ugleda in dostojanstva štabnega kurirja.

Blizu samotne in velike hiše sem še enkrat zategnil pas in puško. Ko sem se tako popravljal, mi je nekaj pred samimi vrati močno počilo za hrbtom. Vsi so pritekli iz štaba. Marko in Branko Krsmanović sta se na ves glas smejala, kot bi imela pred seboj Svejka.

»Zdi se, da uriš štab brigade za alarm,« mi je veselo in prijateljsko omenil Marko. Komandant me je opazoval s strogim in skrivnostnim pogledom.

»Zakaj streljaš?«

»Jaz nisem streljal,« odgovorim prepričan, da je sprožil nekdo drug. Toda Marko je brez obotavljanja prišel k meni, potegnil iz moje puške zapirac in prazno stročnico, ki se je iz nje še nekoliko kadilo.

»Še vroča je, pa pravi, da ni streljal,« je pripovedoval Marko med prisrčnim smehom. Kazal jim je prazno stročnico. Potem pa je za hip prenehal in me resno nagovoril: »Ali veš, zakaj smo te klicali?«

Zeljko Marjanović: ilustracija iz knjige »V strelskih jarkih Španije«

»Ne vem.«

»Kmalu boš izvedel,« mi je rekel nekoliko zajedljivo. »Toda kdaj si se zadnjič umil, ostrigel in obril? Ali misliš, da boš na tak način postal proletarec? Poklicali smo te, da bi te ostrigli in očistili, da nas ne boš več sramotil. Ali naj te takšnega pripeljem na partijsko konferenco?«

Zeljko Marjanović: ilustracija iz knjige »V strelskih jarkih Španije«

To je bilo več kot prijetno presenečenje po tistih različnih uganjanjih, ki so me pestila. V veliki skupini vojakov, ki so čakali za hišo, je bil tudi Gupo, z nekaterimi drugimi tovariši iz naše čete, ki za njihov prihod nisem vedel.

Brigadna partijska konferenca je bila v neki vasi, kakih deset kilometrov za fronto. Naša »Djakovićeva« skupina je šla peš do ceste, skupaj z Markom. Na cesti nas je čakalo nekaj kamionov za prevoz. Prva dva sta bila natlačeno polna, medtem ko je za tretjega ostalo komaj deset vojakov. Te je Marko posebej izbral, po nekakšnih merilih, da bi se peljali z njim in to popolnoma udobno. Nekaj kilometrov dalje, ko smo prišli do nekega lepega mostička, pripravljene ga za rušitev, ki je pod njim tekel bister in hladen potok, je na Markov znak kamion obstal na desni strani.

»Vsi dol in za menoj!« je ukazal Marko in sam izstopil pred mostom. »Slecite se! Brez sramežljivosti, ko da ste zdaj rojeni, ker takih umazancev ne bom pustil na konferenco. Najprej s peskom, potem pa s milom. Če se bo končalo sam s tem, bodite kar zadovoljni. Partija ne trpi takih umazancev!«

Nismo imeli kaj izbirati. Sezuli smo se in slekli do pasu, sleči spodnje hlače pa smo se sramovali. Marko je opazil našo sramežljivost in nam dovolil, da spodnje hlače zavijamo nad kolena ter začnemo z ribanjem. Tako je Marko namreč imenoval naše prvo kopanje, odkar smo prišli na fronto. Od velikega kosa nekakšnega mila s sodo je dal vsakemu košček.

Dolgo smo se drgnili s peskom in milom v ledeni vodi, ki nas je rezala do kosti. Umazanija, ki se je zagrizla v kožo, je težko odjenjala. Ko je nazadnje debela plast na naših rokah začela razpadati, se je pod njo pokazala kot pomlajena, mehka koža, bela kot papir.

Ta konferenca je trajala ves dan. Njen dnevni red je bil podoben tistim našim z naših četnih partijskih sestankov, ki smo jih imeli pogosto. To veliko zborovanje, ki se ga je

Lojze Kebe-Štefan

Narodni heroj Lojze Kebe-Štefan je bil rojen 26. junija 1908. na Dolenjem jezeru pri Cerknici. V Ljubljani se je izučil ključavničarske obrti, nato pa je delal v tovarni »Titan« v Kamniku. Politično se je začel že zgodaj udeleževati, zato je bil kmalu brez posla. Po odsluženju vojaškega roka je delal v tovarni »Seta« v Tacnu. Sodeloval v Sentviški »Vzajemnosti« in delavskih društvih, v letu 1936 pa je bil med organizatorji tekstilnega štrajka v Kranju, Sentvidu, na Brodu, v Gamelnjah itd. Politično je hitro rasel ter se že pred vojno izkazal zlasti kot organizator ilegalnih tiskarn. Deloval je predvsem v okolici Ljubljane, zlasti na gorenjski strani. Postal je član rajonskega komiteja na Ježici in potem v Sentvidu. Tik pred vojno je bil tudi v odboru »Ljudske pomoči za Slovenijo« in se po okupaciji maja 1941. udeležil partijske konference za Slovenijo.

Pri svojem udejstvovanju je že takrat pokazal polno mero skromnosti, doslednosti, iznajdljivosti. Nenehno je bil v stiku z množicami. Kmalu po okupaciji je postal prvi sekretar pokrajinskega komiteja KP za Gorenjsko, kjer je v funkciji komisarja I. grupe odredov 20. oktobra 1942 nad Jamnikom hudo ranjen umrl.

OPISATI že samo Kebetovo smrt bi bilo dovolj, da bi videli, kako veliki so bili ti skromni ljudje, ki so vodili našo revolucijo, kako velik je bil tudi Štefan, ki ga mlajši partizani niso imeli priložnost spoznati. Morda so ga videli ali srečali v začetku vstaje, ko je s kolesom ali peš križaril po Gorenjski, a ga niso poznali, kot ga niso poznali gestapovci, ki so ga včasih tudi srečali. Pozneje, ko je bila pot revolucije že utrta in ko Kebeta in njegovih številnih sodelavcev ni bilo več, je šlo po teh kolesnicah že laže. Toda — začetek je bil najtežji, kot je pač težak vsak začetek. Kebetovo delovanje v organizaciji vstaje pa je bilo dejansko samo nadaljevanje tistega, na kar so se Štefan in njemu podobni pripravljali že dolga leta pred vojno. Njegovo življenje je bilo tako eno samo vzpenjanje skozi temo k soncu — toda ne zanj, temveč za vse tiste, ki jih je imel rad. Rad pa je imel vse delovne ljudi, rad je imel tiste,

ki jim je bilo treba pokazati pot k temu soncu.

Zato ni bilo čudno, da se je na svoji revolucionarni poti sprejemal vedno z najzagrizenejšimi sovražniki svobode in pravice: z bogatimi tovarnarji v stari Jugoslaviji, ki so strašili z žandarji in ječami, z gestapovci in organizatorji bele garde na Gorenjskem, ki so hoteli razvijajoče se partizanstvo zadušiti že v kali, in potem še z različnimi izdajalci in malodušneži, ki so spodjedali osvobodilno gibanje. Kebetove vrline so prišle do veljave zlasti v usodnih trenutkih, ko je bilo treba ljudem spet zbuditi vero vase. Kako opisati njegovo junaštvo — in junaštvo takih ljudi sploh — kako opisovati njegovo hrabrost na čelu čet in bataljonov, pred katerimi tečejo zelene postave, ko pa je bil tako skromen, tako neopazen, tako potrpežljiv, človek med ljudmi, človek, ki se je znal neopazno odrekati vsemu ugodju, tovariš med tovariši?! Le enkrat sva se srečala. Bil

je vroč julijski dan 1941. na Jesenicah. Tovariš, ki mi ni rekel točno, za kaj gre, me je pripeljal v svoje stanovanje, kjer je bilo že pet, šest znancev. Le enega, suhljatega človeka, oblečenega v temno praznično obleko, nisem še nikoli videl. In prav ta nam je mirno, tako mirno, da se nismo nič bali, začel pripovedovati, kako naj zbiramo orožje, kako naj zbiramo ljudi, kako naj pripravljamo pot za boj. Pogovarjali smo se dobro uro, a še nismo zvedeli za njegovo ime. Vedeli smo samo to, da je eden izmed vodilnih. Čeprav so bili vmes tudi tovariši iz Bohinja in iz okolice Jesenic, ga nihče ni poznal. Vsaj videti je bilo tako.

Poslovil se je prvi, še prej pa nas je poučil, naj odhajamo tako, kot smo prihajali: po eden, po dva. Potem sem ga videl skozi okno, kako je zajahal kolo in se izgubil med hišami. Šele dosti kasneje sem zvedel, da nas je učil tisti dan prav Lojze Kebe-Štefan.

Take previdnosti je učil vse. Že sam njegov nastop je učil. Vedno je bil malo drugače obleden. Običajno v delavskem kombinezonu. Kar se tiče raznih zvijač pri prenašanju pošte ali tiskanju literature, je bil poseben mojster. Ilegalcem in aktivistom je nazorno kazal, kako je moč za kurirsko službo uporabiti vsak predmet, le iznajdljiv je treba biti. Sicer pa je bil Štefan tudi zelo, zelo

udeležilo skoraj dve sto vojakov, je začel Marko s pozivom na kratek molk za počastitev padlih. Pred njim je ležala debela popisana knjiga imen vojakov, ki so padli od aragonske ofenzive naprej. Marko je prvi stopil »mirno«, z glavo, polseženo na prsi, da bi skrnil solze, ki so mu lile po licih. Ta njegova bolečina je brž

prevzela tudi ostale, ki so jim te minute skozi misli korakale nekdanje čete in bataljoni, ki jih zdaj ni bilo več.

Po končani konferenci nas je vzel v roke tudi brivec in je malo manjkalo, da se pod njegovo britvijo niso kresale iskre. Pozno ponoči smo se vrnili v naše strelske järke kot prerajeni.

hraber. Večkrat je kar podnevi prihajal v razna mesta, tako tudi na Jesenice in Javornik. Ali je imel prirojen ali izučen čut za odkrivanje nevarnosti, je silno težko oceniti, toda nevarnost je začutil vedno. Kadar pa ni šlo drugače, je tvegaj.

Pri eni izmed takih tveganjih poti sta z Nacetom Strlekarjem, ki je bil leta 1941 okrožni sekretar OF za Jesenice, šla skozi Jesenice na sestanek. Tam so bili zloglasni gestapovski oficirji. Močno je deževalo, ko sta šla v Podmožaklj. Za oglom ju je nenadoma srečal znani gestapovec Zwick. Pobegniti ni kazalo, zato sta hladnokrvno nadaljevala pot proti njemu. V žepih sta z aescnicama stiskala pištoli, v levi pa dežnik. Gestapovec ju je komaj pogledal in še sanjalo se mu ni, da je srečal dva taka, ki ju išče noč in dan.

Tako se je Kebe pojavljal po vseh krajih Gorenjske.

Ko so bile aprila 1942 ustanovljene grupe odredov, je bil Štefan poleg Jožeta Gregorčiča, ki je postal komandant, postavljen za komisarja I. grupe odredov. A čas od pomladi do

jeseni 1942. leta je bil najhujši čas gorenjskega partizanstva. Ze marca je padel Stane Zagar, potem pa so se sovražni udarci vrstili drug za drugim. V silnih ofenzivah, s katerimi so imeli Nemci najresnejši namen uničiti gorenjsko partizanstvo, so padali revolucionarni stebri kot redko kje. Nazadnje je Štefan 9. septembra 1942 izgubil še komandanta Jožeta Gregorčiča. Potem je nekaj časa sam vodil štab. Kako ga je skrbel razvoj osvobodilnega boja, bomo najbolje videli iz njegovega poročila Glavnemu poveljstvu partizanskih čet, ki ga je napisal konec septembra 1942. in je na srečo še ohranjeno:

»... Ko se je gauleiter Reiner julija vrnil s sestanka z Graziolijem, ki je bil v Celovcu, je takoj stopil v stik z Brodarjem. Prvo vidno delo, ki ga je opravila be-ga, je bilo to, da je začela nagovarjati partizane, naj dezertirajo... Tako je četa na Krvavcu doživela hud udarec. Mi smo takoj odgovorili in začeli organizatorje be-ga kaznovati...

Iz štaba smo izgubili tudi priljubljenega komandanta Jožeta Gregorčiča, radiotehnika

Aleša in Fedorja... Rešilo se nas je samo 18... Obramba je bila skoraj nemogoča, ker so Nemci napadli z vseh strani naenkrat. Za Jožeta prosimo, da napišete dopis v Poročevalcu, ker je bil zelo priljubljen prej kot športnik, potem kot španski borec in zdaj kot komandant in neustrašni in neukrotljivi borec za svobodo... Zdaj smo brez komandanta... Predlagani namestnik Polde Stražišar je medtem tudi že padel in z njim Potočnik, intendant Gorenjskega odreda...

Potrebujemo pomoč, ker je treba pisati letake in Poročevalca... Izpolnjevati je treba forume in poveljstva... Če nas bo več, bomo lažje in hitreje odločali...

Odločil sem se in poklical Viktorja Stražišarja, ki bi ga kooptirali v PK. Tovariša Ciril in Peter sta padla, drugega primerne pa nimamo. Kaj mislite vi o tem koraku?... Novi tovariši bodo šli med množico in na teren med ljudmi... Na Koroško je odšel Stane Mrhar...

Razne izgube so na množico zelo vplivale... Svetujete nam, kako naj začnemo z delom. Mi

PRED 15 leti — 19. in 20. februarja 1944 — je bilo v Črnomlju prvo zasedanje SNOS (Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta), ki je važna prelomnica v rasti slovenske ljudske oblasti in državnosti v okviru nove Jugoslavije.

Takrat je bila huda zima, zemljo je pokrivala debela snežna odeja. Kljub temu pa so prišli na črnomeljsko zasedanje delegati z vseh strani Slovenije, tudi iz Primorske, Koroške in Štajerske. Zasedanja se je udeležila tudi delegacija AVNOJ (Moša Pijade, dr. Ivan Ribar in drugi).

Črnomeljski zbor je bil po Kočevskem zboru, kjer je bil izvoljen SNOO (Slovenski narodnoosvobodilni odbor), najvažnejši politični dogodek na Slovenskem. Na črnomeljskem zboru se je spremenil Slovenski narodnoosvobodilni odbor v Slovenski narodnoosvobodilni svet — SNOS, vrhovni organ oblasti slovenskega naroda v okviru federativne demokra-

tične Jugoslavije. Ta organ je bil predhodnik Ljudske skupščine LRS.

Zbor je odobril delo slovenske delegacije na drugem zasedanju AVNOJ in pozdravil njegove sklepe. Govorila sta

— IZ KRONIKE VAŽNIH DOBODKOV: —

Zbor v Črnomlju

tovariša Boris Kidrič in Edvard Kardelj, ki sta podala smernice za graditev oblasti.

Med sklepi tega zasedanja so že odloki, ki pomenijo oblastvene posege v upravljanje gospodarstva: odlok o upravljanju razlašene imovine na slovenskem ozemlju, odlok o zaščiti gozdov, odlok o obveznem obdelovanju plodne zemlje, odlok o progresivnem obdavčenju in drugi. Zlasti pa

je bil važen odlok o razpisu volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore in okrajne skupščine. Ta odlok je bil uvod v široko kampanjo populariziranja sklepov AVNOJ in SNOS, sklepov, ki so temeljni kamen naše ljudske oblasti.

Takoj po črnomeljskem zboru so se začele priprave na volitve, ki so razgibale ne samo osvobojene, ampak tudi neosvobojene kraje. Na osvobojenem ozemlju so se začele volitve že v drugi polovici marca, v drugih pa pozneje. S posebnim navdušenjem so se udeležili volitev Primorci. Volili so tudi v krajih, ki so jih kontrolirali okupatorji, celo v samih okupatorskih postojankah. Tako je imela 1944. leta že skoraj sleherna vas svoj narodnoosvobodilni odbor.

Sredi Črnomlja je bil takrat velik napis: »Narod si bo pisal sodbo sam!« Te Cankarjeve besede so postale po zaslugi Komunistične partije resnica.

se bomo vsega lotili s polno paro, saj se dobijo zdravila za vsako rano. Tudi odredno in bataljonsko poveljstvo ni izgubilo poguma...«

Tak je bil Štefan: sprejemal je nasvete od drugih in sam učil druge ter pri tem ni pozabil na človeške slabosti, ki v različnih trenutkih delujejo po svoje.

•

V tem težavnem obdobju je Kebe dal od sebe vse, da so bili spet obnovljeni okrožni odbori in komiteji, da so rasle spet terenske organizacije, obnavljal je razbite partizanske enote in vzgajal nove kadre. Potem je CK poslal na Gorenjsko pomoč — nekaj ljudi, in obetali so se lepši partizanski dnevi. Sre-

di tega pa je Kebeta nekega oktobrskega dne zadel strel in mu raztrgal trebušno votlino. Teda Štefan ni klonil. Skril se je in se pozneje sam splazil v Jamnik pri Kropi. Hudo je trpel, toda še v tistih dneh trpljenja je naračal, skrbel, razdeljeval delo in dajal razna navodila. Dne 20. oktobra 1942 je v bolečinah ugasnil. Njegov grob je vse do konca vojne ostal skrit pred sovražniki, toda domačini so ga našli. Tam je zdaj — sredi bukovega gozdiča na robu Jelovice — spomenik, ki bo še poznim rodovcem govoril o junaku in velikem tovarišu Lojzetu Kebetu-Štefanu, ki je gorel in izgorel v boju za svobodo.

Ivan Jan

Dežela jutra

»Galeb«, s katerim potuje predsednik FLRJ Josip Broz Tito, se je na svoji zdašnji poti privrkal zasidral ob čudoviti obali Indonezije. Iskren pozdrav tamkajšnjih ljudi, krepak stisk roke predsednika Sukarna in njegovih sodelavcev, prijateljska srečanja s prebivalci indonezijskih mest in lepota njihove dežele — vse to bo ostalo predsedniku Titu in njegovemu spremstvu v neizbrisnem spominu.

Indonezija in Jugoslavija sta iskreni prijateljici. Med njima je prišlo do tesnih zbliznanj kmalu po drugi svetovni vojni. Potem so se zvrstili dogovori o političnem in gospodarskem sodelovanju med njima, ki so jim sledili prijateljski obiski, deklaracije in sporazumi o sodelovanju. Predsednik Sukarno je bil že dvakrat gost v naši deželi, konec lanskega leta pa se je tudi predsednik Tito odpravil na pot v daljno Indonezijo.

KAKŠNA je ta dežela, katere ime je bilo v najnovejši zgodovini tolikokrat izgovorjeno na mednarodni politični tribuni? V raznih revijah smo brali, da je Indonezija dežela jutra in sonca, dežela eskotičnih plesov, nenavadne glasbe, starih svetišč in bogate kulturne tradicije, katere korenine segajo v davna stoletja. Brali smo tudi o vulkanih, ki jih je na indonezijskem otočju še kakšnih 300, med njimi še 50 živih. Tu in tam smo slišali, da sodi Indonezija med najlepše dežele na svetu, sicer pa so bile naše predstave o njej do nedavnega še precej medle.

Indonezija je dežela 10.000 otokov in otokov, od katerih je naseljenih okrog 3000. To je največji arhipelag na svetu. Ker leži med dvema oceanoma, med Indijskim in Tihim, ima zelo pomemben strateški položaj. Naravno bogastvo dežele je ogromno — prvo za naravnim bogastvom ZDA in Sovjetske zveze.

Skupna površina arhipelaga, ki se razteza v dolžini 4500 km, znaša blizu 2 milijona kv. kilometrov. Indonezija je torej približno šestkrat večja od Jugoslavije.

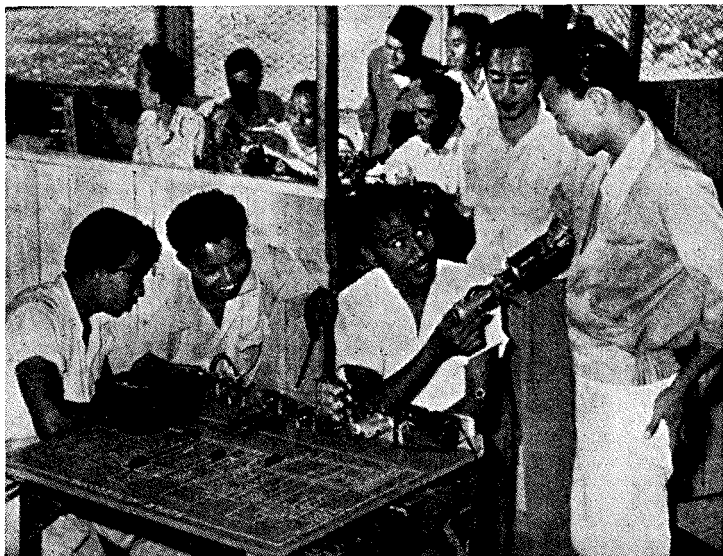
V mejah indonezijske republike živi okrog 85.000.000 prebivalcev, ki govorijo nad 100 jezikov. Glavni etnični skupini so Indonezijci in Malajci.

Med otoki je velika razlika tako glede velikosti kot glede naseljenosti. Sumatra, ki meri 426.000 kvadratnih kilometrov, ima 10.000.000 prebivalcev, medtem ko je Java mnogo manjša, ima pa okrog 50.000.000 prebivalcev, torej skoraj dve tretjini skupnega števila indonezijskih državljanov.

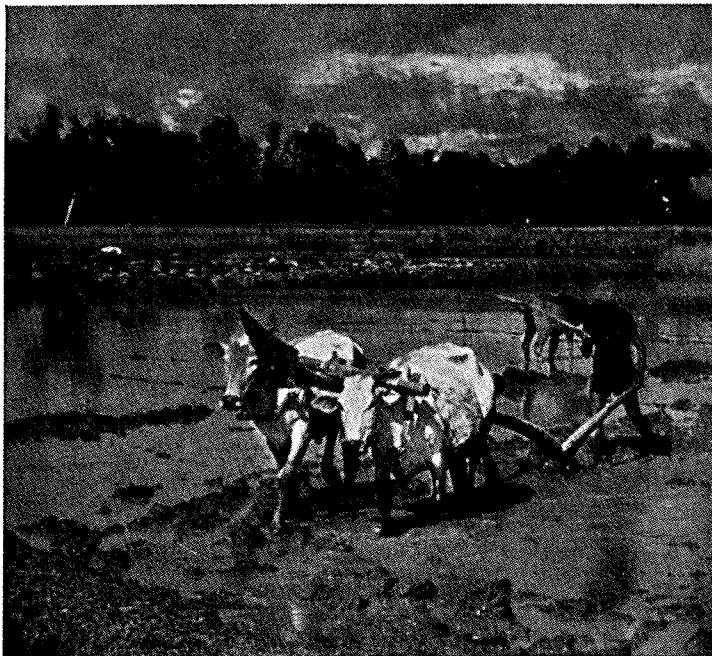
Pretežen del arhipelaga je v mejah Indonezije, ostalo pa je še vedno v rokah tujih sil. Tako je Sarawak (severozahodni del Bornea, kjer živi milijon prebivalcev) kolonija Velike Britanije, zahodni Irian pa si še vedno laste Nizozemci.

MRAČNI ČASI V ZGODOVINI INDONEZIJE

Val narodnega prebujenja, ki je po drugi svetovni vojni zajel kolonialne narode, je bil verjetno najmočnejši na otokih Indonezije. To deželo so tri sto petdeset let ropali tuji gospodarji, zato ni čudno, da se je iskra upora s tako silo razplamtelala med njenim ljudstvom.

Posnetek nekega tehničnega krožka, katerega člani so se borili za svobodo Indonezije

Oranje riževega polja v Indoneziji

KRATEK POGLED V PRETEKLOST

Zgodovina indonezijskega ljudstva pod kolonialnim jarmom Nizozemcev je napisana s krvavimi črkami. To nečloveško izkoriščanje ljudstva se je upiralo kolonialnemu biču že v osemnajstem in devetnajstem stoletju. Najširši razmah je zavzel upor na Javi (od 1825. do 1830. leta), znan kot Velika javanska vojna. Toda vse upore so kolonizatorji krvavo zadušili.

V drugi polovici devetnajstega stoletja, v dobi imperialistične ekspanzije finančnega kapitala, so vznikla na indonezijskem arhipelagu nacionalno-osvobodilna gibanja, iz katerih so v začetku tega stoletja nastale prve politične stranke Indonezije. Leta 1906 je bila ustanovljena stranka Budi utomo (Visoki cilj), leta 1911 stranka Serikat Islam (Islamska zveza). Leta 1914 pa Indonezijska socialdemokratska stranka.

Oktobrska revolucija je dala osvobodilnim gibanjem Indonezije novo pobudo. Leta 1920 je bila ustanovljena Komunistična stranka Indonezije. Komunisti so organizirali leta 1926 upor, ki pa je bil — prav tako kot vsi prejšnji upori — krvavo zaduščen.

Z ustanovitvijo nove, Nacionalne stranke, ki ji je stopil na čelo

Ahmed Sukarno, se je začelo novo poglavje v pravičnem boju indonezijskega ljudstva. Pod Sukarnovim vodstvom je čedalje bolj rastle število tistih, ki so dvigali pest proti kolonizatorjem. Le-ti so 1929 leta Ahmeda Sukarna kot nevarnega nasprotnika aretirali in internirali, toda streti ga niso mogli.

Leta 1942 so prišli v Indonezijo japonski okupatorji. Borci za svobodo Indonezije so se jim uprli in se hkrati pripravili na obračun s starimi gospodarji. Ko je leta 1945 Japonska kapitulirala, je na otokih Java, Madura in Sumatra prevzela oblast revolucionarna vlada, katere predsednik Ahmed Sukarno je 17. avgusta 1945 proglasil neodvisno Indonezijsko republiko. Toda Nizozemci se niso hoteli zlepa odpovedati indonezijskemu otočju, ki je bilo tri sto petdeset let »zlata jama« za njihovo gospodarstvo. Pod zaščito Britancev so se vrnili, da bi znova podjarmili Indonezijo. Tedaj pa je ljudstvo na teh otokih odločno spregovorilo: »Ne, to je naša dežela! Dovolj je bilo vašega gospodstva! Branili se bomo!«

Zgrabili so za orožje in se krepko postavili po robu starim gospodarjem. Hud in krvav je bil ta boj, toda Indonezijci so vztrajali, ker so vedeli, za kaj se borijo.

Naposled so bili kolonizatorji prisiljeni skieniti s predstavniki indonezijskega ljudstva sporazum (podpisan marca 1947), s katerim so priznali novo indonezijsko državo. Sporazum pa so prekršili in ponovno skušali z orožjem prisiliti Indonezijce k pokorščini.

SESTDESETI CLAN OZN

Končno je prišlo do konference za »okroglo mizo« v Haagu (avgust-november 1949), kjer je morala Nizozemska priznati suvereniteto Republike združenih držav Indonezije nad celokupnim področjem bivše Nizozemske Vzhodne Indije, razen nad Novo Gvinejo. Formalno je ostala Indonezija v personalni uniji s holandsko krono še do 10. avgusta 1954, ko se je tej uniji dokončno odpovedala in tako pretrgala vse zveze z bivšimi gospodarji.

Sprva je bila Indonezija federativno urejena država. Taka ureditev pa ni ustrezala tej deželi otokov, kjer je preteklost zapustila toliko temnih sledov. Zato so leta 1950 ukinili federativno ureditev, ki jo je upostavila začasna ustava leta 1949. Indonezija je postala unitarna država z uradnim nazivom Republika Indonezija, katere glavno mesto je Džakarta.

Leta 1950 je bila Indonezija sprejeta v Organizacijo združenih narodov kot njena šestdeseta članica.

TEŽAVE NA NOVI POTI

Ko si je indonezijsko ljudstvo priborilo svobodo, je moralo začeti nov boj — boj za ohranitev

Dekle ob kakaovem drevesu

Izdelovanje dragocenih tkanin

neodvisnosti in za odpravo žalostne dediščine, ki so jo zapustili kolonizatorji, boj proti umazaniam računom vseh tistih, ki jim je indonezijska republika trn v peti.

Naravna bogastva Indonezije so zelo vabljiva. Kavčuk, nafta, kositer, nikelj, boksit, železo, uran... Cela vrsta artiklov, ki vzbujajo pohlep tujim kapitalistom. Razen tega ima Indonezija — kakor smo že omenili — tudi vrsto strateški položaj. Zato niso tujci zamudili nobene priložnosti za rovarjenje in ščuvanje proti vladi v Džakarti. Njihovi poskusi pa niso nikoli spravili iz tečajev čvrste politike predsednika Sukarna, katere doslednost je zmagovala nad kolebanjem posameznikov. Načela te politike je predsednik Sukarno razložil na konferenci v Bandungu: boj za neodvisnost, za miroljubno sodelovanje z vsemi narodi, za aktivno koeksistenco.

Težave na novi poti so seveda nekoliko zavrele gospodarski razvoj dežele. V boju z njimi pa je Indonezija dosegla nekaj, kar je nedvomno najvažnejše: prebivalce velike otoške skupine je začel vezati čut, da so državljani Republike Indonezije. To je največja notranjepolitična zmaga predsednika Sukarna.

BOJ PROTI ZAOSTALOSTI

Kljub ogromnim težavam pa je Indonezija dosegla že precejšnje uspehe v boju proti zaostalosti. Kot pretežno kmetijska dežela se je morala lotiti predvsem kmetijske proizvodnje. Poglavitna kmetijska kultura na teh otokih je riž, važna pa je tudi koruza. Leta 1953 so pridelali 6,8 milijona ton riža in 2 milijona ton koruze, naslednje leto pa je pridelek riža narasel na 7,5 milijona ton, pridelek koruze pa na 2,3 milijona ton.

Veliki so tudi uspehi na prostvetnem področju. Pred vojno je

bilo v Indoneziji le 3500 šol, zdaj pa jih je že nad 35.000.

Eden izmed najhujših problemov, s katerim se je morala spoprijeti indonezijska vlada, je bilo zdravstveno stanje prebivalstva. Na mnogih otokih so razsajale epidemije, zdravnikov pa je bilo zelo malo — na vsakih 60.000 prebivalcev po en zdravnik. Stanje se počasi izboljšuje, saj so zdaj v Indoneziji tri medicinske fakultete, iz katerih pride vsako leto 200 novih zdravnikov.

Sploh se oblast v mladi republiki trudi, da bi se na vseh področjih izboljšala življenjska raven delovnih ljudi.

Iz tega kratkega opisa indonezijske preteklosti in sedanosti vidimo, da nas veže s to deželo mnogo skupnega, zato ni čudno, da sta Jugoslavija in Indonezija tako iskreni prijatelji. Na poti do neodvisnosti sta se borili s podobnimi sovražniki in težavami, po izbojevanju svobode sta se morali obe spoprijeti z zaostalostjo in dediščino minulosti, obe hočeta živeti in graditi v miru, v prijateljskem sodelovanju z vsemi narodi. Zato bo Jugoslavija še naprej tesno sodelovala z mlado indonezijsko republiko in se skupaj z njo borila za mir, za uveljavljanje načel aktivne koeksistence, za enakopravnost vseh narodov na svetu.

Uspehi in izpopolnjevanje šolanja bivših borcev

Direktorja Dopisne šole za bivše borce tovariša Franca Pokovca-Pokija smo naprosili, da nam nekaj napiše o dosedanjih uspehih in pomembnih dejstvih šolanja bivših borcev, o izpopolnjevanju tega šolanja ter temu ustrezni reorganizaciji oziroma razširitvi Dopisne šole. Članek bo prav gotovo zanimal vse tiste bivše borce, ki želijo izpopolniti svojo izobrazbo, kakor tudi vse tiste tovariše, ki pozorno spremljajo izobraževanje odraslih in želijo članom dopisne šole čimveč uspehov. — Op. ur.

GLAVNI odbor Zveze borcev Slovenije je pred dvema letoma ustanovil dopisno šolo. V prvem letu obstoja je imela šola samo ekonomski oddelek. Že v naslednjem letu pa sta pričela delovati v njenem sestavu še pripravljalni — splošno izobraževalni tečaj za vstop v Dopisno ekonomsko srednjo šolo in jezikovni oddelek.

Do sedaj je vključenih v Dopisno šolo že več kot 3000 kandidatov — dopisnikov.

Samo to, da je okoli 1000 kandidatov-dopisnikov za Dopisno ekonomsko srednjo šolo v dveh letih napisalo 100.000 domačih nalog in jih poslalo v popravo svojim profesorjem, govori o naporih, ki so bili vloženi v delo. Takšnim naporom pa morajo, razumljivo, slediti uspehi. Kako je s temi, nam povedo naslednji podatki.

Začetek pouka v Dopisni šoli se prične vsako leto meseca februarja, konča pa se konec

Ulice nosijo njih imena ...

Tudi v Mariboru so pri podeljevanju novih imen ulicam posegli po naši bližnji preteklosti, po narodnoosvobodilnem boju. Decembra lani so preimenovali več novih ulic po zaslužnih partizanih in pripadnikih naprednega gibanja.

Nova ulica v občini Maribor-Tabor je dobila ime **ZORKOVA** ulica po Alojziju Zorku. Pred vojsko je bil železniški delavec, leta 1941 pa so ga ustrelili Nemci kot talca v Kraljevu. **PLIBERSKOVA** ulica je dobila ime po Ludviku Pliberšku iz Radvanja, kleparju, članu **SKOJ** in **PKS**, ki so ga kot talca ustrelili v Mariboru 1942. **FRANKOLOVSKA** ulica je imenovana v spomin na Frankolovo kjer so leta 1945 Nemci obesili 100 ljudi. Na Teznem so dobile ime naslednje ulice: **REMSOVA** po Milošu Remsu, sinu lekarnarja, ki je bil pripadnik **VOS** in sekretar **KPJ** na Reki. Leta 1944 so ga Nemci ujeli in nato ubili. **KNIFIČEVA** ulica nas spominja na Jožeta Knifca iz Ruš, ki je padel s I. pohorskim bataljonom. **SNOFLOVA** ulica se imenuje po Ernestu Snoflu, aktivistu **OF** in članu **VOS** ter **KPS**, ki so ga Nemci ujeli zaradi izdajstva. Pri mučenju je v Mariboru skočil iz II. nadstropja sodnije in se ubil. **ROZMANOVA** ulica je dobila ime po Lojzetu Rozmanu, aktivistu **OF**, ki je bil ustreljen kot talec v Soštanju leta 1941. **RONKOVA** ulica se imenuje po Ronku, komandantu Krimskega odreda, kasneje komandantu bataljona v XIV. diviziji, ki je padel med pohodom divizije na Stajersko. **LENARDONOVA** ulica — Stanko Lenardon je bil obveščevalec Pohorskega bataljona, padel je 1943 pri betnavski skakalnici. Ulica **SILVIRE TOMAZIN** — rojena je bila v Trstu, živela pa je v Mariboru in tu tudi študirala. Nato se je kot profesorica zaposlila v Peči kjer so jo leta 1942 Nemci ustrelili. Po smrti je bila proglašena za narodnega heroja.

decembra. Zadnji rok za opravljanje izpitov v šolskem letu je konec januarja oziroma začetek februarja. V lanskem letu je 320 kandidatov v tem roku opravilo izpite čez prvi letnik in so prestopili v drugega.

V drugem letu obstoja je šola, sporazumno s Svetom za šolstvo in z rednimi ekonomskimi srednjimi šolami Slovenije, omogočila dopisnikom prvega in drugega letnika opravljanja izpitov že pred končanim rokom. V treh izrednih izpitnih terminih, junija, septembra in novembra, je 734 kandidatov obeh letnikov Dopisne ekonomske srednje šole opravilo že pred koncem šolskega leta, to je pred rednim rokom, 2028 izpitov. Pri opravljanju izpitov je bilo, kot povsod, razumljivo, tudi nekaj spodrsrljavev. Po mnenju večine izpraševalnih komisij na rednih ekonomskih srednjih šolah je bila udeležba na izpitih večja, kot je bilo pričakovati. Uspeh pa na večini šol razveseljiv.

Sodeč po dosedanjih uspehih, ki so plod naporov zadnjih

dveh let, ne more biti dvoma, da Dopisna šola tudi v bodoče ne bi upravičila svojega obstoja. Vsi pomisleki o vztrajnosti bivših borcev in aktivistov glede naporov pri učenju so odveč. Praksa je pokazala ravno nasprotno. Članom organizacije Zveze borcev je treba dati še več možnosti za šolanje kot doslej.

Da se je organizacija Zveze borcev Slovenije prva lotila dopisnega šolanja, je razumljivo. Že vsa povojna leta je bila njena skrb usmerjena k reševanju vprašanja, kako usposobiti čim večje število bivših borcev. Ustanovljene so bile različne šole, ki naj bi omogočile borcem in aktivistom nadoknaditi zamujeno. V povojnih letih je del borcev končal pedagoške šole, večerne gimnazije, gospodarske, kmetijske, srednje ekonomske, politične šole, univerzo itd. Organizirani so bili tudi različni tečaji, preko katerih so borci prišli do kvalifikacij v proizvodnji in s tem do boljših delovnih mest. Kljub vsem naporom pa je ostalo še vedno

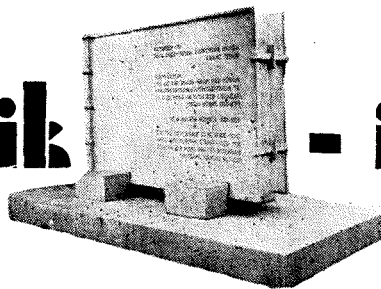
mного takšnih, ki bi se hoteli šolati, a niso imeli za to potrebnih pogojev. Bivšim borcem in aktivistom je najčesteje omogočila šolanje omejena zmogljivost rednih šol, pogosto pa jih je tudi skrb za družino, oddaljenost, obremenitev na delovnih mestih in v družbeno političnem delu ovirala pri odločitvi, ali naj gredo v šolo ali ne. Vsi ti razlogi so z dopisnim načinom pouka sedaj večinoma odpadli.

Ceprav ima dopisni pouk, kot vsaka druga stvar, tudi svoje senčne strani, se je vendarle pokazalo, da dobre strani takšnega načina šolanja odtehtajo slabe. Odrasli ljudje ga pri srednjem naporu zmorejo in dosežejo lepe uspehe.

Največja pomanjkljivost dopisnega načina izobraževanja odraslih pri nas je bila do sedaj v tem, da je bil preozko zajet. Samo Dopisna ekonomska srednja šola ni mogla zajeti vseh borcev, ki bi se hoteli šolati na dopisni način. Veliko je bilo takšnih, ki so se hoteli vključiti, vendar jih šola ni mogla sprejeti, ker niso imeli za to potrebne izobrazbe. Vodstvo je v nekaterih primerih pogoj za vpis spregledalo. Pokazalo pa se je, da takšni tovariši kljub najboljši volji niso mogli obvladati zahtevne tvarine srednje ekonomske šole, zato so morali od nadaljnega šolanja odstopiti. Kasneje je skušala šola to težavno vprašanje rešiti tako, da je za tiste, ki so pred petnajstimi, dvajsetimi in več leti končali šolo, ter za one, ki niso imeli potrebne osnovne izobrazbe, organizirala pripravljalni šestmesečni tečaj za vpis v Dopisno ekonomsko srednjo šolo. Ta ukrep je rodil uspeh, toda samo pri tistih borcih in aktivistih, ki so pred vojno končali nižjo srednjo šolo in so v tem tečaju le ponovili pozabljeno snov. Šestmesečni splošno izobraževalni tečaj pa ni mogel pomagati onim, ki niso nikoli obiskovali nižje srednje ali njej odgovarjajoče šole.

Da bi rešil ta problem, se je Glavni odbor Zveze borcev odločil, v okviru dopisne šole organizirati splošno-izobraže-

Spomenik - ilegalec

Prekmurska mladina je pred vojno postavila spomenik slovenski knjigi. Odkrili so ga nekega večera, v mraku in močnem naliwu. Odkril ga je Maks Šnuderl, takratni predsednik umetniškega kluba v Mariboru.

Po zasedbi Prekmurja po Madžarih leta 1941 je takratni župan in poznejši madžarski poslanec Ferdinand Hartner dal spomenik odstraniti. Uslužbencu Josipu Zrimu je naročil, naj spomenik kot marmor proda kamnoseku za kakršnokoli ceno, da bi ga ta pozneje predelal v kaj drugega. Zrim se je o tem pogovoril s kamnosekom Močnikom. Sporazumno sta zavlačevala dogovor in spomenik je več mesecev čakal na grajskem hodniku, oziroma v veži madžarske občine v Murski Soboti. Končno je kamnosek izjavil, da so črke vrezane pregloboko v kamen in zato spomenika ne more porabiti. Josip Zrim pa je spomenik skril v grajsko kapelo med razno ropotijo. Črke so premazali z mavcem.

Po osvoboditvi je spomenik stal nekaj časa spet na hodniku. Konec maja 1945 ga je prvi narodno-

osvobodilni odbor v Murski Soboti dal postaviti na prejšnje mesto.

Spomenik slovenski knjigi ni ugajal madžarskim okupatorjem, ker ga je mladina postavila v spomin slovenski besedi in ljudem, ki so to besedo s knjigo prvič širili med Slovenci severno od Mure ter s tem budili narodno zavest, zavest pripadnosti Prekmurcev k slovenskemu ljudstvu, in sicer v času najhuje madžarizacije Prekmurja in slovenskega Porabja. Madžarski oblastniki namreč niso priznavali, da so Prekmurci in Porabci Slovenci. Prištevali so jih k nekakšnim »Wandalom«. Slovensko besedo so neusmiljeno preganjali. Prav zaradi tega jim je bil spomenik trn v peti. Zdaj spet stoji v soboškem parku, ob cesti, ki pelje v grad, kot simbol velike hvalečnosti ljudstva slovenski knjigi in prvim prekmurskim piscem: Francetu Temlinu, Štefanu Kūzmiču, Miklošu Kūzmiču in drugim. Narejen je iz belega marmorja v obliki knjige, na njem pa so vkle-sani odlomki iz del prvih prekmurskih piscev.

Stevo Virag

valno šolo — osemletko (bivšo nižjo gimnazijo). Ta dopisna osemletka bo pričela z delom letos jeseni. Vpis je že v teku. Dopisni pouk za višji del osemletke bo že po novem učnem načrtu za odrasle, ki ga je pripravil Zavod za izobraževanje odraslih. Šolanje bo organizirano v dveh stopnjah. Prvo stopnjo (peti in šesti razred osemletke) bodo delali tisti, ki nimajo končanega drugega razreda dosedanje nižje srednje ali njej enakovredne šole. Komur pa je priznan šesti razred osemletke ali tej odgovarjajoče šole, bo delal samo drugo stopnjo. Izpite bodo opravljali, kakor za Dopisno ekonomsko srednjo šolo tudi za osemletko, na rednih šolah.

Druga pomanjkljivost dosedanjega obsega dopisne šole, ki pripravlja borce za izpite na rednih ekonomskih srednjih šolah, pa je v tem, da si borci ne žele usposabljanja v ekonomski stroki, temveč tudi na različnih drugih poljih. Poseb-

no za tehnične stroke je precej zanimanja.

Odrasel človek navadno teži, da bi pridobileno znanje razvijal in dosegel višjo kvalifikacijo. Takšne težnje so zdrave in jih je treba podpirati. Nesmiselno in celo škodljivo za posameznika, kakor tudi za družbo, bi bilo, če bi se ljudje v zrelih letih hoteli prekvalificirati. To velja še posebno za tiste, ki so se v življenju z lju-beznijo oklenili svojega poklica in v njem pridobili bogate izkušnje. Dosedanja Dopisna ekonomska srednja šola težnjam po usposobitvi v različnih strokah ni mogla ustreči. Da bi se temu odpomoglo, je Glavni odbor Zveze borcev že razpravljal in odločil, da se bodo po potrebi in po željah članov te organizacije ustanovile še razne druge dopisne šole, ki bodo borcem omogočile pridobivanje višjih kvalifikacij v proizvodnji in nadaljnje šolanje ter usposabljanje na različnih poljih.

Nenavadne ZGODBE

3

VINKO SNOJ

Zadnje dni decembra 1944 je intendant II. relejnega sektorja Kladvo zbiral v Vrhpolju pri Vipavi hrano. Nenadoma so okoli vasi zaregljale strojnice. Umik čez gole travnike pri belem dnevu — to bi pomenilo zanj neizogibno smrt. Kmečko dekletko Zorka mu je svetovala, naj se skriva v njihovi hiši pod streho. Kladvo se je znašel v tako tesnem prostoru, da je komaj sede stisnil kolena k sebi. Že je zaslišal tik pod seboj glasove Nemcev in domačih izdajalcev: »Kam ste skrili bandita?« Zorka je zatrjevala, da pri njih ni nikogar. Nemci so preiskali vso hišo, a Kladvo niso našli. Pod streho, kjer je bil skrit, pa tudi ni bilo pozimi primerno za stanovanje, ko je brila kraška burja z vso silo. Toda — zdaj je bil tu, in ni mu preostalo drugega kot čakati.

V hišo, kjer je na podstrešju trepetal od mraza in utrujenosti intendant Kladvo, se je naselil nemški štab s kuhinjo. V nos so mu silile dišave iz nemške kuhinje, on pa je čakal zvit v skrivališču. Zaslišal je stopinje. Če so Nemci, bo šlo zares. Kar tako se ne bo dal. Najprej nekaj Nemcev, potem sebe. Že je pripravil bombo za udar, ko je zaslišal Zorkin šepet. V nedrhih mu je prinesla kos kruha. Kladvo je bil vesel obiska, hkrati pa se je zbal, da je izdan, če je kdo videl Zorko, ko je šla na podstrežje... Potolažila ga je, da bo prikrila svoj obisk. Dogovorila sta se, da bo prihajala samo zjutraj in zvečer, ko krmi živino. Tudi zdaj je vzela polno naročje sena in odšla.

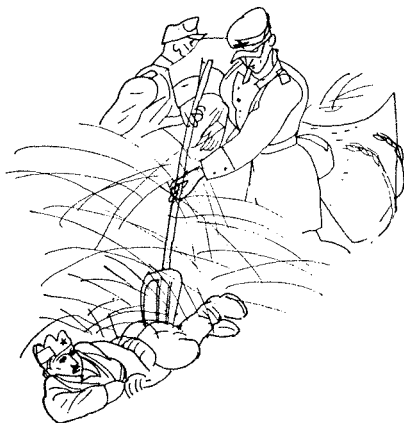
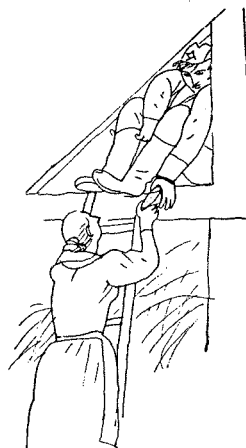
Kladvo pa je čakal, kdaj bodo Nemci odšli. Minil je prvi dan, prva noč, pusta in dolga, mrzla, polna trpljenja. Otrpnile so mu roke in noge, vse telo. Drugič mu je Zorka prinesla še oguljeno odejo, da bi se vsaj malo zaščitil pred mrazom. Tretji dan ni več čutil nog. Četrty dan se je Kladvo izvlekel iz nadstreška v večji prostor. Mraz ga je spravil na rob obupa. »Ubijem se, zame ni več rešitve,« je sklenil, a se odločil, da se bo skušal prebiti iz hiše. Razgledal se je okoli hiše. Nemogoče — vsepovsod zelenci. Noge pa zabuhle in modre,

popolnoma trde in boleče... Zarekel se je, da ne gre več v nadstrešek, pod golo opeko, ker se je zbal, da bi mu začeli odpadati prsti. Mraz in burja sta bila vsak dan hujša, človek bi zblaznel. Na podstrešju je bil velik kup sena, ki ga je Zorka odnašala po naročjih, kadar je prišla h Kladvu. Zlezal bo pod seno in se vsaj za silo ogrel...

Sena pa je bilo malo. Le toliko, da bi preživel kravico. Kladvo je izkopal vanj rov. Pod senom je zaslišal Nemce in vonj jedi mu je še bolj silil v nos. Prav pod njim so imeli Nemci kuhinjo. Kuhinjski strop in pod podstrešja je bil iz brun, med njimi pa so bile za dva ali tri prste široke razpoke. Znova je Kladvo spreletela groza ob misli, da se je izdal. Saj pada skozi špranje Nemcem seno naravnost v kotle! Počakal je nekoliko. Ne, niso ga začutili. Samo premakniti se ne sme. Peti dan in peta noč brez spanja! Zaslišal je hojo po stopnicah. Se je izdal? Ne, samo dva Nemca se nekaj menita o krmi za konje. Kladvo je slišal, kako zabadata vile

v seno. Toliko, da ni zakričal od bolečine. Vile so se mu zadržle v čevlje, jih predrle, ga ranile v nogo. Še enkrat ga je zbudilo, topot v stegnu. Počasi in previdno je potegnil ranjeno nogo k sebi. Nato je zaslišal, kako se koraki oddaljujejo. Zorka je z nošenjem sena Nemce opozorila, kje ima krmno in ti so jo začeli krasti za svoje konje.

Šele šesti dan so Nemci odšli iz vasi. Zavezniška letala so streljala nanje in tudi partizani so se pripravljali za napad. Furlanova Ančka je prinesla Kladvu nekaj stare obleke, klobuk in popotno palico. Kladvo je od mraza, lakote in izčrpanosti podoben starčku, čeprav je imel komaj enaindvajset let. Noge — ena sama rana. Spustili so ga skozi strešno lino, preoblečenega v starčka, ga spravili ob meji za vasio do skrivališča v Budanjah, kjer ga je prevzela partizanska mama Smoletova, ki mu je stregla in lajšala bolečine.

PETNAJST let je minilo, odkar je 6. januarja 1944. leta odšlo okrog 1200 do zob oboroženih borcev XIV. divizije s Suhorja pri Metliki na svoj veliki pohod čez Hrvatsko in Štajersko. Mesec dni je trajala ta borbena pot XIV. divizije, ki se je med borbenim hrvatskim ljudstvom spremenila v nenehne manifestacije bratstva in

enotnosti med slovenskim in hrvatskim narodom. Težavna je bila ta pot, terjala pa je tudi mnogo žrtev... Kasneje, 22. februarja 1944 pa je XIV. divizija izgubila tudi svojega kulturnega vodjo, partizanskega pesnika Karla Destovnika-Kajuha.

Kajuh je še zelo mlad stopil na revolucionarno pot in je bil za-

radi komunizma izključen iz gimnazije. Ko pa je nadaljeval študije v Mariboru, so ga 1940. leta zaradi širjenja komunističnih idej skupaj s 300 delavci internirali v taborišče Ivanjico v Srbijo, ali — kakor so takrat rekli — odšel je na »orožne vaje« v Ivanjico... V spomin na petnajstletnico Kajuhove smrti objavljamo pesem:

FRAN ROŠ:

Kajuhova smrt

(22. februar 1944)

Naprej, divizija! Tri brigade!
Naprej iz obroča v sneg in mraz!
Razbili smo vse sovražne napade
in že si odpiramo svežo gaz!
O štajerski hribi v gozdni tihoti,
globače v temačnem dnu strmim
in ti domovi v snežni samoti,
to hladno sonce nad bleskom planin!
O kje si, pomlad, da v čas februarja
zaveješ toplá z močjo viharja?

Nikoli ni Štirinajsta klonila!
Do Sotle po dolgi poti je šla,
da je na slovensko zemljo stopila,
vso razbolelo v žaru gorja.
Iz boja v boj in skozi žrtve
za njo je gorela krvava sled
ob gostih grobéh, ki krijejo mrtve
pod smrekami, odetimi v led.
A dalje gredo partizani za ciljem
— do zmage pravice nad nasiljem.

Za borcem se v vrsti borec pomika
in vsakemu truden je korak
in teža orožja mu je velika,
a nove obročé kuje sovrag.
V sredini kolone, glej, nosila,
ki ranjenci bedni na njih ležé.
Ne bo se zlomila naša sila,
tovariši komandanti bodré.
Nov sneg obeta oblakov sivina.
Ob strelah vzdrhti vsa zimska tišina.

Med proletarci študent maršira
zapreden v misli, visok in mlad.
Ko v stran se kakor iz sna ozira,
svoj rodni Šoštanj bi videl tam rad.
Morda prav zdajle njegova mati
je tudi pomislila nanj v skrbeh.
Kdaj mogel ji spet bo roko podati,
a ona pobóža ga po laseh?
Kulturnik Kajuh, zdaj s puško v roki,
svetal in močan v ljubezni globoki...

Nikoli ni vere v čas izgúbil,
ki stari, krivični svet podre.
Kot svojo mladost je borbo ljubil,
ki zlo in silo nad ljudstvom stre.
Izlival se vsega je v pesmi svoje,

a zdaj, ko to hoče takšen čas,
naj le mitraljez v rafalih poje,
zagrinja fašiste v ognjeni plaz!
In še bo Kajuhova pesem zvenela,
ko robstva bo rešen človek dela!

O Graška gora, v vrhéh zelena!
Naprej do zmage v probój čez njo!
S poti je ne vrže zapreka nobena,
divizija Štirinajsta je to!
Izkravela so mnoga telesa,
a ni se zamájal živi zid.
Pod njim na kraju svojega besa
sovražnik obléžal je v tla pobit.
O gora jurišev, mračna in tiha,
junakom kraj poslednjega diha!

Pri Ravnah zijá že nova zaseda.
Pod gromom granat naprej v vrhé!
Obraze borcem izjedla je beda,
šibé se jim kakor pijane nogé.
To sence so, že trudne do smrti,
a še je v njih budna prečudna moč.
V plamtečem srdú, nikdar še strti
se iz obročev grizejo v noč.
O noč, počitek daj in uteho
pod gostoljubno jim kmečko streho!

Nov dan. Kraj Belih vod, po Slemenih
zvrsté se živi iz treh brigad
po hišah in hlevih, na pol lesenih.
Prišli so k pečem se gret in spat.
Povsod po domovih se cvre in peče,
ko danes je vendar pustni dan,
in tolkovec zlat iz buče teče.
Naj dušo priveže si partizan
in še cigareto potem si zvije!
O dobre in zveste v goráh domačije!

Kajuh pri Žlebníkovih se je ustavil.
Omahníl je v kuhinjo ves šibak.
Nekdo mu ob mizi je prostor pripravil.
Bil znopen in mrk je, upál in grenak.
Oči so mu kalne v vročici tele
in s puško v rokah je sopol težkó.
Poet naš, volje vselej vesele,
saj spet ti zapoje kleno pero!
Ustvariš nam véliki ep o pohodu,
nesmrten boš z njim še poznemu rodu!

Poslednji posnetek pesnika XIV. divizije Karla Destovnika-Kajuha

Z drhtečimi prsti je dvignil skodelo
in bezgov čaj je v požirkih pil.
Vse bolj mu je v ognju telo gorelo,
ko zunaj se mrak je že gostil.
In kakor da v motnem prividu gleda:
ob njem na klopi tovariš sedi
in kri mu curlja čez lica bleda.
Kipar Belač? A prijatelj molči,
v ovratnik plašča si usta skriva
in čelo mu smrtna senca obliva...

Razgrinjajo, glej, se češnjeve veje,
iskri se njih rahli rozni cvet.
Iz tople luči dekle se prismeje.
Kaj res je že miren in veder svet?
O daj mi roko, predraga, mila,
naj vem, da nisi podoba iz sanj!
Nemara je noč zlokobna minila
in tu je dan, ki trpela sva zanj.
Pomlad je. Zdaj bomo nov svet gradili,
potem ko starega smo razbili...

Na čelu jaše polkovnik Rudi
in borci ponosnih brigad pojó
in z njimi marširajo mrtvi tudi,
ne da se jim spati več pod zemljó.
Pregrinja cesto jim cvetje zmage,
ozarja jih soj veselih zastav.
Junakom je to domovine drage,
na smrt obsojene, živ pozdrav...
Smehlja se Kajuh, ko buden sanja
in vročo glavo na mizo sklanja...

Večer. Nocoj bo zunaj mrazilo,
tu grel bo žar iz široke peči.
Kaj ni se v temi tam nekaj zganilo?
Stražarjev korak krog hiše hiti...
V bregovih je jeknilo! Strel! Se strel!
Sovražnik pognal se je v nov napad!
Še v snu so borci za puške prijeli.
Hudič! Le malo imajo granat...
Že v hišni zid in streho rafali
so v trdem taktu zaklokotali...

Pomoč je tu! Na juriš! V belo
odeti drsijo fašisti v beg.
Grdó jim je tokrat izpodletelo
— tri njihova trupla krijejo sneg.
A naši? Le kdo za razkranimi vrati
tam v ozki veži negiben leži?
Kajuh? Ta fant pogumni, zlati?
Iz ust njegovih diha več ni...
Ko je pohitel nasproti sovragu,
zajel ga rafal je na hišnem pragu...

Poetu pogled je odprt široko,
zmračila mu zadnja je misel obraz
in kakor da puško še išče z rôko,
družico zvesto skoz ves ta čas...
Iz prsi se črna mu kri je razlila,
strdila se v gostih črnih laseh
in tlak kamniti je poškopila.
Tam titovka z zvezdo leži na tleh.
Tovariši borci v veži stojijo,
glavé so sklonili in molčijo...

Kajuh je mrtev! Kot nož resnica
vsem neusmiljena reže v srce,
še globlje gube jim seka v lica,
iz praznih oči jim stiska solzé.
Prišli so kmetje. Z žebliji zabili
so mlado telo med šest desak.
Na vaški groblji v hladni gomili
po borbi naj mirno spi junak!
Naprej, divizija! V mrko tišino
gre pot obtežena z bolečino...

Pomlad je prišla, za njo še ena
in ta je bila resnična pomlad,
vsa v novi, širni svetlobi rojena,
odeta v cvetje izpolnjenih nad.
Bleščijo v soncu tam Bele vode,
po naši zemlji poje radost
visoko pesem miru in svobode,
ki vodi ob njej v bodočnost most.
Kajuhova pesem, živa in smela,
nam k novim zmagam bo v veke pela...

ZAPLINJEVALČEVI SPOMINI

Kdo vse danes v Zahodni Nemčiji ne piše »spominov«! Generali, admirali, esesovci, vojni zločinci, zaplinjevalci... In kdo bi se čudil, da je v tej memoarski konjunkturi zagledala beli dan tudi knjiga »Komandant in Auschwitz«, avtobiografski zapiski Rudolfa Hössa? Izšla je v Stuttgartu, obsega 184 strani in ni poceni: 16 mark.

TO SO zapiski in spomini rablja, ki je tri in pol leta vodil »največje pokončevanje ljudstva, največji pomor vseh časov,« saj je dal v Osviecimu zapliniti poltretji milijon ljudi. Tik pred koncem druge svetovne vojne je tudi oswiecimski vrhovni rabelj utonil v množici kot »mornar Franz Lang«. Skrival se je pri nemški mornarici, vendar ga je marca 1946 izbrskala angleška vojaška policija. Poklicali so ga pred tribunal v Nürnbergu, ki je prav tisti čas sodil vrhovnim zločincem nacizma. Toda oswiecimskega rablja niso posadili na obtožno klopi ostali nacistični eliti, marveč so ga zaslislali kot pričo in njegove izpovedbe so podale grozotno sliko velike nacistične moritve ljudstva v Osviecimu in podobnih množičnih pokončevalnicah. Po zaslišanju v Nürnbergu je privolil ameriški javni tožilec, da so Rudolfa Hössa konec maja 1946 izročili Poljski. Dne 2. aprila 1947 je poljsko ljudsko sodišče obsodilo oswiecimskega vrhovnega rablja na smrt na vešalih. Stirinajst dni pozneje so ga obesili na kraju njegovih dejanj, v Osviecimu.

Preden je prišlo do razprave in sodbe, je napisal Rudolf Franz Ferdinand Höss v jetnišnici v Krakovu svoj življenjepis pod baročnim naslovom: »Moja psiha, nastanek, življenje in doživljanje«. Prvotni rokopis je obsegal 114 strani. Med zasliševanjem pa je napisal še 54 posameznih orisov nekaterih oseb in dejanj. Stiri leta po njegovi smrti je Varšavsko pravosodno ministrstvo objavilo Hösove zapiske v poljskem prevodu (1961). Pet let pozneje je izšla popolna poljska izdaja Hösovih zapiskov in dokumentov.

V Nemčiji in v zahodnih deželah so takrat izvedeli le nekateri strokovnjaki za to publikacijo. Hösove zapiske so sicer secirali v različnem dokumentarnem gradivu in časopisju, vendar so dvomili, da bi bil vir zanesljiv. Izgovarjali so se, da ni mogoče preveriti pogojev, v katerih je Höss pisal svoje spomine. Ni bilo mogoče dokazati, da so njegovi zapiski pristni. Tudi poljski prevod je

nerodno podal slog, po katerem bi bilo mogoče presojati pisca. Vsekakor pa so Hössovi zapiski v poljskem prevodu spodbudili francoskega pisatelja Roberta Merleja, da se je temeljito posvetil študiju teh zapiskov in da je po njih napisal roman »La Mort est mon Métier« — »Smrt je moj poklic«. Roman je izšel leta 1952. Takrat je bil pisatelj Robert Merle profesor anglistike na univerzi v Rennsu, danes pa je profesor v Caënu. V svojem romanu, ki je izšel leta 1957 v vzhodnem Berlinu v nemškem prevodu, je opisal Merle razmere v Osviecim-Auschwitu. Kolikor le mogoče se je držal arhivskih podatkov, glavnemu junaku pa je nadel ime Rudolf Lang.

Vse do nedavnega v Zahodni Nemčiji ni bilo mogoče dobiti Hösovih zapiskov v izvirniku. Zdaj jih je obdelal in izdal Martin Broszat, ki je novembra 1956 odpotoval v Varšavo po nalogu

Zgodovinskega instituta Zahodne Nemčije. V Varšavi si je ogledal izvirnike Hösovih zapiskov in dognal, da so pristni. Zahodnonemška izdaja, ki jo je priredil Martin Broszat, pa prinaša le del Hösovih zapiskov ki jih hranijo v Varšavi. To so v glavnem avtobiografski podatki. Dopolnjujejo jih opisi morilske tehnike v Osviecimu in opisi zločinske dejavnosti Heinricha Himmlerja.

Rudolf Höss pripoveduje, kako je doraščal v eni najstrašnejših dob človeštva. Kot šestnajsetni prostovoljec je šel v prvi svetovni vojni na fronto. Po porazu Nemčije se je pridružil teroristom in zahrbtnim morilecem. Ze leta 1922 se je priključil Hitlerju. Sodeloval je pri nekem političnem umoru in moral za nekaj časa v zapor. Ko je prišel iz jetnišnice, se je oženil in sklenil, da bo živel »mirno in spodobno na novopridobljeni kmetiji«. Žilica mu ni dala miru, da ne bi bil tej svoji odločitvi nalepil ideološko etiketo: pristopil je k remškemu naseljevalnemu gibanju »Artamanen«, o katerem pripoveduje: »To zvezo in njen namen sem spoznal po raznih spisih že v kaznišnici. Artamani so bili

»Strokovnjak«
za množične moritve,
Rudolf Höss
(v sredi), ki je bil
od 1941. do
1943. leta komandant uničevalnega taborišča Osviecim. Po nürnberškem procesu so izročili zavezniki Hössa, enega izmed največjih zločincev, Poljakom, le-ti pa so ga 1947. leta justificirali

združenje mladih nacionalno zavodnih mož, ki so se hoteli povrniti k zdravemu, trdnemu, a prirodnemu življenju na deželi.« V tem obdobju, ko se je prvič hotel ustaliti, ga je junija 1934 dohitel Himmlerjev poziv, naj stopi v »aktivno SS«.

»Dolgo, dolgo se nisem mogel odločiti,« piše Rudolf Höss v svojih spominih. »Zapeljivost, da bi spet postal vojščak, je bila vendarle močnejša. Močnejša kakor dvomi moje žene, da bi me ta poklic popolnoma zadovoljil. Toda žena se je strinjala z menoj, saj je videla, kako me je vlekle, da bi spet postal vojak... Ko me je Himmler pozval, naj vstopim v »aktivno SS«, v stražarski oddelke nekega koncentracijskega taborišča, sploh nisem premišljal o tem, kaj je koncentracijsko taborišče. Ta pojem mi je bil tuji. Pod tem si nisem mogel ničesar predstavljati. Pred očmi mi je bil samo aktivni vojak, vojaško življenje.«

»Prišel sem v Dachau, postal sem spet rekrut z vsemi radostmi in tegobami, postal sem instruktor. Vojaško življenje me je zajelo. Toda pri pouku sem slišal o »državnih sovražnikih«, ujetnikih za žico, o rabi orožja in o nevarnosti »sovražnikov države«.

Höss pripoveduje iz svoje mladosti, da ga je oče, trgovec, vzgojil »strogo po vojaških načelih«. Postal naj bi bil duhovnik, a pravi, da je že za mlada izgubil zanimanje do »posvečenega duhovskega starca«. Sentimentalno pripoveduje o svojem »prvem ljubavnem doživljanju« z neko bolniško sestro. Zamoči pa, da ga je neka druga ljubezen pozneje kot poveljnika koncentracijskega taborišča spravila domala pred esesovsko sodišče. V Oswiecimu je imel

KAREL DESTOVNIK-KAJUH:

V gorah

*Kar jih niso pozapri,
kar jih niso upokorili,
so se v gore umaknili.
V njih strahu ni, ni bojzani,
ne boje se smrtni kazni.
Stari svet bodo zrušili,
zemljo delovnih ljudi zgradili,
in kot plamen brez meja
prek sveta bo zavihrala,
živordeče zasijala
narodov bo vseh zastava...!*

stike z neko Zidinjco. Izdajatelj njegovih spominov Martin Broszák pripominja: »V tem primeru se razkrinkava Höss kot malomeščanski hinavec, ki se ni branil nobenega sredstva, samo da je lahko utajil svoj postopek.« ... Höss, ki je pozneje v Oswiecimu uvedel naprave, s katerimi so lahko v 24 urah pokončali s plinom do 9000 ljudi, je sem pa tja tudi — »duševno trpel«. Razlaga občutke, ki so ga prevzeli v Dachau, ko je prvič gledal javno hičanje: »Spreletaval me je vroč in hladen srh, ko so pretepenci začeli vpiti. Da, ves postopek... me je spravljal v grozo. Pozneje, pri prvem streljanju v začetku vojne nisem bil tako razburjen kakor pri tem telesnem krotanju. Ne morem razložiti, zakaj je bilo tako.«

V dveh letih se je izkazal Rudolf Höss kot vodja taborišča Sachsenhausen, nakar so ga premestili v Oswiecim. V spominih se pritožuje, da je tam našel za nikrre nižje poveljnike, ki so ga sleparili in razočarali in hotoma mučili pripornike. Novi poveljnik s. je zamislil kot svoj ideal: neslišno taboriško mašinerijo, ki bo ustrezala poveljem in bo lahko tudi morila. Pravi: »Strašno razočaranje me je nekako napravilo nezaupljivega, plahega pred ljudmi.« In vdal se je alkoholu: »Kadar sem se dovolj napil, sem tiho in skrivaj izginil.« Pravi, da »nič ne demoralizira podrejenih tako, kakor če poveljniki ne pridejo v službo, ker so se preveč napili...« Poglavlje pod naslovom »Poveljnik v Oswiecimu« zaključuje s stavki: »Danes bridko obžalujem, da si nisem vzel več časa za svojo družino. Sem pač mislil, da moram biti vedno v službi. S to pretirano službeno zavestjo sem si sam bolj in bolj oteževal življenje, ki je bilo že tako in tako težavno. Žena me je večkrat svarila: »Ne misli vedno samo na službo, pomisli tudi na svojo družino!« Toda kaj je vedela moja žena o rečeh, ki so me težile — tega ni nikoli izvedela!«

Grozovitost o odstavki, ki pripovedujejo o tehniki in organizaciji množičnega zaplinjevanja. Höss pripoveduje hladno in suho, ne pozabi pa vtikati »liričnih« vstavkov. Opazoval je »pretresljive nasamezne prizore«, ali pa zaključuje je opis kakšne množične moritve s plinom: »Življenje in umiranje Židov mi je resnično zastavljalo dovolj ugank, ki jih nisem mogel razrešiti.« Višek takšne »lirike« pa je v stavku: »Stotine in stotine cvetočih ljudi je šlo pod cvetočimi sadnimi drevesi, navadno nič hudega sluteč, v zaplinjevalnice, v smrt. Ta podoba rojstva in umiranja mi je tudi še danes natančno pred očmi.«

Pa naj se še čudimo, da je Martin Broszák, potem ko je obdelal Hössove zapiske in jih pripravljal za izdajo v Zahodni Nemčiji, zapisal v uvodu: »V Hössovem primeru je predirljivo jasno, da ni treba, da bi bil množični pomor povezan z osebnimi grozovitostjo, s satanskim sadizmom, z brutalno surovostjo in tako imenovano poživljenostjo... Hössovi zapiski odločno zavračajo takšne preproste predstave in namesto tega razkrivajo... človeka, ki je v celem bil povprečen, nikakor ne hudoben, namreč nasprotno, redoljuben, vester, prijatelj živali in ljubitelj narave, da po svoje čustven in celo izrazito moralen!«

K sreči se je v Zahodni Nemčiji našel kritik Karl Korn, ki je zapisal v dnevniku »Frankfurter Allgemeine Zeitung«: »Ko prebereš Hössove izpovedi, jasno spoznaš, da je naše (nemško) stanje slej ko prej ogroženo. Treba je samo ljudi majhnega formata, kakršni je bil Rudolf Höss, ki kompenzirajo svojo inferiornost z disciplino, povezati z mogočnimi tehničnimi sredstvi, in k temu je treba samo še kakšne nove vojne — pa bo Oswiecim ob vsakem času lahko spet zaživel.«

(iz nemščine prevedel D. R.)

Nobenega sočutja niso imeli esesovski stražarji z nedolžnimi judovskimi otroki, ki so jih pregnali iz varšavskega geta

S REČALA sva se v borbi za bunkerje na Šarcih, zaselju Gaparda, velike vasi ob cesti, ki vodi iz Tuzle v Zvornik. To se je zgodilo konec leta 1942. Po večdnevnih spopadih je sovražnik potisnil nekaj naših oddelkov na majhen prostor med majeviškim vrhom Jelico, Pribojem in Loparo. Morali smo se čimprej izvleči iz obroča, ker je položaj postajal vedno bolj resen in nevaren. Odločili smo se, da se bomo ponoči zbrali in prebili proti Birču, našemu staremu partizanskemu

TOŠO VUJASINOVIČ:

ILUSTRIRAL: MARIO VILHAR

Pomagal nam je iz zagate

oporišču. Na pot smo se podali, ko se je že zmračilo, potem ko smo prej pregledali zemljišče. Zares smo se izvlekli, ne da bi enkrat ustrelili. Toda noč je bila deževna in temna, vodniki pa nezanesljivi. Počasi smo napredovali. Namesto, da bi prišli še v temi čez cesto Zvornik—Tuzla, smo dosegli višine nad Gapardo šele, ko se je popolnoma zdanilo. Vedeli

smo, da so vzdolž ceste močne sovražne postojanke in da je cesta utrjena. Vedeli smo, da po cesti pogosto patrolirajo oklepna vozila. Nismo se smeli tu dolgo zadrževati ker bi nas to pripeljalo še v težji položaj. Zato smo se odločili, da se brez obotavljanja prevržemo čez cesto, čeprav z bojem.

Potem ko smo se zavarovali iz smeri Tuzle in Zvornika, smo odšli z glavnino, s katero je šla tudi bolnišnica s pratežem, v smeri Šarcev. Menili smo, da se bo dalo tukaj najlažje prekoračiti i cesto i reko Sprečo. V tej glavnini sem bil tudi jaz. Ko smo prišli do ceste, smo zaslišali na desni in levi strani boj. Kmalu smo uvideli, da so tudi v naši smeri utrjeni sovražnikovi položaji. Neki bunker, ki je z manjše vzpetine dominiral nad okolico, nas je dokaj zbehal in zadržal. Od vseh strani so začele žvižgati krogle. V predhodnici smo imeli že nekaj ranjenih.

Naenkrat pa smo zagledali v gozdičku pred nami dečka v kmečki noši, kako se skozi grmovje prebija proti nam.

»Sém, tovariši!« je klical in mahal z roko, prizadevajoč si, da ga ne bi čul sovražnik.

Odšli smo v tisto stran in zares kmalu ugotovili, da se da varno hoditi. Dečko je tekел pred borci, v eni roki je nosil kolobar vojaške telefonske žice. Bil je živahen in vesel fantič. Njegove vznemirljive oči, polne otroške radovednosti in nekakšne življenjske radosti, so budno

opazovale vse, kar se je okoli njega dogajalo. Njegova glavica pod starim brezobličnim klobukom se je naglo obračala in spremljala dogodke, da ne bi kaj prezrla. Capljaj je z nami s svojimi raztrganimi in razmočenimi opankami, korakal včasih s težkimi, prav nič otroškimi koraki, včasih pa je tekkel, da bi nas dohitel. Pripovedoval nam je, ko smo ga prehitevali: »Zjutraj, ko je začelo pokati, sem odgnal govedo. Koj sem vedel, da ste vi, pa ti tečem sem. Spotoma ti odrežem tole njihovo žico. Da se ne bodo mogli dogovarjati, ti rečem. Tako torej, sem prišel, da sem vam pri roki.«

Borci so ga v teku prehitevali in tako prišli sovražniku v zaledje. Bunker je kmalu padel. Imeli smo samo nekaj ranjenih.

Nihče ni opazil, kdaj se je fantič nekam izgubil. Najbrž je odšel, da bi videl, kaj je z njegovo živino. Tudi nikomur med nami ni prišlo na misel, da bi se vprašal, kaj je pravzaprav privedlo tega otroka do takega postopka. Lahko bi mirno ostal pri živini ali celo pobegnil domov, se skrnil daleč od boja in smrti. Toda tega ni storil. Ko je začelo pokati, je vedel, da smo to mi. Ni skušal obvarovati svoje otroške glave, tekkel je naravnost v boj in tako, kot je sam dejal — nam je bil pri roki.

Nove izdaje del iz NOB

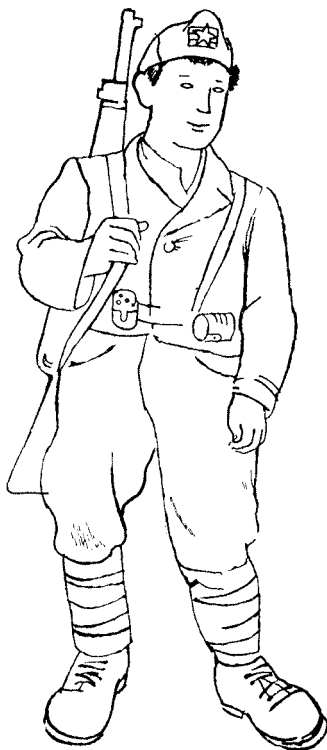
»Narodna prosveta« iz Sarajeva, morda naša najpodjetnejša založba, izdaja pod uredništvom Ahmeda Hromadžića »Zbrana dela« mladinskih pisateljev, ki so pa prav tako zanimiva za odraslega bralca. Seveda izkazujejo posebno pozornost delom, ki na tak ali drugačen način obravnavajo NOB. Tako obsega program med zbranimi deli Branka Ćopića tudi prvi njegov mladinski roman iz NOB »Orli zgodaj lete«. Gre za prikaz skupine otrok, ki med veselimi igrami in raznimi domislicami preživljajo svoje brezskrbno, bosonogo destino. Tedaj pa se začne vojna. Vasi gore, ljudje odhajajo v partizane. Mala družina naših otrok pa pomaga partizanom v njihovi junaški vojni. Končno postanejo ti pogumni otroci tudi sami partizanski borci.

Drugo delo s tematiko iz NOB so »Žalostne partizanske bajke«. Te bajke so v stihih in govore o sedmoricni fantov in njihovih doživljajih v številnih bojih med ljudsko revolucijo. Srečamo tudi četo dalmatinskih mornarjev-partizanov in njihovega slavnega poveljnika Marijana. Knjiga je posebno primerna za raznovrstne svečane priložnosti, ker je številne stihe mogoče uporabiti za recitacije.

V programu so že dela »Zgodba partizanke«, »Tvoja

izbrana armija«, »Pesmi izpod zastave« in druge.

Med zbranimi deli Toneta Seliškarja je znani roman »Tovariši«, ki govori o slovenski partizanski brigadi, v kateri živi in se bori deček Pavel. Okupator mu je ubil očeta,

mater pa so mu odpeljali v internacijo. Mali Pavel, dotlejši pastirček, postane pogumen kurir in borec, ki sodeluje v napadih na različne utrdbе in letališča. Posebna zasluga Seliškarjeva je, da je s »Tovariši« dal naši mladini prvi roman o dečkih, ki so aktivno sodelovali v NOB.

Drugo delo so »Liščiki«, ki so jih v Zavodu za šolski in poučni film v Ljubljani celo priredili za diafilm. Knjiga govori o partizanih in gozdnih živalih. To je očarljiva knjiga, ki prikazuje različne živali kot pomočnike partizanov v njihovem življenju in boju: ptice s petjem razveseljujejo, utrjuje borce, zvesti konji prenašajo ranjence in hrano na položaje in podobno. Delo je polno dramatičnih doživljajev in živih opisov narave.

V tej zbirki izidejo tudi »Mule«, Seliškarjevo morda najuspešnejše delo iz tega zbiranja, ki najbrž zlepa ne bo došlo tekmeca.

Posebej moramo omeniti knjigo »NOB v delih likovnih umetnikov Jugoslavije«, ki jo je izdal »Invalidski list«, glasilo Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije. To je bogat izbor reprodukcij del naših umetnikov, ki predstavljajo trpljenje pod okupatorji, vstajo, boj in zmago jugoslovanskih narodov. Knjiga je lepo vezana in reprezentativno opremljena.

Mucika moja

BILO JE v januarskih dneh dvainštiridesetega leta. Sneg je ogrinjal svet; dan in noč, noč in dan so se spuščali drobni, beli metulji spod neba. Padali so na ceste, polja in travnike, mimo velikih oken gosposkih hiš, mimo drobnih oken kmečkih domov in mimo naših zamreženih jetniških oken, ki so bila tik nad zemljo in komaj za seženj vstran od zidane ograje, da smo nad njo komaj videli košček neba. Padali so mimo prestrašenih oči, jetniških oči, malih življenj, ki jih je nedoumna usoda zgnetla v to celico. Okna smo skrbno pripirali, vendar je med režami prihajal k nam neljubi gost: mraz. Korakali smo po hladni celici, polegali po slamnatih ležiščih, pregrnjeni z ušivimi odejami, pripovedovali smo si svoja življenja, vseprek in vsa spremenjena v prividih. Največja bridkost je postala mila in drobne utrinke lepega, ki smo jih nešteto zavrgli v preteklih dneh, smo zdaj nizali v svoj pomelek, ožarjene od prečudne luči. Zunaj po hodniku pa je hodil ječar Kapitler, zagrenjen, vedno neobrit, z zloveščimi, v kotih zakrvavelimi očmi. Nekajkrat na dan nam je odpiral celico, nas puščal na stranišče, vodil k zasliševanju, nam delil obed, odbiral ljudi za delo. Ali nas je res tako sovražil, da je sama zloba sedela v njegovem obrazu — ali pa je sovražil svoje življenje, ki mu ni dalo druge sreče kakor ječarsko? Zunaj v kuhinji se je vrtela okrog štedilnika njegova žena, mlada in živahna, njen osemletni sin pa, ki ga je prinesla s seboj v zakon, je večino dneva presedel v kotu, čakal po svojih šolskih zvezkih, opazoval mater, ki je močja mrzila in zabavljala čezenj, in opazoval krušnega očeta, ki ga je zaničeval iz vse svoje otroške duše in je včasih v nenadni togoti, kadar je Kapitler tepel svojo ženo, bruhal nad njim divje kletve.

Tisto jutro jih je Kapitler odgnal troje na delo: dva fanta in starega moža. Šli so k bližnjemu peku, da mu razžagajo in nasekajo drva. Ko jih je zvečer zopet sprejel iz orožniških rok, jih je na hodniku slekel

do golega in preiskal. Pri starcu je našel pismo. Slišali smo v celice, kako ga je tepel. Škorenj, ki ga je stari sezul, je prijel za škornjico in tolkel z okovanim stopalom po starčevi glavi in njegovem hrbtu. Stresali smo se ob topih zvokih udarcev, ki so se mednje mešale kletve. Nato so zarožljali ključi, padel je zapah in nesrečni starac je zletel v celico. Na hodniku pa so gorele paznikove oči v vijoličastem ognju.

Zgodilo se je, da je Kapitler prinesel od nekod majhno mačko; morda jo je pobral kje spotoma, ali pa jo je našel v zapuščenem izseljenskem domu. Postlal ji je v kuhinji, v kotu pod pečjo in kadarkoli je vstopil v kuhinjo, je mucko jemal v roke, jo gladil in ogovarjal.

Sneg se je nagrmadil pred okni, po vsem svetu ga je moralo biti že neznansko mnogo, zakaj vsi glasovi življenja so utonili v njem. Večkrat prej smo slišali od daleč ropotanje avtomobilov, brnenje letal, zdaj pa je visela velika tišina nad tistim ozkim, svetlim pasom med zidom in okni. Samo ječarjevi ključi na hodniku so zlovešče žvenketali.

Po mnogih dneh, ko je venomer medlo, se je kočno zjasnilo. Pritisnil je silen mraz. Tiste noči so bile polne mesečine. Gledal sem vanjo, blede razprostrto za oknom in nisem mogel spati. Bel curek je padal skozi rešetko in se pomikal mimo mojega lica kakor velik kazalec nevidnega časa. Lije ta mesečina tudi v Kapitlerjevo sobo? Ali je spal — ali ni hodil v sanjah s svojimi žvenketajočimi ključi v rokah, s svojim temnim licem in zakrvavelimi očmi skozi brezkončne hodnike vsega sveta?

Ko sem tako premišljeval, so se nena doma oglasili na hodniku hlastni koraki. Ali sanjam? Zares, živo in vsiljivo so se oglasili žvenketajoči ključi in že je zaškrtalo v ključavnici naših vrat, v celici je zažarela luč, takoj nato so se vrata odmaknila, na hodniku pa je stal Kapitler na pol opravljen, s prepadenim licem, momljajoč nerazumljive besede. Njegova mačka se je izgubila. Sredi noči nas je nagnal na dvorišče, ograjeno z visokim zidom. Samo sem je mogla uiti žival skozi kuhinjsko okno. Kleče smo pretipali ves sneg, mraz pa se je neusmiljeno zaganjal v nas. Kapitler je stal pod kuhinjskim oknom, vil roke in klical: »Mucika, mucika moja!« In kakor da je obup prebil ledeno skorjo sovraštva, je vzkrikal v neki čudni, nam nedoumljivi, grozljivo smešni tožbi.

Živali nismo našli. Vrnili smo se v celico in legli. Zdelo se mi je, da ga slišim skozi zidove, kako toži, kako se je zasedal z ustnicami v blazino, da bi zadušil ihtenju podobne glasove, ki se mu trgajo iz

prsi. In ko sem zapadal že v polsen — ali ga nisem zagledal v prividu, kako je vstal, razmršen in uvel in zataval na dvorišče, po majhni, skrivnostni in blede sledi nekam ven iz tesnega kroga sovraštva, ki ga je obdajal od vseh strani? In njegove oči so bile črne in ugasle v mesečini.

Zjutraj je Kapitler našel muciko v luknji pod zidom. Bila je vsa trda od mraza in slabotno je zamijavkala, ko jo je dvignil v naročje. Umivali smo se na hodniku, skozi rešetkasta vrata v veži smo videli, kako jo je odnesel mimo nas v kuhinjo. Stiskal jo je k sebi, jo grel z dihom svojih ust in jo božal. Mimogrede nas je pogledal, v njegovem licu pa je bila prižgana takšna radost, da mi je od začudenja vztrepetalo srce. Ko se je čez čas zopet vrnil in je šel po hodniku z žvenketajočimi ključi v rokah, je bil njegov obraz spet teman in poln sovraštva.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

Umrli? Da ste umrli?

Ne! Živite!

To priča kamen ta

in srca naša,

pomljliva žrtve

bridko plemenite,

ki vzela nase jo mladost

je vaša.

Spomin krvi za dom

in nas prelite

nenehoma se v dušah

nam oglašja.

Vam plete venec

hvale vekovite

iz roda v rod

naj živa se prenaša.

Tako sijali boste

v zarji slave,

dokler izvir ne usahne

vaše slave.

(KRŠKO)

Zemlja domača,

iz tvojih gozdov,

iz dolin

je vrela ista moč,

iz tvojih globin

je klical glas

in odmeval med brati.

Vsak, kdor te je poljubil,

je bil moj sin,

vsakemu sem bila

junaška mati.

(CERKNO)

V SODOBNI, reformirani šoli, ki pripravljajo predvsem otroka za praktično delo v življenju, imajo učila vedno večji pomen. Eno najuspešnejših učil je za zdaj film. Pa tudi v bodoče, ko se bo televizija razširila po naših vaseh in šolah ter drugih vzgojnih ustanovah, bo film še vedno za televizijo to, kar je zdaj magnetofonski trak za radijske oddaje. Že nekaj let se trudijo sodelavci in uslužbeneci Zavoda za šolski in poučni film. Lani decembra so končno opremili novo poslopje v Šiški, pri remizi. Tako je njihovo pionirsko delo dobilo materialno osnovo. Saj so začeli v dveh sobah, z nekaj starimi projektorji in zaplenjenim fotomaterialom. Zdaj Zavod s polno paro skuša nadoknaditi zamujeno, skuša poslati med našo mladino čimveč dobrih diafilmov in filmov. Med njimi so tudi filmi in diafilmi s tematiko iz NOB.

»Liščki« in »Mule« po povesti Toneta Seliškara. »Koroška v boju«, »Zločini okupatorjev« in »Partizanske bolnice«... Od 65 diafilmov, ki jih je izdelal Zavod, jih je 10 s tematiko iz NOB. Zdaj delajo skupno 55 filmov in diafilmov. Od tega števila jih bo spet 10 dokumentarnih, 6 risank in 5 povesti s tematiko iz NOB. Torej nihče ne more reči, da Zavod zapostavlja tematiko iz NOB!

Scenarij za diafilm zahteva zelo dosti dela in odgovornosti, pa tudi pedagoškega in zgodovinskega znanja. Za »Mule« je bilo treba iz precej dolgega teksta, ki je ustrezal kot literarna zvrst, napraviti »podpise« k slikam v diafilmu. Vsaka beseda mora stati na svojem mestu, vsaka nekaj pomeniti, toda povest ne sme pri tem ničesar izgubiti. Za vsako sliko je določeno, koliko časa sme ostati na platnu. Šele potem dobi tekst v roke slikar. Zavod je ustanova, ki nima dovolj sredstev in ne more izplačevati takih honorarjev kot druge ustanove ali uredništva. Zato težko dobe slikarja, ki bi risal in slikal za skromen honorar. Poleg tega pa večina umetnikov skuša vsiljevati Zavodu abstrakt-

Filme in diafilme – otrokom v šolo

ne izdelke svoje domišljije, ki so za večino ljudi nerazumljivi, za otroke pa še posebno.

Sploh je podobno kot pri vseh filmskih podjetjih tudi pri Zavodu za šolski in poučni film največja »suša« v scenarijih. Vodstvo zavoda se drži načela, da izbere znana dela s tematiko iz NOB in šele potem iz njih napravi scenarij. Del, ki bi bila primerna za obdelavo v diafilmu, je dosti, malo pa je ljudi, ki bi to napravili. To pa predvsem, ker

je izdelava scenarija zamudno delo, zelo odgovorno in zahtevno. Še vedno pa Zavod hvaležno sprejema pobude, načrte in ideje, ki bi uresničene na filmskem platnu našim ljudem čimbolj ponazarjale narodnoosvobodilni boj.

Veliko pomoč pri oblikovanju in izbiranju dobiva Zavod od Muzeja NO v Ljubljani. Iz njegove bogate fototeke izvira večina posnetkov, ki jih zdaj gledajo v zatemnjenih šolskih učilnicah tisoči otrok. Poleg tega že zdaj, ko smo tudi pri nas v Sloveniji doživeli začetek televizijskih oddaj, sodeluje s televizijo in tako posredujejo naročnikom predavanja s fotografijami o NOB.

Kadra iz diafilmov »Liščki« in »Mule«

»Dobri stari pianino« in drugi filmi s tematiko iz NOB

TRIGLAV film« končno spet snema nov film: »Dobri stari pianino«. To je film s tematiko iz NOB, v katerem se suče napeta zgodba okrog starega pianina. Le-ta je namreč po čudnih zapletljivih pripomoških, da so partizani likvidirali belogardistično postojanko. Film režira France Kosmač, v glavnih vlogah pa nastopajo Vekoslav Janko, Jurij Souček, Andrej Kurent, Anka Cigojeva in Frane Milčinski. Dokončali ga bodo do puljskega festivala.

O tragični usodi slikarja Save Šumanovića, ki je svoje življenje končal v ustaškem taborišču, govori dokumentarni film v proizvodnji »Avala filma«. Režiser je Aleksander Petrovič; film je posnet v barvah.

Drugi scenarij, ki so ga sprejeli, ima naslov »Akcijski«. Napisal ga je mladi slovenski književnik Marijan Rožanc. Govori o razbitem partizanskem odredu v bližini Celja. Od odreda je ostalo le pet lju-

di, ki s pomočjo celjskih ilegalcev osvobodijo tovaršne in spet obnove odred. Za režiserja je bil predviden znani filmski delavec Pogačič, ki pa je režijo odklonil.

Scenarij za »Slučaj v tramvaju« je napisal Miodrag Djurdjević na podlagi lastne radijske drame. Snema ga »Avala film« z režiserjem Nikolo Tanhoferjem. Zgodba pripoveduje o mlademu ilegalcu, ki je v tramvajskem vozu vtaknil ilegalno literaturo v žep nekemu upokojencu, ko je videl, da ga bodo aretirali. Ta obstane pred problemom, kaj storiti — okrog tega jedra se sučejo ostali dogodki.

Krsto Škanata bo za »Zagreb-film« posnel film »Naši v Španiji«. To bo kratki film, ki bo obudil spomine na sodelovanje Jugoslovancev med špansko državljansko vojno.

Za 40-letnico KPJ bo »Var-dar-film« posnel film »Po sledovih brigad«. Film bo prikazoval osnivanje prve make-

donsko-kosovske brigade v zvezi s proslavo 15-letnice tega pomembnega dogodka. Isto podjetje bo posnelo tudi dokumentarni film o borbi in delu KPJ na teritoriju Makedonije v preteklih desetletjih. Režiser filma je Dimitrij Osmanli.

Ratko Djurović je napisal scenarij za film »Campo Mamula«, ki ga bo režiral za »Avala film« Velimir Stojanović. Film bo prikazal resničen dogodek iz druge svetovne vojne.

Med kratkimi filmi bi omenili »Pragzd Peručica«. Film prikazuje dogodke iz NOB, ki so se pripetili na terenih tega edinega jugoslovanskega pragozda. To bo dokumentaren film, ki ga je na podlagi lastnega scenarija zrežiral Žika Ristić, avtor dokumentarnega filma »Drvar«.

Jože Gale bo režiral film »Vasa Pelagič«. Film bo prikazal usodo bosenskega prosvetnega delavca in revolucionarja Pelagiča.

Pri »Triglav filmu« so sprejeli tudi scenarij za film »Tri četrti sonca«. Scenarij pripoveduje o ujetnikih, ki se vračajo iz nemških taborišč. Zasedba vlog bo mednarodna: igrala bosta dva Italijana in trije Čehi, ostale vloge pa bodo imeli Jugoslovani. Scenarij je napisal Slovák Leo Lahola ob sodelovanju Jožeta Babiča, ki bo film tudi režiral. Za umetniškega svetovalca je predviden Italijan Roberto Rossellini.

»Slavija-film« bo posnel dokumentarni film »Plima in oseka«, v katerem Vidko Raspor in Nusred Seferović prikazujeta razdobje od pojava Dimitrija Tucovića do Obznane. Režiser je Vicko Raspor, ki bo film posnel po arhivskih materialih.

Tudi »Triglav-film« pripravljaja za proslavo 40-letnice KPJ tri kratke filme. Prvi bo zgodovinski in bo nosil naslov »Rdeča republika«, drugi bo govoril o povojni industrijski izgradnji, tretji pa o razvoju standarda v Sloveniji. F. S.

SREČKO KOSOVEL:

Godba pomladi

*Moje srce je gnano od godbe,
ki nas čaka na rdeči obali,
človek, o človek, v svetli godbi
se slutnja (bodoči človek) zrcali.*

*Ko na otokih, na polotokih
in na celinah rdeči mostovi,
bratje iz Indije, Perzije, Afrike,
bratje nam bodo, drugovi.*

*O, izpusťte v morje vse ladje!
Naj izletijo vsi aeroplani!
O, naj zapojejo zlate sirene
v srce človeka: »Človek, vstani!«*

*V soncu blestijo se bajoneti.
Ali glej: i ti bodo pali;
moje srce je gnano od godbe,
ki nas pričakuje na rdeči obali.*

Bela prikazen

PRAVILI smo mu Freškovc, bil pa je kurir. Vsak teden dvakrat je šel z Dolomitov čez Barje na Krim in nazaj, ob vsakem vremenu. Skupaj z drugimi kurirji je bival v Selu pri Gaberju, doma pa je bil nekje na Barju, ne vem več, iz katere vasi. Le to vem, da je bil kmečki fant, visoke postave, malo se je krivo držal, najbrž zaradi velikosti. Z glave so mu na vse strani štrleli dolgi črni lasje, ki so le redko prišli v stik z glavnikom. Pokrival jih je z navadno čepico, na njej pa je nosil velik partizanski znak. Ta čepica mu je vedno visela na očeh, da si mu videl le pol obraza. Drugače je bil po obleki še vedno popoln civilist. Na hrbtu mu je venomer čepel nahrbtnik, ki ga je le redko odložil. Po navadi še takrat ne, kadar je le-

vrnil s svoje nevarne poti. Z njim bi odšlo od nas precej veselja in smeha. Ne samo, da se je rad šalil, tudi nad vse dober tovariš je bil.

Nekega mrzlega januarskega večera je stopil v hišo komandir in poklical Freškovca. »Zdaj se kar pripravi,« je rekel komandir, »smo ti že popravili čoln.« Ta čoln je bil posebne vrste. Nekaj lesenih lat in nanje pribito platno, tako da se je ves čoln lahko zložil kot meh harmonike in ga je vsak lahko nesel na hrbtu kot nahrbtnik. Navadno so ga kurirji skrivali blizu Ljubljane, da ga ni bilo potrebno prenašati v hribe in nazaj. Le tisti večer so ga morali nesti, ker so ga popravljali.

Freškovc je vstal izza mize, se malo pretegnil in pozdravil komandirja. Nato je zahteval,

del vanj. Videti je bilo, kot bi sedel v zibelki. »Prekleta lupina, saj ni čudno, da se rada zvrne, ko pa je tako majhna,« je mrdroval Freškovc. Komandir ga je silil, naj čimprej odide in mu ponujal pištolo. Freškovc je vstal, zložil čoln in si ga oprtal, se pozdravil s kurirji in domačimi ter odšel.

Noč je bila jasna, mesec že visoko na nebu. V mesečini se je lesketal sneg in kar škripalo je od mraza. Freškovc je sam stopal po Barju z zloženim čolnom na hrbtu. Tri prepreke je imel na svoji poti, eno težavnejšo od druge. Prva je bila cesta, druga železnica in razadnje še Ljubljana. Barje je bilo kot ena sama, velika, osvetljena ploskev. Zdelo se mu je, da ga prav od vseh strani opazujejo, kako jo seka proti Krimu. Okrog treh zjutraj je prispel do Ljubljane. Kot lisca se je splazil do nje, saj je vedel, da mora biti previden. Beli so večkrat postavljali ob reki zasede. Ko si je ogledal okolico, je sedel kraj vode in pričel pripravljati čoln za plovbo. Ljubljana se je rahlo in mirno poigravala pred njegovimi očmi in srebrnikasto prelivala v mesečini. Freškovc je privezal čoln, da mu ga ne bi odnesla voda, nato pa je pričel sezuvati čevlje ter slati bluzo in hlače. Vse skupaj s puško vred je zložil v sveženj. Nikoli se ni preveč zanesel na svoj čoln, tako pa se je zavaroval, če bi se čoln morda prevrnil ali se začel potapljati. Tedaj bi skočil v vodo, čoln pa

gel k počitku. Najbrž ni prenesel skrbi za svoje imetje, saj je bil vedno pripravljen na premik. Zelo rad se je šalil in tudi ves njegov videz je bil zelo šaljiv. Znal je oponašati skoraj vse živali z njihovimi značilnostmi in kretnjami. Tako je bil vedno središče smeha in šal. Vse mu je prišlo prav, vsak njegov gib je bil kot nalašč za smeh pripravljen. Kadar ga ni bilo med nami, je bilo nekako prazno in tiho. Dostikrat smo skrbeli, če se bo

naj mu pokažejo, kako je čoln popravljen. »Rad bi videl,« je dejal, »da se ne bi z njim obrnil sredi Ljubljane. Če se mi to pripeti danes, zmrznem...«

»Zakaj potrebuješ čoln?« ga je zbodel Zvane. »Malo se zaletiš, pa preskočiš Ljubljano.«

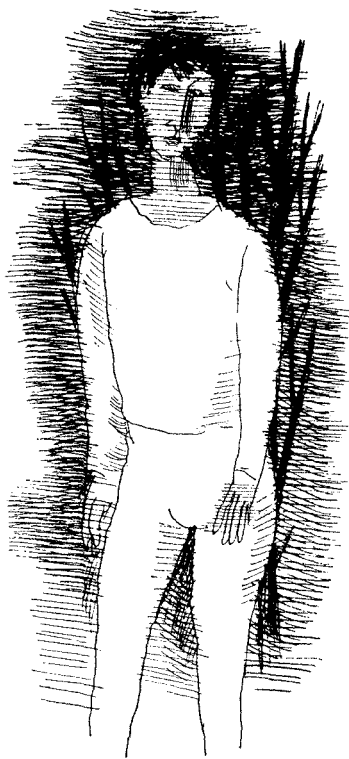
»Če mi od zadaj sprašijo kakšen rafal, se lahko res kaj takega zgodi,« je odvrnil Freškovc. Potem je raztegnil čoln na podu sredi sobe in sé-

porival pred seboj in ga tako pripeljal na drugi breg. Tam bi se oblekel v suho obleko, pa tudi pošta bi ostala suha.

Počasi je zlezel v čoln in začel čofotati po vodi. Ni se še dosti odmaknil od brega, ko je že zaslišal: »Stoj! Stoj!« In potem je zadržala strojnica. Rafal za rafalom in rjojenje. Bliskovit se je pognal iz čolna. Plaval je po Ljubljani za čolnom, tako da so mu samo roke nekoliko molele iz vode. Streljanje je vedno bolj naraščalo. Čoln je ves preluknjan že začel toniti v vodo. Spoznal je, da je čoln izgubljen, zato ga je spustil in se nekajkrat kot vidra pognal proti nasprotnemu bregu. Ze se je oprijel grmovja od vodi, ki ga je ščitilo pred zasledovalci. Tudi njegovo belo perilo se je ujemalo z okolico, s snegom. Z onega brega Ljubljane ga niso več mogli opaziti.

Beli so še nekaj časa strašili po snegu, potem pa so prenehali streljati. Toda kaj naj naredi Freškovc? Do Krima je imel še dolgo pot. Tam bi se pogrel pri kurirjih, se preoblekel. Navadno se je ustavljal v Črni vasi pri neki svoji znaniki. Toda kako naj se pokaže pri njej, ko je tako rekoč gol? Sklenil je, da se mora nekje ustaviti. Zaradi mraza je hitreje hodil, tako da se je kaj kmalu znašel blizu Črne vasi, blizu znane hiše. Se vedno je bilo zaradi mesečine vse svetlo in spet se mu je zdelo, da ga vsak trenutek lahko opazijo. Tudi sram ga je bilo, bal se je, da se ne bi zvedelo, da je prišel v samem perilu. Ugibal je, ali ne bi bilo mogoče bolje, če bi šel dalje.

Splazil se je k hiši, se počasi vzdignil proti oknu in narahlo podrsal s prstom po steklu. Ženska se je takoj zbudila in nekaj zamrmrala. Freškovc pa se je odmaknil od okna, da ga ne bi opazila, kakšen je. Ko je videl, da je ženska že pri oknu, je povedal, kdo je, in jo prosil, naj mu odpre vrata. Potem se je počasi plazil ob zidu in se skrival za skladišnice drv. Ves premražen je čepel za vrati in zobje so mu šklepetali, kot bi z njimi trl orehe. Ključ v vratih je nanznanjal, da se bodo vrata vsak

trenutek odprla. Ženska pa je samo glavo pomolila na prosto. Freškovca ni opazila, saj je bil v svojem perilu bel kot zid, zato ga je tiho poklicala. Sele zdaj ga je zagledala in skoraj na ves glas zakričala: »O sveti križ božji!« Pokrižala se je in nato hitro zaloputnila vrata za seboj, pa še ključ obrnila v ključavnici.

Freškovc se je začel zavedati, da to noč ne bo zlahka prišel v hišo. Zeblo ga je čedalje huje in zbal se je, da ne bi zmrznil. Znova se je splazil k oknu in poklical žensko, potem pa jo je začel prepričevati, da ni prikazen, da je človek. Pripovedoval ji je, kaj se mu je zgodilo. Nazadnje se je ženska le odločila in mu odprla vrata. Ko je stopil v hišo, se mu je zdelo, da je stopil v peč. Ženska je v kuhinji prizgala petrolejko in si ogledala nočnega gosta. Bil je resnično strašilo. Dolge spodnje hlače je imel popolnoma raztrgane, srajca se mu je kot skorjta držala hrbta. Dolgi črni lasje so mu štrleli z glave kot ježu bodice, kožo pa je imel od mraza že čisto modro. Ura je bila že več kakor štiri, zato se je Freškovcu zelo mudilo. Silil je žensko, naj mu da kako obleko, pa čeprav njeno krilo. Ženska je vedela, da tak ne more dalje, v hiši pa do jutra tudi ne more ostati. Ves čas je hodila po hiši in iskala, kaj bi mu dala, da bi se oblekel. Nazadnje mu je prinesla dolgo srajco svoje matere, nekakšne stare hlače pokojnega moža in gumijaste škornje. Tako se je Freškovc nazadnje le za silo oblekel. Ženska ga je napojila še s čajem in nato jo je mahnil proti Krimu.

Ni minilo teden dni, pa smo v Dolomitih že vsi vedeli, kako je Freškovc »strašil« po Črni vasi.

Karel Leskovec

Napad na Runarsko leta 1942

ŠERCERJEVA brigada je vse do odhoda s XIV. divizijo na Štajersko operirala na dokaj razsežnem področju, ki se je raztezalo od Ljubljane do Kočevja in od Blok tja do Loške doline. Zato je bila nenehoma v akcijah in na premikih. Le poredkoma se je vračala v svoje »oporišče« na Mokre, da bi se tam odpočila in poskrbela za ranjence.

Operacijsko področje Šercerjeve brigade je bilo tako rekoč osvobojeno ozemlje, na katerem je bilo nekaj redkih

otokov — belogardističnih postojank, ki so bolj ali manj zavirale partizanske premike. Takšen otok sredi svobodnega jezera je bila tudi belogardistična postojanka Runarsko, ki jo je postavil bloški župnik Hren, da bi razdelil osvobojeno ozemlje na dva dela. Zato je štab brigade prav na večer pred božičem leta 1942 sklenil iznenada napasti to belogardistično oporišče, upoštevajoč, da bo napad tem uspešnejši, ker bi beli nedvomno proslavljali praznik. Mimo tega naj bi

napad na Runarsko oskrbel brigado s hrano, za kar naj bi poskrbel brigadni intendant Lovšin.

Dan pred božičem se je brigada z vsemi tremi bataljoni pripravila na pohod iz Rut proti Runarskemu. O mraku so bili bataljoni nared za akcijo. Lukin 1. in Jožin 2. bataljon naj bi sklenila obroč okrog vasi, pri čemer naj bi Luka vzel na muho vaško gostilno, kjer je bila komanda MVAC, Joža pa naj bi se lotil cerkve, v katere zvoniku je bilo težko mitralježno gnezdo. Ta čas pa naj bi Ronko postavil dve zasedi in tako zaščitil napad proti Blokam in Sodražici.

Okrog desete ure zvečer je Lukov bataljon že prodiral od gozdička po zmrzlih njivah proti vasi. Petrolejke so osvetljevale vaška okna, sredi vasi pa so vpili in prepevali pijani »vojščaki Kristusovi«, ki so nič hudega sluteč pričakovali polnočnico. Z leve strani je zveza javila, da je vzpostavljen stik z Jožetom, komandantom 2. bataljona, in tako smo se v največji tišini približali prvim hišam in se za njimi potuhnil. Počutili smo se kakor zmerom pred napadom, dokler ne pade prvi strel, tesnobno, živčno. S Tonkom, čigar pomočnik pri zbrojevki sem bil, sva se skrila za prvo hišo in se zlagoma približevala drugi, napredujoč z ostalimi proti sredi vasi. Nikjer nobene patrulje, nobene straže... Prešinilo nas je: ne vedo za naš napad. Ob enajsti uri naj bi se napad začel, če bi vse teklo po načrtu.

Naenkrat osamljen strel od cerkve, vpitje pred gostilno sredi vasi je prenehalo, potem pa je zadrldalo iz cerkvenih lin in iz gostilniškega ostrešja, kjer so beli imeli strelne line. Zgodilo se je namreč, da je nekega borca opazil stražar, ki je s strelom opozoril ostale na nevarnost, nato pa jo pobrisal v cerkev, da bi za njenimi zidovi našel varno zaklonišče.

Čakanje je bilo zdaj nespametno, napad se je predčasno začel. S Tonkom sva se znašla za gnojiščem blizu gostilne in sva začela tolči po njenih oknih, po strehi in cerkveni lini. Toda zaman: cerkveni

zidovi in trdno zidana gostilna so bili kakor iz železa. Luka je to sprevidel, ukazal prekiniti ogenj in je poklical bataljonskega minerja Jožeta ter mu naročil, naj pripravi dve mini, izdelani iz letalskih bomb. Jože naj bi ju pod zaščito mitraljeznega ognja vrgel v gostilniške kleti.

Tako je tudi bilo: vžgali smo proti vsem utrjenim točkam in prisilili belčke k molku, Jože pa se je v družbi pomočnika priplazil do kletnega okna. Ko je vrgel vanj prižgano bombo, jo je skupil od belčka, ki ga je zapazil. Rešili smo ga in poslali na previjanje; bomba se je ta čas raztreščila, vendar brez uspeha. Vtem je intendant Lovšin nabiral »božične dobrote« in nekaj po polnoči je kolona voz zapustila vas in bojno prizorišče, mi pa smo vnovič napadli, vendar spet brez uspeha. Beli so bili dobro utrjeni. Na našem levem krilu so se množili ranjenci, zadeti od krogel z gostilniške strehe. V predjutranjih urah je Luka s soglasnostjo Vasje, komandanta brigade, odločil, naj z zažigalnim strelivom zažgemo gostilniško streho. Res se je kmalu zatem streha vžgala, vendar ogenj z nje ni ponehal, tako da smo bili zjutraj v isti kaši kot ponoči. Ko se je za-

čelo daniti, so se še od Blok sem oglasili mitraljezni strel, kar je pomenilo, da se je treba umakniti, ker je očitno popustila Ronkova zaseda.

Umikati se o belem dnevu, po planem, kjer ni bilo nobene zaklona, je bilo res težavno. Midva s Tonkom sva krila umik bataljona, potem pa so drugi nama ščitili umik. Ko sva bila tako daleč, da nama težki mitraljezi iz cerkvenih lin ni mogel več do živga, sva našla Požarja, ranjenega od krole iz dolge francoske puške. Strel mu je šel skozi prsni koš v telo, se obrnil in se po drugi poti vrnil do gornjega žepa, kjer je obstal. Zares čudna stvar!

Ko smo se nato preštevali na zbornem mestu, nas je nekaj manjkalo. To so bili ranjenci, ki jih nismo mogli rešiti. Pozneje smo zvedeli, da je župnik Hren z mitraljezom na rami in močno posadko Italijanov ter belčkov odhiti Runarskemu na pomoč, razbil partizansko zasedo in onemogočil našo akcijo. Ko pa se je kot »osvoboditelj« pojavil v vasi, je bila njegova prva skrb, pobiti ranjence, nakar je svojo ekspedicijo poslal v okrilje bloške postojanke.

Toni Pristov-Gusar

Voja Dimitrijević: Nepremagani

Ne pozabi na puško

OBVEŠČEVALKA Darinka je razgreta in z naglimi koraki hitela v hrib. Morala je priti pravočasno in obvestiti družine, ki so jih partizani obiskovali skoraj vsak dan. Nemci se so namreč znova zagnali na Pohorje. Obrisala si je potno čelo. Za trenutek se je ustavila. Pogledala je po strmem pobočju in se oddahnila. Potem se je spet spojila s strmino.

Takrat je počilo nekje v bližini. Potem je padel drugi strel in še tretji. Ni se preveč prestrašila. Samo sunkoma je obstala, premerila okolico in skušala oceniti razdaljo strela. »Ne, nobene razdalje ni. Nekaj se je zgodilo prav tu, v bližini,« je pomislila.

Pašnik, ki se je vlekel več sto metrov ob gozdu, je bil nevaren prehod. Borci so bili vedno oprezní. Mogoče je bil novinec tako nepreviden, da je šel po čistini.

Ni utegnila preudarjati. Hitela je naprej. Vendar se ni mogla znebiti tesnobe. Zavila je po bližnjici in obšla grm, ki se je sklanjal čisto nad stezo.

»Darinka!« je prišel rahel klic iz vejevja. Zdrznila se je. Potem je stopila h grmu in

odgrnila veje: »Nil! Ali si ranjen?« »V nogo sem dobil. Tekel sem čez travnik.«

To so torej bili tisti strelí. Nemci morajo biti nekje v bližini. Kar je zdaj storila, je bilo skoraj podzavestno. Nil je močno krvavel nad kolenom. Nogo je trdo prevezala z ruto, da bi ne izkrvavel prej, preden bi ga lahko prenesli. Slekla si je jopico in mu ovila nogo. Potem je našla v žepu nož, narezala smrekovih vej in zakrila Nila in prostor okrog. Ves čas je bila na preži.

»Skrij puško,« ji je šepetal Nil, »če me najdejo, imam še ročno granato.«

Premerila je stezo tja do ceste. Nič ni bilo videti. Potem je s puško odhitela globlje v gozd. Položila jo je v listje in pokrila. Zadnji čas je bil, da se umakne nevarnosti. Spet je stopila na stezo. Noge so ji klecnile, ko je uzrla prvo čelado na cesti. Ni se upala znova ozreti, le korak je umirila in navidez brezbrizno nadaljevala pot. Proti grmu je še šepnila:

»Pripravi granato! Nemci so v bližini, a najbrž te ne bodo opazili. Vrnem se.«

Hodila je nekaj sto metrov pred nemško kolono. Pred njimi je prišla do domačije. Čeprav ni bil njen dom, se je potajila pred Nemci, češ da je domača. Domačega sina pa je poslala k Lenki in Marti. Mudi se, je naročila, mudi se zaradi ranjenca.

Fant je stekel za hišo v hrib, Darinka se je zaplela z domačimi v pogovor. Z domačnostjo je skušala prikriti napetost pričakovanja. Za hip se je pogovor zataknil. Potem spet znova. S silo in prikrito ihto. Silila se je, da bi bila sproščena kot domača hči. Stopila je na dvorišče. Na drevesu so zorele slive. Segla je po sadju.

Nemci so prišli do domačije in preplavili dvorišče. Bila je čudna mešanica: vojaki, policisti in vermani. Darinka jih je prijazno pozdravljala. Ponujala jim je slive z drevesa. Potem jih je povabila v hišo. Morala je pridobiti na času. Bila je gostoljubna in ko jim je stregla, je ves čas mislila na Nila. Torej ga le niso opazili, čeprav so bili tisti, ki so ga ranili. Da bi se le srečno izteklo. Fant, ki ga je poslala k Lenki in Marti, je

gotovo že opravil svoje. Nilu je treba hitro pomagati. In Nemcev se je treba znebiti.

Kakor jih je prej zadrževala, tako se jih je zdaj hotela rešiti. Pokazala je na živino, ki je bila na paši. Stekla je za kravami. Začela jih je goniti k dolgemu lesenemu koritu ob vodi. Nemci, ki so videli, da nima

mlado dekle več časa zanje, so se počasi začeli odpravljati. Od daleč so se ji še smejali. Potem so odšli. Darinka je še vedno imela delo z živino.

Potem se je oddahnila: mimo je... Vračala se je k hiši. Ni še dobro sedla na klop, ko je zagledala Lenko in Marto.

»Imaš ovoje?« je vprašala Marto, ki je imela v rokah slamnat cekar.

»Imam,« je rekla zadrihano.

»Najbolje bo, da greš naprej. Medve prideva pozneje za teboj, manj sumljivo bo.«

Darinka je vznemirjeno stekla navzdol. Približala se je grmu, kjer je ležal Nil. Od daleč jo je opazil. Rekel ji je: »Niso me videli, čeprav bi jih lahko prijel za noge.«

»Daj raje svojo nogo! Poviti jo je treba, dokler ne prideš v bolnišnico.« Potem je molče pokazala na Lenko in Marto, ki sta prihajali. Dekleta so se zavzele za njegovo rano. Očistile so strnjeno kri in jo prevezale s svežimi ovoji. Nil je govoril: »Veš, Darinka, korajžna si. Jaz bi najbrž ne izpeljal tako. S pestjo udarim, s puško streljam,

ampak iz takšnele kaše bi se sam težko izvlekel...«

Darinka ga je prekinila: »Naložimo ga! Dvajset minut imamo do bunkerja, tam bo do večera počakal na kurirje.«

Težko breme so skoraj vlekli za seboj. Bunker je bil onstran travnika. Strah jih je bilo; kaj če se Nemci nenadoma vrnejo. Čez travnik nimajo nobenega kritja.

»Odpočijmo si, potem pa hitro čez travnik!« Zasoplo so prisluškovale. Nič. Poskusimo. Pst! Zdaj! Ko so prečkale travnik so se polmrtve zgrudile v gozdu.

Nil ni nič tožil, a vedele so, da se mu je bolečina zažrla do kosti. Bil je bled. Zavile so k bunkerju. Ni bilo daleč. Ko so ga položile v skrivališče na slamnjačo, so se vsi oddahnili.

Tisti večer se ni hotelo stemniti, čeprav je sonce potonilo. Na nebo se je z bledikasto leščerbo primajala luna in risala sence med drevjem. A prav stemnilo se ni. Darinka je bila neučakana. Mislila je na kurirje. Da bi že vendar prišli. Prišli so pozno v noč. Neslišno so se vzeli iz teme in naložili Nila.

Ko je stopila Darinka k njemu po slovo, je obdržal njeno roko v svoji in okleval. Hotel je nekaj reči, pa mu ni šlo iz ust. Meril jo je z velikimi očmi. Potem je le rekel: »Na svidenje! In ne pozabi na puško v gozdu.« Glas je bil mehek, topel, kot bi ji naračal nekaj zaupljivega, osebnega.

Tudi tovariš Lev dr. Svetek-Zorin iz Ljubljane je poslal odgovor na vprašanje tovarišice M. R. iz Postojne, ki je bilo natisnjeno v lanskim enajsti številki »Borca«. Tovariš Svetek piše: »Tedad sem bil sodni instruktor IX. korpusa NOV in POJ. Z delom kulturniške skupine pri štabu korpusa sem se dne 2. avgusta 1944 povzpel na vrh Triglava. Z menoj je bil tudi Danilo Turk-Joco. Na Aljaževem stolpu je bil zataknen drog naše zastave, ki jo je zasadila v streho neka partizanska skupina pred nami. Zastavo pa so vetrovi odnesli. Ta skupina je prišla na vrh Triglava najbrž v pozni pomladi ali zgodnjem poletju 1944. Prav tako kot naša se je vpisala v spominsko knjigo. Kot se spominjam, so bili ti tovariši iz Idrijsko-tolmiskega odreda ali področja, ne pa iz jese-niško-bohinjskega. Vzpon naše skupine sem podrobnje opisal v obširnem članku »Iz partizanskih romanj«, ki je izšel v reviji »Gore in ljudje« številka 6-12 iz leta 1946. Članek je deloma dokumentiran tudi s slikami...«

Dva proti šestdesetim

JUNIJSKO sonce je zašlo za Veliko goro. V Ribniški dolini se je mračilo, ko se je naša četa pomikala od Rakitnice proti vasi Blato. Bili smo izmučeni, ker smo imeli za seboj precej dolgo pot. Poleg tega smo na več mestih prekopali cesto in nanjo podrli drevje, da bi tako onemogočili sovražniku nenaden prodor na osvobojeno ozemlje.

Večerjali smo po hišah, kamor so nas porazdelili terenci. Po večerji smo se zbrali sredi vasi. Iz hiše, ki se ji pravi po domače »pri Jergcu«, je prišel Branko, komisar naše čete. Z njim je bil tovariš v civilni obleki, ki smo ga imeli za domačega sina. Komisar je vprašal:

»Fantje, kdo se prostovoljno javi za manjšo akcijo?«

Oglasilo se nas je šestnajst. Četrť ure kasneje smo jo že mahnili po travniku mimo Dolenje vasi čez cesto, ki vodi v Kočevje proti Lipovcu. Vodil nas je fant, ki je prišel s komisarjem. Tiho smo stopali drug za drugim, le tovariš Svoboda je od časa do časa, kadar se je spotaknil, kaj zabrundal s svojim globokim glasom.

»Kam nas vodi ta civilist?« je spet zagodrnjal Svoboda, ko smo obšli Lipovec. Kmalu nato smo se ustavili v hrastovem gozdiču. Komisar nas je zbral okoli sebe in nam na

kratko razložil, za kaj gre. Minirali bomo železnico in napadli italijansko utrdbo ob progih.

»Italijanov je od dvajset do trideset,« nam je razlagal komisar. Šele kasneje smo zvedeli, da so preteklo noč dobili okrepitev in da jih je še enkrat toliko. Jaz in Svoboda sva bila določena za miniranje. Svetil je mesec in morala sva čakati, dokler ni zašel. Postavili smo straže, ostali so polegli in zaspali. Straža nas je zbudila, ko se je mesec bližal vrhu gore. Zbudil sem tovariša poleg sebe. Ta si je pomencal oči, se ježno zagledal v mesec in zarobantil: »Vrag ti salabol-ski, kaj danes tudi ti držiš z makaronarji?«

Pripravili smo vse potrebno za akcijo. Bilo je že pozno in morali smo pohiteti, ker nas je lovilo že jutro. S Svoboda sva odšla proti prog, ostali pa so se razmestili okoli utrdb. Zaradi rose sva bila čisto premočena. Plazila sva se proti železnici. Že blizu sva bila, ko sva se ustavila in prisluškovala, da naju ne bi presenetili. Senci sta nama močno utripali, zadrževala sva dih. Slišala sva enakomerne korake stražarja ob prog. Previdno sva se splazila na tirnice in pričela z delom. Vse sva morala delati zelo tiho. Kadar je zaropotal kamen, sva za trenutek prenehala in napeto poslušala, če

ni morda stražar česa zasluštil. Sredi dela sva zaslišala, da se nama približuje stražar. Splazila sva se za nasip, prepričana, da naju je opazil. Puški sva držala pripravljene za strel. Toda Italijan je šel mimo naju in se zopet vrnil. Torej naju ni opazil. Ko je bil dovolj daleč, sva pohitela z delom. Toda kmalu se nama je spet približal. Eden izmed naju je nehoti sprožil kamen, ki se je zakotalil po nasipu. Stražar se je ustavil in poslušal. Midva sva bila tiho. Srce mi je bilo tako močno, da sem se zbal; čul ga bo stražar. Ta se je po dolgem prisluškovanju le oddaljil. Slišala sva, kako je nekemu nekaj rekel. Midva sva spet začela delati. Končala sva in se splazila z nasipa. Svoboda mi je dal cigareto in vžigalico ter rekel: »Prižgi!«

Prižgal sem cigareto, dvakrat dobro potegnil in jo dal njemu. Tudi Svoboda je nekajkrat krepko potegnil, nato pa se je počasi splazil nazaj na nasip. Slišal sem, kot bi nekdo predrl zračnico, ko je Svoboda prižgal vžigalno vrvič. Sklonjena sva jo hitro pobrisala proti mestu, kjer sva domnevala, da so naši. Prišla sva do plitve dolinice. Najprej se je zabliskalo, nato strahovito zagrmelo. Vrgla sva se na tla. Kamenje je letelo po zraku kot toča. Kosi

tračnic so zvonili po drevju in grmovju. Potegnila sva nahrbtnike na glavo, da bi se tako vsaj za silo zavarovala. Od utrdbe sem se je zaslislalo močno streljanje. Posvetilo se je, da se je videlo kot podnevi. Nekaj svetlega je letelo naravnost proti dolinici, kjer sva bila midva. Svoboda je tekel sem ter tja kot miš, ki išče luknjo, kam bi se skrila. Tista svetleča stvar je padla na tla, pa tudi Svoboda se je vrgel na zemljo. Kmalu se je pobral in prišel k meni. »Sem mislil, da je tromblonka,« je tiho rekel. Toda bila je le svetlobna raketa.

Bila sva prepričana, da se naši bijejo z Italijani, zato sva pričela streljati še sama. Ko se je streljanje poleglo, je Svoboda vstal in začel v italijansčini pozivati posadko utrdbe, naj se vda. Oni so odgovorili s strelji, midva pa sva tudi streljala. Svoboda jih je še večkrat pozval k vdaji, toda brez uspeha.

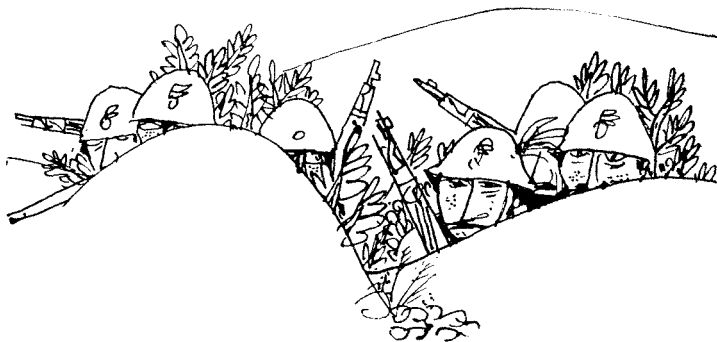
Začelo se je daniti in streljanje je počasi ponehavalo. Začela sva ugrabiti, kaj je z našimi. Nisva si bila na jasnem, če so še na položajih ali kje drugje. Poguma nama ni zmanjkalo. Svoboda mi je predlagal:

»Sedaj, ko je vse tiho, je pravi trenutek, da jih še enkrat pozovem k vdaji. Zdaj me bodo slišali.« Spet je gromko začel vpiti. Toda ni še izgovoril zadnje besede, ko se je vsulo. Svoboda je legel in zarobantil:

»To ti je kultura. Še poslušaj to ne do konca!«

Vtem sva zagledala skupino Italijanov, ki se nama je bližala. Počakala sva jih in ko so bili dovolj blizu, sva vsak nekajkrat sprožila vanje. Nekaj jih je obležalo, ostali so zbežali v bunkerje.

Medtem se je popolnoma zdanilo in začela sva misliti na vrnitev. Splazila sva se v grmovje in jo ubrala nazaj proti Lipovcu. Ko sva šla skozi vas, so bili vsi vaščani že na oknih. Ni jim šlo v račun, da sta samo dva partizana povzročila tolikšno streljanje. Pri zadnji hiši sva srečala neko žensko, ki nama je

rekla: »Bežita fanta, italijanski avtomobili prihajajo. Pazita, da vaju ne ujamejo!« Zdaj nama je bilo jasno, zakaj naši niso streljali. Vračala sva se kar naravnost proti Rakitnici, čez polja in travnike. Komaj sva bila čez Kočevsko cesto, so bili Italijani že v Rakitnici. Komaj sva odnesla pete v bližnji gozd.

Našla sva naše. Srečanje je bilo zelo pristrčno, saj so naju imeli že za mrtva. Kasneje so se mnogokrat smejali na najin račun, ko sva sama pozivala 50 do 60 Italijanov, naj se vdajo, ti pa niso bili toliko vljudni, da bi naju pustili govoriti do konca.

*Tone Dulmin,
ilustriral Jože Ciuha*

ŠE NE VESTE?

DA JE IMELA KARADŽORŽEVA VOJSKA ZA ČASA PRVE SRBSKE vstaje leta 1804 na svoj-ski način organizirano preskrbo-vanje čet s hrano in evakuacijo ranjenecov? Srbski uporniki so no-sili s seboj za nekaj dni hrane. Domače vasi, iz katerih so odšli moški v vojsko, pa so za vsa-kih sedem borcev odredile dva »pratežnika«. Prvi je odšel na bo-jišče z zalogo hrane nekaj dni za vojsko. Drugi pa je medtem zbiral živila. Ko je prvi pratežnik raz-delil vse svoje zaloge, je prišel na bojišče drugi. Tako sta se me-njavala. Kadar sta se vračala do-mov, sta prevažala tudi ranjence, ki so se zdravili doma.

DA JE AKROPOLA GRŠKO IME ZA UTRJENI IN NAJVISJI del mesta? Iz akropole so se bra-

nilci upirali, če je sovražniku uspelo vdreti v mesto. Akropola je obsegala najlepše stavbe v mestu.

DA SO PSE UPORABLJALI ZA ISKANJE IN POMOČ RANJEN-CEM V PRVI SVETOVNI VOJ-SKI? Ob koncu vojske so imeli Nemci v svoji vojski okrog 50.000 psov, Francozi pa 17.000. Psi so javljali, da so našli ranjence, sa-nitejcem na tri načine. Pri prvem so z glasnim lajanjem opozorili bolničarje, da so našli ranjenca. Bolničar je šel za laježem. Pri drugem je pes odgriznil kos blaga z ranjenčeve obleke in ga prin-esel sanitetni patrulji. Pri tretjem načinu je pes imel za vratom na ovratniku poseben jermen. Ko je našel ranjenca, je prijel z zobmi za prosti konec jermena in se vr-nil k bolničarjem. Tako so psi re-šili življenje mnogim ranjencem.

DA SO PRVIC IZKORISTILI BALON KOT SREDSTVO ZA OGLEDNIŠTVO V vojni Francozi? To je bilo v bitki pri Fleurus le-ta 1794.

DA SO V NEKATERIH DRŽA-VAH VOJAKI POSAMEZNIH KO-NJENŠKIH polkov nosili do I. sve-tovne vojske lahek kovinski prsni oklep in čelado? Oklep je najprej služil za osebno zaščito, pozneje pa kot okrasek. Tako oklepljeni vojaki so bili oboroženi z dolgimi kopji, sabljami in karabinkami. V XIX. stoletju so jih prištevili k »težki konjenici« in so jih izko-risčali za boj s sovražno konjenico, imenovali pa so jih tudi »ki-rasirje«.

DA JE BILA PRVA DRŽAVA, KI JE KUPILA PODMORNICO V VOJAŠKE NAMENE, Grčija? To se je zgodilo leta 1885, denar pa so vzele iz vojnega posojila.

Izrečeno in zapisano

Kritika kritike »Kale«

Kmalu potem, ko so ga postavili in slovesno odkrili, se je porušil obelisk spomenika padlim borcem v Trnovem pri Gorici. Komisija, ki si je ogledala porušeni spomenik, je ugotovila nekaj vzrokov in posledic. Podjetje »Mar-morindus«, ki je postavilo spomenik, ni napravilo močnih stikov med bloki obeliska, ampak take, kot so v navadi pri drugih spomenikih. Gradbeno dovoljenje je izdal »pristojni organ«. Za spomenik niso napravili statičnega in armaturnega proračuna. Torej je samo kraška burja kriva, da se je spomenik porušil? Ali ni pred tem še nikoli pihala na Trnovem?!

»Zasavski tednik« številka 51, ki je izšel 19. decembra lani, je prinesel na strani 4 sestavek z naslovom »Pred občinskim praznikom NOV Litije«. Pod člankom je podpisan neki (jž). Pisec je s čudnim in nemogočim naslovom dokazal, da nima pojma o naši državi ureditvi. Kaj je mislil povedati s tem naslovom, nihče ne more uganiti. Pa tudi v članku samem, pri koncu levega stolpca, se nesmisel o občinskem prazniku NOV ponavlja. Če je praznik občinski, ni to praznik nobene politične ali družbene organizacije niti društva. Če pa je pisec mislil povedati, da je to praznik Zveze borcev, pa se prav tako moti. Občinski prazniki niso in ne smejo biti samo prazniki članov ZB, ampak vseh državljanov.

Prve dni decembra lani sem po nalogu GO ZB potoval po Beli krajini in ugotavljal stanje partizanskih grobišč po krajevnih pokopališčih. Pot me je zanesla tudi v Vinico. Tajnik krajeвне organizacije in nekateri drugi člani ZB so mi zatrjevali, da je na pokopališču v Vinici pokopanih samo osem do dvanajst padlih borcev (!). To število se mi je zdelo prenizko, zato sem predlagal, naj bi pogledali v matične knjige. Podatki v mrljiški knjigi so bili zelo natančni. Tajnik Zveze borcev in tudi drugi so se močno začudili, ko smo našli namesto osmih oziroma dvanajstih kar dvaindeset padlih borcev, ki so pokopani na krajevnem pokopališču. Fustimo to, da so padli borci pokopani na neprimernem mestu za cerkvično in da grobove slabo vzdržujejo, da je zato več grobov zgubljenih in jih več nismo našli. To bodo še letos uredili. Urejevanje pa vedno zahteva denarja in tega si ponekod ne morejo ali ne znajo pridobiti. Koliko pa bi stalo odobro ZB, če bi že kdaj prej kdo izmed članov pogledal v matično knjigo ter iz nje izpisal podatke o padlih, da bi odbor vsaj vedel, za koliko grobov mora skrbeti občina? Prav nič in morda niti pol ure časa ne bi terjalo ko opravilo. Zato tembolj lahko obsojamo malomarnost in brezbržnost odbora ZB, ki je čakal, da sem prišel kot uslužbenec GO ZB in so šele potem napravili, kar bi morali že zdavnaj napraviti.

»Kala« je dvignila nekaj prahu. Najprej zaradi obilne reklame, ki je obetala velik dogodek, zatem zaradi dokajšnjega razočaranja pri vseh tistih, ki so reklamirali. Tudi kritik v »Borcu« je med tistimi, ki so bili globoko razočarani. Ko sem bral njegov sestavek, se nisem mogel znebiti vtisa, da E. N. filma »Kala« ni popolnoma razumel, pa se je zaradi tega razburil v napačno smer.

PREDVSEM bi bilo treba poudariti, da »Kala« ni nikakršen partizanski film. Partizansko okolje, ki se v njem pojavlja, je čisto slučajno, prirejeno najbrž samo zaradi tega, ker je film postavljen nekam v naše kraje. Lahko pa bi se dogajal kjer koli: v Franciji, Italiji — ali pa celo nekje v Afriki ali Aziji. Partizani so v film prišli »kakor Pilat v vero«, če hočemo to povedati po ljudsko. Na prav tak način so prišli v film tudi drugi prizori, nad katerimi gledalci zastrmijo, ker ne vedo kam z njimi: naškarada v hribovski vasi ali pa opuščena cirkuška ciza. Ob vsem tem je potem res vseeno, kakšne gumbe imajo vojaki, kako je zavarovano nemško taborišče ali pa če nemški vojaki nimajo nobenih oznak. Vse to je bilo za ustvarjalce filma zelo postranskega pomena. Lahko bi bilo v filmu še več takšnih nepričakovanih nelogičnosti in nedoslednosti — in če jih ni, se moramo najbrž zahvaliti skromni fantaziji ustvarjalcev in njihovi umetniški nemoči. Če bi bili ustvarjalci filma glede tega nekoliko bolj pri močeh, potem bi lahko svojo idejo, ki so jo hoteli s »Kalo« povedati, izrazili jasneje in razumljivo za vsakega gledalca. Tako je pa mogoče iz vsega izluščiti nekoliko s težavo osnovno misel. Ta misel je pa tisto, kar je treba posebno odločno odkloniti.

»Kala« je samo mimogrede protest proti vojnim grozotam, ki povzročajo trpljenje ljudem. »Kala« je predvsem izpoved protesta proti v s a k i vojni, ker v s a k a vojna prinaša strašno gorje, ker v vsaki vojni ljudje in celo živali podivjajo, ker je tako nečloveška, da — v končni posledici — ni nobena vrednota toliko tehtna, da bi se bilo vredno boriti zanjo. In če hočemo zdaj napraviti še maj-

hen logičen korak naprej: tudi osvobodilni boj z vsemi svojimi cilji ne odtehta grozot in razdejanja, ki so ga morali ljudje prestati, potem ko so se odločili za borbo proti okupatorju. To misel so hoteli avtorji »Kale« izpovedati. In najbrž se je treba samo njihovi umetniški nemoči zahvaliti, da niso bili bolj jasni in dosledni.

E. N. je bil v svoji oceni »Povampirjena abstraktnost« že blizu dognanja, kaj tiči za »Kalo«, ko je omenil meščanski pacifizem. Pod meščanskim pacifizmom razumemo strahopetnost, bojazen pred izgubo lagodnosti in prilagodljivost vsakršnim razmeram, strah pred vsakim osebnim ali premoženjskim rizikom, zraven tega pa tiho upanje, da se bodo drugi n. pr. zavezniki, borili in tudi njim priborili zmago. S takim pojavom smo se morali spoprijeti na primer leta 1941 v Ljubljani, ko so takšni meščanski pacifisti sicer bili za boj proti okupatorjem, samo da bi se ta boj smel dogajati daleč od Ljubljane, po gorenjskih in štajerskih hostah, medtem ko naj bi Ljubljana predstavljala »azil« za begunce in kvečjemu še za upehane in ranjene partizane. Tudi Italijani bi takrat pristali na vlogo »zaščitnikov« pred hitlerjanskim divljanjem, samo da bi »Provincia di Lubiana« ostala mirna. Ko pa je vodstvo osvobodilnega gibanja začelo z organiziranjem oboroženega boja tudi proti italijanskim okupatorjem, je med meščanskimi pacifisti završalo in kar naenkrat je bilo konec njihovega patriotizma. Ogorčeno so protestirali proti partizanom kot povzročiteljem okupatorskih represalij, zaradi katerih bodo največ trpeli nedolžni. Zahtevali so, naj likvidatorji in atentatorji prevzamejo za svoja dejanja vso odgovornost s

tem, da bi se sami prijavljali okupatorju, ki je tedaj začel streljati talce. V očeh meščanskih pacifistov so bili partizani krivci za grozodejstva, ki so jih počeli okupatorji nad ljudstvom — in v tem mnenju so se meščanski pacifisti popolnoma strinjali z uradno okupatorsko argumentacijo za požige, talce in interniranje. In tako so se meščanski pacifisti prav kmalu znašli — najprej miselno, potem pa tudi aktivno — ob okupatorju in ob narodnih izdajalcih, med belo in plavo gardo. Vse to je bil logičen proces našega meščanskega pacifizma.

Podcenjevali bi »Kalo«, če bi ji očitali tendence meščanskega pacifizma. »Kala« je napravlila v svojem »pacifizmu« korak naprej. Ona ni izraz strahopetnega oportunizma, ampak ima izdelano misel: nobena človeška vrednota nima takšne teže, da bi odtehtala grozote, ki jih prinaša vsaka vojna. Torej tudi osvobodilna vojna, ki po našem mnenju edina nosi v sebi najvišje človeške vrednote žrtvovanja za ljudsko skupnost, junaštvo in pripravljenost na vsakršne žrtve. V naši osvobodilni vojni in revoluciji se je preoblikoval naš narodni značaj, kakor je vodstvo OF ugotovilo že jeseni 1941 v »temeljnih točkah«. Na podoben način se danes oblikujejo ljudje povsod, kjer se ljudstvo bori za svojo osvoboditev izpod kolonializma. Na pozornico stopajo novi narodi, ki se danes ne strašijo vojnih grozot in lastnih žrtev, zato da bodo jutri lahko živeli v polni svobodi kot enakopravni ljudje. In čim prej bodo vsi narodi svobodni in enakopravni, tem prej bo ustvarjena možnost mirnega sožitja in trajnega miru. Takšen je naš pacifizem, porojen iz ognja vojne in revolucije. Pacifizem »Kale« pa je čisto drugega kova: nobena vrednota ne odtehta grozote in moralnega uničenja, ki ga nosi s seboj vsaka vojna. V skladu s to mislijo bi lahko sklepali, da bi se morali predati fašizmu na milost in nemilost, da ne bi smeli »izzvati« okupatorjevega divjanja, da je treba pustiti imperializmu prosto pot, da se ni izplačalo upreti se stalinske-mu pritisku... To je logika

»Kale«. In zaradi takšne logike jo je treba odkloniti.

Izpovedovanje takšnih nazorov v naši umetnosti ni osamljen pojav. Nekaj tega dá slutiti že »Dolina miru«, vendarle je tam glavni poudarek le na človečnosti, zato ima film svojo vrednost, ki mu je omogočila pot v svet. Mnoge takšne ideje pa so končale v nerealiziranih filmskih scenarijih, ki se kopičijo v naših filmskih podjetjih. Tudi v leposlovju prihaja takšna razkrajalna miselnost večkrat na beli dan. Zaradi tega se mi je zdelo tudi potrebno, da sem »Kalo« nekoliko osvetlil s te strani. In »Kala« edinole glede svoje glavne misli zasluži pozornost.

E. N. je velik del odgovornosti za »Kalo« naprtil umetniškemu in filmskemu svetu »Viba-filma«. Žal pa današnji predpisi posebno filmskim svetom ne dajejo zadostne možnosti, da bi vplivali na programsko politiko filmskih podjetij. Prav tako je kaj težavno odločilno vplivati na kvaliteto posameznih filmov, ki jih direktorije podjetij vzamejo v svoj program. Strinjam se z E. N.,

da je razcepljenost že itak hudo skromnih filmskih sil na dve podjetji škodljivo in nerazumljivo. Tako je vse delo naših filmskih podjetij prepuščeno samo sebi, družba ima kaj malo vpliva na njihovo delo. Družbi so po navadi prepuščene le posledice takega dela, to se pravi denarno podpiranje in pokrivanje izgub neprestanega začetniškega eksperimentiranja.

Film ni področje, ki bi se ga družba smela odreči. Prav gotovo je važnejši, kot na primer gledališča (prosim, ne imejte me za bogokletnika!), za katera mnogo skrbimo in dosti žrtvujemo. S filmom vzgajamo najširše množice doma, preko filma obveščamo svet o našem življenju in o našem gledanju na življenje. Zaradi tega nam film lahko zelo koristi, prav tako pa tudi zelo škoduje, če ga prepuščamo tokovom, ki gredo drugačno pot, kakršno smo si začrtali v naši jugoslovanski socialistični družbi.

»Kala« je ponoven dokaz, da bo treba nekaj ukreniti.

Tone Fajfar

»Ne bomo jih pestovali...«

OBČINSKI ljudski odbor v eni izmed ljubljanskih občin je razpravljal o dodelitvi parcel splošnega ljudskega premoženja stanovanjskim zadrugam delavcev in uslužbencev. Take zadruga rasejo kot gobe po dežju. Prav je tako! Naj si ljudje pomagajo, da bo iz naših mest čimprej izginila stanovanjska stiska. Odborniki so navdušeno vzdigovali roke... Pa se je oglasila iz nekega kota sivolasa, nekoliko debelušna ženska: »Tovariš, mar ne bi bilo prav, če bi rezervirali primerno parcelo tudi za stanovanjsko zadrugo članov ZB? Da jih ne bi porinili nekam daleč na rob mesta, ker bodo vsa primerna zemljišča že prej zasedena?

»Naj zahtevajo parcelo! Kaj jih bomo prosili? Ali naj občinski ljudski odbor leta za Zvezo borcev in prosi, naj blagovolijo tovariši pohiteti. Zdaj, trinajst let po vojski, pa ni potrebno nikogar pestovati, tudi Zvezo borcev ne!« je zarobantil odbornik Godlja.

V sejni dvorani je postalo nenadoma vroče, ozračje je bilo napeto. Celo tisti iz zadnjih klopi, ki le redkokdaj odpro usta, so zdaj dvignili glave.

»Sramota! Pa še partizan si bil!« je zabrusil Godlji odbornik Babšek in mu pomahal s pestjo pred nosom.

»Kaj? Še to mi boš očitil? Kdo pa misliš, da sem? Sem mar... Saj nisem mislil, kot vi mislite, da sem mislil. Ni res, da je res, da ni res...« se je taktično umikal Godlja.

»Glasujmo že vendar!«

In so glasovali. Za stanovanjsko zadrugo članov ZB naj se rezervira primerno zemljišče. Vsi odborniki so za predlog dvignili roke, tudi Godlja... Čeprav nekoliko sramežljivo...

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Letos bomo praznovali Dan borca v znamenju 40. obletnice KPJ

Sredi minulega meseca je bila v Beogradu seja Izvršnega odbora Centralnega odbora Zveze borcev Jugoslavije ter Odbora za označevanje in ureditev zgodovinskih krajev iz NOB. Sejo je vodil predsednik ZB Jugoslavije ter predsednik Odbora za označevanje in urejanje zgodovinskih krajev iz NOB tovariš Aleksander Ranković.

Na seji so obravnavali dosedanje delo Odbora za označevanje in urejanje zgodovinskih krajev iz NOB ter program dela za l. 1959. Ta odbor je doslej uredil mnogo zgodovinskih oziroma spominskih objektov v krajih, kjer sta se med narodnoosvobodilnim bojem mudila Vrhovni štab NOV in POJ ter Centralni komite KPJ, lani pa je posvetil največ skrbi urejanju področja Sutjeske, ki je z odlokom Izvrš-

nega sveta BiH zaščiteno kot zgodovinsko področje. Letos bo to delo nadaljeval, tako da bo postalo področje Sutjeske in Tjentišta v bližnji prihodnosti privlačno zgodovinsko in turistično središče. Razen tega bo odbor v okviru programa za letošnje leto nadaljeval izgradnjo muzeja v Titovem Užicu, kjer bo prikazano »užiško obdobje« naše revolucije — priprave in začetek oborožene vstaje leta 1941.

Razpravljali so tudi o ureditvi pokopališča žrtev fašističnega terorja iz koncentracijskega taborišča v Jasenovcu, pokopališča na sremski fronti padlih borcev ter nekaterih pokopališč v tujini padlih in umrlih Jugoslovancev. Sklenili so predlagati pristojnim organom, naj preučijo te probleme.

Po seji odbora za označevanje in urejanje zgodovinskih krajev je bila seja Izvršnega odbora CO ZB. Razpravljali so o uporabi predpisov iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, ki se nanašajo na borce, o strokovnem izobraževanju borcev ter rehabilitaciji in zaposlitvi invalidov iz NOV, o zdravstvenih ter drugih problemih borcev in otrok padlih borcev.

O mednarodnih stikih ZB Jugoslavije je poročal njen generalni sekretar Velimir Stojnić. Sprejeli so osnutke resolucij o razorožitvi, o mednarodnem sodelovanju bivših borcev ter o njihovem prispevku k miru in mednarodnemu sodelovanju. Te resolucije bo Zveza borcev Jugoslavije — predložila osmi generalni skupščini Svetovne federacije bivših borcev, ki bo letos aprila v Rimu.

Na koncu seje so na predlog tovariša Rankovića sklenili, da bomo 4. julij — Dan borca praznovali v znamenju 40. obletnice Komunistične partije Jugoslavije.

Pivo Karamatajević: Sutjeska

Predvsem o človeku

Sredi januarja je bil v Ljubljani plenum okrajnega odbora Zveze borcev NOV. Že sam dnevni red, ki ga je predvidel sekretariat, je bil posvečen predvsem skrbi za človeka. Podobno je potekala tudi razprava. Skratka — plenum je razpravljal o neposredni in drobnih skrbi za vsakega posameznika.

Predstavnik GO ZB je poročal o predlogih za izjemne upokojitve po členu 73 Zakona o pokojninskem zavarovanju, ki velja za nekdanje udeležence NOB, predčasno nesposobne za delo. Pokazalo se je, da so

predlogi večkrat premalo obdelani in dokumentirani. Zaradi tega se zavlačuje postopek. Občinski odbori ZB naj zato v prihodnje gledajo na to, da bodo vsi predlogi oskrbljeni z dokumentacijo, kot je to potrebno.

Bilo je tudi nekaj primerov, da so posamezniki imeli potrdila o tem, da se jim udeležba v NOB prizna dvojno v službeno leta, čeprav tega niso zaslužili. Pri tem so mišljena potrdila, izdana od raznih ustanov, podjetij, občin in odborov, še preden je prevzela nalogo izdati taka potrdila ZB. Napačno bi bilo, terjati splošno revizijo

vseh potrdil. V takih primerih, ko je potrdilo sumljivo, naj ZB sproži zahtevo po ponovnem postopku. Ljudi pa, ki so prosilcem podpisali iz različnih nagibov izjave za priznanje dvojne delovne dobe, naj kličejo odbori na odgovornost. Predočijo naj jim škodljivost in nemoralnost njihovega postopka, v hujših primerih pa naj krivce izroče tudi sodišču. Kakšno delo opravlja komisija za priznavanje službenih let pri Zavodu za socialno zavarovanje okraja Ljubljana, se najbolje vidi iz podatkov, da je komisija v preteklem letu rešila 944 prošenj, 250 pa jih je še v postopku zaradi pomanjkljive dokumentacije. V tem številu pa

niso zajete prošnje s področja nekdanjega okrajnega odbora v Trbovljah. Prošnje so v različnih občinah okraja različno dokumentirane, pa tudi kriteriji niso povsod enaki. Na splošno imajo v hribovskih, revnejših občinah bolj blage kriterije kot pa v industrijskih in mestnih. To je v očitnem nasprotju z ustvarjenim dohodkom, iz katerega se plačujejo prispevki za socialno zavarovanje. Večje število vloženih prošenj za priznanje delovne dobe med NOB je posledica novega pokojninskega zakona, po katerem imajo zavarovanci, udeleženci NOB, večje ugodnosti, kot pa so jih imeli prej. Potrebno bo rešiti tudi tiste primere, ko zavarovanci, ki so bili med NOB že upokojenci, ali pa so imeli dovolj učinkovitih let za priznanje polne pokojnine, niso zaradi tega vlagali zahtevkov, zdaj pa so zaradi tega prizadeti.

Plenum je razpravljal tudi o izobraževanju članov ZB s pomočjo Dopisne šole v Ljubljani. Tudi o organizaciji službe pravne pomoči so se pogovorili. Ta naj bi pomagala nekdanjim udeležencem v NOB ostvariti zakonite pravice.

V bližnji prihodnosti se bodo morali občinski odbori resno lotiti organizacije sekcij internirancev in vojnih ujetnikov. Okrajni odbor ZB NOV Ljubljana je že lani maja sporočil vsem občinskim odborom ZB, naj pripravijo spiske tistih članov, ki bi postali člani sekcije. Odborom pa ni bilo jasno, kdo je lahko član sekcije. Marsikje so gledali s podcenjevanjem na to nalogo. Plenum je pojasnil tudi to vprašanje. Član je lahko vsakdo, ki je tudi član ZB

in ki je bil tudi v ječi, taborišču ali izseljeništvu zvest svojemu ljudstvu, oziroma je zdaj pristaš socialistične družbene ureditve. Občinski odbori ZB naj ne dovolijo, da bi v sekcijo internirancev prišli ljudje, ki bi podobno, kot se je dogajalo pred leti, poskušali iz nje napraviti sredstvo za izsiljevanje materialnih koristi, to pa v zvezi z zahtevo, naj bi naše oblasti izplačale posameznikom odškodnino za delo v Nemčiji ali drugod iz reparacij. Posa-

mezniki so takrat celo navajali cele skupine ljudi, da so preko tujih diplomatov prosjačile in moledovale za denar. Ljudem je zdaj potrebno pojasniti, da so sredstva, ki jih je naša država dobila iz reparacij, šla v fonde socialnega zavarovanja in se tako vračajo zavarovancem. Nihče torej ne more dobiti svojega dela plačanega dvakrat. Tisti, ki so se na lastno pest obrnili na tuja diplomatska predstavništva, so s tem sami sebe ponižali.

Pravice borcev NOB in voj. vojnih invalidov po novem zakonu o invalidskem zavarovanju

Zakon o invalidskem zavarovanju, ki ga je 26. novembra 1958. leta sprejela Zvezna ljudska skupščina, je izraz našega socialističnega humanizma do invalidnih in obolelih oseb. Glavne značilnosti tega zakona so naslednje:

1. Zakon je grajen na načelu »invalidu pomagati, da se vrne v normalno delovno oziroma družbeno dejavnost«.

2. Invalidu se ne ocenjuje delovna nezmožnost, pač pa preostala (zmanjšana) delovna zmožnost, kar je bistveno važno.

3. Materialne pravice invalidov so pravičnejše odmerjene kot v dosedanjih predpisih in vzpodbujajo invalide za vključevanje v rehabilitacijo oziroma zaposlitev.

4. Invalidu, ki ima zmanjšano delovno zmožnost najmanj za 30 do 100 %, se prizna stalna doživljenjska invalidnina, ne glede na njegovo ponovno zaposlitev oziroma dohodke.

V zvezi s tem novi zakon drugače razvršča invalide kot dosedanj predpisi. Razvrščeni so v tri kategorije invalidnosti in 8 stopenj telesnih okvar oziroma oboletosti.

5. Invalidi imajo v času, ko so na profesionalni rehabilitaciji, pravico do oskrbnine, s čimer jim je omogočena usposobitev v novem poklicu.

6. Invalidi imajo pravico do zaposlitve in je v zakonu določeno, kako se za njih določajo delovna mesta, ki so pri-

merna njihovi preostali delovni zmožnosti.

7. Borci narodnoosvobodilne borbe, ki so se vključili v to borbo pred 9. septembrom 1943, udeleženci španske državljanske vojne in vojaški vojni invalidi ter mirovni invalidi imajo v zakonu o invalidskem zavarovanju določene posebne pravice, ki so podobne onim, ki jih daje zakon o pokojninskem zavarovanju.

8. Zakon zagotavlja invalidom pravilno ocenitev invalidnosti oziroma preostale delovne zmožnosti, ker je postopek za ocenjevanje invalidnosti znatno boljši od dosedanjega. Invalidske komisije morajo biti po zakonu sestavljene iz dveh zdravnikov in drugih strokovnjakov (psihologi, tehnologi, socialni delavci) in morajo obravnavati invalida skupinsko, pri čemer se upošteva mnenje vseh navedenih strokovnjakov.

V tem sestavku se bomo omejili na tista določila zakona, ki govore o pravicah borcev narodnoosvobodilne borbe, udeležencev španske državljanske vojne in vojaških vojnih ter mirovnih invalidov. Čeprav so za izvajanje tega zakona v glavnem pooblaščen zavodi za socialno zavarovanje, je potrebno, da pri obravnavanju borcev in vojaških vojnih invalidov sodelujejo organizacije ZB in ZVVI, kakor tudi državni organi socialnega varstva.

Posebno obvestilo

Narodna banka FLRJ sporoča, da v letošnjem letu banke ne bodo več izplačevale nadomestila za stroške letnega dopusta imetnikom »Spomenice 1941«, marveč bo nadomestila nakazovala z bančnimi nakaznicami neposredno na naslov upravičencev izključno Glavna centrala Narodne banke. Zato naj imetniki »Spomenice 1941« počakajo, da bodo dobili zneske nakazane na dom.

Zakon o invalidskem zavarovanju obravnava borce NOB, udeležence španske državljanske vojske, vojaške vojne in mirovne invalide v členih 13., 39., 50., 52., 62., 76., 77., 85., 112., 128., 235., 243., 248., 253., 274. in 285.

Razumljivo je, da je v zakonu še veliko členov, ki se nanašajo na borce in invalide, ki pa so skupni za vse invalidske zavarovanke. V kratkem obravnavajo navedeni členi naslednje:

Člen 13. daje vojaškim vojnim in mirovnim invalidom posebno pravico v tem, da so za vse primere invalidsko zavarovani, čeprav imajo skrajšan delovni čas. S tem so izenačeni z osebami, ki imajo po zakonu o zdravstvenem zavarovanju pravico za nadomestilo plače, če imajo skrajšan delovni čas. (Delavci, ki so bolehní, doječe matere in podobno.)

39. člen daje vojaškim vojnim in mirovnim invalidom posebne pravice v tem, da se jim šteje v delovno dobo za pokojnino tudi skrajšan delovni čas, če jim je invalidska komisija priznala pravico do skrajšanega delovnega časa.

V 50. členu so dane vojaškim vojnim in mirovnim invalidom pravice v tem, da se jim — kolikor so se pri delu poškodovali ali oboleli — pri ocenjevanju delovne storilnosti šteje tudi vojna oziroma mirovna invalidnost, čeprav je vplivala invalidnost na delovno zmožnost, ko so stopili v delovno razmerje.

V 52. členu je določeno, da imajo vojaški vojni invalidi od I. do VI. skupine in udeleženci narodnoosvobodilne borbe, ki so stopili v NOB pred 9. septembrom 1943, ter borci-udeleženci španske državljanske vojne pravico do invalidske pokojnine, če ne morejo več opravljati svojega dela nad polovico rednega delovnega časa.

S tem členom so vojaškim vojnim invalidom od I. do VI. skupine dane iste pravice, kot so jih imeli po dosednji uredbi o določanju pravice do pokojnine zavarovancem voj. vojnim invalidom (Ur. l. FLRJ št. 26/53), ki je bila z ZIZ razveljavljena. Udeležencem NOB in udeležencem španske državljanske vojne pa ta člen razširja pravice, ki jim jih daje zakon o pokojninskem zavarovanju.

Že upokojeni udeleženci NOB in španske državljanske vojne ter vojaški vojni invalidi imajo po členu 61. ZIZ pravico, da izbirajo ali izkoristijo pravice po tem zakonu ali pa po zakonu o pokojninskem zavarovanju, kar je pač za njih ugodnejše.

Člen 76. daje borce in invalidom iste pravice kot člen 74. zakona o pokojninskem zavarovanju, in sicer: zavarovancem — udeležencem narodnoosvobodilne vojne od leta 1941 in udeležencem španske državljanske vojne gre polna invalidska pokojnina, če ima najmanj 15 let delovnega staža, od tega 10 efektivnega, in so stari 55 let moški in 50 let ženske, ali če imajo 35 let delovne dobe moški in 30 let ženske ne glede na starost.

Zavarovancem — udeležencem narodnoosvobodilne vojne, ki ta-

*Partizani nesejo ranjenca v partizansko bolnišnico
(Zg. Hrastnik 1944, foto dr. Milčinski)*

kih pogojev ne izpolnjujejo, se pa odmeri invalidska pokojnina po delovni dobi. Če take osebe ne izpolnjujejo pogojev stoodstotne pokojninske osnove, se jim odmeri invalidska pokojnina po službenih letih, če pa znaša invalidska pokojnina manj kot 100 % pokojninske osnove, se invalidska pokojnina poveča, in sicer:

udeležencu od leta 1942 do konca vojne za 90 %.

udeležencu od leta 1943 do konca vojne za 60 %.

udeležencu od leta 1944 do konca vojne za 30 %.

udeležencu od leta 1945 do konca vojne za 10 %.

Zavarovancu — jugoslovanske-mu državljani, ki je bil po 6. aprilu 1941 ujet in v taboriščih vojnih ujetnikov aktivno in organizirano sodeloval z narodnoosvobodilnim gibanjem, čigar invalidska pokojnina znaša manj kot 100 odstotkov pokojninske osnove, se poveča invalidska pokojnina za 30 %.

Invalidske pokojnine, povečane po navedenih odstotkih, pa v nobenem primeru ne smejo biti večje od pokojninske osnove.

Člen 77. določa, da se vojaškim vojnim invalidom od I. do VI. skupine priznajo polne invalidske pokojnine, če so bili najmanj polovico razdobja od 15. maja 1945 do dneva, ko so postali invalidi v delovnem razmerju, ne glede na to, če je vojna invalidnost vplivala na delovno invalidnost. Pri tem pa je pogoj, da so postali delovni invalidi in da ne morejo opravljati svojega dela nad polovico rednega delovnega časa.

Člen 85 ZIZ vsebuje iste določbe kot drugi odstavek 77. člena zakona o pokojninskem zavarovanju glede razvrstitve v pokojninski razred.

Po teh členih se take osebe razvrstijo pri določanju invalidske

pokojnine v najnižji, X. pokojninski razred.

S tem določilom so veliko pridobili vsi borci in udeleženci NOB in udeleženci španske državljanske vojne, ki so bili zaposleni na slabih delovnih mestih oziroma nimajo za delo višjih kvalifikacij, da bi imeli višjo plačo, ki rabi za osnovo pri odmeri invalidske pokojnine.

Člen 112. določa, da imajo vojaški vojni invalidi in mirovni invalidi pravico do zaposlitve na delovnem mestu, ki ga glede na svojo invalidnost lahko opravlja, čeprav niso še priznani delovni invalidi, obstoji pa nevarnost, da postanejo.

Pri tem imajo pravico do takih prejemkov, kot so jih imeli pri svoji zadnji zaposlitvi.

V 10. poglavju zakona, ki govori o prevedbah invalidnin in invalidskih pokojnin, je v 235. členu določeno, da morajo zavodi za socialno zavarovanje udeležence NOB in udeležence španske državljanske vojne, ki so prejeli invalidske pokojnine oziroma invalidnine že pred uveljavitvijo tega zakona, prevesti na nove prejemke po uradni dolžnosti. S tem se bo borem iz leta 1941 in udeležencem španske državljanske vojne brez posebnih prijav priznala invalidska pokojnina najmanj X. plačilnega razreda v polnem znesku, ostalim udeležencem NOB pa se bo povišala po odstotkov oziroma času udeležbe, kakor je navedeno zgoraj.

Člen 243. pooblašča Izvršni odbor republiškega zavoda za socialno zavarovanje, da lahko že prevedenim uživalcem invalidskih pokojnin in invalidnin, kolikor niso stari še 55 let moški in 50 let ženske, invalidske komisije ponovno ocenjujejo njihovo invalidnost. Za vojaške vojne invalide, udeležence narodnoosvobodilne vojne in udeležence španske državljanske vojne, pa to določilo ne velja.

Člen 248. ZIZ pa določa, da se že upokojeni vojaški vojni invalidi od I. do VI. skupine in udeleženci NOB ter udeleženci španske državljanske vojne prevedejo na nove prejemke brez ponovnega ugotavljanja invalidnosti, ne glede na starost.

253. člen določa, da so vojaški vojni invalidi od I. do VI. skupine in udeleženci narodnoosvobodilne vojne in španske državljanske vojne, ki imajo po 15. maju 1945 najmanj 5 let delovne dobe, prevedeni na polno invalidsko pokojnino, če ne morejo svojega dela opravljati več kot polovico rednega delovnega časa, ne glede na to, ali bi morda mogli opravljati kakšno drugo delo.

V prehodnih in končnih določbah ZIZ je v členu 274. določeno, da imajo ugodnosti po tem zakonu tudi osebe, ki so pred 6. aprilom 1941 dobile poškodbe v boju s protiljudskimi režimi. Če so bile take osebe profesionalni politični delavci ali zaradi naprednega političnega delovanja v zaporu in so pri tem zboleli, se jim priznajo pravice po tem zakonu tudi zaradi bolezni.

V 285. členu je določeno, da se uporablja ta zakon, kolikor se nanaša na poklicno rehabilitacijo, tudi za voj. voj. invalide in otroke padlih borcev, če so postali nezmožni pred 16. letom starosti, ali v času, ko se šolajo do 25. leta starosti.

Stroške oziroma oskrbnine (otroci padlih borcev – posebni invalidski dodatek) se plačuje iz zveznega proračuna, ki je določen za varstvo voj. voj. invalidov.

Ta člen pa velja samo toliko časa, dokler bodo za voj. vojne invalide in otroke padlih borcev glede rehabilitacije izdani posebni predpisi v smislu čl. 37. do 39. zakona o voj. voj. invalidih.

Iz gornjega prikaza je razvidno, kakšne ugodnosti daje zakon o pokojninskem zavarovanju bivšim borcem NOB, udeležencem

španske državljanske vojne in voj. voj. invalidom. To je dokaz velike skrbi naše skupnosti za te ljudi. Marsikateri borec NOB, ki je vložil ali nameraval vložiti prošnjo za izjemno upokojitvev po drugem odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju, bo lahko v rednem postopku pri zavodih za socialno zavarovanje uveljavil svoje pravice po novem zakonu o invalidskem zavarovanju.

Pri varstvu borcev NOB pa je treba upoštevati osnovno načelo ZIZ, in sicer, da je važnejša zaposlitev kot upokojitvev. Dokazano je, da človek brez vsakdanjega dela, skrbi, odgovornosti, razvedrila itd. ni zadovoljen, čeprav je materialno preskrbljen. Zmotno je mnenje nekaterih bivših borcev NOB, ki mislijo, da bodo s tem, ko jim bo priznana pokojnina ali invalidska pokojnina, »rešeni«. Za starejše in bolne borece seveda ta pomislek ne velja. Predpisi o varstvu bivših borcev NOV so bili prav zaradi njih izdani in je prav, da svoje pravice uveljavijo.

Dolžnost organizacij ZB in ZVVI in organov socialnega varstva je, da borcem in invalidom pri uveljavljanju svojih pravic vsestransko pomagajo. Pri tem pa je treba najprej poskušati te pravice uveljaviti po zakonu o invalidskem zavarovanju, in le v primerih, kjer to ne bo možno, po drugem odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju, ker je sicer nesmiselno obremenjevati z delom posebne komisije za upokojitvev borcev NOV, če se po redni poti lahko dosežejo iste pravice.

Franč Strle-Nino

Pobuda, vredna posnemanja

Občinski praznik Litije je vsako leto 20. decembra, v spomin na spopad štajerskega bataljona z Nemci na Tisju tega dne leta 1941. Lani so za občinski praznik odprli prve tri sobe bodočega krajevnega muzeja, ki za zdaj vsebuje samo predmete in listine iz NOB in delavskega gibanja v zadnjih petdesetih letih. Pozneje, ko bodo dobili večje prostore, kot upajo, bodo muzej razširili ter razstavili tudi gradivo iz starejše zgodovine. Prve dni je muzej obiskalo toliko ljudi, da so jih morali le po skupinah puščati vanj. Tudi šole so pokazale za razstavo precejšnje zanimanje. Zdaj je muzej od-

prt samo ob nedeljah dopoldne. Uredil ga je občinski odbor Zveze borcev NOV in tako pokazal hvale vredno pobudo, ki naj bi jo posnemali tudi drugod.

Kaj je v muzeju in kako je gradivo razporejeno? Čeprav so prostori skromni in nekoliko odročni, povrh vsega pa še majhni, je zbirka pregledna in urejena. Litija je bila zaradi tekstilne industrije že zgodaj prizorišče bojev delavskega razreda proti izkoriščevalcem. V vitrini vidimo različno socialistično in komunistično časopisje iz dobe pred 40 leti, razne letake, proglase in zapiske. Na steni visi prapor

»Svobode« iz leta 1925, ki so ga uspeli ohraniti do danes. Na njem se zrcalijo posledice skrivanja pred orožniki in policisti, saj je ves preperel in na nekaterih mestih tudi ožgan. Zanimivost je tudi lonček, kakršne so dobili udeleženci zleta »Svobod« v Celju leta 1935 v vtisnjenim posvetilom.

Ostalo gradivo je iz NOB. Posebno ganljiva je zbirka pisem, ki so jih pisali domačini, partizani, svojem v nemška taborišča. Ko so fantje odšli k partizanom, je namreč okupator njihove svojece izselil. Toda našli so način in pot, da so si dopisovali. Paziti je bilo treba, da ne bi razkrili teh zvez, če bi pismo prišlo v roke sovražniku. Iz teh vrstic diha neomejna vera v zmago. Precej teh fantov je padlo in so zato njihova pisma posebno pretresljiva.

Litija je bila središče nemškega pritiska na zasavsko ljudstvo. V mestu je bil sedež močnega oddelka gestapovcev, ki so neusmiljeno uničevali v mestu in okolici vse, kar je dišalo slovensko. Kljub temu se je upor začel v litijski okolici že zgodaj. Precej zaslug imajo za to prvi partizani, ki so mimo Litije večkrat skušali iz Dolenjske vdreti na Štajersko. Ozko področje med dobro zastrazeno in utrjeno mejo med nemškim in italijanskim zasedbenim področjem ter reko Savo z železnico naj bi bilo nekaj podobnega za južne meje »Velike Nemčije« kot je bila Vojna krajina v času turških vpadov. Litija pa naj bi bila osrednje vojaško oporišče tega področja. Da bi bilo to področje tudi na znotraj varno, je »skrbel« Gestapo in zato je po stenah muzeja polno zlovesčih rdečih »Bekanntmachung« z imeni postreljenih talcev. Dokaz narodnostnega zatiranja pa je fotografija gostilne z napisom »Deutsche Haus«, kjer je bilo na vratih zapisano: Slovincem vstop prepovedan!

Zato so se Litijani bojevali pretežno drugje. Čez njihovo področje je vodilo le nekaj kurirskih linij in prehodov iz Dolenjske na Štajersko. Mnogo jih je bilo v dolenjskih bri-

gadah in divizijah. V Muzeju so razstavljene fotografije vseh padlih borcev iz Litije.

Dosti je predmetov, ki so jih muzeju darovali posamezniki, nekdanji partizani ali zaporniki, oziroma interniranci. Zanimiv je rentgenski posnetek ranjene roke domačina-partizana Janeza Konjarja. Posnetek so napravili v bolnišnici na Rogu leta 1944. Zraven kromolca se vidi podolgovat, za-

šiljen predmet — nemška krogla. Zraven posnetka je rjasta krogla, ki so jo Konjarju izrezali iz roke šele leta 1957, štirinajst let potem, ko je bil ranjen.

Vsekakor je litijski muzej dokaz razumevanja občinskega ljudskega odbora za ohranitev krajevnih zgodovine, za negovanje tradicij revolucionarnega boja za osvoboditev.

M. P.

Pripovedi nekdanjih borcev in aktivistov — živa knjiga

Zgodovinski arhiv CK ZKS v Ljubljani je v nekaterih večjih krajih Primorske organiziral sestanke nekdanjih aktivistov OF in borcev NOV. Na sestanku, ki je bil 17. novembra lani v Kopru, se je zbralo dvanajst preživelih borcev nekdanjega Severno-primorskega okrožja (le-to je obsegalo Baški in Cerkljanski okraj). Žal, da se nekateri, med temi Jože Primožič-Miklavž, Rada Jelinčič, Lida Stravs, Franc Kacin, Franc Hvala in drugi sestanka niso mogli udeležiti. Sestanka sem se udeležil kot nekdanji aktivist za Sebeljske planote. Že od vsega začetka me je presenetilo živo pripovedovanje tovariša Andreja Brovča-Janka Baškega in prav tako nekaterih drugih aktivistov in aktivistik. Saj je to pripovedovanje, ta njihova pripoved — živa zgodovina, živ dokument, ki ga zob časa še ni načel in pokvaril kot nešteto pisanih dokumentov po bunkerjih in drugih skrivališčih. To pripovedovanje je tisti živi vir, iz katerega lahko vzemo za potek dogodkov iz polpretekle dobe tako, kot so se dogajali. Naj tudi omenim, da so razgovore snemali na magnetofonski trak in stenografirali. Zgodovinski arhiv CK ZKS je tako našel najbližjo pot do nekdanjih aktivistov in njihovih spominov.

GOVORI ŽIVA KNJIGA...

Kdor ni sam osebno doživel tako velikega razočaranja, kot so ga doživeli Primorci ob koncu prve svetovne vojne, ne more razumeti grenkobe tujčevega jarma. Ne more razumeti zagrenjenosti in užaljenosti narodnega ponosa, ko je okupator začel surovo gaziti človeške pravice do izražanja v domačem jeziku. Primorci so morali poskriti v najgloblje koticke srca svoje narodno mišljenje. Sol, knjižnice, časopisov in prosvetnih društev jih je okupator oropal že prva leta okupacije. Stevilni šolani in tudi nešolani ljudje so se raje umaknili čez mejo, ker niso mogli vzdržati takega terorja.

Eden takih je bil tudi Andrej Brovč iz Spodnjega Bukovega nad Baško grapo. Z velikim upanjem

je na skrivaj prekorlačil nekdanjo jugoslovansko-italijansko mejo. Vendar v nekdanji Jugoslaviji ni našel tistega razumevanja, kot ga je pričakoval. Stara Jugoslavija pač ni bila tisto, o čemer je sanjal mladi laški emigrant. Razumevanje je našel šele takrat, ko se je seznanil z nekaterimi člani Partije. Šele potem se je Brovč začel čutiti doma. V stiku z izkušenimi in že prekaljenimi borci za pravice delavskega razreda, je tudi sam zorel v borca. Že leta 1934 je čez Peči preko Nemškega Ruta prinašal literaturo kot »Straža ob Soči«, »Svobodo« in druge. Dobro leto pred začetkom NOB sta se s kasnejšim narodnim herojem Stanetom Zagarjem razgovarjala o Primorski. Takrat sta ugotovila, da je Primorska orga-

nizacijsko vse preveč zapuščena. Vsi nekdarji emigranti so bili preveč zaposleni z delom, da bi lahko nudili kaj več pomoči svojim zaslužnjem rojakom. Fašistična Italija pa je na vso moč hitela, da bi v Primorcih čimprej zatrla vse, kar je bilo slovenskega. Razen tega pa je z vso naglico utrjevala svojo »od boga zaznamovano« vzhodno mejo. Pred vrati so bili veliki zgodovinski dogodki...

MLADI EMIGRANT SE VRAČA...

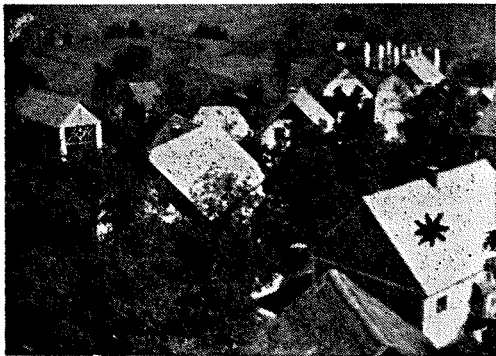
Po nalogu Partije je Brovč dobro leto po tistem razgovoru ilegalno obiskoval svojo rodno Primorsko. Bil je v Idriji, Cerknem, Baški grapi in v Goriških Erdih. Povsod se je zanimal za razpoloženje in mišljenje ljudi. Ko se je vračal, je s seboj nesel te-le vtise:

Ko je tudi na Primorsko priplaval glas o ustanovitvi Osvobodilne fronte, je čez bodočo žično mejo in trdnjavski pas na Crni Prsti, Poreznu, Blegašu, Jelenku in Snežniku, posijal žarek velikega upanja. Se so v Jugoslaviji ljudje, ki rias niso pozabili in ne zapustili. Ti ljudje pa so bili prav nekdanji emigranti.

Ze v juniju 1941 je bil Brovč kot ilegalac znova v Baški grapi. Pri Kogojevih na Kneži je dajal navodila za organiziranje ljudstva za borbo proti fašizmu. Na Koritnici je kmalu nato ustanovil mladinski odbor. (Koritnica in Grahovo sta znana po vsej Jugoslaviji iz Kosmačevega filma »Na svoji zemlji«.) Zelo aktivno so začeli delati mladinci v Nemškem Rutu. V novembru 1941 so na vozu pripeljali kar 12 pištol — »gaserc«. To orožje so bili skrili nekdanji člani organizacije »TIGR«. Tovarišici Kogojevi sta pištole spravili v Gorico v roke tovarišu Matevžu Velušku.

Na Planoti, (Sentviška gora) je Brovč že našel vse organizirano. Ljudstvo se je samo organiziralo za borbo, ker je bil fašistični teror prehud.

(To se mi zdi potrebno podčrtati zato, da bo v zgodovinski knjigi zapisano tako, kot je v resnici bilo mišljenje in razpoloženje ljudstva na Primorskem. Nerodno je slišati, ko nekateri ljudje vedno ponavljajo, da so prišli na Primorsko učiti ljudi celo pisanja in branja. Kdor pa je tu živel in delal vseh petindvajset let fašistične okupacije, ve, da so bili prav Primorci najboljši odjemalci in bralci slovenske knjige tudi v času okupacije. Kdor je tu živel in delal — med temi je bil naš pisatelj France Bevk — ve, kako težko so ljudje pričakovali izida knjig »Goriške matice« in kasneje Knjižne družine »Luč«. Slednja ni zaman imela simboličnega imena luč. Svetila je primorcem v črni fašistični temi, vzbujala je upanje v lepše in svetlejše dni! Na Primorskem so se ljudje upirali fašizmu vseh petindvajset let! Ne samo upirali — tudi umirali so zato, da bi dokazali, da je Primorska zemlja slovenska zemlja, da so Primorci Slovenci. Kar spomnimo se Tomažiča, Bidovca, Marušiča, Vadnjala, Kosa, Ivančiča, Miloša in drugih!)

Dolenja vas pri Šebreljah: v hišo (označeno z zvezdico) so prišli decembra 1942 prvi partizani

Andrej Brovč-Janko Baški, eden izmed prvih štirih aktivistov, ki so po nalogu KPS prišli avgusta 1941. leta na Primorsko

**ZGODOVINSKI OBJEM
PARTIZANOV MAROLTOVE
IN BROVČEVE ČETICE
DNE 21. IX. 1942 »PRI HRASTU«
NA PLANOTI**

Za osvobodilno gibanje v Baški grapi in na Planoti je datum 21. septembra 1942 zgodovinskega pomena. Ta dan so se na tem mestu srečali partizani Maroltove četice in mladi partizani Brovčeve četice, na čelu katere je bil tudi Miha Brovč-Breza iz Koritnice v Baški grapi, kateremu so fašisti že takrat požgali domačijo. Ko so mladinci Brovčeve četice — bilo jih je enajst z Mihom Brovčem vred — zagledali partizane Maroltove četice, so jim kot mladi sokoli pohiteli naproti in jih začeli navdušeno objemati. S temi objemi so potrdili tesno povezanost Primorske s Slovenijo in Jugoslavijo! Ob teh objemih so zgubile pomen in moč vse mogočne utrdbe, bunkerji in široki pasovi žičnih ovir na Črni prsti, Poreznu, Blegašu in še naprej! Sam Brovč pravi, da mu je to srečanje ostalo tako živo vtisnjeno v spominu, da ga ne bo nikoli pozabil.

S sodelovanjem mladine je Brovč pridobil za OF tudi prebivalce Orehovske grape pod visokim Poreznom. S kakšno pripravljenostjo in navdušenjem so prebivalci v tej samoti in skriti grapi sprejeli vesti o prvih partizanih, kaže primer vasice Orehek, kjer so že leta 1941 zbrali 56.000 lir za pomoč partizanom.

V avgustu 1942 je z Blegaša prišla preko Gorij na Bukovo Fa-

zanova četica. Na Gorenjskem je bila takrat velika nemška ofenziva in se je morala četica umakniti. Z Bukovega je odšla na Planoto kjer se je zadržala teden dni, nakar se je vrnila nazaj na Gorenjsko. Ko so Bukovci hoteli tem partizanom nuditi pomoč v blagu in hrani, so odgovorili:

»Zelo cenimo vašo pripravljenost in pomoč, toda je ne bomo sprejeli. Vse, kar nam je potrebno, si bomo pridobili od okupatorja, ki ima vsega dovolj.«

Prav tako pomemben je dogodek iz leta 1941. Tovarišica Darinka Kogoj je ob otvoritvi Zagrebškega velešjema nesla v Ljubljano poln kovčec rokavic in hrane. To je izročila četi Ljube Serčerja. Serčerjevi borci so bili zelo veseli, ko so zvedeli, da je ta pomoč prišla iz zaslužjene Primorske.

**DELEŽ MLADINE V BORBI
JE BIL ODLOČILEN**

Vse pripovedovanje nekdanjih aktivistov — večina je takrat tudi sama pripadala mladini — je podčrtalo velik prispevek mladine v borbi proti okupatorju. Mladina v Baški grapi in na Cerkljanskem se ni ustrašila nobene ovire in nevarnosti. Zanimiva je tale podrobnost: Pri Kogojevih na Kneži je velikokrat manjkalo kruha — knjig pa nikoli! In takih hiš je bilo na Primorskem veliko število! Zato pa so ljudje ob veliki zgodovinski uri znali najti pravo pot — ki je bila pot borbe — po kateri so edino lahko prišli do zmage in se osvobodili tujčevega jarma.

V avgustu in septembru 1941 so na Cerkljansko in Baško prišli prvi ilegalci — organizatorji borbe proti fašističnemu okupatorju. Bili so to sami domačini — Andrej Brovč-Janko, Jaka Stucin-Cvetko. Kasneje sta prišla še

Primožič-Miklavž in Tomo Breje. Že v septembru in oktobru so v Zarakovcu, na Koritnici, na Kojci in Cerkljanskem aktivno delale mladinske skupine. Mladina je širila glas Osvobodilne fronte, zbirala denarna sredstva in orožje. V tem je bila posebno delovna mladina na Cerkljanskem, ki je v bližini bivše jugoslovansko-italijanske meje zbirala razno orožje in mine. Bil je primer, da je neka mladinka šele kasneje zvedela, kaj je prenašala v košu. Koš je v tistih krajih vsakdanje kmečko orodje za prenašanje pridelkov in ni vzbujal pozornosti okupatorjevih vajakov in kvesturinov. »Vedno sem mislila, da prenašam krompir — ne pa bombe,« je dejala tista mladinka.

Cerkljanske mladinke — naj omenim nekaj imen: Fani Lazar, nameščenka v Štravsovi-»Balantačevi« trgovini, Rozika Mlakar, Lida Stravs, Milena Magajna-»Toškanova« Marija Petnelj iz Lazca, Mira Golob, Irena Zajc in druge — so opravljale izredno važne naloge. Iz »Balantačeve« trgovine je mesečno šlo za sto in sto tisoče vrednosti predvsem v blagu in sanitetnem materialu. To blago so pri belem dnevu nosile mladinke iz Zabč, Kojce in Bukovega. Vrstile so se v dveh tedenskih izmenah in odnašale že pripravljene zavoje k Tesnikarju v Kazarski. Tesnikar je bil zaupen ekonom in je na potrdilo izdajal blago prvim partizanskim edincem, ki so se kretale v teh krajih. V hiši Tesnikarja so bili tudi sestanki ilegalcev in Baške grape, Cerčna in Idrije. Za povezavo med Cerkljansko dolino in Baško grapo sta skrbela Jaka Matijev-Job iz Zarakovca in Podbregarska Neža iz Spodnjega Bukovega. Iz Kneže dalje v Soško dolino in Gorico pa sta pošto prenašali tovarišici Kogojevi. Delo vseh teh ljudi je bilo neprecen-

Domačiji »Pri Mažgonu« (spredaj) in »Pri Močniku«. Obe so esesovci junija 1944 požgali. »Pri Močniku« so bili že decembra 1942. leta sestanki aktivistov. V gozdičku (označeno s puščico) je bilo partizansko taborišče Srnjakove in Slovenkove čete

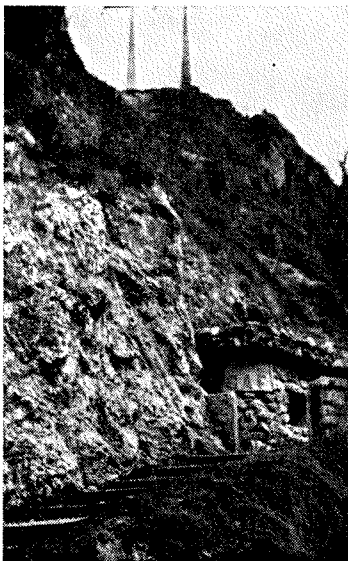
ljive vrednosti za osvobodilno gibanje. Zasluga mladine in aktivistov je, da so že leta 1942 bili v vseh vaseh Cerkljanske doline, Baške grape, Sebeljske in Sentviške planote ustanovljeni odbori OF. Večina prebivalcev je že sodelovala z vso pripravljenostjo pri izvrševanju nalog, ne glede na nevarnost in žrtve.

Mladinke na Cerkljanskem so si izmislile mnogo zvijač, da so zvedele za število vojakov, karabinjerjev in kvesturinov v obmejnih postojankah. Tako so šle plesat v postojanko v Zakrižu. Kot znano so partizani dne 26. januarja 1943 z uspehom napadli to postojanko. Se dolgo časa po tem uspešnem napadu so ljudje govorili o junaštvu partizanov in o »pogumu« okupatorjevih vojakov in karabinjerjev, ki so takrat v samih spodnjih hlačah na vrat in na nos bežali v Cerkno...

PRISPEVEK MLADINE ŠEBRELJSKE PLANOTE

Na Sebeljsko planoto je glas o Osvobodilni fronti prišel že jeseni leta 1941, vendar do kakega organiziranega dela ni prišlo vse do maja 1942. Da so tudi prebivalci te planote začeli zbirati pomoč za partizane in se vključevati v OF, je zasluga pokojnega Metoda Petrnega iz Cerkna. Ta je v maju 1942 poslal Pagonu v Dolenji vasi obvestilo, naj se v zelo važni zadevi čimprej oglasi pri njem v Cerknem. V kratkem in strogo zaupnem razgovoru je tovariš Petrnelj razložil, za kaj gre, in mu sporočil, da je organizacija mnenja, da bi prav on lahko uspešno začel z delom na Sebeljski planoti. Pagonu je še naročil, naj se oglasi tudi pri krojaču Jaki Štucin zaradi nadaljnjih navodil. Le-ta je poklicanemu takoj dal nalogo za ustanovitev prvega OF odbora v Sebeljah. Prvi OF odbor so sestavljali: Pagon, Janez Lapanja-Vrščakar posestnik; Jurij Eržen, mladinec; Silvester Klemenčič, gostilničar in za vojaško povezavo s partizani Polde Cernilogar-Vrbar. Vendar Jaka Štucin-Cvetko ni bil zadovoljen s sestavo odbora in je naročil, da ga je treba nemudoma razpustiti. Takoj je bila naloga izvršena, čeprav je bilo sila nerodno dopovedati dvema članoma, ki sta bila zelo navezana na cerkev, da so Italijani že zavohali delovanje odbora. Kasneje se je pokazalo, da sta ta dva člana znala molčati in ni prišlo do nobenih nevarnosti za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja na tej planoti.

Drugi OF odbor so sestavljali: Pagon kot predsednik; Stanko Hvala, mladinec, kot kurir; Viktor Pagon, mladinec, kot obveščevalec in blagajnik; Silvester Klemenčič, gostilničar kot intendant in Polde Cernilogar-Vrbar za vojaško povezavo s partizani. Ta odbor je začel z živahnim delovanjem in širjenjem programa OF. Dobil je tudi nekaj propagandne literature, ki so jo že pridobiljeni simpatizerji kar požirali. Čeprav je bilo v Sebeljah čutili delovanje bele garde, je odbor uspešno širil med zavedne družine vsa navodila, ki jih je dobival na skrivnih sestankih. Izredno ugodno je na ljudi vplivala trosilna akcija letakov z rdečo zvezdo in različni parolami,

Mislili so, da bodo s takimi »trdnjavami« zaustavili misel na borbo in svobodo! Na sliki: fašistični bunker v Klopeh pri Zelinu

ki je bila izvedena v noči od 6. na 7. november 1942 — za obletnico oktobrske revolucije. V Sebeljah je bilo trosenje letakov zapušeno Pagonu. Pri trosenju letakov — to delo je moralo biti opravljeno od 2. do 4. ure zjutraj — je pomagala temna noč z nevihto. Takrat je bil v veljavi od italijanskih vojaških oblasti zapovedani »copri fuoco« — to je prepoved kretanja od 5. ure zvečer do 7. ure zjutraj. Ko so ljudje zjutraj vsi presenečeni in hkrati vzradoščeni pobirali letake z napisi: »Živeli partizani! Zivela OF! Smrt izdajalcem! Smrt fašizmu — svobodo narodu! — so začutili veliko olajšanje. Cutili so, da so prav partizani tisti, ki jim bodo pomagali rešiti se okupatorja in pregnati fašiste iz teh krajev.

Javno pa so se partizani prikazali v Sebeljah dne 17. februarja 1943. Člani OF odbora so se predhodno dogovorili s komisarjem Snrjakom — le-ta je imel logor v Dolinarskem Kovku pod Sebeljskim vrhom — da bi obisk partizanov imel ugoden odmev, če bi razen sprejema nekaterih mladincev, ki jih je odbor že pripravil za odhod v partizane, patrulja dobro oboroženih partizanov njegove čete šla izkazat zadnjo čast prejšnji dan umrlemu posestniku Jakobu Lapanji, simpatizerju OF.

Tisti večer so odšli v partizane mladinci: Janko Vojska-Zgulinškarjev, Janez Vojska-Cerovcov, Dominik Kobal-Hantov (ta je danes major v Titovi gardi v Beogradu), Stanko Ozebek-Kumrov, Dominik Klemenčič-Navasirjev, Franc Hvala-Zadragarjev, Peter Hvala-Štucinov in Jakob Vojska-Gašparjev. Kasneje sta odšla v

partizane še Tone Medved-Patučnik in Tone Ozebek-Palekov.

Pri obujanju teh spominov ne smem mimo važnega dogodka. Novembra 1942 me je poklical v farovž »na razgovor« upokojeni župnik-domačin Ivan Rejc. Skušal je zvedeti od mene, če sem povezan z OF. Ko mu to ni uspelo, je začel groziti, da mi bo slaba predla, če ne preneham s delovanjem za partizane. S tem se je razkrinkal kot organizator bele garde. Naravno, da je odbor po tem razgovoru postal silno previden v svojem delu, da ne bi prišlo do kakih nepotrebnih dogodkov. Ta župnik ni miroval niti potem, ko so partizani odpeljali njegovega brata Antona. Ko so v juniju 1944 esesovci požgali vas, je prestrašene ljudi, ki so ga prosiili, naj pri komandantu esesovcev zastavi svoj vpliv, da bi ne požgali vasi, »tolažil«: »Nič se ne bojte, saj bodo požgali le Pagonu, Valevcu in Cirilu.« Po požigu vasi se je z Nemci umaknil v njihovo postojanko v Idrijo.

Propaganda s prižnic in v spovednicah je prenekateremu našemu človeku zmešala glavo, da je stal ob strani naše borbe, ali pa se je celo pridružil našim nasprotnikom. Sreča, da na Primorskem ni bilo velikih takih. V tako odločilnih trenutkih je bilo vse lažje slišati vabljive besede »duhovnikov«:

»Pri domobrancih boš na varnem in ti ne bo ničesar manjkalo. Tvoja vest bo čista pred bogom in pred ljudmi!!!«

Partizani pa smo se odrekli vsem udobnostim domačega ognjišča in smo tvegali vsak dan tudi svoja življenja. Pri tem moram poudariti še to: v partizane so odšli večinoma vsi tisti možje, fantje in tudi dekleta, ki so že prej občutili vse tegobe življenja in pomanjkanja.

Vse, kar sem tu napisal, so le nepopolni drobci, ki sem jih za beležil po pripovedovanju prej imenovanih aktivistov in aktivistk. Zavedam se, da bodo k temu dajali razne pripombe, zato naj na tem mestu poudarim, da se tistega sestanka nisem udeležil z namenom, da bi o tem kaj napisal. Potek sestanka — ali točneje povedano: živo pripovedovanje in obujanje spominov me je vspodbudilo, da sem napisal te vrstice.

Mislím, da je nujna naloga nekdanjih borcev in aktivistov, da redno vspodbujajo k pisanju spominov in kronik vse tiste, ki so delovali na terenu, ali pa se borili v gozdovih. To je veliko in važno delo. Naj bodo ta dejanja zapisana v knjigi zgodovine tako, kot so se v resnici dogajala. Naj v knjigi zgodovine NOB najdejo svoje mesto vsi tisti, ki so omahnili pred doseženim ciljem — junaški sejalcí svobode in lepših dni...

Andrej Pagon-Ogarev

V Mariboru bodo začeli akcijo za gradnjo stanovanj za borce NOV in za njihove družine

Konec decembra lani je bil v Mariboru sestanek sekretariata Okrajnega odbora ZB NOV in sekretariata Okrajnega odbora ZVVI. Največ so razpravljali o stanovanjskem vprašanju bivših borcev. Ker ima invalidska organizacija zdaj nekaj denarja na razpolago, so sklenili sklicati na posvet širši krog mariborskih gospodarstvenikov ter zastopnike Okrajnega komiteja in Okrajnega ljudskega odbora, ki naj bi se pogovorili o akciji za gradnjo stanovanj za borce. Po do zdaj zbranih podatkih živi v Mariboru vsaj 250 borcev in njihovih družin v težavnih stanovanjskih razmerah. Na tem sestanku bodo razčistili vprašanje, ali bi začeli s širokim zbiranjem denarnih sredstev za gradnjo stanovanj preko tovarn in gospo-

darskih organizacij, okraja, Zavoda za socialno zavarovanje itd., ali pa bi najeli v ta namen dolgoročni kredit.

Na isti seji so sprejeli tudi več napotkov za poživitev zgodovinskega in spomeniškega dela. Sklenili so, da je treba čimbolj podpreti publiciranje spominov in prirejanje predavanj, pospeševati pisanje spisov iz NOB v šolah, imenovanje pionirskih odredov po narodnih herojih, imenovanje ulic po osebah, znamenitih iz NOB itd. V okviru proslave 40. obletnice ustanovitve KPJ naj bi odkrili več spominskih plošč in spomenikov, zlasti v zvezi s to obletnico, ter obnovili dosedanje spomenike in spominske plošče.

Skupna seja obeh organizacij je bila prav uspešna in daje lep obet za delo v prihodnosti.

Temeljito napisan prikaz

Oktober 1958. leta so v »Posavskem muzeju« v Brežicah odprli razstavo »Posavje v letu 1941«. Ob tej priliki so natisnili tudi 32 strani obsegajočo brošuro, v kateri je Stanko Škaler opisal razvoj revolucionarnih sil v tem delu naše domovine.

Pisec je orisal poleg dogodkov in prvem letu naše osvobodilne vojske tudi dogajanja pred tem, od prvih začetkov delavskega gibanja, ki so ga začeli železničarji kmalu po prvi svetovni vojski. Nato opisuje delo prvih komunistov v Posavju, ki je postalo posebno plodno nekaj let pred drugo svetovno vojno. Omenja tudi zveze posavskih komunistov z zagrebško organizacijo, saj je ta del Posavja bliže Zagrebu kot Ljubljani. Brežiška skupina komunistov je poleti 1941 spravljala čez nemško-hrvaško mejo nekdanje borce republikanske Španije, ki so bežali iz nemških taborišč in se s svojimi dragocenimi izkušnjami postavili na razpolago jugoslovanskim narodom, ko so se ti uprli

nacizmu. V eni sami noči v začetku septembra 1941 je Ivan Milavec prepeljal čez mejo 17 »Špancev«.

FRANCE FILIPIČ:

Ob grobu narodnega heroja ing. Hermanka in njegove matere

*Svojo najglobljo ljubezen si materi svoji poklonil,
vedno si vračal se k njej, v sreči in v urah gorja;*

*daleč po svetu odvedla te usode je pot spremenljiva,
čakal doma je zvesto materin sivi obraz.*

*Ko si se vračal iz ječ z ranami mnogih ponižanj,
materin mili smehlaj tvoje je rane celil;*

*ko so te odgnali od nje morilci in v smrt odpeljali,
klicu ljubezni sledeč mati je šla za teboj.*

*V skupnem počivata grobu, prah se pomešal je s prahom,
zdaj več ne pojdeš od nje, kot si odhajal nekdanj,*

*smrt zaklenila je duri poslednjega, tihega doma,
v kamen vklesani napis živim ostal je v spomin.*

Po nemški zasedbi je postalo Posavje važno področje v načrtih za germanizacijo Štajerske kot neposrednega zaledja nemškega prodiranja na Sredozemsko morje. S svojo plodno zemljo je že dolgo vzbujalo skomine kočevarskih nemških patriotov. Zaradi vseh teh razlogov je zadela Posavce ena najhujših usod med vsemi Slovenci. Nikjer drugje v Sloveniji zaradi upora Nemci niso mogli izseliti vseh prebivalcev, kot so to storili lahko v Posavju. Že 29. julija je namreč uspelo nemški policiji izslediti 10 članov prve partizanske skupine v Posavju. Priprave za upor so bile pretrgane, partijska organizacija razbita in tako so bile množice kot obglavljene. Rudi Janhuba in Dušan Kveder, oba španska borca, sta jeseni znova organizirala četo, ki pa je bila spet razbita v spopadu 28. novembra 1941 v Kunejevem hramu v Gorjanah. Od vse čete so se rešili samo trije, štirje so padli, šest so jih zajeli ranjenih, pet pa zdravih. Ujetnike so obsodili na smrt in jih postrelili 27. decembra v Mariboru.

Nadalje je v brošuri zelo natančno obdelana preselitev Slovencev iz Posavja v Nemčijo. Prvi val izseljevanja se je začel kmalu po prihodu okupatorja. Preseljence so enostavno

Kunejev hram v Gorjanah pri Podsredi: tu je bila 29. novembra 1941 zaradi izdaje ujeta Brežiška četa

spodili čez hrvaško mejo. Drugi val se je pričel 23. oktobra. Do 9. decembra so izselili skupno 34.000 ljudi. Zaradi vstaje na Hrvaškem in v Srbiji jih niso mogli poslati tja, ampak v Nemčijo v taborišča. Nato so se pričeli naseljevati Kočevarji in Besarabci.

Temeljito napisan prispevek o zgodovini zadnjih štiride-

setih let bo posebno koristil šolam. Prosvetni delavci so dobili z brošuro »Posavje v letu 1941« prepotrebni pripomoček za pouk krajevne zgodovine. Pa tudi drugje bodo radi segli po njej, saj marsikdo ni poznal in še zdaj ne pozna pestre zgodovine tega področja, ki je hudo trpelo pod okupatorjem.

Pogled na del zbirnega taborišča v Rajhenburgu

V Mariboru so odkrili spomenik borcem za severno mejo

Dne 14. decembra 1958 so Mariborčani odkrili na križišču Maistrove in Prešernove ulice, na trgu pred poslopjem množičnih organizacij, spomenik borcem za severno mejo. Slovesnosti se je udeležilo kljub slabemu vremenu blizu tisoč ljudi. Kot glavni govornik je nastopil predsednik sekcije Koroških borcev pri Okrajnem odboru ZB NOV v Mariboru tovariš dr. Maks Pohar, spomenik pa je odkril predsednik Okrajnega odbora ZB NOV Maribor tov. Pavel Jež. Že na predvečer so se borci za severno mejo zbrali na družabnem večeru v Veliki kavarni, po odkritju spomenika pa so si ogledali v mariborskem Muzeju NO lepo razstavo borb za severno mejo od 1918 do 1919. Ogledu razstave je sledil sprejem v Domu JLA, ki sta ga priredila predsednik okraja tov. Tramšek in predsednik Okrajnega odbora ZB NOV Maribor. Petdeset borcev je prejele ob tej priložnosti odlikovanja, prav vsi pa spominske plakete. Po sprejemu se je razvila prijetna zabava. Borci, ki so sedaj že večinoma starčki, so živo obujali spomine. Zlasti so se spomnili tistega dne 1. novembra 1918, ko so z generalom Maistrom razvili v Meljski kasarni v Mariboru slovensko zastavo. S ponosom so poudarjali, da so takrat prisegli republiki, ne pa kraljevini Jugoslaviji.

Štirideset let so ti borci zaman čakali na priznanje. Stara Jugoslavija je pozabila nanje, nova, socialistična pa je njihovi borbi sedaj priznala pravi zgodovinski pomen.

Spomenik je iz pohorskega granita izdelal akademski kipar Drago Tršar. V nekaj nad 2 metra visok skalnat blok je vklesana skladno in v strogih črtah vrsta borcev, izmed katerih izstopa kot osebnost general Maister.

Spomenik je moderen, za pojme široke množice morda nekoliko nenavaden, prav gotovo pa med najlepšimi v Jugoslaviji.

● **NOVA GORICA** — Decembra je izšel »Goriški zbornik«, razdeljen v tri dele. Drugi del obsega samo prispevke iz osvobodilnega boja. B. M. Vižintin objavlja pod naslovom »Tako smo začeli« svoje spomine na začetek NOB, Julij Beltram pa opisuje prvo pokrajinsko partijsko konferenco na Primorskem. V tem delu so objavljeni tudi zapiski o kurirjih, ki jih je napisal France Skok. Jože Petejan pa v prvem delu Zbornika opisuje socialistično aktivnost na Goriškem pred prvo svetovno vojno.

● **KIJEV** — Blizu vasi Novo-Petrovca na desnem bregu Dnjepra so ob obletnici osvoboditve Kijeva, ki je bil osvobojen 6. novembra 1943, postavili spomenik in majhen muzej. Na prostoru, kjer stoji zdaj spomenik, je bilo takrat poveljniško mesto komandanta fronte armadnega generala Vatutina.

● **LJUBLJANA** — V tekstilni tovarni »Induplat« v Jaršah je postala že tradicija, da vsako leto decembra pismo povabijo vse udeležence NOB. Potem se skupno pomnijo ter obujajo spomine na osvobodilni boj. Tudi lani je tovarna v sodelovanju s sindikalno podružnico povabila na tako slavnje več kot 100 delavcev in uslužbencev, ki so sodelovali v NOB. Direktor in sekretar tovarne sta jim razložila pomen letošnjih ukrepov za nadaljnji dvig življenjske ravni. Govorila sta tudi o notranjepolitičnih in zunanjepolitičnih dogodkih.

● **LJUBLJANA** — Upravni odbor muzeja NO je sklenil ustanoviti grafični kabinet, za katerega je profesor Edo Mihevc že napravil načrt. Graditi ga bodo pričeli spomladi. To bo posebna galerija z vsemi potrebnimi prostori. V njej bodo hranili in razstavljali likovne stvaritve, nastale med NOB.

KRATKE NOVICE

● **ŠKOFJA LOKA** — Za občinski praznik 8. decembra lani je ZB odkrila v Brodeh spominsko sploščo sedmim padlim talcem, ki so jih ustrelili na tem mestu, ob cesti, ki pelje iz Škofje Loke v Ziri, dne 26. julija 1942. Poleg talcev je na plošči vklesano tudi ime leta 1942 padlega partizana Pavla Peternela iz Vinharjev.

● **POŽAREVAC** — Na plenumu okrajnega odbora ZB je ugotovljeno, da so do zdaj v tem okraju označili 139 zgodovinskih krajev. Zadnje čase so največ napravili pri ureditvi grobov padlih borcev.

● **HERCEGNOVI** — Za Dan republike so v Prevlaki odkrili kostnice, kjer so shranjena okostja 54 umrlih internancev, ki so pomrli v tukajšnjem koncentracijskem taborišču med zadnjo vojno.

● **ROUEN** — Minister za zadeve bivših borcev Francije Edmond Michelet je dne 19. oktobra lani v tem mestu svečano odprl dom za vojne sirote. V njem bo živelo 50 mladih ljudi, ki so zboleli ali bili ranjeni med vojno.

● **ZADAR** — V proslavo 15. obletnice bitke na Sutjiski in 40-letnice ZKJ so dijaki učiteljskega v Zadrupriredili razstavo, posvečeno bojem v Peti sovražni ofenzivi. Razstavili so fotografije, časopise, orožje, opremo in vojni plen, ki so ga zaplenili borci NOV.

● **KJÖBENHAVEN** — Tu imajo »Muzej danskega gibanja odpora 1940—1945«. V lanskem letu ga je obiskalo več deset tisoč tujcev. Organizacije nekdanjih pripadnikov danskega gibanja odpora neprestano izpopolnjujejo zbirko ter tako skrbijo, da bi bil muzej čimbolj zanimiv.

● **SINJ** — Tu so pokopali v skupno grobnico posmrtno ostanke 30 padlih borcev, med njimi tudi sedmih ameriških letalcev jugoslovanskega rodu, ki so padli na področju bazena Peruče. Grobnica je blizu naselja Zasloki.

● **MLADENOVAC** — V vasi Rabrovci so odkrili spomenik padlim v Prvi in Drugi svetovni vojni.

● **PRJEPOLJE** — Tu so 4. decembra lani svečano proslavili petnajstletnico spopada med nemškimi enotami ter enotami Prve šumadinske in Druge proletarske brigade. Borci NOV so se upirali v bolnišnici in na gričih nad mestom. Ta dan je padlo nad 400 borcev NOV.

● **PROKUPLJE** — Na stavbi Mladinskega doma v Trnavi so vzdizali spominsko ploščo z imeni padlih borcev NOV in žrtev fašističnega nasilja.

● **PARIZ** — Mednarodna federacija borcev Gibanja odpora je izdala brošuro, ki opisuje cilje in naloge te organizacije. Brošura je tiskana v francoskem jeziku.

● **MOSKVA** — Delegacija Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, ki jo je vodil član Centralnega odbora Karlo Mrzović, je obiskala Sovjetsko zvezo na povabilo Komiteja vojnih veterana.

● **VARŠAVA** — Eden največjih sodobnih poljskih pesnikov, Ladislav Bronewsky, je prepešnil znano partizansko pesnitev Skendera Kulenovića »Stojanka majka Knežopoljka«. Poljski tednik »Pregled kulturalny« je celotno pesnitev objavil na prvi strani v svoji letošnji številki.

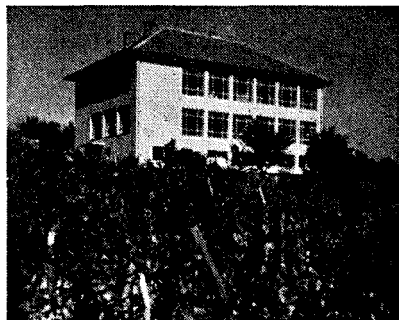
● **LJUBLJANA** — Spomladi 1958 je Zgodovinski arhiv pri CK ZK Slovenije razpisal natečaj za pisanje spominov iz zgo-

dovine delavskega gibanja in KP. Nagrajeni so bili: Tončka Majcen iz Ljubljane (opisuje posebno lepo NOB na Dolenjskem), Jože Bauer iz Rogaske Slatine (opisuje delavsko gibanje in delo KP v Zagorju in Parčanu), Rudolf Ganziti iz Ljubljane (opisuje dejavnost Zveze gradbenih delavcev v Sloveniji med leti 1936 in 1940), Ivan Kreft iz Ljubljane (opisuje internacijo v Bileči), Mila Pavlin iz Ljubljane (opisuje NOB v Ljubljani in delo v NOV), Andrej Forte iz Trbovelj (opisuje gibanje rudarjev v Trbovljah od 1918 do 1923), Leopoldina Kos iz Idrije (opis revolucionarnega gibanja v Slovenskem Primorju pod Italijo in v stari Jugoslaviji) ter France Šobar iz Ljubljane (opisuje dejavnost kulturnega društva »Vesna« v letih 1922 do 1924).

● **BEograd** — Vojno-istorijski institut v Beogradu je konec decembra lani izdal drugo knjigo »Osvobodilna vojna narodov Jugoslavije 1941—1945.« V njej je opisana zgodovina NOB od II. zasedanja AVNOJ do popolne zmage maja 1945. Kot priloga je v knjigi več zemljevidov in pregledov, ki bodo služili lahko kot pripomoček pri ponazarjanju veličine NOB.

● **ZUPANJA** — Kot prvi zvezek »Biblioteke muzeja v Zupanji« je izšla knjiga o življenju in boju za pravice delavskega razreda znanega bojevnika za pravice delovnega ljudstva Andrije Kozarca. Ta je bil poslanec na listi KPJ leta 1920. Leta 1941 so ga ustaši zaprli in je bil do svoje smrti marca 1945 po raznih taboriščih na Hrvaškem. »Biblioteka« namerava izdati več zvezkov, ki bodo obravnavali v glavnem zgodovino delavskega gibanja in NOB v županjski Posavini.

● Dne 27. decembra 1941. leta so nacistične krogle podrle prve Kogovčane, ki so se pridružili borbi proti okupatorju, med njimi tudi profesorja Jožeta Kerenčiča, predvojnega komunisto, narodnega heroja. V spomin na ta dan praznujejo Kogovčani vsako leto 27. decembra svoj krajevni praznik. Zadnje praznovanje pa je bilo nadvse svečano, saj so na dan krajevnega praznika odprli v Kogu — novo osnovno šolo. Po vojni 1945. leta je bila stara šola na Kogu kup razvalin in pepela. Dokaj let je trajalo, da so se mladi Kogovčani preselili v nove šolske prostore, so pa zato zdaj bolj veseli. Otvoritvi šole, ki so jo imenovali po narodnem heroju Jožetu Kerenčiču, je prisostvovalo mnogo zastopnikov množičnih organizacij, slovesnosti pa so se udeležili tudi številni učitelji, ki so poučevali na tej šoli. S. V.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Zgodba o klobasah

ČETNI brivec Skubec in Vence sta se med ofenzivo, ki je trajala že tretji dan, nehote oddaljila od svojih tovarišev. Nato sta blodila po hostah in gmajnah v upanju, da bosta kje naletela nanje. Ker že drugi dan nista ničesar zaužila, sta bila hudo lačna. Rada bi kje naščala kaj za zob, toda v nobeno vas si nista upala, ker je povsod kar mr-golelo Nemcev in »domobra-njevcov«. Naposled sta le naletela na samotno domačijo, kjer sta dobila dve zagozdi kruha in dve suhi klobasi. Kruh sta pojedla, klobasi pa sta sklenila shraniti za morebitne še hujše čase.

Ko sta se naslednjega jutra zbudila nekje v hosti, sta začutila tolikšno lakoto, da je za las manjkalo, da nista snedla klobasi. Le s težavo sta potlačila hude skomine in drug drugemu obljubila, da ne bosta snedla klobas do večera.

Bilo je okrog poldne, ko sta prišla na kraj hoste in si odpočila. Sedela sta si nasproti in se z lačnim pogledom spraševala: »Ali ju ne bi pojedla?« Toda nobeden se ni hotel pred drugim pokazati tako šibkega, da bi spregovoril o tem. Molče sta prenašala muke, medtem ko so jima misli neodvratno uhajale v žepa, kjer sta tičali klobasi.

Čez čas se je Vence počasi odmajal v bližnje grmovje. Zdaj je brivca z vso silo zgrabilo, da bi snedel klobaso.

»Ne, ne bom je pojedel!« se je otepal skušnjave. »Nisem tak šleva, da bi požrl dano besedo. Kaj bi potem rekel Vence? Upravičeno bi me lahko imel za figovca. Nak, če on vztraja, bom vztrajal tudi jaz.«

Vtem mu je roka samohotno zlezla v žep, kjer je bila klobasa, zavita v papir. »Hm,« je zdajci pomislil, »kdo ve, ali je sploh še dobra? Kaj pa, če se je pokvarila, a? Že drugi dan jo nosim v zatohlem in umazanem žepu — kaj če je morda že začela plesnети? Saj bi tudi ne bilo čudno, ko pa je taka vročina, da kar sa-

po jemlje. Ne, res: moram jo potipati. — Lej ga šmenta res je sumljivo mehka! Včeraj je bila trda, zdaj pa se prsti kar vdirajo vanjo. Nemara je celo že nagnita in črvida. Ne, moram jo pogledati, da se pomirim.«

Vzel je klobaso iz žepa, odvil papir in se zagledal v mamljivo mesnino. Ob pogledu nanjo je hlastno pogoltnil obilno slino, ki se mu je medtem nabrala v ustih.

»Hm, zdi se mi, da nima več prave barve. Nemara je res šla po zlu. Takšno čudno sivkasto barvo ima! Na-a, to pa že ni več prava barva! Prej je bila rdečkasta, zdaj pa je nekam pepelnate barve. — Kaj pa vonj — kdo ve, če še vonja tako kot včeraj? Morebiti pa se je medtem usmradila? Poduhati bi jo moral. No ja, poduham jo pa tudi lahko, poduham! — Ja, naj me vrag potiplje, če se zlomek res ni pokvaril! Čisto po plesnobi že diši! Kajpak, spridil se mi je hudi! — Kdo ve, kakšen okus pa ima? Bržkone po mrhovini. Kaj, če bi odgriznil košček, čisto majčken košček, da ugotovim, ali je sploh še užitna? Če pa ni, jo zaženem k vsem vragom. Da, moram poskusiti. Čisto majčkeno...«

In odgriznil je majčken košček in ga, ne da bi ga prežvečil, hlastno pogoltnil.

»Lej ga, hudimana! Pa res ni več prava. Malce po žaltavem cika. Kakopak, pokvarjena je, žaltava, da bi jo vrag! Se mi je kar zdelo, da bo tako! Čemu naj še dalje hranim pri sebi tako smrdljivo crknino? Vrag z njo...!«

Nekaj minut zatem se je vrnil Vence. Ves poklapan je obstal pred brivcem in rekel z zlomljenim glasom:

»Skubec, jaz sem prasec, večji prasec, kakor je bil tisti, iz katerega je bila klobasa...«

»Kako — bila?«

»Ker je ni več. Požrl sem jo. Požrl sem jo s častno besedo vred. Nisem mogel drugače. Ali pojesti klobaso ali znoreti. Pojedel sem klobaso. In zdaj mi pljuni v obraz, Skubec! Daj, naredi mi to uslugo!«

»Če boš tudi ti meni storil isto.«

»Tebi? Zakaj tebi?«

»Zato, ker sem medtem tudi jaz pojedel svojo klobaso.«

Alojz Ravbar

Naročilo Vice Buljana

Ko so partizani leta 1942 zasedli Livno, so med drugim zaplenili tudi mnogo uniform in vojaške opreme. Ob tej priložnosti je Vica Buljana, komandanta tamošnjega področja, obiskal eden njegovih znancev in ga prosil, naj mu da kaj iz skladišča, da bi se oblekel.

»Že prav,« je rekel Vice, iztrgal listek iz notesa in vprašal: »Kaj potrebuješ?«

»Hlače,« je odgovoril znanec

»Dobro, kaj še?«

»Čevlje.«

»Dobro. Kaj še?«

In ne da bi počakal na odgovor je Vice premeril svojega znanca z očmi od pete do glave in izpopolnil seznam potrebnih stvari. Ko je končal, mu je pomolil listek, rekoč: »Tu imaš seznam, poišči Nemca, ubij ga in potegni z njega vse, kar potrebuješ. Seve tudi puško, potem pa hajdi v partizane.«

Brez las

V Bercetovi bolnici nad Iško vasjo je bila bolničarka Brigita. Po italijanski ofenzivi so bili zaradi neprestanih bojev in premikov borci polni mrčesa, ker se pač niso imeli časa in prilike čistiti. Tudi Brigita je bila polna drobnih živalic, zato je Berce ukazal, naj se ostriže na »balin«. Žalostno je gledala nesrečna Brigita, kako ji pada z glave pramen za pramenom las, okras njene glave. Po striženju si je nadela čepico in težko je bilo ugotoviti, ali je ženska ali fant.

Kmalu nato jo je srečal komandir čete Jaka Rihar in ji dokaj osorno rekel: »Čigav pa si ti, fantiček? Kdaj si jo primahal v hosto, da te ne poznam? Takoj lupit krompir!«

Še dolgo se je Jakovi zmoti smejal ves bataljon in pomiloval ubogo Brigito. T. P.

3 - 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 3. ŠTEVILKE

Osmi marec (Erna Muser)	97
Letošnji 20. april — državni praznik	98
Moša Pijade (Milan Apih)	100
Zbor aktivistk v Črnomlju (Stefanija Podbevšek)	102
List iz spominov aktivistke Marije (Marija Koren)	104
Steber na klanecu (France Sušteršič)	105
Sedem in štirideset (Vinko Sumrada-Radoš)	106
Danila Kumar-Andreja (Mile Pavlin)	107
Marija Pirnatova (Ančka Čerin)	108
Partija je svarila	110
Anketni listi (Matevž Hace)	111
Poziv vsem aktivistom	112
»Tebi, junaška, neuklonljiva, draga Ljubljana...« (F. S.)	113
Egipt in Sirlja — nov list arabske zgodovine (M. O.)	114
Ni človeka, ki ne bi vedel za Tita (M. P.)	117
Beneški partizani pred sodiščem (S. F.)	119
Hiša narodnega heroja — muzej	121
Zidovi se umikajo (Radko Polič)	122
Črni možje (Matej Bor)	123
Past (J. Neseke)	125
Takrat se vedno kaj zgodi (Vojko Novak)	127
Nenavadne zgodbe	130
Prvi vzpon partizanov na Triglavsko pogorje (Jože Robič)	131
»Deset na enega« in drugi filmi iz NOB (F. S.)	132
Bogata založniška dejavnost v jubilejnem letu ZKJ (F. S.)	133
Pisma uredništvu	134

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA:

Vrata ostanejo odprta (Z. H.)	134
Epilog nekega izdajstva (F. A.)	135

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Pomenek ob občnih zborih (F. Š.)	136
Kako bo s spomenikom na Turjaku? (M. P.)	136
Prvič na dopustu... (M. P.)	138
Po dolgih letih (M. P.)	138
Manifestacija plemenitosti (Ivan Tkaler)	139
Pionirji in mladina — za jubilej ZKJ	140
Posnemanja vredno (F. Š.)	140
Opozorilo v zvezi z zahtevki za izjemno upokojitve (Ivan Jenko)	141
Prepotrebna pravila (M. P.)	142
O postopku za priznavanje posebne delovne dobe	142
»Borec« poizveduje	143
Kratke novice	144

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v

Ljubljani 600-70 3-1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Klišej, tisk in vezava: ČZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Pozor!

Uredništvo revije »Borec« sporoča svojim bralcem, naročnikom in dopisnikom, da se je preselilo na Trg revolucije št. 1. Na navedeni naslov pošiljajte odslej vse dopise in članke. Telefonska številka uredništva: 22-736.

Uprava revije pa je ostala na Titovi 17, na sedežu Založbe »Borec«. Torej pošiljajte naročnino še naprej na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova cesta 17, pošt. pred. 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70 3-1195. Če se želite glede naročnine pogovoriti po telefonu, zavrtite telefonsko štev. 23-425.

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno in stanično prejo vseh vrst — bombažne in stanične tkanine za ženske obleke, posteljno perilo, kanafas, flanelo itd.

**Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica**

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 3 — Letnik XI — Marec 1959

Slavko Pengov: Narodnoosvobodilna borba, detajl freske

ERNA MUSER:

Osmi marec

OSMI marec kot Dan žena je tesno povezan z imenom Klare Zetkin, ki je že na ustanovnem kongresu II. internacionale v Parizu leta 1889 govorila o ženskem vprašanju. Leta 1910 je v Kopenhagenu na II. mednarodni konferenci socialistk predlagala, naj 8. marec postane mednarodni ženski dan, dan mednarodne mobilizacije ženskih množic v boju zoper kapitalistični družbeni red, dan, ki naj razmeji meščansko in delavsko žensko gibanje. Pokaže naj žen-

skam, da jih lahko samo skupen boj — v tesni povezanosti z vsem proletariatom — zoper izkoriščevalce dokončno osvobodi družbene in družinske sužnosti ter jih napravi za enakovredne in enakopravne državljanke. Prav 8. marec je Klara Zetkin predlagala zato, ker so bili leto prej na ta dan (leta 1909) v ZDA delavci pri demonstracijah in na zborovanjih terjali volilno pravico tudi za ženske. Kopenhagenska konferenca je pozvala »socialiste vseh držav, naj skupno s poli-

tičnimi delavskimi strankami in sindikati organizirajo poseben ženski dan, katerega namen bodi predvsem agitacija za žensko volilno pravico. Ta zahteva mora izvirati iz splošnih temeljev socialističnega programa. Ženski dan mora imeti mednarodni značaj...»

To pa je bilo že v času, ko so socialdemokratske stranke večidel vse bolj prehajale v reformizem in oportunistem — in tudi ženski dan je postopoma izgubljal svoj revolucionarni značaj. Na zunaj se je to kazalo v tem, da ga niso več praznovali 8. marca, temveč so ga prestavljali na druge dneve, ali vsako leto sproti določali, kdaj naj se praznuje. Tako je postal kmalu tudi 8. marec, oziroma dan in način, kako so ga praznovali, ena izmed na videz formalnih, pa vendar bistvenih razložkov med oportunističnimi socialdemokratskimi strankami, tistimi, ki so ob začetku I. svetovne vojne do kraja izdale revolucionarna načela Marxa in Engelsa, ter med revolucionarnimi strankami, tistimi, ki so ostale tem načelom zveste. Zato je na primer v Rusiji 8. marec ostal to, kar je bil, in prav na ta dan leta 1917 so petrograjske delavke v velikih demonstracijah za kruh in mir prižgale prvo baklo velike ruske revolucije.

V zadnjih vojnih in prvih burnih povojnih letih so se tudi naše ženske zelo živahno udeleževale političnega življenja, javno demonstrirale in prirejale shode — za kruh in mir, za volilno pravico, zoper londonsko pogodbo. Prva leta po zloglasni »Obznani«, ki je prisilila komunistično stranko v ilegalo, se je politična živahnost podela tudi med ženskami. Leta 1924 pa so socialni demokrati ustanovili v Ljubljani Zvezo delavskih žena in deklet, ki je ustanavljala podružnice tudi po drugih, zlasti industrijskih krajih Slovenije. Konec leta 1924 je začela Zveza izda-

jati tudi svoje glasilo »Ženski list«. Že naslednje leto se je »Ženski list« spomnil ženskega dneva, vendar ga je prestavil na 30. marec, češ da takrat praznujejo vsako leto zavedne delavske žene in dekleta ženski dan ter ponavljajo obljubo, da se bodo zavedale svoje razredne pripadnosti in dosledno pomagale delavskemu gibanju do končne zmage. List pravi, da Zveza še ni tako močna, da bi mogla ta dan javno praznovati, obljublja pa, da ne bo odnehala, dokler ženske ne dobe vseh pravic, ki jim pripadajo. Postavlja geslo: »Nikoli več vojne!« in »Dajte nam volilno pravico!« Naslednje leto je Zveza priredila »Ženski teden« — od 21. do 28. marca, s shodi v devetih krajih. Na vseh teh shodih so ženske sprejele resolucijo, ki so v njej terjale ponovno, »da se tudi ženam priznajo vsaj iste pravice, ki se priznavajo že moškim državljanom«. Zahtevale so »splošno, enako in tajno volilno pravico za javne nastope (občine, oblastva, parlament itd.)«. Tudi naslednji leti — 1927 in 1928 je Zveza priredila ženski teden s shodi in tedaj aktualnimi zahtevami, med katerimi se zlasti ponavljata zahtevi: Nikoli več vojne in volilna pravica. Leta 1929 — v letu šestojanuarske diktature — pa sporoča »Ženski list«, da je odbor Zveze sklenil, da glede na stanje v državi v ženskem tednu ne bo shodov, vendar pa naj ženske »ne klonejo v dnevih molčanja«.

Zveza delavskih žena in deklet se je z dnevi, določenimi za »ženski teden«, naslanjala na Socialistično žensko internacionalo, in sicer tudi še kasneje, ko ni več prirejala shodov. Komunistične frakcije v njej pa so se vedno potegovala za 8. marec in se bojevale proti ženskim tednom, ki so z njimi socialni demokrati skušali delavskemu ženskemu gibanju vzeti njegov borbeni značaj. Zahteve in odločne besede ob teh ženskih tednih in delovanje Zveze, zlasti nekaterih njenih podružnic, pa pričajo o tem, da je bila vsebina večidel revolucionarnejša kot njen socialdemokratski okvir. K temu so pripomogli tako notranji politični boji v centrali, kot tudi razmere in delovanje Komunistične partije v krajih, kjer je imela Zveza podružnice. Zato se je tudi Komunistična partija z zahtevami, ki jih je Zveza postavljala ob svojih »ženskih tednih«, kakor posnemamo po takratnih legalnih partijskih listih (Delavsko-kmečki list 1925, Enotnost 1927), strinjala. Ker je oblast po marsičem upravičeno skle-

Letošnji 20. april – državni praznik

Konec januarja je zasedal pod predsedstvom tovariša Aleksandra Rankovića v Beogradu Zvezni izvršni svet. Med drugim je odobril tudi predlog zakona, s katerim se proglašajo letošnji 20. april za državni praznik. Tega dne leta 1919 je bila ustanovljena Socialistična delavska stranka (komunistov), predhodnica Komunistične partije Jugoslavije in Zveze komunistov. Ta dan bodo po vsej naši državi velike proslave, kakršne zasluži taka pomembna obletnica.

pala, da je Zveza povezana z ilegalno Komunistično stranko, je Zvezo delavskih žena in deklet konec leta 1935 razpustila.

Zaradi ilegalnosti Komunistične partije in zaradi socialdemokratskega izvora Zveze delavskih žena in deklet tedaj 8. marec ni prodril v javnost. Po razpustu Zveze pa tudi ženskih tednov s politično pomembnimi zahtevami ni bilo več, pač pa se je začel uveljavljati materinski dan, ki je bil maja meseca. Ob njem in z njim je skušala meščanska družba s hinavskimi slavonspevi materam zakriti brezpravni položaj žensk in jih raz-

orožiti v boju za njih lastne in za pravice vsega delovnega ljudstva.

Šele v »Naši ženi«, ki je začela izhajati na pobudo KPS leta 1941, srečamo »ženski dan« spet 8. marca. Prav takrat, februarja 1941, je tudi ilegalna Ljudska pravica objavila članek »Živel 8. marec — mednarodni ženski dan!« Na ta dan se zbirajo ženske in manifestirajo za svoje pravice, pravi pisec članka. »Vendar ne same. Podpira jih ves zavedni proletariat, vse delovno ljudstvo, **zakaj ni osvoboditve proletariata brez osvoboditve žene.** To je osnovna misel pravega proletarskega ženskega gibanja, to je tudi osnovna misel 8. marca,« nadaljuje pisec v članku. Poleg tega je za 8. marec 1941 CK KPS izdal še poseben letak, naslovljen na »delavke, kmetice, vse delovne žene Slovenije«. V njem so gesla: proti imperialistični vojni, proti draginji, pomanjkanju in špekulaciji, proti terorju in koncentracijskim taboriščem, za zaščito mater in otrok, za enako plačo za enako delo, za popolno politično in socialno enakopravnost žena, za mir in naslonitev na Sovjetsko zvezo, za ljudsko vladod, vladod delavcev in kmetov. »Nihče,« pravi letak, »ne bo dal ženskam svobode, enakopravnosti pri delu in zaslužku brez njihovega lastnega, vztrajnega in odločnega boja. Na strani proletariata in pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije si boste priborile svoje pravice, boste dosegle družbo, v kateri ne bo izkoriščanja in vojn...«

To je bilo komaj mesec dni pred fašističnim napadom na Jugoslavijo. Z bojem proti okupatorjem in domačim izdajalcem je dobil 8. marec še globljo politično vsebino, kot jo je imel dotlej. Značaju politične mobilizacije za boj proti zatiranju in izkoriščanju se je pridružil značaj prave mobilizacije za oborožen boj. »Vse za našo vojsko, vse za našo ljudsko oblast,« je bilo geslo 8. marca 1945, takrat, ko je bilo po besedah Borisa Kidriča vse delo v zaledju odvisno od žensk.

Še vedno je bil 8. marec tudi politični praznik. Tudi zdaj je to dan, ko ženske svoje politične zahteve vsklajajo z zahtevami vsega delovnega ljudstva in ko delovno ljudstvo še posebej poudarja tiste svoje zahteve in naloge, ki se tičejo žensk. Tako mora biti tudi zdaj, ko so si ženske v boju za osvoboditev in ljudsko oblast izbojevale politično enakopravnost, v našem nadaljnjem boju za dograditev gospodarstva in miselnosti naše nove, socialistične družbe.

MED številnimi tovariši, ki sem jih srečal v zaporih v Sremski Mitrovici, mi je ostal najbolj živo v spominu Moša Pijade. Že dejstvo, da je bil do tedaj blizu 12 let zaprt, je vlivalo spoštovanje vsakemu robijašu. Sicer smo za rešetkami gledali na leta robije drugače kakor zunaj, saj je krožilo med nami šaljivo geslo, da tri ali štiri leta sploh niso nobena robija in se dajo presedeti »na kibli.«

Toda takrat, posebno takrat, ko sem Mošo prvič srečal, je bilo prekleto težko presedeti tudi eno samo leto.

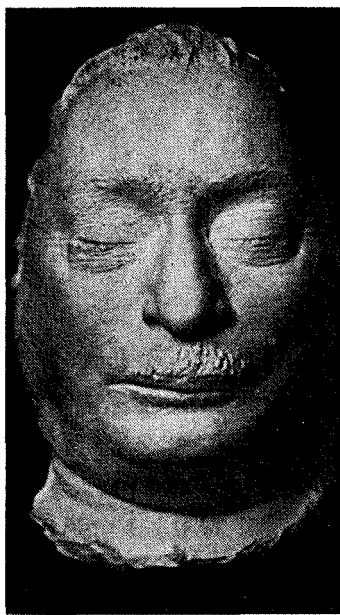
To je bilo leta 1935, komaj leto dni po zlomljeni gladovni stavki, ko so odgnali iz Mitrovice vse vodilne tovariše v Lepoglavo. Nad njimi, kakor tudi nad tistimi, ki so ostali, so uvedli krut režim.

Ko sem po treh mesecih obvezne celice prišel v skupno sobo, v tako imenovano Mladinsko zgradbo, kjer so bili samo politični jetniki, se nismo smeli mešati po sobah. Sprehod je bil strogo oddvojen in tudi na njem nisi smel črhiniti besede. Za vsak najmanjši prestopok te je paznik usekal s težkim svežnjem ključev po hrbtu ali po glavi, razen tega pa te je čakal še raport in potem »trdolež« v kleti ali samici, kar je posebno pozimi zelo kruta kazen, ali pa okovi na rokah in nogah, post itd., ali pa tudi vse skupaj.

Kljub temu pa smo bili povezani med seboj (za zvezo so rabile straniščne cevi in centralna kurjava) ter čakali samo na ugoden trenutek, da se ponovno upremo.

Lepoglavčani so nas v tem prehiteli. Toda režim je poslal kakih 200 žandarjev in četnikov, ki so upor hoteli zadušiti s streljanjem, z bajoneti in s puškinimi kopiti. Enega tovariša so ubili, dva ali trije so se borili s smrtjo, vsi ostali pa so imeli ali polomljena rebra ali pa drugačne poškodbe. Takšne so ponoči v živinskih vagonih, vključene na rokah in nogah — čeprav so nekateri ležali v nezavesti — pripeljali nazaj v Sremsko Mitrovico.

Bilo je zgodaj zjutraj, ko so jih pripeljali in jih namestili v dveh ali treh sobah, ki so bile

MOŠA PIJADE

(Iz spominov na robijo)

dotlej prazne. Niti v tako obupnem stanju se ti tovariši niso dali ukrotiti. Komaj so jih zaprl v sobe, so že začeli na ves glas protestirati.

Kakor bi trenil, smo planili tudi mi k zamreženim oknom in začeli kričati na vse grlo: »Proč s četniškim terorjem! Proč s krvavim žandarskim nasiljem! Nehajte z mučenjem političnih jetnikov! Živela naša borba! Živela KPJ!«

Gesla so nastajala kar sama. Vpitju pa se je pridružil še ropot, ki smo ga povzročali s pločevinastimi skodelami za hrano in s posteljnimi deskami, da se je tresla vsa zgradba.

Vse to se je slišalo do železniške postaje. Tam se je kmalu nabrala velika množica ljudi, ki je začela javno protestirati proti nasilju nad nami.

Tako se je novica o uporu hitro razširila in prispela tudi v Beograd. Režimu, ki po petomajskih volitvah ni bil več tako trdno v sedlu, trenutno ni kazalo uprizarjati še bolj krvavih represalij in je popustil. Dovolili so nam skupen izprehod in svobodno pogovaranje na sprehodu, bolniško

nego za ranjene in bolne tovariše in nekaj drugih ugodnosti glede prejemanja pisem in hrane.

To je bil za začetek kar lep uspeh in začasno smo se pomirili.

Tedaj sem prišel v prvi stik s tovarišem Mošo. Že prej sem slišal mnogo o njem in tudi o ostalih Lepoglavčanih, n. pr. o Ognjenu Prici, Otokarju Keršovaniju (pa tudi o pozneje zloglasnem Petku Miletiću), ki sem jih sedaj vse spoznal.

Moša Pijade je ležal na postelji. Razmeroma majhen in suh, kakršen je bil že po naravi, je bil sedaj bolj podoben mrliču kakor živemu človeku. Žandarji so ga nalašč tolkli po želodcu in jetrih, tako da je šla kri od njega. Vendar ni stokal. Bil je le v skrbeh za svoje papirje, za svoje veliko delo: za še nedokončan prvi srbski prevod Kapitala in druge spise. — Ves čas je naročal ostalim tovarišem, naj brezpogojno poskrbe, da pridejo vse knjige in ves pisani material, ki je ostal v Lepoglavi, nazaj v njihove roke. Njegove oči so kar zasijale, ko so mu čez nekaj časa povedali, da je vse skupaj že na dvorišču.

Po nekaj dneh je bila že večina Lepoglavčanov na nogah. Razgovorov na sprehodu ni bilo ne konca ne kraja. Okrog Moše smo se najbolj vrteli. Bil je oster in duhovit mislec, poln humorja in satire, sicer pa resen in neumoren delavec. Še ko je ležal in krvavel, je nadaljeval svoje delo. Okrog njega je bilo vse polno papirjev in knjig. Pisal je kar v postelji — imel je majhno desko pred sabo.

A tokrat mu delo le ni šlo prav od rok. Med nami je še vedno vrelo. Pripravljali smo se na odločen spopad z upravo, da bi ohranili in razširili skromne pravice, ki smo jih trenutno uživali in ki jih je hotela uprava ukiniti.

Čez kak mesec smo res začeli gladovno stavko, ki je bila to pot znotraj in zunaj zelo dobro pripravljena. Po 11 dneh smo zmagali. Ugodili so skoraj vsem našim zahtevam.

S tem smo prišli do nekoliko znosnejšega režima. Prehod iz sobe v sobo ali na dvorišče je bil svoboden, pravica do obi-

skov in pisem zelo razširjena itd. Le časopisov in radia nam niso dovolili. A to smo si nabavili sami preko skrivnih kanalov. Prek njih smo imeli odslej tudi redno zvezo s CK.

Tako stanje nam je seveda omogočilo, da smo takoj začeli z rednim in sistematičnim študijem in delom. Organizirali smo pravo komunistično univerzo s posebnimi katedrami, s tečaji in seminarji. Razpolagali smo z razmeroma zelo veliko in sodobno knjižnico ter razmnoževalno tehniko za skripta itd.

Organizator in duša vsega tega dela je bil Moša Pijade. Sam je vodil katedro politične ekonomije in bil na čelu prosvetnega odbora.

Med politično prosvetno delo je spadalo tudi urejanje številnih časopisov, ki smo jih izdajali, čeprav po en sam izvod. To so bili: dnevnik »Udarnik«, teoretični časopis »ZB« (za boljševizacijo), šaljivi list »Tank« itd. Vesti za dnevnik smo dobivali v glavnem preko radia, sicer pa smo dobivali deloma legalno, deloma na skrivaj knjige in časopise z vsega sveta. Tudi pri tem delu je bil Moša ne samo organizator, ampak tudi najplodnejši pisec in pa, seveda, tudi glavni kritik.

Vse to in pa še zelo razgibano politično delo v zvezi s stalno borbo z upravo in navsezadnje tudi hud boj, ki ga je vodil Moša s Petkom Miletićem — dokler ta ni bil do kraja razkrinkan — vse to je dajalo Moši toliko dela, da mu je bil dan vedno prekretek. Zato je morala biti v njegovi sobi — »šestici« skoraj ves dan popolna tišina. Razumljivo je, da so iz te sobe kmalu zbežali vsi živahnejši tovariši in se naselili v drugih sobah, v »šestici« pa so ostali le mirnejši, večino starejši tovariši. Odtlej smo v šali večkrat rekli kakemu prevelikemu rogoviležu: »Miruj, če ne te bomo poslali v ,šestico'!«

Moša pa se je znal tudi odlično šaliti. Vsak teden enkrat — po navadi je to bilo ob nedeljah popoldne — je vsaka soba imela svojo zabavo. Ob takih prilikah se je razživel tudi naš Moša, ki ga ni nihče presegel v duhovitosti in je bilo okrog njega vedno največ smeha.

Potem pa je zopet ves teden vodil konference ali predaval ali pa sedel za mizo in pisal, pisal ves dan in po navadi še pozno v noč ob majhni lučki, ki smo mu jo, seveda proti vsem predpisom hišnega reda in električno-inštalacijskim predpisom, napravili ob njegovi postelji.

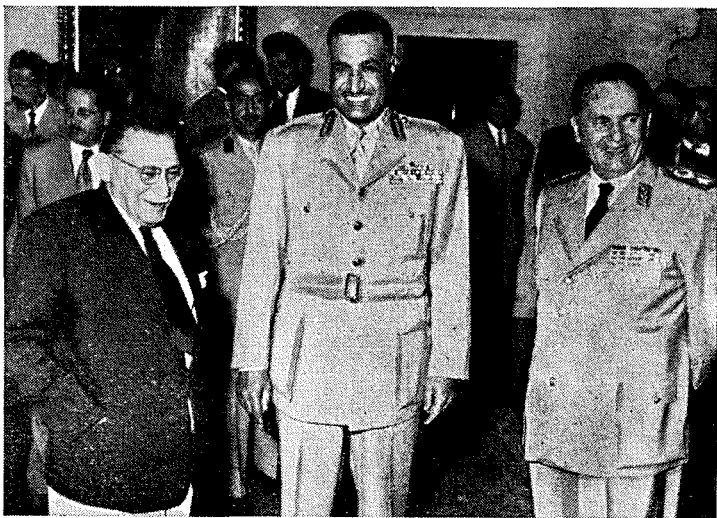
Njegova najljubša zabava pa je bilo slikanje. Nabavil si je platno in barve in kdaj pa kdaj zgrabil za čopič. Tako je v nekaj letih napravil celo zbirko odličnih slik, med katerimi je bilo največ portretov. Skoraj ni bilo več med nami tovariša, ki ga ne bi bil Moša portretiral. Delal je zelo hitro. V nekaj potezih s čopičem — torej v minuti — si že spoznal na platnu samega sebe, in naslednjega dne, če je utegnil, je bil portret gotov.

Večkrat smo se pogovarjali o njegovem vsestranskem geniju in o njegovi fantastični marljivosti in vzdržljivosti ter se čudili, od kod jemlje toliko energije. Česar se je lotil, v to se je zagrizel z vso strastjo, dokler ni stvari izpeljal do kraja. Tako se je svoj čas vključil tudi razredni boj in od tedaj ni mislil na nič drugega več. Vse, kar je delal in snoval, je bilo posvečeno temu cilju. Kakor kuščar — sem včasih pomislil — ki ne more več izpustiti, kar zgrabi...

To pa ga je tudi reševalo pred posledicami dolge robije, ki so jih čutili skoraj vsi drugi, ki so presedeli nad 8 let. Pri takem delu je pozabil, da je zaprt, da je izoliran, pozabil je na vse zahteve, ki jih ima vsak človek poleg hrane in spanja, pozabil je na samega sebe. To mu je pomagalo, da je ostal duševno čvrst in živahen vsa leta robije in še potem — vse do svoje smrti. Celo to: ko je prišel iz zapora, je kazalo, kakor da je na robiji akumuliral energijo, ki jo je potem rabil v NOB in pozneje v boju za izgradnjo socializma.

Ko sem se ob koncu svoje kazni v Sremski Mitrovici poslavljaj od njega in svojih tovarišev, nisem slutil, da ga bom tako kmalu zopet srečal v podobnih okoliščinah. To je bilo dve leti pozneje (medtem je tudi njemu potekla kazen) — v koncentracijskem taborišču v Bileci.

Tudi tu je bil tak kakor svojčas na robiji: neumoren delavec, iskren in dober tovariš, nepopustljiv bорец za revolucijo. In tudi tu se je režim znesel nad njim. Ob neki priliki so žandarji odvlekli prav njega v posebne zapore in ga tam mučili, tako da so mu zlomili tri rebra. Odgovorili smo seveda z gladovno stavko in protesti, kar je končno privedlo do tega, da je režim nad nami nekoliko po-

Moša Pijade (na levi) ob prihodu predsednika Naserijevića v Beograd 14. jula 1956; na desni maršal Tito

pustil. Mošo pa so kmalu potem morali izpustiti iz taborišča.

Njegova nadaljnja pot in njegovo delo med narodnoosvobodilno vojno in po osvoboditvi — pot in delo Čike Janka — sta znana. Neizbrisno ju je za beležila zgodovina.

Ko smo ga pred dvema letoma pokopali, sem prvič videl jokati tisočglavo množico, ki ga je poznala samo po njegovih delih in po njegovih besedah, a je vedela in čutila, da se poslavlja od človeka, ki je v svojem življenju prenesel več kakor lahko prenese človek, in dal več, kakor lahko človek da.

To smo vedeli vsi. A poleg njegove najozje rodbine in nje-

govih najbližjih sodelavcev smo to najbolje vedeli mi, njegovi nekdanji tovariši z robije, ki smo preživeli z njim toliko hudih let v vseh mogočih prilikah, ko se človek do kraja razgali.

Nam bo ostala vedno pred očmi njegova drobna in nekoliko zgrbljena postava v belem robijaškem suknjiču z veliko črno črko P na hrbtu (P pomeni v cirilici: Robija) — kot pravi simbol navidezne človeške nemoči, ki pa je nosila v svoji glavi in v svojem srcu resnično človeško moč, ogromno moč, ki je izžarevala vse življenje in ustvarila dela, ki jih tudi smrt ni premagala.

Milan Apih

Zbor aktivistk v Črnomlju

PRED štirinajstimi leti je IO OF Slovenije sklical konferenco žena in deklet — aktivistk, da jih mobilizira za prevzem političnih in gospodarskih nalog v zaledju. Bližala se je osvoboditev in treba je bilo zbrati vse sile za zadnji, odločilni udarec po okupatorju in domačih izdajalcih ter usposobiti ljudske množice, da prevzamejo oblast v svoje roke.

Konferenca je bila 14. januarja 1945 v Črnomlju. Razvila se je v široko dvodnevno zborovanje z več referati političnega in gospodarskega značaja. Udeležence zborovanja so z veliko pozornostjo in navdušenjem odobravanjem sledile izvajanjem govornikov, najgloblje pa so jih prevzele besede sekretarja IO OF in političnega ko-

misarja Glavnega štaba NOV in POS Borisa Kidriča.

Izvajanja tovariša Kidriča so dala ženskam zadoščenje za vse prestano trpljenje in jih navdala s tolikšno močjo, da jim ni bila nobena naloga pretežka. Zborovanje, ki so mu prisostvovali, je Boris Kidrič imenoval zborovanje žensk, ki so tri leta žrtvovali vse in verovale v zmago tudi v najhujših dneh. Vzporedil ga je z zborovanjem aktivistov na Pugledu spomladi 1943, z zborom poslancev v Kočevju oktobra 1943 in s prvim zasedanjem SNOS, ter poudaril, da je pomembno za vso Slovenijo in za vso Jugoslavijo. Zborovalkam je osvetlil položaj v svetu in na bojiščih v domovini ter jim zagotovil, da ni sile, ki bi mo-

gla obnoviti nekdanji izkoriščevalski družbeni red, ki je ženske neusmiljeno izkoriščal. Sklepe AVNOJ jim je prikazal kot jamstvo, da boj naših narodov, ki so se dvignili na klic KPJ, ni bil zaman.

Ob koncu svojega govora je tovariš Kidrič pozval ženske, naj vztrajajo do konca, ker je od njih odvisno, kaj bo dobila vojska in kakšna bo politična dejavnost zaledja. Zgodovina našega naroda bo lahko zapisala, je poudaril tovariš Kidrič, da osvoboditve ni prinesla samo puška naših borcev, temveč tudi enakovredno in enakopravno delo naših žensk.

Prva predsednica Glavnega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze Angelca Oceppek in sekretarka Okrožnega odbora SPZZ za Belo krajino Francka Dolenc sta zborovalkam orisali boj naših žensk za njihove pravice, ki ga je že v stari Jugoslaviji vodila KP in ga s povečano silo nadaljevala v letih upora naših narodov. Ta boj je preoblikoval slovensko ženo in jo aktiviziral za skupne naloge, ki so vsebovale tudi njeno enakopravnost. »Ker zavestno ljubimo svojo domovino, se zanimamo za vse njene probleme in dvigamo tudi najbolj zaostale ženske,« je dejala tov. Ocepkova. Nadalje sta govorili o Slovenkah iz Primorske in Koroške, ki so se vključile in skupen boj svojega naroda.

Sledili so referati z gospodarskih področij, njim pa živahne diskusije, v katerih so ženske stavljale številna vprašanja. Iz njih je bilo razvidno, kaj vse zanima naše ženske, kaj vse jih teži in kaj vse bi rade izvedele, da bi čim lažje izvedle težavne naloge.

Pred zborovanjem in v času zborovanja samega so imele ženske v Črnomlju in okolici polne roke dela. Na zborovanje so prišle delegatke izza Gorjančev, z Grosupljega, iz Ribnice in Kočevja, pa tudi iz Notranjske in Primorske in iz domačih belokranjskih vasi. Treba je bilo pripraviti hrano, prenočišča, okrasiti dvorano, da je bil sprejem čim lepši. Ženske pa so tudi zaslužile vso pozornost. Prehodile so dolgo in nevarno pot. Notranjke so ga-

zile sneg čez kolena in izmenoma nosile zastavo pred kolono. V Črnomelj je prikoralala z zastavo najstarejša izmed njih, 61-letna Pirnatova mati. Primorke, vajene burje in zaprek, so si morale utirati pot mimo sovražnih postojank in bunkerjev. Z borbenimi pozdravi so jih sprejeli predstavniki ljudske oblasti, političnih organizacij in partizanske vojske, tovariši: Josip Vidmar, Franc Leskošek, Dušan Kveder in mnogo drugih. Toplo jih je pozdravila tovarišica Mara Rupena, prva sekretarka Glavnega odbora SPŽZ za Slovenijo, general Dušan Kveder pa je nad petdeset najbolj aktivnih in zaslužnih žensk odlikoval z Redom in Znakom za hrabrost.

Belokranjke na poti v partizansko bolnišnico

Veliko teh žena in predstavnikov s krvjo priborjene ljudske oblasti je 25. januarja 1959 prihitelo v Črnomelj in na istem mestu, toda v bogato prenovljeni dvorani črnomeljskega kulturnega doma, obnovilo spomin na zborovanje pred 14 leti. V počastitev štiridesete obletnice ustanovitve KPJ je bila to prva proslava, ki je obnovila spomin na delo žensk v naši ljudski revoluciji.

Marsikaj je bilo zdaj drugače. Namesto plamtečega govora tovariša Borisa Kidriča je globoka tišina obudila spomin nanj, na prvoborca — vodite-

lja, ki je omahnil v delu za vzidavo temeljnih kamnov v izgradnjo socializma. Tovarišica Francka Dolenc je k nalogam, o katerih je govorila pred 14 leti, pridejala vrsto novih. To so naloge, ki s skupnimi napori vseh delovnih ljudi ustvarjajo našim družinam višjo življenjsko raven in razbremenjujejo delovno ženo počasnega in utrujajočega dela v gospodinjstvu in drugod. Dajejo ji široke možnosti udejstvovanja na področjih, ki so ji bila nekoč nedosegljiva.

Predsednik občinskega odbora Črnomelj tovariš Janez Žunič je spregovoril o nalogah, ki jih je treba izvesti za gospodarski dvig Bele krajine, zibelke slovenske ljudske oblasti in zatočišča partizanske vojske. Podpredsednik ljudske skupščine LRS dr. Joža Vilfan pa je govoril o nujni kontinuiteti dela in ustvarjanja žensk-aktivistk, za kar so si med NOB same zgradile trdne temelje.

Kulturni program so izvedli domači prosvetni delavci. Ustvarili so toplo razpoloženje in obnovili spomin na partizanske kulturne prireditve v izpopolnjeni obliki. Gostje, med katerimi so bili tovariši in tovarišice: Franc Leskošek, Pepca Kardelj, Janez Hribar, Boris Zihnerl, Marjanca Drakslar, predstavniki novomeškega okraja in še mnogi drugi, so dali priznanje prirediteljem in izvajalcem programa. Sproščen razgovor o nekdanjih dneh in bodočih nalogah je potekel ob pogostitvi, ki so jo Belokranjce prav tako kot nekoč s trudom in ljubeznijo pripravile številnim gostom.

Udeleženke in udeleženci proslave so poslali pozdravna pisma tovarišu Titu, Centralnemu komiteju ZKS in tovarišici Angelci Ocepki, ki zaradi hude bolezni ni mogla priti v Črnomelj.

S. P.

Na osvobojenem ozemlju: ženske zborujejo

List iz spominov aktivistke Marije

MESECA aprila leta 1943 sva se z Majcnovo Tončko udeležili I. zbra aktivistov na Pugledu. Po končanem zboru smo imele ženske sestanek, ki ga je organizirala tovarišica Mara Rupena, tedanja sekretarka iniciativnega odbora SPŽZ.

Ko sva se s Tončko vrnili na teren, sva začeli organizirati po vaseh odbore SPŽZ. Pripravili sva tudi veliko nabiralno akcijo za bolnišnice, ki je lepo uspela. Žene so se izkazale — nabrale so ogromno suhe hrane. Zbiralno mesto za hrano je bilo v Klenoviku, kjer so jo prevzeli partizani. To je bila ena prvih uspešnih akcij ženske organizacije, zato je Mara Rupena pohvalila v časopisu žene, ki so se tako lepo odzvale pozivu »Vse za našo vojsko in ranjence.« Izkazale so se zlasti žene v hribovskih vaseh — v Klenoviku, Zagradu, Goriški vasi, Poljanah, Zalogu in drugod.

Navedla bom nekaj žera, ki so aktivno sodelovale v ženski organizaciji.

Pri Mariji Kirar iz Klenovika smo imeli stalno javko. Vedno je kuhala za partizane. Večkrat se je tam zadrževala tudi Robkova četa. Kirarjeva je vse žrtvovala za narodnoosvobodilno gibanje. Med partizane je poslala edinega sina, ki je kmalu po prihodu v četo padel. To jo je strašno prizadelo, a ostala je trdna in je nadaljevala delo.

Marija Robek iz Goriške vasi je imela tri sinove, ki so bili vsi partizani. Eden je padel, eden pa je stoodstotni invalid. Tovarišica Robkova je vodila delo OF v Goriški vasi. Pomagali sta ji Tomažičeva in njena hčerka Slavica, ki je bila kurirka.

Gabrijela Eržen iz Jeprjeka je delala kot članica rajonskega odbora SPŽZ. Na Krsinvrhu pa je ves čas sodelovala z narodnoosvobodilnim gibanjem Tončka Rešeta, doma iz Radeč, kjer ima posestvo. Leta 1941, ko so začeli Nemci izvajati načrt preseljevanja naših ljudi, je vsa njena družina pobegnila čez mejo. Naselili so se na Krsinvrhu. Tončka je navezala

stike z velikim številom ljudi, ki so jo cenili in občudovali njen pogum. Izvili so jo v KNOO. Ob nemški ofenzivi je šla z vso družino v partizane. Postala je članica okrožnega komiteja KPS Novo mesto in predsednica okrožne gospodarske komisije.

Junija 1943 je bil Franc Majcen pri Jožetu Jermančiču v Telčah. Bila sta izdana. Belogardisti so ju podnevi ujeli na travniku, kjer sta sušila seno. Odpeljali so ju v gozd pri Tržišču in ju pobili s puškami. Z Majcnom je izgubila Partija enega izmed dolgoletnih članov in prekaljenih borcev.

Nekaj dni po tem dogodku je malo manjkalo, da je tudi midve s Tončko nisva izkupili. Bili sva v Klenoviku. Zagledali sva vojsko, ki je prihajala proti Kirarjevi hiši. Mislili sva, da so partizani ker so bili različno oblečeni. Čakala sem, da pridejo v bližino, da bi koga izmed njih spoznala. Tedaj sem šele sprevidela, da so belogardisti. Bežali sva skozi druga vrata hiše proti gozdu. Ko sva bili nekaj metrov od hiše, so naju opazili in se zapodili za nama. Komaj sva ušli. To sva si obe dobro zapomnili, pa tudi Kirarjeva, ki ni verjela, da so belogardisti in je zato vpila nad njimi: »Ne streljajte, saj sta partizanki, Mica in Tončka!«

Tončka je bila takrat že članica okrožnega komiteja KPS Novo mesto in sekretarka okrožnega odbora SPŽZ. V prvi polovici julija je bila sklicana okrožna konferenca SPŽZ. S Tončko sva se kljub vsemu zadrževali nekaj dni v Klenoviku. V soboto pa sva sklenili, da ne bova prespali pri Kirarjevih, ker morava v nedeljo jutraj na pot. Odšli sva v Zalog k Taborskim in prespali pri njih. Kakšna sreča! Ponoči so naju pri Kirarjevih v Klenoviku iskali plavogardisti, ki so se v nedeljo zjutraj vračali po Lakenški dolini skozi Šmarjeto proti Novemu mestu. Ko je bila Šmarjeta za njimi, sva krenili tudi midve skozi Šmarjeto. Sli sva proti Gorenji vasi in skozi gozd Radulje na konferenco.

Po konferenci je prišla na naš teren za sekretarko SPŽZ Zinka Cerar-Zdenka, doma iz Moravč. V partizane je prišla iz Ljubljane, kjer je bila ilegalka. Bila je aktivna in dobra tovarišica, ni pa imela veselja do dela na terenu. Njena želja je bila puška in četa. Zato se po nemški ofenzivi ni hotela vrniti iz brigade.

Kapitulacijo Italije sem dočakala na partijskem tečaju pri CK KPS. Tečaj je bil prekinjen — poslali so nas nazaj, na delo, ter nam obljubili, da se bo tečaj nadaljeval pozneje. Imenovana sem bila za članico podokrožnega odbora OF Šmarjeta, članica rajonskega odbora pa sem bila že prej. Po kapitulaciji Italije je zajelo narodnoosvobodilno gibanje vse prebivalstvo. Okrepili smo vodstva organizacij z novimi člani.

Glavna naloga na osvobodjenem ozemlju je bila, organizirati oblast in izvesti splošno mobilizacijo. Izvoljeni so bili delegati za Kočevski zbor. Na našem terenu sta kandidirala Tončka Majcen in Jože Kačar-Kantor.

Oktober 1943 je bil prvi kongres SPŽZ v Dobrniču. Z našega področja je bilo precej delegat, a spominjam se samo tovarišice Beceletove. Peljali smo se z vozovi po cesti skozi Mirno peč. Na kongres so prišle delegatke iz vse Slovenije.

Delegatka iz Štajerske je bila Milka Kerinova. To je bilo zame kakor tudi zanjo nepričakovano in prijetno srečanje, ker se nisva videli od 1941. leta. Ves čas kongresa sva bili skupaj. Milka je takrat delala na terenu, s čimer se pa ni strinjala. Rekla je, da bo po vrnitvi na Štajersko spet stopila v vojsko. Tako borbene tovarišice nisem srečala vsa štiri leta v partizanih. Ves čas mi je pravila o partizanskih akcijah in juriših na Nemce, o zaplenjenem orožju, o številu pobitih Nemcev. Pokazala mi je tudi uro, ki jo je snela Nemcu, ki ga je zadela njena puška.

Na kongresu je vladalo borbeno razpoloženje. Program je bil pester, diskusija zelo sproščena. Vse delegatke so poročale o borbi v svojih okrajih.

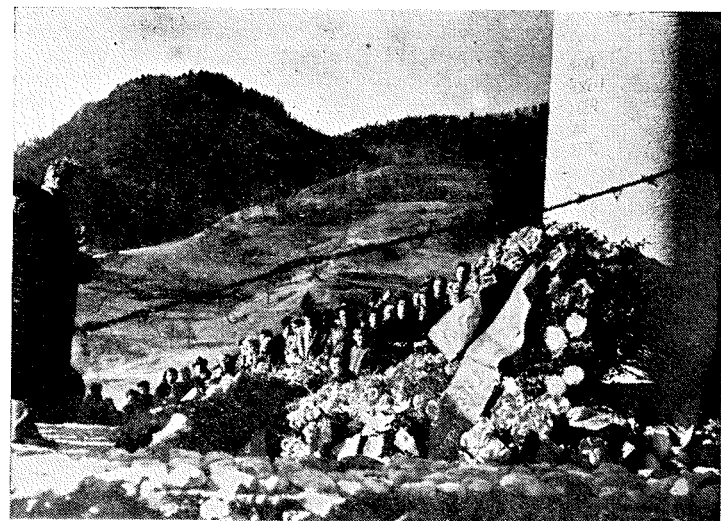
Marija Koren

STEBER NA KLANCU

Pred dobrimi 15 leti, 27. januarja 1944, so nacistični okupatorji zahrbtno napadli Partijsko šolo v Cerknem in pobili 47 komunistov. Pokolu so kumovali domači izdajalci s takratnim cerkljanskim kaplanom Piščancem na čelu. V počastitev spomina na 47 padlih žrtev je bila 25. januarja t. l. proslava, ki se je udeležilo nad 1000 ljudi. To je bila ena izmed prvih praznovanj 40. obletnice Komunistične partije Jugoslavije.

Na klanecu, ob ozki poti, ki se vije iz Cerknega proti Labnemu, stoji visok steber, podoben ogromnemu klicaju na pisanem listu. Vsenaokrog žde sončne rebri, temne globače in strmi hribi, med katerimi je najlepši Porezen s prelestno belino debele snežne odeje.

Množica, ki je 25. januarja 1959 zavila s cerkljanskega trga proti klanecu, pa ni videla s soncem obsijanih hribov, ni sli-

Z letošnje spominske svečanosti ob spomeniku 47 padlim gojencem partijske šole v Cerknem

šala žuborenja potokov in šepeta črnih gozdov. Obrazi so zamišljeno zrlji na blatno pot in rjavo škarpo ob njej, ko da slišijo krik zemlje, na katero je pred 15 leti omahnilo in v krvi obležalo 47 mladih življenj.

Sprevod se je vil proti stebru, kjer so vklesana imena 47 fantov in deklet, mladih komunistov iz Primorske in Gorénjske. Padli so zato, ker so se borili v prvih vrstah za svo-

bodo stoletja tlačenege ljudstva, zato, ker je njihova bešeda skelela hlapce teme kakor v ognju razbeljena puščica.

Strašen je bil tisti dan. Cerkljanska dolina je bila podobna bobnečemu kotlu, odmevi strellov in krikov so ječali med strminami. Potoček, ki teče iz grape, je bil krvav, nad hišami je visela groza...

Glej, tu je padla Milojka, tisto lepo, nasmejeno dekle iz Solkana. Blizu slokega kozolca stoji znamenje, spominska plošča njej v spomin. Sprevod se vije dalje, proti kamnitemu stebru na klanecu — ob spominski plošči v senci kozolca pa se ustavi v črnilo oblečena žena. Od daleč je prišla, a ne prvič. Vsako leto pride sem in položi pred znamenje šop rdečih rož. Tihostoji in zre v črke na kamnu; misli ji jadrajo daleč nazaj, v leta Milojkine mladosti, nato pa se razbičane ustavijo sredi peklenskega trušča sovražnih mitraljezov — takrat je Milojko, njeno nečakinja, na tej strmi poti zadel strel in fašistični rablji so ji z bajoneti razparali prsi...

Tla na tem klanecu so sveta, s krvjo prepojena. Kakor pokošeno klasje so ležali drug za drugim, z obrazi na trdi zemlji. Slavica, Vida, Ivo, Silvo... Mitraljez je regljal iz cerkve-

Množica na poti k spomeniku

nih lin, v potočku so sičale svinčenke. V župnišču pa si je mel roke izdajalec, mož v črni suknji, ki je bil poslal nacistični posadki v Idriji načrt za napad in ji odprl vrata v zvornik. Satanska želja se mu je uresničila, toda ne docela. Če bi se načrt v celoti posrečil, bi morali umreti vsi komunisti, kar jih je bilo v Cerknem.

Sprevod se je ustavil ob stebru. Zaigrala je godba, zadonela je pesem. Hvala vam, tovariši in tovarišice, ki ste padli kot žrtve besa nacistov in domačih izdajalcev, saj niste padli zaman!

Vse misli so se strnile v globoko zahvalo in prisego zvestobe Zvezi komunistov, v ognju prekaljeni.

Steber na klancu je kakor klicaj na pisanem listu, ki se na njem ustavi sleherno oko. Od daleč kliče in spominja, zakaj je 27. januarja 1944 padlo v Cerknem 47 komunistov, hkrati pa prepričljivo govori, da noben vihar ne more uničiti žetve, ki jo je ob plamenici Komunistične partije rodila naša ljudska revolucija. F. Š.

VINKO ŠUMRADA-RADOŠ

SEDEM

47

IN ŠTIRIDESET

*Sedeminštirideset novih krst,
sedeminštirideset svežih grobov,
sedeminštirideset trupel zakrila je prst,
da zrasel iz nje bo dom lepši in nov.*

*Sedeminštirideset
src mater slovenskih
na Gorenjskem, Primorskem in Beneškem
je zatrepetalo v bolesi.
Sedeminštirideset
novih žrtev tolovajev besnih,
v našem boju težkem
ima fašizem na vesti.*

*Čakala bo mati:
»Sin moj,
čemu ni več od tebe glasu?
Mogoče si se prehladil,
ko bredel si Idrijco do pasu,
in ležiš bolan pri neznanih ljudeh?«*

*»Hčerka draga, čimprej se vrni,
da me razveselila v samotnih boš dneh,
kako težko pogrešam tvoj smeh,
ki si ga bila vsa polna.
Mogoče si bolna
in utihnil tvoj glas je srebrni?«*

*Molk. Nikogar ni nazaj,
samo strašna vest
je prišla do njenih ust:*

*Prestreljena in strta
sta padla pod streli krvnikov.
Skupni grob cerkljanskega božjega vrta
je sprejel sedeminštirideset mučenikov.*

Zgoraj: z letošnje proslave ob smrti sedeminštiridesetih gojencev partijske šole v Cerknem

Danila Kumar-Andreja

Narodni heroj Danila Kumar-Andreja se je rodila 13. novembra 1921 v Kojškem pri Gorici. Vsa Kumarjeva družina je pripadala naprednemu delavskemu gibanju. Leta 1927 so se zaradi fašističnega terorja preselili na Ježico pri Ljubljani. Danila je končala meščansko šolo, potem pa je postala vajenka. V tem času je postala tudi članica SKOJ, še pred fašističnim napadom na Jugoslavijo pa članica KPS. Prvo leto osvobodilnega boja je bila kurirka CK KPS, junija 1942 pa je odšla k partizanom, v Tomšičevo brigado. V njenih vrstah se je bojevala 19 mesecev. Januarja 1944 je odšla na Gorenjsko za politično aktivistko v Zvezi slovenskih protifašističnih žensk. Padla je 18. marca 1944 na Lubniku blizu Skofje Loke, ko je obiskala grob padlega partizana. Torej pred 15 leti...

DROBNA, majhna deklica z okroglo glavico in črnimi lasmi, sredi rož domačega vrta na Ježici, stara pet let... Nato: petnajstletna deklica v skromni bluzi, z velikimi, črnimi očmi, nekoliko preveč resna. Naslednja slika: dekle v vojaški obleki, nasmejana, s pasom in orožjem, partizanka... Še zadnja slika: Danila Kumarjeva, oče in mati, objeti pred kamero v nekem bunkerju na Primorskem.

Čez tri mesece je padla — kot toliko tisoč revolucionarjev, partizanov in svobodoljubnih ljudi.

Niti triindvajset let ni žive-la. Umr-la je v najlepših letih mladosti, ki ni bila mladost, kakršno opisujejo pesniki in pisatelji. To je bila mladost v senci žandarskih bajonetov, bo-dečih žic, krvi, smodnika, la-kote...

Bila je še mlada, a že je nosila v srcu zamisli najplemenitejših ljudi vseh časov. Drugačna ni mogla biti. Saj je žive-la v dru-žini, ki je bila majhna celica Partije, saj je z materinim mlekom že srkala velike besede o svobodi, enakosti, bratstvu...

Dokler je bila še otrok, mo-goče ni imela priložnosti, da bi sama spoznala, zakaj je potreben boj proti krivici. To je spoznala, ko je zrasla in se za-čela ozirati okoli sebe, si iskati poklic. Rada bi se bila vpisala na trgovsko akademijo. Niso je sprejeli, ker ni imela »zlate knjižice«, papirjev v pozlačeni lepenki, ki so pomenili prizna-nje za pridnost in sposobnost. To naj bi pomenila zlata knji-žica, v resnici pa je največkrat pomenila le uslugo veljakom in

bogatašem. Njihovim otrokom je bila tudi tako priznana pred-nost, češ da so pametnejši in sposobnejši, taki kot njihovi očetje, ki so si pridobili bo-gastvo. Manj sposobni pa so ostali delavci in kmetje...

Potem je hotela v dvoletno trgovsko šolo, kjer »zlate knji-žice« niso zahtevali, a je kljub temu niso sprejeli, ker ni bila trgovčeva hči. Za delavčovo hčer taka šola vendar ni po-trebna...

Danila bi se bila rada vpisa-la na srednjo tehnično šolo... Rada bi bila postala tehnična risarka. Niso je sprejeli... Da imajo dosti fantov, so rekli. Čemu bo ženski poklic, so rekli. Saj se bo tako in tako poroči-la... Ženska je za kuhinjo, so rekli, in za to, da rodi možu otroke.

Najbrž je tedaj Danilo za-peklo v prsih. Še globlje je do-

Danila Kumar kot mladinka

Danila Kumar in pesnik Kajuh

umela, da imajo oče in njegovi tovariši prav — da je samo v njihovem boju in zmagi reši-tev. Da bo treba svet preure-diti tako, da bo človek veljal toliko, kolikor zna, ne pa to-liko, kolikor ima njegov oče denarja, hiš, zemlje... Da bo tudi ženska enakopravna svo-jemu moškemu tovarišu, da mu ne bo niti služkinja niti sred-stvo za zabavo niti okrasen predmet v stanovanju.

Zato je jeklenela v vsakda-njih spopadih. Še kot otrok se je pogumno obnašala pred po-licisti in orožniki, smelo in drz-no je speljala karabinerje na led. Iskali so jo, pa jim je mir-no odgovorila, da je tista, ki jo iščejo, drugje.

S končano meščansko šolo je morala za navadno delavko v tovarno dežnikov, kjer je za-služila cel dinar na uro. Pa tu-di od tod so jo kmalu odpus-tili, ker jo je tovarišica ovadi-la, da organizira sindikat. Pod-jetnik, drugače človek, ki je imel polna usta besed o svoji naprednosti, v svoji tovarni ni trpel razredno zavednih delav-cev. Hotel je samo brezoblično množico, ki se poteguje morda samo za nekaj par večjo pla-čo na uro...

Danila se je prekalila že pred vojno. Bila je pripravlje-

*Danila (levo)
z materjo in
očetom — čez
tri mesece po
tem svidenju
je padla*

na na boj. Zato je celih devet-najst mesecev prenašala vse napore in nevšečnosti brigadnega življenja. Dosti dolgo za mladega in krepkega moškega, kaj šele za šibko dekle. Tistih prvih devetnajst mesecev prve slovenske brigade, ki so bili najnapornejši, ki so zahtevali največ žrtev, naporov, lakote in utrujenosti. Danila se je izkazala tako kot malokdo. Najprej sekretarka četne celice, nato bataljonskega biroja Partije. Na najtežavnejšem mestu, v najhujših časih, z velikimi nalogami.

Žal ji je bilo, ko je odhajala iz brigade, ko se je poslavljala od sicer nekoliko robatih, toda pogumnih in odkritih ljudi. Poslali so jo na Gorenjsko, da bi s svojimi izkušnjami lahko na-

pravila še več. Spotoma je obiskala očeta in mater. Trije člani družine so se spet sestali, ponosni, da je vsa družina pri partizanih. Nihče ni mislil, da se ne bodo videli nikoli več. Obisk je bil kratek, kakor so bila kratka vsa partizanska srečanja. Danila je odšla tja, kamor jo je klicala dolžnost. Saj je dobro vedela, da med bojem ni časa za osebne zadeve.

Potem je v predzadnji vojni pomladi, ko je kazalo, da je zmaga že pred durmi, prelila svojo kri za tisto, za kar je živela vse svoje kratko življenje. Hči sončnih Brd je ostala v temnih gorenjskih gozdovih, toda njen spomin je ostal svetel v vseh, ki so jo kdaj poznali.

M. P.

Marija Pirnatova

TIHA in skromna je tovarišica Marija Pirnatova. Tako skromna, da ne govori rada o sebi. Kar v zadregi je bila, ko sem jo obiskala. Sicer sem slišala že dosti o njej, neustrašni borki-bolničarki in neumorni delavki, vendar sem želela še sama govoriti z njo.

V Kotljah na Koroškem ji je stekla zibelka. Dvanajstim otrokom ubogega delavca mladostna leta niso zapustila veselih spominov. Revščina jim je bila vsakodnevna kruta spremljevalka. Ko ji je bilo enajst let, ji je umrl oče. Boj za življenje in obstanek jo je odpeljal iz rojstne hiše. Potem se je tik pred vojno poročila z novinar-

jem, komunistom, ki je bil doma iz Črne gore. Razpad stare Jugoslavije sta pričakala v Zagrebu. Prve dni julija pa sta odpotovala v Črno goro in se takoj vključila v prve partizanske vrste. Marija je 13. julija 1941 sodelovala v julijski vstaji Črne gore, v Durmitorski četi.

Ob napadu na Pljevlje, ki je zahteval ogromne žrtve, ji je Vrhovni štab NOV in POJ poveril organizacijo prve partizanske bolnice v Črni gori na Žabljaku. Le ena zdravnica in ona — medicinska sestra, takrat čisto laik v tem poklicu, sta skrbeli za blizu 300 ranjenec. Pa ne le za njihovo zdravljenje, temveč tudi za prehrano ni ostalo. Neprenehoma 14 dni, brez spanja in počitka, je delala in previjala težke ranjence. V teh dneh se je čestokrat srečala in govorila z Mošo Pijadom.

»Nikoli ne bom pozabila, kako nam je vlival pogum. Kadar smo se srečali ali pa je prišel v bolnišnico k ranjencem, me je prijazno prijel za ramo in dejal: »Evo, naša najboljša bolničarka! in se hvaležno nasmešnil...«

V tej bolnici je ostala do maja 1942. leta. Potlej pa se je morala z vsemi ranjenci umakniti iz Črne gore čez Durmitor, reko Pivo in vse bosanske planine v zahodno Bosno. Kot bolničarka IV. Črnogorske brigade se je z ranjenci prebijala skozi hude, krvave borbe III. in IV. ofenzive, stregla ranjencem in bolnikom, dokler ni tudi njo pograbil trebušni tifus. Čeprav je bila sama hudo bolna, je še naprej delala in previjala ranjence. Že je mislila, da se bo lahko vrnila v brigado, pa jo je napadel pegavi tifus. V Bosanskem Petrovcu je leta 1943 padel njen mož.

Ob pričetku IV. ofenzive je toliko okrevala, da je lahko vstala — hoditi še ni mogla sama, toda sovražnik je nenehno napadal partizanske enote. In spet je morala prevzeti skupino ranjencev in jih voditi proti Črni gori. Prebijala se je skozi težke borbe V. ofenzive, skupaj z borbenimi enotami. V množici težkih ranjencev, ki jih je bilo blizu 2000, je bila Marija edina bolničarka, a še

sama bolna. Tako je s svojimi ranjenci, ki jih je vodila skupno s komandirjem čete, prišla v brezno smrti in groze — Sutjesko.

Takrat, ko mi je govorila o Sutjeski, so se ji oči rahlo orosile.

»Temna noč je bila, tako temna, da nismo videli koraka pred seboj. Do kolen smo gazili v blatu. Teh nečloveških naprov niso prenesli niti vsi zdravi borci, kaj šele ranjenci in bolniki. Pot so nam razsvetljevale švabske granate in redčile naše vrste...«

Preko naraslega deročega hudournika so se prijeli za roke in bredli pobesnelo reko. Neusmiljeni močni valovi so bili čestokrat močnejši od sestradanih ranjencev. Samo Sutjeska ve, koliko jih je tisto noč pogoltnil smrtni objem valov. Marija pa se je vračala in zopet vračala čez pobesneli hudournik in prenašala ranjence.

Komaj pa so se pomaknili čez Maglič, so že zaregljale strojnice. Z zadnjimi močmi so se razkropili in bežali. Bežali, dokler niso od utrujenosti in lakote popadali na tla in zasпали. Ko so se naslednji dan zbrali, je ostalo od 2000 ranjencev le 30 izmučenih, lačnih, utrujenih bolnikov. Z dvema deklicama, starima okoli 15 let — partizankama, ki sta se je oklenili, se je prebijala skozi sovražno ozemlje v Ploče. Zajeli so jo četniki, pa jim je ušla. Tri tedne je iskala, blodila in hodila, da je prišla do partizanov III. Krajiške brigade, ki je sprejemala povratnike iz Sutjeske. Izčrpana, na pol gola, bolna... Spoznal je niti član Vrhovnega štaba, s katerim sta bila dobra znanca iz borbe in pohodov. Ni verjel, da je to Marija.

Po krajšem počitku, ko si je malo opomogla, je postala sanitetni referent bataljona iste brigade. Po enomesečnem višjem sanitetnem tečaju v Jajcu pa je odšla v I. Krajiško brigado kot šef brigadne bolnice. V VI. in VII. ofenzivi se je Marija zopet prebijala z ranjenci v Srbijo, Bosno in Hercegovino. Septembra 1944 je odšla s skupino ranjencev v Bari, kjer je

Zdenko Kalin: Partizanka

ostala do meseca decembra. Odšla je v Novi grad, kjer je srečala prvič slovenske partizane. Kot komandir bolničarske čete bolnice baze Glavnega štaba Slovenije je v Zadru pričakala težko prisluzeno svobodo, za katero se je brezkompromisno borila dolga štiri leta.

Na raznih sanitetnih vojaških funkcijah kot kapetan je ostala v JA do 1951. leta.

Marija je nosilka Spomenice 1941 in treh visokih vojaških odlikovanj. Predlog za Spomenico 1941 ji je podpisal tudi tovariš Moša Pijade.

Zdaj je Marija srečna žena in skrbna mati štirih majhnih otrok, razen tega pa še neumorna politična delavka. V Kočevju, kamor je odšla po demobilizaciji z družino — tja je bil premeščen njen mož kot predsednik okraja — je bila sekretarka okrajnega odbora ZZD, ZB itd. in upravnica

okrajnega zavoda za pospeševanje gospodinjstva Kočevje. Po premestitvi v Ljubljano se je zaposlila na okrajnem Zavodu za pospeševanje gospodinjstva, hkrati je predsednica upravnega odbora Mestne porodnišnice, članica upravnega odbora Centralnega dispanzerja za žene, članica glavnega in okrajnega odbora Zveze ženskih društev in GO RK, čeprav jo težka bolezen, posledica prestanega trpljenja, stalno muči.

Tako mirno in prikupno mi je pripovedovala, ko da bi bilo njeno delo in njena življenjska pot nekaj čisto vsakdanjega, brez posebnosti, nekaj samoumevnega.

Taka je naša Marija Pirnato. Ena tistih najzaslužnejših žena, ki nam jih je dala in vzgojila naša revolucija.

Ančka Čerin

Partija je svarila ...

HITLERJEVCI HOČEJO SLOVENIJO!

VEMO, da se bo zdela mnogim, premnogim ta trditev pretirana. Toda prav zato, da to trditev dokažemo, da pokažemo, kako vsestransko se oni pripravljajo za zavzetje Slovenije z mečem v roki, prav zato izdajamo to knjižico. Zlasti pa jo izdajamo zato, da bo vzdramila vse Slovence in jim pomagala združiti se proti skupnemu sovražniku, ki nam

preti vzeti naš slovenski jezik, našo slovensko kulturo, našo svobodo in naš kruh.

Hitlerjevci hočejo Slovenijo. Ona bi jim odprla pot na Balkan, na Jadran in v sredozemlje, ona bi jim olajšala »Drang nach Osten« — pot do tujih bogastev.

Kako opravičujejo Nemci svoje osvajaalne težnje?

»Slovani so zgodovinski gnoj,« je dejal Hitler in v svojem delu »Mein Kampf«, ki je

doslej izšlo že v nad 3 milijone izvodih, je napisal, da mu je »odvratna vsa ta mešanica ljudstev: Čehov, Poljakov, Srbov in Hrvatov« (str. 135, 64. izdaja). — Iz nje so tudi vsi drugi citati.)

»Slovani do danes niso dali niti enega pomembnega kulturnega dela, njih nesnažnost, podložništvo ter nezvestoba in divjaštvo so lastnosti, podedovane po Mongolih,« je napisal H. Göbels v svoji »Zgodovini Nemcev«, učni knjigi v nemških šolah, str. 76.

Alfred Rosenberg, glavni ideolog hitlerizma, misli, da smo Slovenci »manjvredno alpsko ljudstvo, ki je, brez vsake lastne vrednosti, kljub vsej germanizaciji ostalo v bistvu babjeverno in hlapčevsko« (Mit XX. stoletja).

In zato, ker so slovanski narodi manjvredni, barbarski, zato nas morajo hitlerjevci kultivirati. »Ne pozabite,« je vzkliknil Hitler, »da ste vi Nemci najslavnejše ljudstvo tega sveta, najplemenitejši zastopniki arijske rase, ki jo je vsemogočni bog določil za vladarja tega sveta,« in še nekaj: »sveto poslanstvo Nemčije je ... pripravljati orožje za končno osvoboditev in združitev nesrečnih zatiranih delov« (Mein Kampf, 688).

Kateri so ti nesrečni, zatirani deli Nemčije, ki jih mora nemško orožje osvoboditi in združiti z Nemčijo?

Sredi Münchena stoji velik spomenik nemškim izgubljenim pokrajinam. Med njimi se omenja tudi našo spodnjo Štajersko. Zemljevid »bodoče Nemčije«, ki ga izdaja nemško propagandno ministrstvo, pa kaže že celo Slovenijo kot sestavni del te bodoče Nemčije. Z njim so dobesedno obsipali obiskovalce berlinske olimpiade.

To prisvajanje Slovenije ni le trenutna fraza, dokazuje se

tudi »znanstveno«. »Volksbund für das Deutschtum im Auslande« (VDA) vzpodbuja neprestano Nemce, naj spoznava-jo svojo zemljo. »Kdo pozna že vsa tri morja naše narodne zgodovine: Severno, Vzhodno in Jadransko morje?... Koga ne vabi sončni jug Spodnje Štajerske?« Dr. Lange, ki je vodja VDA in ozko povezan z nemškim zunanjim ministrstvom, piše dalje v Volksdeutsche Kartenskizzen, da je Spodnja Štajerska še vedno pretež-

no nemška. Slične trditve srečujemo pri hitlerjevskih »znanstvenikih« na vsakem koraku.

Koliko ustrezajo resnici, vsi dobro vemo. Po nemškem štetju je bilo leta 1927 na Spodnjem Štajerskem 32.578 Nemcev, to je 6% celotnega prebivalstva Spodnje Štajerske. Res je, da je od tedaj njihovo število zaradi hitlerjevske propagande nekoliko narastlo, toda trditev, da je polovica Slovenije nemška, je še vedno nesmiselna.

ljudje — borci, ki so vsak dan pripravljeni na borbo in ki se zavedajo, zakaj so pisali.

Papir, ki ga je držal v roki, je bil zelen, ko da bi prišel iz trgovine. Na njem je bil napisan tale življenjepis:

»Jaz, Jože Trtnik, sem star 25 let, v partizane sem stopil 10. maja 1942. Sem komandir čete, tri mesece. V Partijo sem stopil zato, ker vem, da je to tista stranka, ki bo zmagala in naredila red v naši deželi. Pa tak red — to je bilo podčrtano in napisano z velikimi črkami — tak red, da ne bo več tistega prekletega siromaštva, pa tudi ne bogatinov. Za tak red sem stopil v Partijo in s tem zaključujem — 25. oktobra 1942 — in vstopam v organizacijo, ki ji popolnoma zaupam. Podpis: Jože Trtnik, doma iz bloških hribov.«

Aljoša je dvakrat prebral ta list. Vedel pa je, da je komandir tretje čete na nekaj pozabil. Pozabil je napisati, da je bil že v 22 borbah in trikrat

Anketni listi

NOČ je bila jasna in mirna.

Samo v krošnjah dreves je šumelo, zdaj glasneje, zdaj zopet tiše. Globoko v gozdu so že vsi pospali; le Aljoša, pomočnik bataljonskega komisarja, je sedel ob tabornem ognju.

Iz velike torbe je jemal posamezne liste in jih pazljivo prebiral. Prišel je dežurni, naložil na ogenj nekaj polen, postrani pogledal Aljošo in zamrmral: »Dan je za prebiranje. Prej ko boš star trideset let, boš nosil očala.« Zazehal je in pristavil: »Seveda, če te ne bo prej zadelo.«

Aljoša ga je pogledal, se mu nasmehnil in se zopet zatopil v branje anketnih listov, kjer je bil na kratko podan življenjepis borcev.

Stari partizani so večkrat trkali na njegovo težko rjavo torbo, ki mu je opletala po hrbtu. Kaj, zlomka, ima tam notri? Novinci, ki so prišli v bataljon, so torbo nekam spoštljivo gledali, šepetali in ugrabili, ali so morda v njej cigarete. Sicer pa so vedeli, da Aljoša — prav tako kot vsi drugi — dobi le po tri cigarete na dan.

Ni prijetno biti pomočnik komisarja, vrsto nalog imaš. Na brigadnih konferencah ali na posvetih z okrožnimi komiteji je večkrat slišal: »Vi morate skrbeti za vse tiste, ki se hrabro obnašajo v borbah; prisluhniti morate vsakemu borcu, ki se mu obeta razvoj in ki zasluži, da ga vključite v našo organizacijo; imeti morate po-

seben posluh za vse, kar se dogaja v četi.« Take misli so brnele Aljoši po glavi, ko je pazljivo prebiral anketne liste.

Spet je potegnil iz torbe šp listov, ki jih je dobil popoldne iz tretje čete, kjer so sprejeli v Partijo nove ljudi. Popravil

si je črne, kodraste lase, si potisnil triglavko na stran in se še bolj sklonil k ognju. Začel je brati. Pisave so bile različne, nekatere komaj čitljive. Ponekod so bile črke take kakor kolci v vaškem plotu, razmetane križem kražem, da je komaj razbral stavek. Vedel pa je, da so te papirje popisali

ranjen, dvakrat opominjan in devetkrat pohvaljen. Pozabil pa je zato, ker se ni rad bahal. Aljoša je poznal komandirja Trtnika tudi s tiste plati, ko je pripovedoval, da je doma krotil prepeče, sedaj pa mora »učiti reda« Italijane, ki nimajo kaj iskati v notranjskih hribih in gozdovih.

Drugi list je napisal mitraljezec Jernej Trdan. Njegova pisava je bila pokončna in lepa. Rad se je postavljajl z njo, saj je v domači vasi še drugim fantom pisal zaljubljena pisma.

»Jaz, Jernej Trdan, sem star 21 let. Oče je bil žagarski delavec in je v siromaštvu in nadlogah umrl. Fašiste sovražim in uživam, kadar jih dosti zrešeta s svojo brezo. V Partijo vstopam, ker verjamem, da so

bile v prejšnji državi vse druge stranke gnoj, ker so samo odirale kmeta in delavca. Zato verjamem in zaupam, da bo Partija zmagała in napravila tak red, da ne bodo brezposelni več hodili v tuje dežele in tuje gozdove garat in bogatašem milijone zbirat. Zaupam v to, kar je rekel ruski Lenin: »Delavcem tovarne, kmetom zemljo, ne pa bankirjem!...«

Aljoša je stisnil ustnice. Prav dobro je poznal Trdanovega

Jerneja, mladega, veselega fanta, ki je bil dve leti pomagač pri cirkularju. Tistega Jerneja, čigar mati pripoveduje na vasi: »Vsi so se v borbi umaknili, naš Jernej pa je ostal in z mitraljezom ustavil 200 Italijanov.« Jernej ni na položajih nikoli vihral, temveč je prav počasi premikal svoj mitraljez, ko da bi hotel reči: »Dokler sva na položaju jaz in moj mitraljez, se vam ni treba bati.«

Ko je Aljoša odložil Jernejev življenjepis, je zamrmral: »Lahko si vesel, saj si stebel tretje čete in najboljši mitraljezec našega bataljona, hraber borec, včasih še preveč samozavesten...«

Prizgal je zadnjo polovičko slabe cigarete. Po strani je pogledal dežurnega, ki je z glavo med kolena sedel ob stari jelki in vlekel dreto. V visoki krošnji bukve je začela skovikati sova. Iz daljave je odmevalo bobnenje topov. Mesec se je globoko nagnil nad temne javorške gozdove. Zvezde so se utrinjale, ko da bi se nekaj posebnega dogajalo v vesoljstvu in po širnem, neznanem svetu...

Tretji življenjepis je napisala četna komisarka Nataša. Pisava je bila lepa, pravopis jo je izdajal za študentko. Aljoša jo je poznal in je bral njeno izjavo v življenjepisju posebno pazljivo. Papir je bil lep, moder. V njegovem kotu so bile naslikane štiri planinske rože, povezane z zeleno vrvico.

»Pišem se Nataša Bregar, stara sem 19 let. Imam sedem gimnazij. Doma smo se dobro razumeli. Izhajam iz hiše, kjer nismo nikoli čutili pomanjkanja. V partizane sem šla zato, ker sem zavedna Slovenka in Slovanka. In zato, ker vem, da se borim za osnovne pravice in za obstoj našega slovenskega naroda, ki živi na tej zemlji že nad 1000 let. Borila se bom proti fašistom, ker fašiste sovražim in preziram. Da, sovražim fašiste, ki so gnoj na zdravem telesu človeštva... V Partijo vstopam, ker ji zaupam in verujem vanjo, ker je organizirala borbo in jo bo tudi zmagovito končala. Tudi svoje mlado življenje posvečam borbi in sem fanatična četna komisarka. Slovenska zemlja in

Poziv vsem aktivistom in borcem iz raznih obdobj KPJ oziroma ZKS in očitodcem raznih dogajanj iz zgodovine KPJ, naj napišejo svoje spomine

V ZVEZI s proslavo 40-letnice KPJ in z njo povezane izdaje različnih zbornikov spominov nekdanjih aktivistov in borcev našega revolucionarnega gibanja pozivamo vse člane ZKS brez izjeme, naj po možnosti v čim krajšem roku napišejo svoje spomine ali odlomke svojih spominov, ki se nanašajo na posamezna dogajanja iz zgodovine KPJ. Enako pozivamo tudi nekdanje člane revolucionarnih sindikatov, člane revolucionarnih delavskih kulturnih društev »Vesna«, »Svoboda«, »Vzajemnost« itd., bivše občinske odbornike in poslance, izvoljene na listah KP, udeležence revolucionarnih dogodkov v Prekmurju, Trbovljah, Kandiji, Vinici, Loški dolini in drugod takoj po prvi svetovni vojni, nekdanje člane proletarskih akcijskih čet, udeležence različnih stavk, velikih demonstracij in spopadov z vojaštvom in žandarmerijo, očitodce, ki lahko pojasnjujejo umore revolucionarnih voditeljev (Djura Djakovića itd.), španske borce, bivše partizane in aktiviste NOB, člane odporiških gibanj v raznih taboriščih, udeležence izgradnje kakih večjih objektov po osvoboditvi, udeležence večjih mladinskih akcij ali izgradnje ljudske oblasti, izvajalce nacionalizacije, udeležence spopadov z diverzanti v prvih letih po osvoboditvi itd., prav tako pa tudi priče vseh teh najraznovrstnejših dogodkov, naj tudi oni opišejo kak zanimiv dogodek, ki so mu bili priča.

Spomini so lahko tudi čisto kratki, tako da bodo obsegali le goli dogodek brez vsakega uvoda ali pojasnjevanja (pol ali eno tipkano stran). Biti pa morajo brezpogojno resnični, zato navedite tudi druge udeležence ali priče. Nanašajo naj se na katerokoli razdobje iz zgodovine KPJ od njene ustanovitve v letu 1919 do njenega VII. kongresa v lanskem letu in iz zgodovine delavskega ter narodnoosvobodilnega gibanja. Vendar so najbolj zaželeni spomini iz predvojne obdobja KPJ in delavskega gibanja ter tisti, ki se nanašajo na specifičnosti iz naše NOB ter naše povojne socialistične graditve. Podrobnejše informacije o tem, kako naj bodo napisani ti spomini in kakšne teme zaslužijo, da se o njih piše, dobite pri republiški in pri okrajnih redakcijah zbornika spominov iz zgodovine KPJ. Pri vseh teh redakcijah so na razpolago tudi stenografi in drugi pripomočki za tiste avtorje posameznih spominov, ki iz kakršnega koli razloga niso pripravljeni napisati svojih spominov, pripravljeni pa so o njih pripovedovati.

Pozivamo tudi vse lastnike različnega slikovnega in dokumentarnega gradiva, naj ga odstopijo bodisi v trajno last ali v preslikanje.

Napisane spomine pošljite republiški in okrajnim redakcijam zbornika spominov. Vsi spomini, ki bodo objavljeni ali ne, a bodo vsebovali zgodovinsko vrednost, bodo primerno honorirani ali odkupljeni.

Zbornik spominov iz zgodovine KPJ — republiška redakcija, Ljubljana, Ulica Toneta Tomšiča 5/II, telefon 23-981

ljudstvo sta mi tako pri srcu, kakor so mi pri srcu moji ljubi starši. V tej deželi sem bila rojena, v tej deželi živim in se borim, če pa bo treba, bom v tej deželi tudi padla za osvoboditev naroda. Veliki Mokrec in Krim sta mi priča, kar sem napisala. Nataša Bregar, dne 10. oktobra 1942.»

Aljoša je stisnil zobe in odložil Natašin življenjepis. Zavedal se je, da je čista resnica, kar je napisala četna komisarica Nataša. Dobro jo je poznal iz pohodov, borb in zased. Vedel je, da je to dekle duša vse čete in da jo imajo borci radi.

Četrty življenjepis je napisal Janez Mlakar, kmečki fant, vodnik čete:

»V partizane sem stopil 15. maja 1942. leta. Kot kmečki človek sem vedel, da je moje mesto med partizani, ki se tolčejo in umirajo za našo slovensko zemljo. Vem tudi to, da bi se morali poleg delavcev vsi kmetje boriti za svojo zemljo. V Partijo sem vstopil, ker verjamem, da je to tista stranka, ki bo kmeta rešila bank in vaških oderuhov. Verjamem v to, da bodo po zmagi naši kmetje svobodno delali na svoji zemlji. To izjavo, ob vstopu v Partijo, napišem, ker imam 32 borb za seboj, en opomin, štiri pohvale, pet lahkih in eno težjo rano. Napisal 18. oktobra 1942. leta, ko so v dolini ob progi regljali italijanski mitraljezi.«

Aljoši se je dremalo, list se mu je izmuznil iz rok. Skočil je pokonci. V bližini je hriparvo zalajal srnjak. Dva borca sta se zbudila, se približala in stegnila roke nad umirajoči ogenj. Aljoši je stopil pred oči Mlakarjev Janez, velik, močan in zgovoren fant, ki je tako rad pripovedoval, kakšne njive in travniki so po Notranjskem, ter primerjal gozdove na Mokrecu z javorniškim gozdovi. Posebno pa je rad razpravljajl o konjih — takrat so se mu oči kar iskriale. Rad je govoril, da tisti, ki ne zna sejati, saditi, kositi, živine »gleštati« in z gozdom ravnati, ni pravi človek. Borci so se mu včasih posmehovali, češ kaj bi bilo, ako bi bile vse dežele sami travniki, njive in gozdovi — kje bi potem stale tovarne!

Šesti življenjepis je napisal Ludvik Krašovec:

»V partizane sem vstopil 10. maja 1942. Bil sem gozdni in lovski čuvaj. Prehobil sem mnogo gozdov, poznam dosti steza, potov in gozdnih barak. Večkrat sem že ujel kuno zlatice in belico, polhov pa sem ujel toliko, da jih ne bi mogel prešteti. Kadar sem prišel domov, sem obstal in preklinjal tiste ljudi, ki so mejo začrtali v te lepe notranjske gozdove. Že stari ljudje so rekli, da je naša zemlja še onkraj Trsta in Gorice. V Partijo sem vstopil 18. oktobra 1942. leta, zato, ker vem, da je to tista stranka, ki nekaj velja in ki bo res nekaj naredila. Želim, da bi pogнали Italijane tja, od koder so prišli, in da se ne bi nikoli več priklatali v notranjske gozdove, ki so samo naši. Jeza me zgrabi, ko pomislim, da po naših gozdovih mečejo Italijani konzervne škatle in streljajo v mlade hojke. Ker sem sin gozdarja, bom tudi ostal, če bom še živ, gozdar do konca dni. Hoditi po gozdu, ogledova-

ti drevje, odmerjati in odkazovati debela za sečnjo, opazovati divjačino — to je moje največje veselje. Z veseljem in posebno voljo sem opravljal svoje delo. Zato pa sedaj tudi z veseljem streljam na fašiste. Rad bi videl, da bi se v naši četi doseglo, da ne bi nobena krogla in nobena bomba zgrešila. Želim, da bi naša četa potokla čimveč fašistov in da bi čimprej dosegli konec vojske. Zato zaupam Partiji, v katero vstopam, da bo vse to naredila. Bil sem trikrat ranjen, v osemnajstih borbah sem bil, dvakrat opominjan in štirikrat pohvaljen. Podpis: Krašovec Ludvik, star trideset let.«

Aljoša je stežka bral, ker so bile črke velike in razmetane na treh listih. Potem se je lotil še drugih življenjepisov. Sova je nehala skovikati. Srnjak je še nekajkrat hripavo zalajal, nato pa je z velikimi skoki zbežal v goščavo — njegovo lajanje se je izgubljalo v dalji, globoko v gozdu.

Na vzhodu je zažarela jutranja zarja. Dežurni se je zbudil in zapel s tihim glasom: »Nocoj pa, oh, nocoj...«

V vznožju gozdov so se oglasili topovi. Taborišče se je zbudilo. Od nekod je prišel komendant in zaskrbljeno dejal: »Vstanite, ukazujem premik vsega bataljona. Vodiči, naprej!«

Aljoša je skrbno zganil življenjepise in z drugimi borci vred odšel skozi gozdove. Spotoma je primerjal mogočna drevesa z ljudmi, ki so popisali anketne liste... Matevž Hace

»Tebi, junaška, neuklonljiva, draga Ljubljana...«

TAK je naslov članka Marice Čepetove, ki je izšel v »Zborniku 1958« Počitniške zveze Slovenije. Čeprav je sestavek relativno kratek, je v njem zelo izčrpno in jasno prikazana borba Ljubljane za svobodo od prvih dni italijanske okupacije 1941. leta pa do osvoboditve. Prikazane so tudi vse tiste akcije malih ljudi, ki so zajele skoraj vse prebivalstvo in zato rodile tako izredne uspehe.

Drugi sestavek, na katerega bi hoteli opozoriti, je »Dnevnik brigade Toneta Tomšiča«, katerega odlomki izpod peresa Ivke Križnar nam prikazujejo pot in sodelovanje te brigade Počitniške zveze Slovenije na proslavah na Sutjeski. Odlomki prikazujejo življenje brigade od njenega zbora v Ljubljani, pa do obiskov najvišjih državnih funkcionarjev v njihovem taboru pri Sutjeski, udeležbo na proslavah ter povratek.

Egipt in Sirija —

nov list arabske zgodovine

● Tam, kjer je sedaj več milijonov let star Asuanski katarakt (slap) in kjer si Libijska in Arabska puščava podajata roko, tam bodo v desetih letih zgradili ogromno hidrocentralo, ki se bo lahko merila z največjimi giganti te vrste na svetu, mi je razlagal neki egiptovski inženir, ko sva strmela s starega, pred šestdesetimi leti zgrajenega Asuanskega jezua, na ogromno, vso od sonca obsijano površino akumulacijskega jezera nad njim.

● Ta hidrocentrala bo dala naši deželi — je nadaljeval — novo življenje, nove vire, saj bo rešila Egipt pred lakoto, sušo pa tudi poplavi. Omogočila bo načrtno industrializacijo naše dežele, preobrazila bo Nilsko dolino iz doseadanje zaostale agrarne dežele v visoko produktivno industrijsko-agrarno deželo. Z eno besedo, Egipt ne bo več odvisen od Nila, marveč narobe. Egipt, se pravi, vlada v Kairu bo diktirala, kam z vodami Nila...

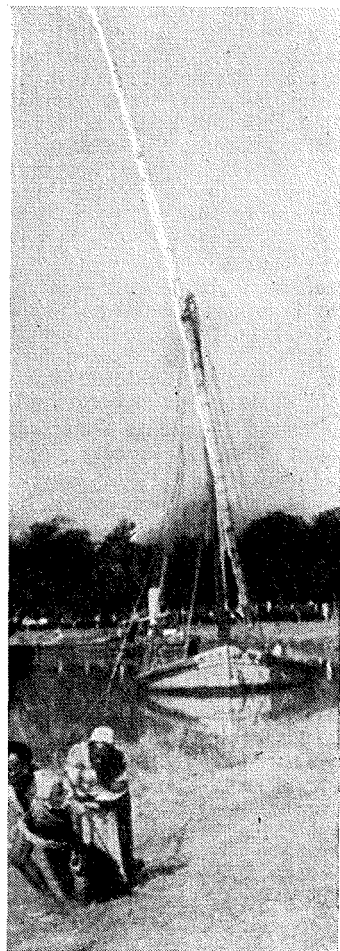
Egipt ne bo več gledal nazaj, marveč naprej. Njegov simbol ne bodo več piramide, niti ibisi (globi), ki gnezdi v vsaki vaški hiši, njegov simbol bo novi jez — velikan med velikani. V dolini Nila vlada sedaj nov duh, nov polet. Se vodijo egiptovski vodiči radovedne tujce po Luksorju, Karnaku, še jim kažejo Dolino kraljev,

kjer počivajo faraoni, živi bogovi na zemlji, še se pno na piramide in zro v obličje sfinge, še se spuščajo v katakombe Aleksandrije, vendar pokažejo vsakomur tudi obris novega jezua pri Asuanu.

Toda novo razdobje egiptovske in s tem tudi arabske zgodovine se ni začelo z jezom in vsem tem, kar bo ta jez prinesel Egipčanom; novo razdobje datira od julija 1952, ko je skupina oficirjev z Naserjem na čelu strmoglavila stari monarhični režim, in leto pozneje, julija 1953, proglasila egiptovsko republiko.

Tako se je zaključilo večtisočletno poglavje egiptovske zgodovine. Kakor bi obrnil list v kakšni stari knjigi, se je umaknila egiptovska monarhija. Nihče ni tožil za njo, nihče ni pisal nekrologov, še v Egiptu so kmalu pozabili nanjo.

Egipt se je pravzaprav zelo pozno postavil na svoje noge. Formalno je postal sicer že 1922. leta neodvisna država, vendar so se zadnji britanski vojaki umaknili šele 1955. leta izza Sueškega prekopa in iz Aleksandrije. Egiptovska revolucija se je začela dobrih 150 let po ameriški in francoski, dobrih sto lep po osvoboditvi dežel Južne in Srednje Amerike, celo generacijo po kemalistični revoluciji v Turčiji, nekaj let po osamosvojitvi Indije, Indonezije in drugih azijskih dežel.

...egiptovsko ljudstvo pa je bedno životarilo in garalo kakor v časih faraonov (na sliki: dva siromašna Egipčana, ko vlečeta z vrvjo ladjo po nekem rokavu Nilove delte)

Tujci in domači magnati so v Egiptu razkošno živeli (na sliki: prizor s konjskih dirk)...

Egipčani morajo zato hiteti. Ne le ti, tudi Arabci. V dobi, ko so se začeli združevati ali vsaj zbliževati celo afriški narodi, Arabci ne morejo živeti še vsak zase. To bi bila voda na mlin tistim, ki so Arabcem vsilili svoje advokate, svoje mandate. To bi bilo pravzaprav priznanje položaja, ki ga je ustvarila britansko-francoska diplomacija po prvi svetovni vojni.

Zgodovina arabske ideje, arabske skupnosti, je že stara, saj datira že od Mohameda, vendar so šele pred enim letom položili prvi ogelni kamen arabske skupnosti. Lani februarja so v Kairu pro-

glasili združitev Egipta in Sirije v eno samo državo — Združeno arabsko republiko in tako položili temelje bodoči federaciji arabskih držav.

To je za zdaj le ideal, vendar gre ves razvoj v tej smeri. Nekateri vidijo v tem nekaj mističnega, vendar ni dvoma, da bo do ožjega sodelovanja med arabskimi državami le prišlo in da do tega tudi mora priti. Nova arabska skupnost bo imela morda obliko konfederacije, vendar bo tudi to korak naprej v primeri s sedanjim položajem. Zdaj nekatere zahodne države še vedno izigravajo posamezne arabske dežele, ščuvajo drugo proti drugi, ker bi radi še naprej izkoriščale naravna bogastva sedemdesetmilijonskega sveta.

Z združitvijo Egipta in Sirije v eno samo državo sta Kairo in Damask razbila utvaro, da je arabski svet razdeljen na dve polovici, na afriške in azijske Arabce. Posebno Francozi so si vedno prizadevali, da bi prepričali Alžirce, Maročane in Tunizijce, da so nekaj drugega kot Arabci Sirije, Palestine, Iraka, da imajo več skupnega z Evropo in evropsko civilizacijo, če ne že kulturo, da je v novejšem razvoju bolj vplival nanje evropski Zahod kot pa arabski Vzhod.

Vendar v tem niso uspeli, kot dokazujejo tesne vezi med Alžirijo in Egiptom. Ne samo to, priključitev Maroka in Tunizije Arabski ligi je še dokaz več, da se čutijo Arabci Afrike in Azije eno, čeprav imajo različne režime in so si včasih tudi malo v laseh.

Nova država — Združena arabska republika — je še mlada, saj kot tvorba še nima tradicije, vendar pa sloni na realnih temeljih. Hrbtenica novega Egipta je Nil, šesta največja reka na svetu, os nove Sirije pa bo postal mogočni Evfrat. Nova država je obrnjena z enim obrazom proti Evropi, saj se v velikem loku naslanja na Sredozemlje, z drugim pa gleda proti Afroaziji. Čeprav združuje samo dve državi, živi v njenih mejah okrog 40 % vsega arabskega prebivalstva. Kairo, ki je bil prej le Piemont arabskega osvobodilnega gibanja, je postal sedaj tudi središče nove, velike države, ki šteje 26 milijonov prebivalcev in ima vse večjo besedo na svetovni tribuni.

Kairo je ne le največje mesto Afrike, to je tudi središče, mimo katerega ne morejo ne na Vzhodu

Po odstranitvi osovražene dinastije in njene kamarile so se odprle egiptovskemu ljudstvu nove, svetlejše poti. Eden najpomembnejših aktov Naserjeve vlade je bila agrarna reforma. Na sliki: egiptovska kmetica, ko je prejela odločbo o dodelitvi zemlje. Z obraza ji sije zadovoljstvo, saj se ji je — kakor neštetim drugim Egipčanom — uresničila velika želja

ne na Zahodu. Iz duhovnega središča Arabcev je postal tudi politično središče, v katerem živijo in študirajo ne le Arabci, marveč tudi predstavniki prave, črne Afrike. Vsi ti vidijo v Kairu svojo novo Meko, vsi ti so prišli v to mesto po navdih za svoje delo, po nove ideje in nove misli. Pomen tega mesta gre torej daleč preko ozkega okvira Nilske doline. To je svetilnik, ki sveti vse dlje in dlje.

In federacija je spodrezala korenine domači in tuji reakciji. V Egiptu in Siriji sicer do danes še niso uvedli enotnega gospodarskega sistema, vendar je to le še vprašanje časa. Federacija zahteva tudi enotno gospodarsko zakonodajo.

Zato so že lani, prvo leto federacije, objavili zakon o agrarni reformi v Siriji — zakon, ki ga v Egiptu že nekaj let izvajajo. V Si-

Mlade Sirijke na paradi ob državnem prazniku

Z volitev v Siriji: tudi ženske imajo volilno pravico

riji je sicer še dovolj deviške zemlje, zlasti ob turški meji in na obeh straneh reke Evfrat, a je bila agrarna reforma vseeno nujnost, pred katero niso mogli zatisniti očesa. Nova arabska država se nikakor ni mogla ustaviti tam, kjer je obtičala kemalistična Turčija. Morala je storiti korak naprej, če hoče biti vzor drugim arabskim državam.

Danes preživlja Združena arabska republika dve revoluciji. »Vsi narodi sveta,« pravi Naser v svoji knjigi »Filozofija revolucije«, »so imeli ali morajo skozi dve revoluciji, politično... in socialno.« »Narodi, ki so prej prelomili s starim sistemom, so doživeli obe revoluciji — toda v razdobju nekaj stoletij. Mi pa preživljamo obe obliki revolucije hkrati,« poudarja na kratko.

Državni udar v Egiptu je bil le začetek širokopotezne akcije. Medtem ko je vodstvo novega političnega gibanja spočetka poudarjalo predvsem gesla: »red, delo in disciplina«, pa so ljudje, ki so se zbrali okrog Naserja, pozneje formulirali svoj program v teh točkah: 1. likvidirati je treba vse postojanke imperializma v Egiptu, 2. odpraviti vse oblike fevdalnega sistema, 3. razbiti razne monopole, 4. uvesti socialno zaščito in 5. vpejlati zdrav demokratski sistem.

Ta program se že izvršuje. V Siriji je sicer ta razvoj zaradi nekaterih zgodovinskih in razvojnih značilnosti te dežele nekoliko počasnejši in lahko bi rekli tudi ob-

zirnejši, vendar je samo vprašanje časa, kdaj bosta obe deželi — Egipt in Sirija — dobili isto strukturo. Toda zdaj je položaj še tak, da imata obe deželi še dve valuti. V enem letu Sirija pač ni mogla storiti tistega koraka naprej kot Egipt, ki je v marsikaterem pogledu dobesedno oral ledino in kazal drugim arabskim deželam naprej.

Federacija pa ne pomeni le koraka naprej za ti dve arabski državi, Federacija je odprta vsem. Ze sedaj sodeluje Jemen najtesneje z novo državo, čeprav je sočas-

no obdržal vse znake samostojne države. Oblika tega sodelovanja je torej lahko zelo široka. Vendar ni dovolj, če se neka vlada odloči za federacijo in predloži ta sklep parlamentu, izpolniti mora prej še gotove pogoje.

Federacija pa pomeni še nekaj več, namreč, da so dokončno propadli vsi načrti britanske diplomacije, da bi skovali na Bližnjem vzhodu nekakšno »Veliko Sirijo«, v kateri bi bile Sirija, Libanon, Jordanija in Irak — in v kateri bi imeli Britancem naklonjeni ljudje prvo besedo. Med Egiptom in Sirijo res ni neposrednega stika, saj sta obe deželi oddaljeni nekaj sto kilometrov druga od druge, vendar pa je to tako močna zveza, da morajo z njo vsi, prav vsi računati.

Nova država sega od prvega katarakta pa do Taurisa in Tigrisa. Toliko Arabcev še ni bilo nikoli pod eno streho kot sedaj. Ni čudno, če gledajo v Londonu in Washingtonu tako kisló na svoje spodletele šanse in čakajo na prvo slabost, ki bi jo lahko izkoristili za svoje načrte in namene.

V Združenih arabski republiki ne odločajo sedaj ne hodže ne veleposelniki niti delničarji bivše Sueške družbe; britanski veleposlanik v Kairu ni več privilegirana oseba med diplomatskimi predstavniki — do zadnje svetovne vojne pa je imel prvo besedo v Egiptu. Nova država ima sedaj, prvič v zgodovini Egipta in Sirije,

Posnetek iz leta 1958: premier Naser govori zadrúžnikom

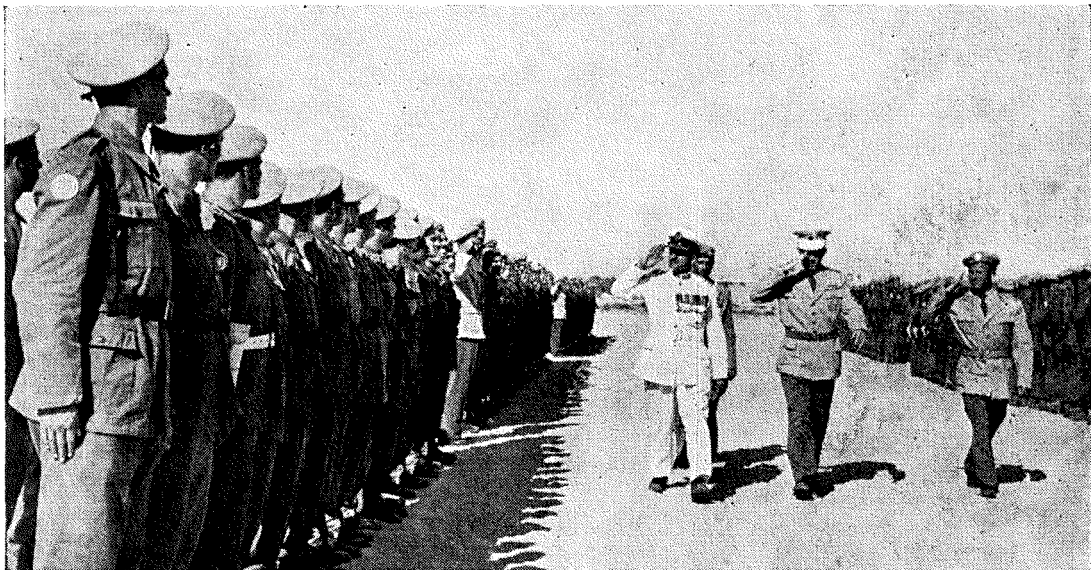

Jeseni leta 1956 so angleški in francoski bombniki bombardirali Port Said. Na ruševinah pa so že zrasle nove zgradbe. Na sliki: del novega stanovanjskega naselja, ki so ga zgradili v rekordnem času — v 100 dneh so zrasla nova stanovanja za 40.000 ljudi

vlado iz ljudstva, z ljudstvom, za ljudstvo.

● Novi ljudje v Kairu so že pokazali pot, po kateri pojde nova država. Začetek te poti bo Asuanski jez, hidrogigant ob Nilu. Ta pot je za zdaj še s trnjem posuta, saj pomeni šele začetek velikega procesa preobrazbe, vendar druge poti ni. Le pomislimo: Pred 160 leti, za časa Napoleona, je štel Egipt 2,5 milijona prebivalcev, zdaj pa jih ima desetkrat več, medtem pa se je površina obdelane zemlje povečala samo za dvakrat.

● Egipčani in Sirijci bodo imeli ne le preteklost, ampak tudi prihodnost. Življenje sedanje generacije sicer še ne bo tako vedro kot so vedra jutra v dolini Nila in Evfrata ob zgodnjih jutranjih urah, bo pa prav gotovo že v nekaj letih vedrejša. In to za vse.

General Burnes (levo) in podpolkovnik Jože Ožbolt (sredi) pri pregledu jugoslovanskega odreda

DALEČ je Sinaj, Egipt, Suez, Port Said, Gaza, Akabski zaliv... Prav gotovo si partizani Jože Ožbolt pred petnajstimi ali šestnajstimi leti niti v sanjah ni upal misliti, da bo nekoč, čez toliko in toliko let, poveljnik jugoslovanskega odreda v sestavi sil Združenih narodov, odreda, ki varuje mir na nevarni meji med Izraelom in Združeno arabsko republiko.

NI ČLOVEKA, KI NE BI VEDEL ZA TITA

Našel sem ga doma, v njegovem stanovanju, popoldne. Odložil je uniformo; pred njim na mizi je bilo nekaj škatel foto-

grafij, ki jih je posnel na Sinaju. Zima je že precej zbrisala z njegovega obraza ogorelost, posledico puščavske vročine.

Jože Ožbolt je začel pripovedovati: »Močno sem si zaželel domovine. Najbolj pa sem si zaželel čiste, hladne vode. Take, kakršne v puščavi nismo pili. Tam je smrdela po kloru, bila je topla. Kolikokrat sem

Posvet članov jugoslovanskega odreda v Sinajski puščavi

se spomnil naših čistih hribovskih studencev! Ko pa sem na povratku prišel na Reko, sem se močno prehladil. Telo je bilo dolgo časa navajeno vročine in suše, zdaj pa se je iznenada znašlo v mrazu in vlagi. To se je pripetilo že mnogim, ne samo meni. Sprememba podnebja...«

»Se zdaj so na Sinaju opazne posledice vojne pred dvema letoma. Egipčani so obnovili ceste in železnice ter nekaj postaj. Ostale pa so porušene hiše in grobovi. Vsak okupator je enak. Tudi na Sinaju je bil takšen, kakršnega poznamo iz lastnih izkušenj. V mestu Quseima so agresorji od 6000 prebivalcev pobili polovico. Pobijali so neoborožene moške in ženske, matere in očete, otroke pa pustili, da so se potikali sami po puščavi. Mnogo so jih raztrgale divje zveri, še več jih je pomrlo od lakote in žeje. Pri vojaki jugoslovanskega odreda je nekaj takih vojnih sirot brez staršev. Vojaki so jih našli, oblekli in obuli ter jih rešili smrti. Okupatorji so na Sinaju sistematično popolnoma porušili vse, kar se je dalo. Tudi vodovode, vodnjake, ceste, telefone... Posekali so celo sadno drevje, posejali z minami revne njivce beduinov. Sinaj pa je bil poln min in izstrelkov še iz I. sve-

Jugoslovanski vojaki pri spomeniku umrlim Jugoslovanom v El Shatu

toвне vojne, pa tudi iz druge. Potem so posejali vse polno min še Egipčani v obrambo pred Izraelci. Tako je po vsej deželi nešteto nevarnih predmetov, ki še vedno terjajo žrtve.«

»Južni del Sinajskega polotoka je gola puščava, polna peska in kamenja. Hribi so tudi do 3000 metrov visoki, sestavljajo pa jih raznobarvne kame-nine. Skratka, pokrajina je močno podobna površju Lune. Redko je naseljena, prebivalci pa živijo v razmerah, ki bi se nam zdele naravnost nemogoče. Stanujejo v plitvih jamah, kdor ima šotor, je že bogataš. Velblod je že celo premoženje. Prgišče prosene moke, zakuhane v slani vodi, je večkrat hrana beduina za cel dan. Mednarodna organizacija UNERVA pomaga tem ljudem. Vsak dobi od 30 piastrov do pol egiptovskega funta na dan. V Gazi je več tisoč beguncev, samih študentov. Ti ljudje po več let čakajo, da bi si ustvarili novo življenje. Med tem časom živijo samo od podpor.«

Potem sem tovariša Ožbolta vprašal, kaj si bo najbolj zapomnil iz svojega bivanja na Sinaju.

»Ni človeka, ki ne bi vedel za Tita. Ljudje v Al Alemainu, v Kairu, v najbolj zabiti vasi sredi puščave, samoteni pastir, uglajen meščan v Beirutu — vsi vedo zanj. Nekoč sem prosil — to se je zgodilo v Beirutu — naj mi pokažejo, kje je jugoslovansko veleposlaništvo. Neki mož je takoj omenil Tita, pripeljal pa me je pred veleposlaništvo Češkoslovaške. Torej bolj pozna Tita kot Jugoslavijo. To je dokaz, kako veliko vlogo ima človek, ki je pospeševalec naprednih teženj, lastnih vsem ljudstvom. Šele v tujini, posebno med Arabci, se naš državljan zave, kako modra in globoka je naša zunanja politika.«

»Kadar v Gazi igramo nogomet z moštvii drugih držav, ki imajo svoje čete v sestavi enot Združenih narodov, se včasih zgodi, da naši tekmo izgubijo. Navijači so vedno na naši strani. S svojim južnjaškim temperamentom večkrat store kaj takega, kar bi lahko škodovalo našim odnosom s temi četami in tudi državami. Včasih nam

je bilo zaradi teh navijačev močno nerodno...«

»Tisočletno surovo izkoriščanje, posebno pa še kolonialistični jarem zadnjih sto let, sta pustila za seboj strašne posledice. Ljudje so postali čisto brezbrizni za svoj obstoj. Več kot 95 odstotkov ljudi je bilo še pred kratkim nepismenih. Precej je bilo nalezljivih bolezni, predvsem trahoma. Po drugi strani pa so živeli bogataši v pravljicnem bogastvu. Naserjeva vlada je izvedla prvo agrarno reformo. Še zdaj je v Egiptu kruh na karte. Vlada se bojuje z brezposelnostjo. Zdaj so sklenili, da bodo na enem delovnem mestu zaposlili po dva delavca. Tako bodo zmanjšali zaslužek obeh, toda oba bosta vsaj za silo živela. V zadnjih letih so sezidali več novih tovarn, ki pa so vse v državni lasti. Vse večje stavbe v državi so zasegli in zdaj delujejo v njih šole. Šele lani so uvedli sodstvo v arabščini, tuje šole so odpravili že prej. Z zelo strogimi ukrepi so zatrli tudi prostitucijo — socialno zlo iz prejšnjih časov. Razumljivo je, da ima Naser zato na svoji strani ogromno večino Egipčanov, posebno tistih iz najrevnejših slojev.«

Zanimalo me je tudi, kako Egipčani poznajo naš osvobodilni boj in našo sedanjo družbeno ureditev.

»Časopisi dosti pišejo o Jugoslaviji,« je dejal tovariš Ožbolt. »Pogosto, posebno kadar predsednik Naser obišče tovariša Tita ali narobe, časopisi prinašajo tudi članke o naši NOV. Kar začudil sem se, kako dobro poznajo nekateri ofi-

Na bregu Velikega jezera pri Suezu; v sredi podpolkovnik Jože Ožbolt

Beneški partizani pred sodiščem

DNE 14. septembra 1955 je preiskovalni sodnik v Vidmu zaključil preiskavo proti pripadnikom Beneške čete, ki je v presledkih trajala nič manj kot 10 let in ki se je pričela na osnovi prijav nemških fašističnih sodelavcev, raznih tajnikov in županov občinskih uradov, ki so služili nemški okupaciji, ter ljudi, ki so jih italijanska sodišča poznala kot navadne kriminalce.

Iz preiskave se jasno vidi, da prijavitelji niso napisali prijav spontano, temveč da je šlo za organizirano akcijo ljudi, ki so stali v ozadju s ciljem, da diskreditirajo in umažejo odporniško in antifašistično gibanje v Italiji, hkrati pa z izmišljenimi in iz trte izvitimi dejstvi pokažejo v sovražni luči NOV in POJ, ljudsko oblast in našo narodnoosvobodilno borbo.

Preiskava se je namerno izogibala vseh dokazov, ki bi dejanja pokazala v pravi luči — bodisi, da je tisti del izjav zaslišanih prič, ki so govorile v prid obtožencev, tebi nič meni nič prezrla, bodisi tako, da namerno ni razčistila vseh tistih okolnosti, o katerih so priče govorile in ki bi, če bi bile razčiščene, onemogočile obtož-

cirji posamezne epizode iz NOV. Posebno pa jim je všeč naša neodvisna zunanja politika in naše nasprotovanje vsem blokom. Tudi naša družbena ureditev jim je močno všeč.«

»Jugoslovanski odred opravlja stražno službo na dveh tretjinah meje z Izraelom. Egiptovske oblasti, pa tudi preprosti ljudje, vojaštvo pa še posebno, odredu zelo radi pomagajo. Tudi z odredi drugih držav družijo naše vojake prisrčni odnosi. Pogoste so prijateljske tekme, največkrat nogometne, izmenjave raznih kulturniških skupin in nastopov. V pušcavski samoti je vsak tak nastop velik dogodek, ki razbije enoličnost in za nekaj časa pričara poslušalcem ali gledalcem domovino in svet.«

M. P.

bo. To velja zlasti za vprašanja v zvezi z nemško okupacijo in ustanovitvijo tako imenovane »Jadranskega primorja«, za vprašanja o vlogi, ki so jo v tej nemški okupaciji igrali razni fašistični župani in tajniki, ter o ciljih nemške okupacije, ki so jim prijavitelji s svojo dejavnostjo služili in ki naj bi privedli v slučaju nemške zmage do razkosanja italijanske države.

Preiskava je šla za zavezanimi očmi preko vsega, kar se je dogajalo v Benečiji in v tem delu Evrope sploh po letu 1943. Nič noče vedeti za nemško okupacijo in našo narodnoosvobodilno borbo. Niti razsula fašističnega režima in dejstva, da je Badoglijeva vlada napovedala Nemčiji vojno, »ne pozna«. Miže gre tudi mimo Narodnoosvobodilnega odbora severne Italije, ki je bil dejanski predstavnik zakonite italijanske vlade na okupiranem ozemlju severne Italije, in mimo njegove vloge v dneh, ki so bili v zgodovini Italije najhujši.

Obtožba noče ničesar vedeti o obstoju ljudske oblasti, o vojaških in civilnih organizacijah v Slovenskem Primorju in Benečiji, obstoju vojaških so-

Na paradi v Gazi

dišč, ker hoče pripisati vse, kar se je v dobi narodnoosvobodilne borbe po letu 1943 dogajalo v Benečiji, samovoljno same osebe ali skupine oseb.

Dosledno se izogiba, da bi Nemce okarakterizirala kot sovražnike in okupatorje, to pa očitno z namenom, da ne bi posredno pokazala na fašistične sodelavce nemškega okupatorja, na katerih sloni vsa zgradba obtožbe proti beneškim partizanom.

Vsa obtožba pa predpostavljaja, da je bila v dobi narodnoosvobodilne borbe v Benečiji NOV in POJ sovražna armada ter da že sama pripadnost italijanskih državljanov tej armadi, ali kakršnakoli pomoč tej armadi, pomeni zločin veleizdaje. Boj zoper nemškega okupatorja ni važen za preiskavo in obtožbo, važno pa jima je vsakršno sodelovanje na strani Slovencev, ki v vsakem primeru pomeni zločin veleizdaje...

Obtožba sloni v glavnem na pričevanih bivših pripadnikov kolaboracionističnega upravnega aparata tako imenovanega Jadranskega Primorja, ki je obsegalo pokrajine Vidma, Trsta, Gorice, Reke itd. in ki je bilo ustanovljeno zato, da bi se to ozemlje priključilo k nemškemu Reichu. Kljub temu pa so za obtožbo ti fašistični funkcionarji najbolj zavedni italijanski državljani in naj-

bolj reprezentativni Italijani, katerih pričevanja so popolnoma verodostojna in izven vsakega suma. Ozadja vsega tega ni težko spregledati. Najbolj umazana in zakrknjena fašistična drhal skuša svoje, samicim italijanskim koristim nasprotno in sovražno delovanje, zakriti s takimi, montiranimi procesi.

Popolno pristranost preiskave in nerazčiščenost bistvenih vprašanj, ki so odločilne važnosti za usodo ljudi, obtoženih zelo težkih kaznivih dejanj, za katera so predvidene najhujše kazni, je moral priznati tudi javni tožilec na javni ustni razpravi zoper pripadnike tako zvane Beneške čete, ki se je pričela dne 22. decembra lani pred porotnim sodiščem v Firencah.

Člen 16 mirovne pogodbe z Italijo izrecno obvezuje italijansko vlado, da ne sme preganjati niti kakorkoli vznemirjati italijanskih državljanov, antifašističnih borcev, zlasti pa ne pripadnikov vojaških sil, če so od 10. junija 1940 do dne, ko je začela veljati mirovna pogodba, izvršili dejanja v korist zavezniških in zaveznikom pridruženih sil.

Kljub takemu jasnemu določilu pa se je italijanska pravica tudi na glavni obravnavi dosledno držala poti, ki jo je bila ubrala že v preiskavi. Na razpravi, ki se je začela meseca decembra v Firencah, je

porotno sodišče na predlog obrambe, da se uveljavi člen 16 mirovne pogodbe z Italijo, izreklo, da za zdaj ni pogojev za uveljavljanje člena 16 mirovne pogodbe, zato naj se proces nadaljuje.

Značilno za tako stališče pa ni samo to, da pomeni kršitev člena 16 mirovne pogodbe, ki je z ratifikacijo mirovne pogodbe postala del italijanske zakonodaje, temveč tudi to, da se člen 16 mirovne pogodbe samo takrat ne more uveljaviti, ko gre za sodelovanje z NOV in POJ, ko gre za borbe narodnoosvobodilnega boja.

V procesu, ki je bil v Genovi leta 1948 pred porotnim sodiščem, je bila z uporabo člena 16 mirovne pogodbe oproščena skupina ljudi iz doline Aoste, ki je bila obtožena dejanj z aneksionističnimi cilji v korist Francije (tako imenovani primer Treves). Pravosodno ministrstvo je pohvalilo v tem primeru stališče državnega pravdnika, ki je zahteval uporabo 16 člena mirovne pogodbe, in tako pokazalo, da je stališče, ki ga je zavzelo državno pravdnništvo tudi stališče italijanske vlade.

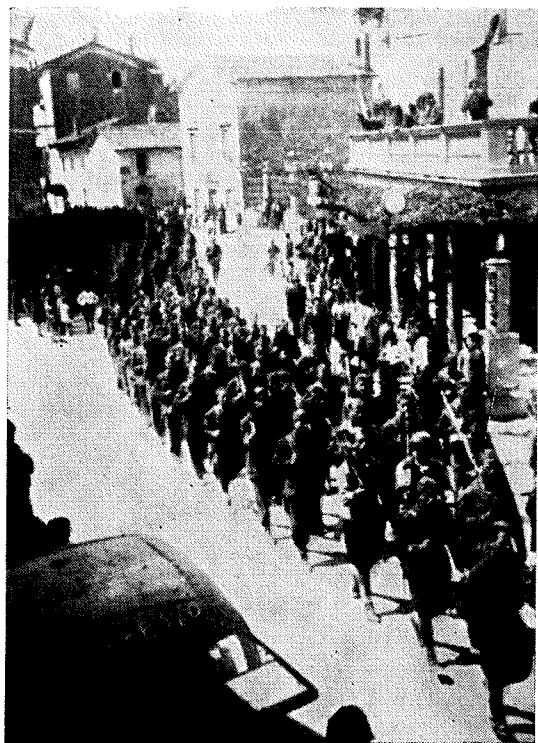
Toda ne glede na tako jasno stališče, ki mu ni oporekala niti italijanska vlada, meni porotno sodišče v Firencah in z njim tudi državni pravdnik, da je pri beneških partizanih potrebna uporaba dvojne mere. In komu naj to koristi? Tistim fašističnim elementom, ki bi svoje delovanje v korist nemškega okupatorja radi odeli v plašč patriotizma in boja za vzvišene koristi Italije!

Pred porotnim sodiščem v Firencah so se zvrstile priče, ki so bile že zaslišane v preiskavi, priče, ki ne samo, da niso vedele povedati ničesar bistvenega, kar bi bilo važno za obtožbo, temveč so deloma znikale celo tisto, kar so že priznavale v preiskavi. Nekateri so zopet priznavale vse, kar jim je sodnik prebral, celo izjave drugih prič, ki so jim bile pomotoma prebrane.

Značilno za vsa ta pričevanja pa je, da ni sam nihče ničesar videl, da ni bil nikjer prisoten. Kot refren ponavljajo priče: govorilo se je, slišati je

Beneški bataljon po osvoboditvi Čedad

Prihod Jugoslovske armade v Krmin

neresničnih in za lase privlečenih argumentov pride do obsodbe partizanskih borcev in s tem do obsodbe celotnega odporniškega gibanja?!

Zavezniki niso hoteli po kapitulaciji Italije leta 1943 prevzeti nobenih obveznosti do kraljeve Badoglijeve vlade. Fašizem je pripeljal Italijo do brezpogojne kapitulacije — nositi je morala vse posledice. Edini izhod za Italijo, če je hotela priti do boljših mirovnih pogojev, je bilo na vzhodu sodelovanje z NOV in POJ, v splošnem pa popolna prekinitve s fašistično preteklostjo. Za obrambo interesov Italije je bila torej potrebna brezkompromisna borba zoper nemškega okupatorja in njegove fašistične sodelavce in vsestranska podpora vseh zavednih italijanskih državljanov naporom zavezniških sil, ki so bile hude boje z nemškim okupatorjem.

To, edino pravilno pot, je izbrala italijanska rezistenca, to pot so izbrali Beneški partizani, ki so stopili v NOV in POJ.

Proces v Firencah pa naj bi dokazal, da je bila ta pot zgorešana in da so imeli prav tisti fašistični elementi, ki so se pridružili nacističnemu okupatorju in služili njegovim ciljem in interesom...

S. F.

bilo, tega v preiskavi nisem izjavil in podobno.

Ko pa obramba predlaga, da bi z verodostojnimi originalnimi dokumenti dokazala resničnost stvari in dejstva prikazala v pravi luči, se predsednik so-

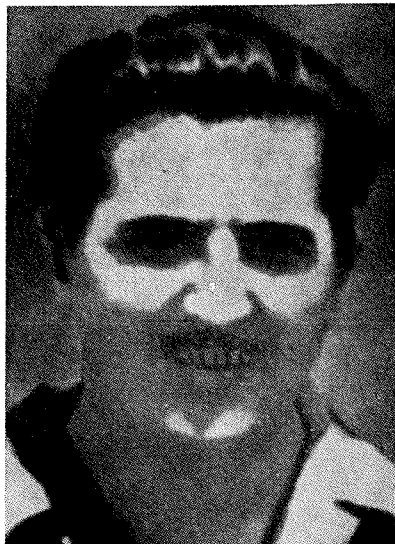
dišča protivi z motivacijo, da bi taki dokumenti lahko vplivali na porotnike!

Ali gre torej sodišču v Firencah za to, da se dožene materialna resnica, ali pa je cilj procesa samo ta, da na podlagi

Hiša narodnega heroja —

MUZEJ

Oče narodnega heroja in sekretarja Oblastnega komiteja KP za Kosovo in Metohijo Miladina Popovića je pred smrtjo zapustil svojo hišo Občinskemu komiteju ZKJ. In v tej hiši bo mesto Peč dobilo svoj muzej. Dragoceni dokumenti bodo spravljani v poslopju, ki je že samo po sebi zgodovinski spomenik. V ta namen bodo uporabili eksponate prejšnjega muzeja, ki je kmalu po ustanovitvi nehal delovati. Del tega materiala je vezan na osebnost narodnih herojev Miladina Popovića, Ramiza Sadika in Bore Vukmirovića, ki so organizirali narodnoosvobodilno gibanje na Kosovem in Metohiji. V vitrinah bodo kopije materialov, ki so zdaj shranjene v Oblastnem muzeju in Zgodovinskem arhivu Oblastnega komiteja ZKJ v Prištini. Razstavili bodo tudi proglase, tisk, fotografije in ostali material iz NOB. Seveda bo tam tudi uporniško trofejno orožje. Da bi izpopolnili zbirke, bo Odbor za ustanovitev muzeja povabil družine padlih borcev NOB in druge imetnike materialov iz NOB, da jih odstopijo muzeju.

Zidovi se umikajo

»Zidovi se umikajo« je eno izmed poglavij knjige »Čudežna pomlad«. To je knjiga spominov iz bivšega grosupeljskega in stiškega okrožja. Avtor knjige je tovariš Radko Polič. Opisuje vse pomembnejše dogodke od prvega dne okupacije do roške ofenzive. Njegovo pripovedovanje je izredno duhovito in prikupno. Knjiga bo izšla letos v založbi »Borec« kot prva knjiga njenega letošnjega programa.

PRIPRAVE za mobilizacijo grosupeljske čete so potekale v najlepšem redu do 29. oktobra opoldne. V transformatorju na Grosupljem se je ustoličil Dolfe Jakhel, sprejemal aktiviste in kurirje in njihova poročila, dajal navodila, vodil sestanke, skratka — imel je vse niti akcije v rokah. Okrožni komite se je vsak večer zbral na kratko sejo, pregledal delo dotičnega dne in določil naloge za prihodnji dan. V transformatorju je bila res prava psihoza vojnega štaba. Tako nas je prevzelo vse to napeto bojno razpoloženje, da Italija-

črtu naj bi se partizani iz tovarne in grosupeljskih rajonov zbrali v noči od 29. na 30. oktober v zagraškem gozdu. Od tod bi 30. oktobra odkorakali čez Ilovo goro proti Krki, kjer bi se jim priključili skupini s stiškega in velikolaškega področja. Po naši zmerni cenitvi bi štela četa končno okrog 40 mož. Na Krki bi se četa do 31. oktobra uredila in potem odkorakala čez dolenske griče in dobrove proti zbornemu mestu. Po kateri poti in kam, to jim bom prinesel iz Novega mesta, ko bom 30. oktobra spet obiskal Primoža in mu rapor-

nov, ki smo jih v mrzlični zaposlenosti srečavali na vsakem koraku, skoraj nismo več jemali resno: okrog njih, pred samim njihovim nosom vre in kipi, oni pa — ko da ne opazijo in ne slutijo ničesar, kričijo, prepevajo in ljubimkajo.

Po naših obiskih v Stični, na Krki, Velikih Laščah in po poročilih odondod in iz drugih rajonov je vse najlepše kazalo, da bo grosupeljska četa dobro začela svojo bojno pot. Po na-

tiral: grosupeljska četa na Krki, 40 partizanov, pripravljena.

Pa se nam je pripetila 29. oktobra najprej ta dogodivščina:

Z Dolfom Jakhlom sva pri Košaku zavila proti Brinju in potem v popoldanski tišini ubrala pot na Perovo. Pogovarjala sva se o četi in sto drugih podrobnostih.

Tik pred perovskim križiščem, pri Knezovi hiši, zavzelimo za nama hitri koraki.

Komu se tako mudi? Ozreva se — pet italijanskih vojakov hiti z bersaljersko hitrostjo. To naju prav nič ne vznemiri, saj vsak dan hodijo tod na mejo, na Polico. Naj gredo svojo pot v božjem imenu, si deva, in se mirno pogovarjava dalje.

Vojaki naju minijo in nadaljujejo v istem zagonu. Tako je, si pravim, mudi se jim, da bodo še pred mrakom na Polici.

Nenadoma, ko da jih je nekdo potegnil z nevidno vrvjo, se vsi na mah obrnejo in zakričijo. Samo eden ima puško in sili z njo v naju, ostali štirje so podoficirji brez orožja. Vražje se jim je mudilo za nama. Obstala sva kot vkopana.

Tišina.

Kaj, zakaj, kaj hočete, mi pobilskava v možganih in nemo si strmimo iz oči v oči. Oni s puško repetira. Zdaj bo počilo, mislim. Konec.

Pravzaprav je vse skupaj smešno. Tak lep jesenski dan, sneg je že skoraj vzelo, oblaki se veselo lovijo, boštanjski grad se tam zdolaj šopiri kot bel golob in lovi zadnje žarke, za njim je zagraška hosta, kjer se to noč zbere četa. Za vraga, prav nič ni smešno niti veselo. Tedaj šele čujem razločno in do skrajnosti nestrpno: »Alto le mani!«

»Roke gor, Dolfe,« zavpijem.

Otipavajo naju od nog do glave in vlačijo iz žepov, kar se je tam našlo. Gledajo slike in legitimacijah in ju primerjajo z nama. Podoficirji se pogovarjajo, da me poznajo, z Grosuplja da sem. »Onega drugega še nisem videl.« — »Jaz tudi ne.« — »Jaz sem ga videl včeraj, šel je k zdravniku.« — »Poglej, kako se potita.« — A, ti je vroče, kaj?« — »Kaj delata tukaj, kam vaju nese vrag?« — »Sprehajava se, lep dan je,« tolčem v nekakšni romanščini, kar mi je je še ostalo iz gimnazije. »Vero,« se nasmehne eden, »un bel giorno.« Zdi se mi, da fant rahlo sočustvuje z nama. Pustimo ju, naj gresta! Dva ne rečeta nič, četrti, maresciallo, odločno odkima, soldat — črna srajca — divje in nepremično bolšči v naju. Končno: »Naj se signor capitano zafrkava z njima, če se mu hoče.«

In potem korakava po isti poti nazaj na Grosuplje. Roke morava moleti od telesa in besedice ne smeja spregovoriti. Kolikor ujamem s koncem očesa, je puška dokaj brezhibno namerjena v najina hrbta. Grosupeljščica se tiho preliva v svojih tolmunih in od Brinja sèm se razločno čuje klockot mlina. Vedno sem rad hodil po tej poti in prav tod sem doživljal zanos prve ljubezni.

V daljavi nemo strmita Mokrec in Krim, tiha in mogočna v večerni sinjini. Poskušam raz-

ločiti modri dih dima na njunem temnem platnu, partizanski dim.

V šoli, kjer je komanda bataljona (na Grosupljem je bil dislociran III. planinski bataljon črnih srajc), čakava precej časa, da se vrne signor capitano z večernega sprehoda. Poznam ga na videz. Dolfetu se je končno vendarle posrečilo pogoltniti listič s hieroglifi o četi, in zdaj sva mirna. Capitano prihaja po hodniku in s palčico se tolče po bedrih. Potem stopica okrog naju in naju

ogleduje kot konja na semnju. Ko spregovori, se začudim — nemško. Tebe bomo vsaj razumeli. »Zelo mi je drago, gospodje, da smo se srečali. To je prav posebna čast zame. Ali bi bila tako prijazna in se potrudila za trenutek v moje apartmaje?« — Odprl je vrata in po paževsko skočil v stran, se priklonil in ostal v tej pozi: »Prosim!«

Pri njem sva ostala pravzaprav malo časa. V glavnem nama je držal pravo, pravcato govoranco, zdaj po italijansko.

MATEJ BOR

Črni možje

— Kaj hočejo, mama, ti črni možje?
Zakaj tak hudobno v nas reže?

— Po Sivko prišli so možje nocoj.
Ne joči, sinek moj. Nič se ne boj.

— Zakaj pa mi z njo? In vrvi in rokàh.
Joj, mama, mene tako je strah.

— Veš, Sivki brez nas bilo bi huđo.
Zato za Sivko še nas ženo.

— Potem pa pojmo za njo na vas.
Zakaj smo zavili v sosedov laz?

— Veš, očka ji trave gre kositi,
da lačna ne bo, ko sine svit.

— Ah, mama, saj ne kosi. Poglej!
Samo jàmo koplje! Zakaj? Povej!

— Veš, vanjo bo vsàdil čudno drevo,
ki rdeče rože na njem cveto.

— In ko bom jaz, mama, že velik mož,
bo tam na drevesu že polno rož?

— Vse polno, moj sinek... a zdaj se privij
sem k meni... ne glej več... zapri oči...

— In ti boš zaspala? Mamica, boš?
— Oba bova spala sred rdečih rož.

Zakaj obračajo puške v nas?
— Ne morem zaspiti! Mama! Joj!

Kaj delajo črni možje s teboj?
— Ne glej jih, o sinek. Še kratek čas...

potem bo vse prav in vse bo preč,
nihče ne bo mogel nam trem nič več.

In ko je krvavi mesec vstal,
se sinek ničesar več ni bal.
Bilo ni več črnih mož nikjer,
v sosedovem lazju je bil spet mir.

Govoril je vzneseno in prav trdil se je, da bi izbral primerne izraze: — Poslušajte, vi ste doktor prava — napravil me je mimogrede za doktorja — kako da ne razumete, da je zmaga slavnega nemško-italijanskega orožja gotova stvar? Tega ne more nihče več in nikoli spremeniti. Capito? In vi poskušate zoprvti temu kolo-su? Ne, ne, jaz vem, vi to

sobi so se najprej zgnetli vsi karabinjerji in naju zvedavo ogledovali. S pomočjo naših orožnikov, sicer zvečine strumnih pristašev OF, ki so že po malem klatili po italijansko, smo pol ure kar lepo kramljali. Povedala sva jim storijo o sprehodu in vsi so naju prepričevali, da ne bo nič hudega in da bova prav gotovo že to noč sladko spala doma. »Naš bri-

Kateri vrag nam je tako nesramno zmešal štreno!? Trije člani okrožnega komiteja pri karabinjerjih! Naključje, ki ga je pripisati 29. oktobru — tega dne je pred triindvajsetimi leti Slovenija zapustila avstroogrsko ruševino in Osvobodilna fronta je proglasila to obletnico za narodni praznik — poostrena italijanska pozornost ali izdaja? Brigadir Tripepi je prekinil naše razmišljanje. Mimogrede nas je ošvrknil s pogledom in takoj zaukazal, naj nas vtaknejo v zapor. Potem nas je zaporedoma zaslišal; samo tiste osnovne podatke si je vzel in tu pa tam — tako, za poskušnjo — posegel malo dalje. Nekako se mu ta večer ni dalo ukvarjati se z nami. Torej bo glavna nevihta jutri.

V temi smo sedeli na pograda, kjer so bile nametane dve, tri smrdljive odeje. Skozi okno je prihajalo žuborenje večera. Pri mostu so Italijani napajali mule in kričali. Naš posvet je bil zelo kratek: če je le ščepec možnosti za beg, potem takoj na delo!

Najprej smo pretipali pograd. Trami so bili močni in še sveži. Mimogrede bi izrgali okenski okvir, a to bi grmelo v noč, kot bi streljali s kanonom.

Potem se je začel film, nacet, prava bomba — in happy end.

Z Dolfetom sediva na pogradu in spremljava vsak Jankov gib. S svojimi močnimi, zidarskimi rokami otipava zid okoli okna. Nekaj mesecev pred vojno so ga na srečo obnovili in omet je še svež. Če nas nihče ne prekine pri delu, potem bomo najkasneje opolnoči zunaj, pravi.

Uro, dve ali tri, kdo bi vedel natančno, smo menjaje se s konci prstov, ki so vse bolj krvaveli in skeleli, majali eno samo opeko. Bila je kakor mlečni zob, ki se začne majati: zdaj se ti zdi, da se sploh ne gane, in zopet, da se drži samo še na nitki. Končno je malta popustila in Janko je z iztrgano opeko telebnil po tleh. Prislunhili smo. Nič. Hitro naprej, zdaj bo vse skupaj prava igračka. Jankova roka se zdaj lahko zmuzne pod okenski okvir in trga opeko za opeko, da ga z Dolfetom komaj dohajava, ko

razumete, vi ste inteligentni ljudje.

Še prej je bil velel poklicati tolmača; ta naj bi nama prevedel od stavka do stavka njegov govor. Žal se je ta zmedena in pred capitanom drhteča črna srajca tako slabo lotila posla, da je sredi svojega jecljanja dobil krepko brc in ga je signor capitano lastnoročno vrgel skozi vrata. »Nikoli se ne moreš zanesti na te preklete svinje svinjske, neumne, zagamane. Poslal vaju bom h karabinjerjem. Saj razumete, formalnosti. Moram. Kaj so vaju oni gumbci sploh prignali!«

Na orožniški postaji, v stari, masivni Činkeljnovi hiši iz osemnajstega stoletja, je bilo spočetka še kar prijetno vzdušje. Brigadirja ni bilo doma. »Kmalu se vrne,« nama je pojasnjeval visok karabinjer, »saj veste, mlad je še.« Sedela sva na klopi pri oknu, ki je bilo na stečaj odprto. V prostorni pred-

gadir je dober človek.« — Polagoma se je predsoba spraznila; karabinjerji so se porazgubili po hiši, ostal je samo orožnik Miha Dolžan.

»Zgini,« sva mu siknila. Namsehnili se je v svoje košate brke in nama zaželel srečno pot. Takoj sva skočila k oknu. Vse naokrog tišina in nikjer žive duše. Dolfe že čepi na okenskem okviru in se pripravlja na skok. Nato se sunkoma zvali nazaj in komaj ga zadržim, da ne pade. »Fašisti ženejo Janka,« mi šepne.

Cez minuto je prisedel k nama še Janko Rode. Bil je ves poten od hitre hoje in veselo se je režal. »Na postaji so me prijeli.« In že ga je klofnil karabinjer. »Silenzio!« Kar tako mimogrede se spremenijo ti hudiči. Z Dolfetom sva vedela, da je moral predati kurirju za Stično pismo, nekaj zemljevidov in drugih drobnarij za četo. Vse so našli pri njem. Stvar se je nekam nerodno zaobrnila.

jo skladava pod pograd. Za vsak primer namreč, če bi prišla kontrola. Luknjo bi zastrli s koco, opeka pa bi bila pod pogradom, mi bi se delali, da spimo. Pa saj jih ne bo. Odprtina raste. Pri vsaki opeki se skotrljajo kamenčki po zidu; nam se zdi, ko da bi sam hudič skale valil. Sezuli smo se, da ne štokljamo v gojzerjih.

Ali je to mogoče? Ne, saj ni res, samo sanjam. Kaj vruga zdaj sanjariš, počakaj še trenutek. Janko visi zunaj, z eno roko se drži železnega križa, z drugo veže moj hubertus nanj, s hubertusom je zvezana še ena odeja in po tej vrvi se bomo spustili. Z Dolfetom drživa čevlje v rokah in čakava, da bo Janko privezal. Kaj vruga se toliko motovili!

Vrata zacvilijo, zaprl jih je prav lepo obzirno; gre po veži, zdaj je zavil sem, proti zaporu, pred vrati je — srce udarja lop, lop, lop, v glavi br-

nijo žice, Janko visi zunaj in z Dolfetom sva okamenela — če bo odprl, z gojzerji po glavi in za goltanec! Janko, spusti se — oni gre naprej na stranišče, odprl je vrata, zaprl, kašlja — Janko se pogrezne — in že grozen, strašen štrbunk, naravnost na cementno ploščo greznične jame — če nas sedaj oni vrag na stranišču ne sliši — naravnost po cevi mu je moralo udariti v zadnjico — potem je gluha, slep, nem, vse obenem — na križišču visi samo še rokav mojega hubertusa.

Nič razmišljanja.

Dolfe in za njim jaz. Pet, šest, skokov do ceste — drugače je 50 metrov — čez njo, mimo Cestarjevih. Njive, gojzerji v rokah, blato je prijetno hladno. Hosta.

Na mehki, mokri resi sedimo in se režimo in se obuvamo. Kar na blatne nogavice. Ne verjamemo, da smo — mi.

Danilo se je, ko nas je Janko pripeljal na zbirno mesto v zagraško hosto. In prav nalahno je začelo snežiti, ko sem se pod košato vojaško odejo in še bolj košatimi smrekovimi vejami utapljal v najslajši sen svojega življenja.

Radko Polič,
ilustriral Evgen Sajovic

===== P = A = S = T =====

PRED vojno je bila na Savski cesti v Zagrebu, v stari, pritični hiši z neograjenim dvoriščem, gostilna »Marica i Anka«. Tja so prihajali delavci iz bližnje tovarne »Ventilator« in drugih tovarn na kosilo in večerjo. Zaradi dobre hrane in pripravne lege je postala ta gostilna neke vrste klub in shajališče delavcev bližnjih podjetij.

Potem so prišli na oblast ustaši. Gostilniške prostore so zasedli nemški oficirji, povečini gestapovci. Od tedaj dalje je bila gostilna zabavišče za pripadnike »višje rase«. Pa ne samo to. Gestapovski pajek je od tod predel svoje mreže, čedalje bolj je ogrožal življenja mnogih komunistov in drugih

pripadnikov osvobodilnega gibanja. Partijska organizacija, ki je delovala na področju, kjer je stala gostilna, je kmalu spoznala nevarnost. Vedeli so, da je vodja tega nevarnega gestapovskega oporišča, znan kot polkovnik Conrad, že odkril nekaj niti iz mreže tajnih organizacij. Padlo je že nekaj tovarišev, nevarnost za ostale pa je rasla z vsakim dnem. Organizacija je spoznala, da je potrebno odstraniti poveljavca gestapovcev. Toda polkovnik Conrad se je skrbno varoval. Nič drugega se ni dalo kot napasti nevarnega sovražnika v gostilni. Tak podvig pa bi seveda zahteval tudi žrtve. Torej, polkovnika je treba zvabiti na samotni kraj... To bi lah-

ko dosegla samo lepa, hrabra ženska...

Izbrali so mlado delavko Danico Čiković iz bližnje tovarne gumbov. Tovariši, ki so jo predlagali, so trdili, da se ne bo bala opraviti te naloge in da jo bo tudi uspešno izvedla. Niso se zmotili. Čeprav brez osebnih izkušenj pri ilegalnem delu, se je Danica nemudoma lotila naloge.

Vse, kar je znano o prejšnjem življenju Danice Čiković, se da povedati v nekaj skopih stavkih. Rojena je bila v Kordunu, v vasi Čemernica, menda leta 1920. Kot deklica je prišla

Ko je Danica prek »zveze« prevzela navedeno nalogo, ni podcenjevala težav pri tem podvigu. Marsikatero težko vprašanje se je pojavilo pred njo, ko je razmišljala, kako bi čimbolje in hitreje opravila z gestapovcem. Najbolj težko ji je bilo izmisliti si način, kako bi se spoznala z gestapovskim oficirjem in kako bi potem gestapovec zagrizel v vabo tako, kot je bilo potrebno. Ali se bo dal zvabiti na kraj, kjer ga bo počakala zaseda? Ali ne bo v zadnjem trenutku česa zasu-mil? In tako po vrsti, same neznanke...

za uničenje nevarnih sovražnikov. Od svoje skupine je seveda poznala samo tovariša, ki je bil njena »zveza«. Do potankosti je proučila načrt akcije, ki je predvideval tudi morebitne drugačne razplete. Zavedala se je, da je uspeh v prvi vrsti odvisen od nje, od njene iznajdljivosti in odločnosti.

Potem, ko so ji na nevsiljiv način pokazali polkovnika Conrada, je Danica nekaj dni skrivaj opazovala, kako prihaja v gostilno in kako odhaja. Ugotovila je, da najbolj redno prihaja tja proti večeru, ob sedmih. Vselej se je pripeljal s težkim motornim kolesom. Tam je ostal do osmih ali devetih zvečer, potem pa je odšel peš v spremstvu več oficirjev, motor pa je pustil pred gostilno.

Po teh okoliščinah si je Danica zamislila osnovo za načrt, ki ga je prek »zveze« sporočila svoji udarni skupini. Akcija naj bi bila v štirih dneh...

Tedaj ji je pomagalo nekaj srečnih okoliščin. Tistega večera je hud dež zmočil ulico, potem pa se je spustila še megla. To je Danici olajšalo, da se je znašla blizu gostilne ravno tedaj, ko bi lahko prišel tja gestapovec. V gostilniških prostorih se ni marala seznaniti z njim. Želela je, da bi se z njim seznanila čimbolj naravno, da bi bilo videti, ko da se je to zgodilo slučajno. Blizu gostilne je zagledala veliko lužo in posvetilo se ji je... Tedaj se je iz daljave že zaslišal hrup motorja. Danica se je približala luži, da je bila zraven nje ravno v trenutku, ko je zavozil vanjo gestapovec z motorjem. Curek blatne deževnice je po-brizgal Danico, ki je zakričala in odskočila — še v večje blato.

Oficir se je seveda dami skušal opravičiti, ker ji je zaradi nepazljivosti povzročil neprijetnost. Povabil jo je v gostilno, kjer naj bi se okratčila ter si s kako pijačo opomogla od strahu...

Sprva je šlo vse gladko. V gostilni se Danica ni zadrževala preveč dolgo. Samo toliko, da se je jesenski mrak spremenil v nočno temo in da je megla postala še bolj neprodin-na. Šla je ven v spremstvu gestapovskega oficirja. Ko se je ta ukvarjal z motorjem, je šla počasi naprej proti Savskim

v Zagreb in se zaposlila v tovarni gumbov na Savski cesti. Njen dekliški priimek je bil Mutić, tik pred vojno pa se je poročila s tekstilnim delavcem Radom Čikovićem. Ljudje, ki so jo poznali, se spominjajo njene odločnosti in goreče privrženosti k delavskemu gibanju, ki se je nanj navezala kmalu po prihodu v Zagreb.

Za vse to so bile potrebne natančne in potrpežljive priprave in precej časa, ki pa je bil dragocen in ga ni kazalo izgublјati. In nevarnosti so bila življenja ljudi, ki so bile od njih odvisne mnoge važne akcije osvobodilnega gibanja.

Danica je postala članica udarne skupine, kakršne je v tem času organizirala Partija

kotom. Počasi, z negotovimi koraki, jo je gestapovec dohitel, ko je zavila proti savskemu nasipu.

Vse je bilo mirno. Skozi raztrgano meglo je mesec osvetljeval z blago svetlobo savski nasip. Medtem ko je čutila moško roko skozi blago na ramenu, je pazljivo štel korake. Ko je naštel do dve sto, je vedela, da po dogovoru ni več potrebno šteti. Obstala je. On je to razumel po svoje. Začutila je, kako jo poželjive roke vlečejo z nasipa. Duh po pijači jo je dušil... Bliskovito si je ogledala okolico. Pod vrbbami je

bila popolna tema. Prodorno je zakričala in močno odrinila vsiljivca. To je bil znak. Za trenutek se je opotekel, potem pa se je spet zravnal in jo hitel zgrabiti. Tedaj so izza bližnjega ovinka odjeknili strelji...

Razburjena je Danica odšla po nasipu. Zaslišala je še dva zamolkla strela. Pospešila je korake. Strah jo je minil, a zavest, da ti strelji rešujejo ljudi zla in da pomenijo življenje za mnoge ljudi, ki se bojujejo proti temu zlu, jo je napolnila s čutom zadovoljstva in miru.

Danica Čiković, mlada revolucionarka, je tisto noč opravi-

vila svojo prvo bojno nalogo. Kot mnoge žene v osvobodilnem gibanju, se je tudi kasneje udeležila mnogih akcij. Konec leta 1941 pa jo je doletelo tisto, kar je doletelo mnoge revolucionarje v tistem času. Prijela jo je ustaška policija. Ko je zvedela, da je njena domača vas v Kordunu osvobodjena, ni mogla premagati hrepenenja, da ne bi odšla tja. Po vrnitvi so jo zaprli. Preveč so vedeli o njej ustaši, da bi se jim izmuznila. Z mučeniško smrtjo je končala svoje mlado življenje.

J. Nesek

VOJKO NOVAK:

ILUSTRIRAL: EVGEN SAJOVIC

Takrat se vedno kaj zgodi

SEPTEMBRSKI dan. Prav tak, kakor si ga človek želi, ali pa samo lahko predstavlja. Oblakov skoraj ni bilo. Vetra ni bilo čutiti. Grozdje je dozorevalo. V partizanski šoli, kjer je poučevala Anica Zidar, je sedelo v edinem razredu dvajset otrok, starih od sedem do petnajst let. V okno se je zaletela čebela in ni znala najti poti iz razreda. Vsi so poslušali komaj zaznavno brnenje njenih prozornih kril in čakali, če bo našla pot na travnike za šolo. Potem je Anica stopila k oknu, jo nekaj časa lovila, nato ji je nastavila prst. Čebela je splezala nanj. Anica je stegnila roko skozi okno in jo s sredincem desne roke narahlo butnila v zadek, kakor bi jo hotela spomniti, da mora odleteti.

»Torej, otroci,« je rekla Anica. »Ali mi boste povedali, kaj smo se dogovorili na prejšnji uri.«

»Vsak se bo naučil na pamet pesem, da jo bomo potem skupaj zapeli,« je odgovoril Ivan, ki je bil najstarejši v razredu.

»Katero pa?« je vprašala Anica in po razredu počasi stopila proti njemu.

»Bohor šumi, Bohor je vstal...« je odgovoril Ivan. Zraven pa si je mislil: »Le zakaj se moram učiti vse to, kar se uče ostali. Saj sem to že zdavnaj znal.«

»Dobro,« je rekla. »Jo bomo zapeli.«

Ko so jo nekajkrat zapeli in je bila Anica prepričana, da jo znajo, je rekla, da danes ne bodo več peli. Morali pa se bodo dobro pripraviti za nastop, ki ga bodo kmalu imeli. Morali se bodo naučiti še veliko pesmi, pa recitirali bodo, pa igrali in še marsikaj drugega.

»Če bomo igrali partizane in fašiste,« je rekel mali Janko, ne da bi prosil za besedo, »jaz ne bom prevzel vloge fašista.«

»Jaz tudi ne,« je rekel Franci in za njim so vsi po vrsti zabrundali.

»Nekdo bo moral,« je rekla Anica in jih napeto opazovala.

»Nihče,« so zavpili, »nihče.«

»Ja, pa saj ste se včasih igrali roparje in žandarje,« je rekla.

»To je bilo čisto nekaj drugega,« je odvrnil Ivan, ki se je zdel najbolj poklican, da odgovori.

»Potem bomo pa žrebali,« je odločila učiteljica Anica.

»Kako pa to gre?« je vprašala najbolj jezikava v razredu, Mojca.

»Napisali bomo listke. Na vseh bo napisano 'partizan', samo na enem pa 'fašist'. Kdor bo tega potegnil, bo moral igrati fašista. Vam je prav?« je vprašala Anica.

»Ni,« je reklo nekaj glasov.

»Je,« je zavpila večina in tako je bilo odločeno.

Skozi vpitje se je nenadoma zaslišalo oddaljeno grmenje. Vsi so utihnili in prisluhnili. Tako mirno so sedeli, da niti stare klopi niso škripale kakor po navadi. Oči so imeli uprte ne-

kam ven, zdaj proti hribu, zdaj v nebo, kakor bi hoteli sami pri sebi uganiti, kaj neki je bilo. Na obrazih je bila slutnja, strah, upanje, vsakdanja navada. Kdo bi mogel do kraja razločiti vse te občutke in misli, ki so se jim prepletale v glavah.

»Topovi,« je prva prekinila molk učiteljica Anica.

»Letala,« je rekel Ivan.

»Da bi bilo po tvojem,« je rekla Anica. »Pojdite malo na travnik pred šolo, kmalu vas bom poklicala, Imam za vas presenečenje. Torej, sedaj je na vrsti igra. Pa nobenih grobosti. Ste me razumeli?«

»Gremo,« je rekel Ivan.

»Niso bila letala,« je rekel Janko na travniku, ko sta skupno tekla proti potoku.

»Kaj praviš?« je rekel Ivan.

»Pravim, da niso bila letala,« je odvrnil Janko.

»Pa ti povej, če veš, saj vedno vse veš,« je na pol v jezi odvrnil Ivan.

»Topovi so bili,« je odvrnil Janko.

»In kaj potem, če so bili?« je vprašal Ivan.

»Takrat se vedno kaj zgodi,« je odvrnil Janko.

»Zapomni si. Letala so bila,« je odvrnil Ivan in stekel daleč proč.

Brezskrbno so se lovili po travniku. Zdaj je nekdo padel in vse se je smejalo. Nihče ni vedel pravzaprav, zakaj so se smejali. Pa so se tako radi smejali. Čez nebo je priplaval velik oblak, bel kot sneg, podolgovat kot čoln.

»Poglejte, kako se spreminja,« je rekla Anica, ki je prišla za njimi. »Vidite, zdaj se mu je razpočil pramec in zdaj zija kot kača. Kako se izpreminja pod žarko sonca. Ali vidite, kako izginja?«

»Saj res,« je rekel Ivan, ki je stal poleg učiteljice Anice.

»Ti pa veš,« je rekla Mojca in se na ves glas zasmejala, da bi še bolj zdražila Ivana.

»Gremo v razred,« je odločila Anica in se pred njimi napotila proti šolskim vratom, ki so bila na stežaj odprta. Gledala je zid, ki je bil ves naluknjan od strellov in je omet še vedno odpadla. Po zidu so lezle mravlje in se izgubljale nekje v zemlji.

»Danes nas bo obiskal tovariš Tonček,« je rekla učiteljica Anica, ko so bili zbrani vsi v razredu. »Vsak čas mora priti.«

»Kdo pa je to?« je vprašala Mojca.

»Saj sem povedala, da je partizan Tonček. To je njegovo ilegalno ime. Kako se drugače piše, pa ne vem.«

»Čudno, da se nisem spomnila,« je odvrnila Mojca.

»Torej, zadnjič smo se učili razčlenitev stavka. Osebek, povedek, zaimek... Gotovo se tega še spomnite. Domačo nalogo ste imeli iz tega.«

»Seveda,« je odvrnil Janko. »Tu je tako po domače,« si je mislil, »še bolj kakor doma. Nič nam ne reče naša Anica. Vse nam da prav, pa je vendar vse po njenem.«

»Povej,« je rekla Anica in pogledala na Ivana.

»Vojska je že nekaj let.«

»No, prav vse si nam lepo razložil.«

»Ovčice nimajo miru na paši,« je povedala Mojca.

»Nemci so svinje,« je rekel Janko.

»Kako to misliš,« je rekla Anica.

»Ja, Nemci so svinje,« je še enkrat rekel Janko.

»Saj je vse prav,« je odvrnila Anica, »samo ta, zadnja beseda ni nič lepa. Drugače bi se

moral izraziti. Recimo fašisti, roparji ali za-
sužnjevalci.«

»Pa če je tako res,« je rekel Janko.

»Saj je res,« je rekla Anica, »morebiti bi
bilo bolje, da bi izbral drugo besedo. Boš pa
drugič.«

»Bom,« je odvrnil Janko.

»Zdaj bi moral Tonček že priti,« je rekla
Anica in šla k oknu, da bi pogledala na cesto.

Nekdo je tekel ves zasopljn proti šoli. Vi-
dela je, da mu na ramah odskakuje puška.
Orožje mu je večkrat poblisnilo v soncu, kakor
bi hotelo pokazati svojo ostrino.

»Topovi,« je rekel Janko, ko je nenadoma
zopet zabobnelo.

»Letala,« je odvrnil Ivan.

»To je daleč,« je odvrnil Janko, kakor bi
hotel vse in samega sebe pomiriti.

»Ven stopim, nekdo prihaja,« je rekla
Anica.

»Nemci,« je rekel partizan, ki je prisopihal
v šolo.

»Že zopet,« je rekla Anica vsa nejevoljna,
kakor bi hotela poudariti, da je še posebej
jezna, ker jo neprestano motijo pri pouku.

»Hitro!« je rekel partizan. »So že skoraj v
vasi.«

»Tako,« je rekla Anica in stekla v razred.

»Nemci so,« je rekla. »Hitro pojdite domov,
jutri se zopet vidimo. Napišite prost spis. Vsak
naj napiše tisto, kar mu je najbolj pri srcu.
Hitro tecite.«

Vzela je svoj vojaški jopič in se med hojo
oblekla. Dolgi lasje so ji v dolgih pramenih
padali na vrat. Bili so rahlo kodrasti in njene
modre oči so dobile nekam žalosten izraz. Ob-
veščevalec je stopil pred njo. Ko so izginili
otroci med prvimi hišami, sta stekla proti hribu,
proti zidanicam.

»Samo da so otroci na varnem,« je rekla.

»Kako misliš na varnem?« je odvrnil par-
tizan. »Kdo pa je na varnem?«

»No, saj sem samo tako mislila. Morda sem
si to le bolj želela, predstavljala in mislila, kot
je lahko res.«

»Hitreje,« je rekel spremljevalec.

»Bom,« je odvrnila Anica.

Na vrhu hriba so se nenadoma prikazali
Nemci, kakor bi se vzeli iz zemlje. Nikamor
več ni bilo mogoče. Ta veliki svet je postal
nenadoma tako tako majhen. Zmanjkalo je
prostora. Ni bilo časa teči in ni bilo kam teči.
Ob vznožju hriba je bila vas in šola. To je bilo
zadnje, kar je videla Anica. Potem pa nič več.

»Zakaj jokaš?« je vprašal Ivan Janka.

»Saj ti tudi jokaš. Saj vsi jokamo. Ali ne
vidiš?« je odvrnil Janko.

»Vidim,« je rekel Ivan in zopet še močneje
zajokal.

»Sedaj ne bo več šole,« je rekla Mojca.

»Kaj šole,« je odvrnil Ivan. »Samo za šolo
je vseeno. Za učiteljico pa ni.«

»Vem,« je rekla Mojca. »To sem hotela po-
vedati, pa si mi že besedo snedel.«

»Bodi, no, tiho,« je odvrnil Ivan in hitro od-
šel proti domu.

V razredu so bili zbrani otroci in na odru
je ležala učiteljica Anica. Vsi so jo hodili gledat
prav od blizu in vsem se je zdelo, kakor da je
prej še nihče ni videl tako blizu. Vse je bilo tiho,
samo jok se je slišal. Topovi pa niso več bob-
neli. Minil je dan. Sonce je že skoraj zašlo in
mesec se je prikazal prav blizu njega, prav
tako, kakor bi se srečala dva svetova, obstala,
da si zaupata nekaj pomembnega, strašnega,
lepega, žalostnega in potem odideta vsak po
svoji poti.

»Svinje,« je brundal Janko. Obraz je imel
žalosten in objokan.

»Kaj praviš?« je vprašala mati Marjeta in
ga pobožala po glavi. »Na, jej.«

»Nič ne pravim,« je odvrnil Janko.

»Pač nič,« je rekla mati. »Ne bom te silila.
Te bo že prišla lakota.«

»Pa me ne bo,« je odvrnil Janko, ki je bil
prepričan, da se ne bo nikoli več dotaknil jedi,
tako je bil žalosten.

»Je že prav,« je rekla mati in ga skrbno in
ljubeče pogledala.

»Pa so vendar svinje,« je rekel Janko in še
enkrat na ves glas zajokal. Potem je jokal,
dokler ga za mizo od utrujenosti ni pobral spa-
nec, a še v snu je hlipal, da je tudi mater bo-
lelo srce.

Marca 1942 sem dobil nalogo, naj odpotujem iz Ljubljane v domače kraje v goriški okolici organizirat vstajo. Takrat sem bil že ilegalec in precej znan policiji, tako italijanski kot nekdanji jugoslovanski. Dogovorili smo se, da bom potoval kot železničar... Organizacija OF na železnici mi je preskrbela vsa potrebna pooblastila in nakazilo za uniformo. To so mi potem tudi naredili zanesljivi krojači. Kmalu sem bil popoln železniški revizor, oskrbljen s celo zbirko različnih legitimacij in pooblastil. Tako naj bi potoval do Postojne, naprej pa spet kot civilist. Sprevednik na brzovlaku, ki je vozil v Trst, je bil tudi naš človek in jaz naj bi »nadziral« njegovo delo... Iz Ljubljane smo se odpeljali zgodaj zjutraj, kmalu po policijski uri. V vlaku je kar mrgolelo vojaštva in drugih nevarnih ljudi. Začel sem z delom. Pregledoval sem vozovnice. Nenadoma sem v nekem oddelku zagledal znan obraz. Takoj sem ga spoznal — Hacinca, upravnik ljubljanske policije v nekdanji kraljevski Jugoslaviji. Peljal se je v Rim, menda po navodila za svoje izdajalsko delo. Dobro sva se poznala, toda zdaj sem bil drugače oblečen. In držal sem se hudo resno, kot se spodobi za železniškega revizorja. Malo me je pogledal, potem mi je pa dal svojo vozovnico, da sem jo lahko vnovič preščitnil. Čeprav je vse skupaj srečno minilo, mi je bilo do Postojne kar pošteno vroče.

Naša brigada je napadala domobransko postojanko v Trebnjem. Že dva dni smo se trudili, pa ni šlo. Bunkerji so bili dobro razmeščeni, tako da je vsak meter zemljišča tolkla strojica. Sprevideli smo, da brez topov ne bo nič. Prosili smo štab divizije, naj nam pošlje topove, in še isti dan popoldne smo dobili dva. Postavili smo ju v strelsko vrsto, komaj 100 metrov od sovražnika. Na topovske ščitnike se je vsula toča izstrelkov, da so se na njih kar iskre kresale. Dve prvi granati nista zadeli, zato pa sta drugi dve. Domobranci, kolikor jih je ostalo živih, so zapustili bunkerje in zbežali v Trebnje. Ostale bunkerje, ki so bili še celi, bi bataljon moral zavzeti. Toda iz neznanih razlogov se mojemu pozivu na juriš ni nihče odzval. Tako sem sam stekel naprej, se prebil do bunkerja med dvema porušenima ter skočil nanj. V njem pa je bilo šest domobrancev. Njihov mitraljezec me je opazil z bližnje hiše ter začel streljati name. Skril sem se za vogal bunkerja, obenem pa sem moral paziti na strelske line. Medtem so topničarji na moje klice z nekaj dobro merjenimi strelmi uničili mitraljezca v tisti hiši. Domobranci v »mojem« bunkerju sem pozval k vdaji, pa so mi odgovorili samo s psovkami. Nekdo je kričal: »Zdaj si v zanki, zate je samo smrt! Vedi, da smo iz Šentjerneja!« Vrgli so skozi lino ročno bombo, zaradi strahu, da jim ne bi počila v bunkerju, so jo seveda vrgli prezgodaj. Urno sem jim jo vrnil skozi lino. Znotraj je eksplodirala ter ubila dva domobranci. Ostali so se pogнали v beg, toda le enemu se je posrečilo priti v Trebnje. Topova sta rušila bunker za bunkerjem, preživeli domobranci so v divjem begu zapustili obrambno črto, naša brigada pa jim je bila tik za petami. Nisem je utegnil čakati. S kurirjem sva se zapodila za bežečimi domobranci. Pozabil sem, da imam zelo malo streliva, spotoma pa sem še tisto izgubil. Ko sva s kurirjem ugotovila, da nimava niti naboja več, so se nama ježili lasje. Domobranci pa so kot brez uma bežali mimo naju proti gozdu. Za najino zadrego niso vedeli...

Bilo je meseca decembra 1944. leta, ko so partizani napadali Nemce v Kočevju. Vodnik Franc je oskrboval borce s hrano. Uspelo mu je organizirati nekaj kmetov, ki so kar z vozmi pripeljali hrano do položajev. Tudi Jure, reven kmet, ki pa je bil gluhi, se je javil, da bo vozil. Ko so tako vozili proti položajem, so zelo pazili, da ne bi zavozili na kako mino. Nenadoma je močan pok pretresel ozračje in Juretov voz z živino je visoko vrglo v zrak. Jure — bil je gluhi — vsega tega ni nič slišal in je mirno, kot prej, hodil dalje. Ko je vodnik France pritekel k Juretu in ga vprašal, kje ima voz, se je Jure začudeno ozrl in rekel: »Ničesar nisem slišal, le zdelo se mi je, da se je nekaj zasvetilo...«

PRVI VZPON

partizanov na Triglavsko pogorje

DOMA sem izpod Pokljuke. Kot partizan sem se mudil na tem področju od leta 1942 do 1944. Poleti 1942 je bila na Pokljuki četa Cankarjevega bataljona, tako imenovana Poključska četa, ki je šla med tem časom večkrat tudi na Jelovico. Največ borcev v tej četi je bilo doma iz Gorij in bližnje okolice, nekaj pa tudi iz Ljubljane oziroma njene okolice in Dolomitov. Četa je delovala okrog Bleda, kjer je stolovala nemška elita za Gorenjsko (tu je bil sedež gauleiterja, GSP in drugih komand), zato so naše akcije zelo vznemirjale Nemce. Odgovarjali so z represalijami nad svojci partizanov ter simpatizarji OF, pa tudi s hajkami na Poključsko četo. Ker pa so naši komandirji spretno manevrirali, smo se največkrat srečno izmaknili iz njihovih obročev, čeprav je bilo včasih tudi nad 10.000 Švabov na Pokljuki.

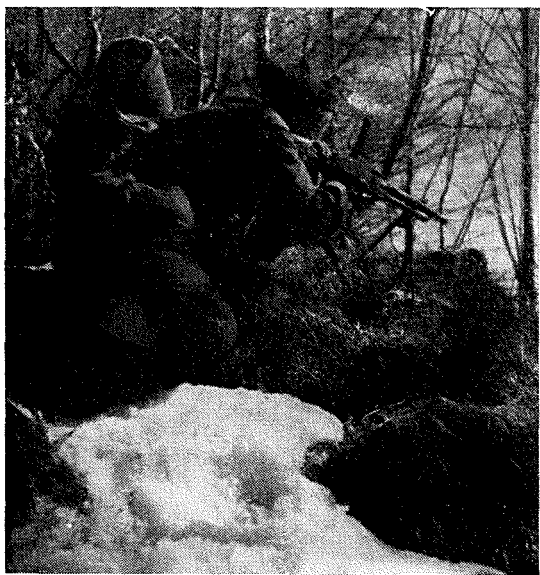
Meseca avgusta 1942 so navalili na Jelovico, nato pa še na Pokljuko. Nameravali so uničiti našo četo. Vodstvo čete pa je zvedelo za njihov načrt, zato je sklenilo, da se bomo za nekaj dni umaknili na Triglavsko pogorje, misleč, da Nemci ne bodo šli tako visoko za nami, v te visoke, skoraj neprenehne hribe. Dobro se spominjam, kako se je nekega

NA ŽELJO TOVARIŠICE M. R., KI V SVOJEM PRISPEVKU V 11. ŠTEVILKI LANSKEGA LETNIKA SPRAŠUJE, KAKO JE BILO ZA ČASA NARODNOOSVOBODILNE BORBE NA TRIGLAVSKEM POGORJU, BOM OPISAL PRVI VZPON PARTIZANOV NA TRIGLAVSKO POGORJE MESECA AVGUSTA 1942. LETA.

popoldne začela pomicati naša kolona na pobočje Debele peči. Vreme je bilo oblačno, pogorje nekoliko zamegljeno. V tem času so

Nemci že prodirali na Pokljuko, da bi jo »očistili«. Pozno zvečer smo prispeli na grebene nad Lipnico, kjer je bil odrejen daljši počitek, kuharjem pa je bilo naročeno, naj pripravijo nekaj hrane. Zaradi utrujenosti in izčrpanosti smo takoj zaspali. Naslednjega dne smo v zgodnjih jutranjih urah nadaljevali pohod. Ustavili smo se pri Jezercih in se utaborili. Ko smo postavili zasilne šotore, ki so nam bili nujno potrebni zaradi pogostih nalivov, je komandir Iztok — Ernest Zajder postrojil četo. Sledil je — kot po navadi — pozdrav zastavi, za njim pa dnevno povelje. Komandant je rekel, naj se javi nekaj prostovoljcev, ki bi ponesli na vrh Triglava slovensko zastavo. Javilo se nas je mnogo več, kakor je bilo treba. Izbrani so bili le 4 tovariši, ki jim je bil odrejen za vodjo tovariš Adolf Repe-Tilen (padel poleti 1943 pod Stolom).

Na pot so se odpravili dopoldne in so nameravali še istega dne dospeti na vrh Triglava; dospeli pa so — po pripovedovanju tovariša Tilna — le do kočice na Kredarici, kjer so se odpočili in okrepcali. Koča takrat ni

Gorenjski partizan z zaplenjeno strojnico na Jelovici

bila oskrbovana, vendar pa je bilo v njej nekaj malenkosti, s katerimi so si postregli. Ko so se potem odpravili na vrh Triglava, je tovariš Tilen opazil z daljnogledom skupino Nemcev, ki so se od zgoraj bližali koči na Kredarici. Partizanom ni preostalo nič drugega, kakor da se poženo po plazovih proti Vratom. Tedaj pa so jih Nemci opazili, za-

čeli streljati in valiti nanje skale. Nihče ni bil ubit ali ranjen.

Partizani so nadaljevali pot proti Vratom, nato pa po pobočju proti dolini Radovne. Po nekaj dneh so se do skrajnosti izmučeni vrnili na določeno mesto na Pokljuki.

Vodstvo čete ni nič vedelo, kaj se je zgodilo z njimi. Ker se niso vrnili ob določenem času, je komandir izbral novo skupino, ki naj bi odšla na pot in ugotovila, kaj se je zgodilo. V novi skupini so bili trije partizani. Tudi nje so Nemci napadli in vse tri ujeli. Naši stražarji so slišali streljanje, zato smo se zvečer umaknili v poključke gozdove. V taborišču je ostal za »zvezo« le komandir Iztok. Isto noč, proti jutru, sta prišla tja še Polde Stražiščar in France Potočnik, ki sta bila člana štaba odreda, ter kurir Bernard Ivan. Ker so bili utrujeni, so zaspali.

Nekdo izmed tistih treh, ki so bili ujeti, pa je izdal Nemcem naše taborišče pri Jezercih, zato so Nemci še isto noč odšli proti taborišču. Ker niso našli čete, so napadli speče tovariše. Ušel je samo komandir Iztok, pa še ta je bil ranjen v nogo. Poldeta Stražiščarja in Ivana Bernarda so Nemci ubili, Potočnika pa ranili in ujeli. Umrli je v nemškem koncentracijskem taborišču.

Prvo skupino, ki naj bi bila ponesla slovensko zastavo na vrh Triglava, je našla četa na določenem zbornem mestu, kamor je kasneje prišel tudi komandir Iztok. V tem pohodu smo izgubili 6 tovarišev. *Jože Robič*

»Deset na enega« in drugi filmi iz NOB

V FILMU »Deset na enega«, ki smo ga zdaj imeli priložnost videti v Ljubljani, se nam zdi potrebno spregovoriti nekaj več besed. Film to popolnoma zasluži. Grozotni pa obenem junaški dnevi Kozare, ko je do zob oboroženi okupator navalil na goloroko prebivalstvo, so v tem filmu doživeli edinstveno realizacijo. Avtorji so uporabili dokumentarni fotografski material iz vse Jugoslavije. Ne moremo kontrolirati, če je ves material originalen. Če so si avtorji včasih pomagali z naknadno posnetimi fotografijami, to ni nepravilno, saj imajo filmski delavci po mednarodnih pravilih pravico, da 30 % materiala posnamejo naknadno in kljub temu velja film za pravi dokumentarni film. Drugače

pa so ustvarjalci filma »Deset na enega« pokazali veliko vestnost, saj precejšnjega dela fotografij doslej na splošno še nismo videli.

To pa je samo prvi del pohval, ki jih zaslužijo avtorji. Glavno priznanje zasluži način, kako so ta material uporabili. Z menjavo zornih kotov, približevanjem in oddaljevanjem kamere, s pospešenim tempom menjave slik, z zelo dramaturško uporabljenimi šumi in glasbo ter še drugimi filmskimi izraznimi sredstvi so dosegli tako izvrstne učinke, da je impresija tu in tam celo močnejša kot pa pri igranem filmu.

Scenarij in režija sta delo Čengića Bahrudina, pri kameri sta bila Rudi Belinger in Đorđe Jolić, montažerka je bila Ruža

Pavlinović, glasbo pa je zelo primerno izbral Rajko Smederevac. Ker pri kratkih filmih režiser skoraj redno film tudi montira in sploh v večji meri posega v razne zvrsti filmskega dela, ne moremo v celoti oceniti zaslug posameznih avtorjev. Gotovo pa je, da scenarist in režiser Čengić Bahrudin zasluži posebno priznanje. To posebno zaradi tega, ker je to sploh njegov prvi film, ki ga je izdelal. Z zanimanjem pričakujemo njegovo nadaljnje delo, na katero pa bomo morali nekoliko počakati, ker je zdaj menda pri vojaki.

Producent je bil Bosna-film. Pri istem podjetju imajo v programu tudi snemanje filma o ameriških letalcih, ki so jih re-

ševali naši partizani. Sinopsis je napisal ameriški novinar Bernstein, ki je bil med NOB dalj časa v Jugoslaviji. Njegov sinopsis so pri podjetju ocenili kot objektivni prikaz teh dogodkov.

Drugačen je primer z Italijanom Ugom Pirom, ki je napisal scenarij za film »Jovanka«. Naša NOB v njem ni točno prikazana in so zato sprejeli sklep, da bo pri predelavi scenarija sodeloval jugoslovanski režiser.

Zagrebsko podjetje »Jadran-film« je sklenilo posneti igrani film pod naslovom »Zločin«. Osnovo temu filmu tvori istoimenski roman slovenskega književnika Ivana Potrča, ki v svojem delu prikazuje umor Djure Djakovića. — Pri istem podjetju bodo posneli tudi film »Hiša v samoti«, v katerem bodo prikazali borbo in pogin sekretarja SKOJ Jaka Mišića in Mije Oreškega.

Beograjsko podjetje »Slavija-film« bo posnelo film »Kapetan Leši«. Vsebinska tega filma je borba z bandami balistov na Kosmetu 1945. leta. Film bo režiral Zika Mitrović, ki se je s podobno tematiko že uveljavil pri režiji filma »Ešalon dr. M.«

Beograjski UFUS bo po scenariju in v režiji Stole Jankovića posnel film »Rdeči šal«, ki zajema dogodke iz bojev na Sutjeski. — Drugi film, ki ga imajo v programu, so »Tri Ane«. Scenarij za ta film, ki prikazuje dogodke med zadnjo vojno, deloma pa po njej, je napisal Slobodan Glumac, režiral pa bo Branko Bauer, ki se je lepo uveljavil s svojim filmom »Ne obračaj se, sinko!«

Sprejet je tudi scenarij mladega gledališkega režiserja Božidarja Viole »Svadba«, ki ga je napisal s sodelovanjem Antuna Babaje. Godi se v okupiranem mestu. Režiral bo Babaja sam. Z nekoliko skepse sprejemamo vest, da so liki v tem filmu nekakšni simboli. S tem imamo slabe izkušnje — sicer pa bomo videli. Babaja se sploh nagiba k originalnim prijemom, kar je že pokazal s svojima kratkima filmoma, ki sta zelo uspela: »En dan na Reki« in »Ne sporazum«.

Ob koncu našega pregleda bi morda omenili še revijo kratkih nagrajenih filmov, izdelanih v zadnjih dveh letih, ki je med ostalimi jugoslovanskimi glavnimi mesti obiskala tudi Ljubljano. Med filmi, ki nas zanimajo, jih nekaj zasluži posebno pozornost, n. pr.

»Dekle z naslovne strani« Puriše Djordjevića. Avtorja zanima usoda dekleta, katere sliko je objavila neka revija na svoji naslovni strani. Fotografirati se je dala v partizanski uniformi. Njena usoda nam do konca ostane neznana, toda ob raziskavi te usode nam režiser z veliko iznajdljivostjo prikazuje usodo mnogih neznanih borcev na podlagi arhivskega materiala. Zelo dober film, ki nam bo ostal v spominu! — »Cvet in

ogenj« je naslov filma, v katerem je Ivo Tomulić prikazal svetlo pot in tragično usodo velikega partizanskega pesnika Ivana Gorana Kovačića. Tudi on je uporabil material iz arhivov, ki pa je bil seveda precej skromnejši kot v prejšnjem primeru. — Med filmi, ki sodijo v naš okvir, so prikazali tudi filme »Pa strašno bi bilo«, »Črne rute«, »Drvar« in »Od monarhije do republike«, ki pa so nam že več ali manj poznani.

Bogata založniška dejavnost v jubilejnem letu ZKJ

V OKVIRU proslav 40-letnice KPJ napovedujejo naše založbe izredno bogate knjižne programe.

NOLIT iz Beograda pripravlja posebno izdajo v 4 knjigah. Prvi dve knjigi bosta ponovni izdaji monografij Đure Đakovića in Veselina Masleše, ki sta ju napisala Dragi Milenković in Mitra Mitrović. Tretja knjiga bo vsebovala izbor književniškega in publicističnega dela Jovana Popovića z uvodno študijo o osebnosti in pisanem delu tega pisatelja, v četrti knjigi pa bo ponovno izšla pesniška zbirka Oskarja Davića »Višnja za zidom«.

Založba bo nadaljevala s pripravami za knjigo »Sodobniki o Titu«, ki jo je bila že prej najavila. V njej bodo objavljeni vsi do zdaj napisani članki o tovarišu Titu, vsa pričevanja njegovih sodobnikov: politikov, državnikov kulturnih in javnih delavcev, vojnih tovarišev in tovarišev iz obdobja ilegalnega dela, ki so — bodisi v domovini ali v tujini — objavili svoje vtise o Titovi osebnosti.

V istem okviru pripravljajo tudi Zbornik naše socialne poezije med obema vojnama.

KULTURA iz Skopja bo izdala knjigo »Zveza komunistov Jugoslavije in makedonsko nacionalno vprašanje«. V dveh delih bodo izšli članki in govori tovariša Tita ter knjiga del Borisa Kidriča, nato pa izbrani prispevki Lazarja Koliševskega o makedonskem nacionalnem vprašanju. Zanimiv bo tudi zbornik »Dogodki in ljudje«, spomini iz revolucionarne dejavnosti. Kmalu bo izšla tudi knjiga Rodoljuba Čolakovića »Srečanja in spomini«.

KOČO RACIN bo izdal antologijo jugoslovanske proletarske poezije in antologijo jugoslovanske proletarske proze. V načrtu je še zbirka pesmi Koste Abraševića, dalje Čolakovićeve knjiga »Objokovana hiša«, pa izbor del Ognjena Price, Otokarja Keršovanija in Veselina Masleše ter še nekatera druga dela.

KULTURA iz Beograda pripravlja v okviru Politične biblioteke Zbornik spominov ob 40-letnici ZKJ. Zbornik bo obsegal več knjig. Izdali pa bodo tudi dve knjigi o političnih procesih v stari Jugoslaviji. V okviru Male politične biblioteke bodo obdelali različne teme, kot položaj Jugoslavije v sodobnem svetu, oblike sodelovanja ZKJ z drugimi partijami in gibanji, sodobne oblike revizionizma, sindikate, kot tudi probleme samoupravljanja in podobno.

V knjižnici Klasiki marksizma-leninizma bodo med letom izšli prvi zvezki zbranih del Marxa in Engelsa in prvi zvezek Leninovih »Izbranih del«. Biblioteka za družbeno-politične študije bo letos izdala deseto knjigo zbranih del Josipa Broza-Tita »Borba za mir in mednarodno sodelovanje«, dalje četrto knjigo Edvarda Kardelja »Problemi naše socialistične izgradnje« ter nekaj knjig zbranega dela Borisa Kidriča. V tej knjižnici bo izšla tudi »Zgodovina Zveze komunistov Jugoslavije«.

Filozofska biblioteka bo med drugim dala na trg številna filozofska dela, v knjižnici »Sodobni pravci in rezultati« pa bodo izšla dela Borisa Žiherla, Vuka Pavičevića, Dušana Nedeljkovića in drugih.

V letošnji prvi številki »Borca« je bilo na 47. strani objavljenih pet nedokumentiranih fotografij iz ljubljanskega muzeja NO, ki predstavljajo ujetе partizane. Tovariš Ivan Marovt iz Ljubnega ob Savinji nam je poslal kar dvojce pisem, iz katerih lahko posnamemo naslednje:

»Fotografije so bile posnete konec februarja 1944 pred Laknerjevo hišo v Ljubnem, kjer je bila orožniška postojanka. Predstavljajo borce 14. divizije, ki so jih Nemci zajeli večidel v spopadu 24. februarja 1944 blizu vasi Rastke. Posamezni prebivalci Ljubnega se še zdaj spominjajo ujetih tovarišev in tovarišic. Tako je znano o tovarišici na fotografiji v zgornjem levem kotu, da je bila doma z Dolenjskega in da je imela obe nogi močno ozebljeni. Takrat je bila začasno pod stražo v gostilni Podpečan in jo je zdravil nemški vojaški zdravnik. Druga tovarišica, na srednji fotografiji, je bila ranjena v roko. Ena izmed treh partizank je bila bajé (po pripovedovanju domačinov) profesorica. Na fotografiji, kjer je skupina ujetnikov, je sredi skupine mož močne postave. Kot partizan je bajé nosil minomet in mu je bilo ime Mile. Zraven njega stoji tovariš, ki je bil oficir, »Kreisführer« Dorfmeister je takoj prihitel iz Celja, ko je slišal o ujetih borcih 14. divizije. Ujetega oficirja je pretepal s pasjim bičem, ker mu ni hotel odgovarjati. Večina ujetih tovarišev je bila doma z Dolenjskega. Ljubence zelo zanima, če se bo oglasil kdo izmed tovarišev na slikah, zato prosijo, naj bi jim uredništvo Borca sporočilo naslove. Komisija za zbiranje zgodovinskega gradiva pri krajevni organizaciji ZB Ljubno bi te tovariše prosila za podatke o usodi ujetih partizanov in partizank.«

Tovarišica Anica Fišer iz Celja pa je poslala uredništvu v zvezi z objavo slik pismo, v katerem piše:

»Na Ljubnem so bili v tem času »Forstschützi«, kakih 150 mož, verjani in orožniki. Vsi so šli v haj-

ko in so predzadnji dan ofenzive ujeli fotografirane partizane in partizanke. Pripeljali so jih pred orožniško postajo in jih z vseh strani slikali. Vsega skupaj je bilo 14 posnetkov, med njimi tudi teh pet. Nekaj ujetnikov so še isti dan odpeljali v Celje, nekaj pa naslednjega dne. Spominjam se, da je tedanji vodja vermanov, doma iz Soštanja, ki se je pisal Gruber, nekaj ujetnikov tudi osebno poznal, ker so bili doma iz Soštanja in okolice.

Ujetnike je fotografiral osebno poveljnik »Forstschützev«. S slikami je hotel pri svojem poveljstvu v Berlinu dokazati, kako so »Forstschützi« potrebni in koristni na Ljubnem. Takrat se je namreč govorilo, da jih bodo vse premestili na fronto, kar jim ni posebno dišalo. Omenjeni poveljnik je dal od vsake slike po en posnetek gozdarju Märtzkeju. Ta naj bi po svoji upravni liniji zahteval, da posadka »Forstschützev« ostane na Ljubnem, ker da samo z njihovo pomočjo lahko izkoriščajo gozdove. Pred kom naj bi »Forstschützi« štili gozdarje in delavce, naj bi dokazale slike ujetih partizanov.

Tedaj sem službovala na pošti na Ljubnem. Pošto smo dobivali s Pake s konjsko vprego dvakrat ali trikrat tedensko. Gozdar Märtzke je prišel vprašat, kdaj bo prišla pošta. Dejala sem mu, da ne vem. Nato je potegnil iz žepa nujno pismo s priloženimi slikami. V pismu je prosil, naj ostanejo »Forstschützi« na Ljubnem. Ker nisem vedela, kdaj bodo odpeljali pošto, je Märtzke rekel, da bo moral pismo poslati po kurirju »Forstschützev«. Še isti dan, ko so Nemci ujetе partizane slikali, sem o tem obvestila Liziko Juvan, ki je bila sekretarka SKOJ našega aktivna. Dobila sem ukaz, naj dobim fotografije. Gozdar Märtzke mi je bil znan kot pijanec. Ko mi je pokazal pismo s slikami, sem ga povabila na domače žganje. Kmalu je bil precej v »ročcah«. Tedaj sem mu iz površnika, ki je visel na obešalniku, izmahnila pismo in slike. Naslednjega dne sem pismo in slike pokazala tovarišu Ivanu Marovtu, tedaj upravniku pošte. Še isti dan pa tudi Liziki Juvanovi. Leta 1945 sem vseh 14 fotografij oddala tovarišu Matu, članu okrajnega komiteja KPS Celje. Kako se ta tovariš piše, ne vem, bil pa je odgovoren za agitacijo in propagando. Dejal mi je, da bo slike poslal na CK KPS.

Gozdar Märtzke pa je iskal pismo in slike, sedva tajno in brez hrupa, ker se je bal poveljnika »Forstschützev«.

Takšno pot so imele torej le fotografije, preden so prišle k vam.«

NAŠA MNENJA IN NAŠA STALIŠČA

Vrata ostanejo odprta ...

SREDI minulega meseca so Ljubljančani gledali film »Vrata ostanejo odprta«. Izdelalo ga je podjetje »Bosna-film«, režiral ga je František Čap, scenarij je napisal Vladimir Paskaljevič, snemal je Janez Kališnik, glasbo je napisal Borut Lesjak itd. Povedali bi lahko še vse to, kdo je igral in kdo je tako ali drugače prispeval k ustvaritvi filma. Vendar bi z vsem tem ne mogli prav nič olupšati stvari, kajti resnica v oči bode in lepemu jabolku ni mogoče pomagati, če je znotraj gnilo. Še tako olupotičeno filmsko delo, še tako barvito popleskani prizori, razna druga splela in nasilno vrinjeni prizori, obsodijo film na neuspeh, če mu primanjkuje

etičnih in moralnih vrednot, če se zahtevana dolžina filma rešuje s prisiljenimi vložki, ki so plod slepega posnemanja kovboj in zastarelih, predvojnih nemško-avstrijskih meščanskih »zabavnih« filmov.

Kakšna je vsebina?

Peter, mlad, izurjen kriminalc, ki je sposoben vsakršnih grdobi, prestaja kazen v nekem kazenskem zavodu. Po obsojencih bi človek sodil, da je to zavod za mladoletnike, torej po naše Vzgojno popboljševalni dom, kot ga imamo pri nas v Radečah. Če je bil mišljen vzgojno popboljševalni dom za mladoletne prestopnike, potem so ustvarjalci filma grobo zanikali današnjo jugoslovansko stvarnost, kajti takih glav-

njač ne uporabljamo za mladoletne prestopnike. Če ni bil tak zavod, je čudno, da so bili v zaporu samo mladoletniki.

Iz vsebine zvemo, da je bil Peter vojna sirota. Sicer je to povedano zelo megleno. Zakaj je tako nejasno, ne vemo. Če je bil vojna sirota, je nemoreče, da bi spričo izredne skrbi, ki jo naša skupnost posveča tem otrokom, lahko Peter do svojega dvajsetega leta starosti ali še več, torej do današnjih dni, ko je že vsa Bosna temeljito prerojena, tako taval v kriminalu in živl izven izrednega zanimanja naše skupnosti za to vrsto otrok. Nočemo reči, da ni izjem. So, toda redke, in če so, se jim posveča tolikanj večja skrb in se stvari ne morejo vleči v nedogled in ne morejo biti nerešene, kot je ostala zadeva Petra v filmu.

Udeleženci NOB, ki so v pretekli vojni in še dolgo po njej mnogo tvegali, da bi se uresničilo to, kar danes imamo (to pa je naša sedanja stvarnost, za katero nam je zaviden marsikdo izven naših meja), ne morejo kratkomočno mimo tega, kar jim je sveto, mimo stvari, ki grdo pačijo resnico.

No, pa pogledjmo, kako se godi s Petrom naprej!

Peter zbeži, ustavlja vlak, dela zmedo na vlaku, pride spet med apaško tolpo (ki je prikazana kot najbolj gangstrska družba ameriškega podzemlja), krade, goljufa in se slednjič v strahu, da ne bi prišel spet v kaznilnico, vrine v pošteno družino v Konjicu. Pride k babici in vnukinji, ki sta pogrešali vnuka oziroma brata še iz vojnih časov. Peter ogoljufa tudi ti dve ženski: »babico« za gozd, ki ga na njegovo prigovarjanje proda, »sestro« za toplo, iskreno ljubezen. Peter se začne kesati, babica začne dvomiti v njegovo poštenost in ga slednjič razkrinka na laži. Fant se potem seveda tako skesa, da ju zapusti. Film seveda ne pove, ali se je samo malo skesal, ali se je spreobrnul, ali gre nazaj k apašem. Megla. Vrata pa mu ostanejo

odprta, kajti babica ga zato, ker jo je tako ogoljufal, še vedno ljubi.

Nekaj posebnega so posamezni prizori.

Bosenski fantje iz Konjica so ljubosumni na Petra in prične se pravi kavbojski spopad (popoln posnetek kavbojščine). Naši fantje se niso nikdar in se ne bodo topli na tak način, zlasti pa ne, da bi še vsemu krvavemu in zmrcvarjenemu sovražniku (ki so ga topli vsi) takoj podali roke, češ, zdaj si pa naš, ko smo te nabili!

Najbolj užaljena bi lahko bila naša dekleta, kajti slike, ki prikazujejo, kako mlade delavke v organiziranem, strnjem odredu vztrajno zasledujejo lepega Petra in ga z očmi požirajo, so skregane z resničnim življenjem in so odvratne. Takih stvari je še več.

Škoda za filmski trak, škoda za trud! Škoda, da morajo biti mladi igralci, ki so z ljubeznijo sodelovali, razočarani.

Ljubka babica in ljubki igralci za zgoraj navedene stvari niso krivi. V njih je želja, da bi ustvarjali trajne umetniške vrednote. Ne zapirajmo jim vrat s takimi filmi!

Z. H.

Epilog nekega izdajstva

NAŠA zakonodaja je omogočila tistim, ki so žrtvovali svoje zdravje v osvobodilnem boju, oziroma otrokom tistih, ki so izgubili v boju proti fašizmu svoje življenje, precejšnje ugodnosti. Zato ni nič čudnega, da zdaj posamezniki, ki do teh ugodnosti nimajo nobene pravice, skušajo le-te doseči na različne nepošteno načine. Zgodi pa se tudi, da to skušajo doseči ljudje, katerih svojci so padli na strani sovražnika.

Spomladi 1958 je priromal na občinski odbor ZB v Domžalah dopis, ki ga je poslal občinski odbor ZB na Jesenice. V njem je ta odbor prosil Domžale, naj ugotovijo, kako je bilo z justifikacijo treh oseb v Rafolčah pri Lukovici, ki jih je NOV usmrtila januar-

ja 1945. Te osebe naj bi bile »likvidirane baže zgolj zaradi osebnega maščevanja«. Zakaj potrebujejo to ugotovitev, niso pisali. Občinski odbor ZB v Domžalah je odgovoril, da je po trinajstih letih kaj takega težko ugotoviti in naj se ZB obrne na sodišče. Jeseni 1958 pa je prišel z Jesenic že drug dopis. V tem, zadnjem dopisu, predlagajo, naj bi ZB v Domžalah dobila izjave od kakih štirinajstih oseb, ki živijo v okolici Domžal. Med njimi jih je pet, ki so bili leta 1944 mobilizirani v NOV, od koder pa so dezertirali in se vdali sovražniku. Občinski odbor ZB v Domžalah je zaslislal osebe, ki jih je smatral za vredne, da bi podale izjave, nato pa svoje mnenje poslal na Jesenice.

Kmalu potem je oseba, ki se je izkazala kot sorodnica kaznovanih izdajalcev, napadla eno izmed prič, Karla Burjo-Črta, češ da njegova izjava ni resnična in da se bo zaradi nje še zagovarjal pred sodiščem.

Kakšno je ozadje te zadeve? Sorodnica kaznovanih izdajalcev vzdržuje dva otroka, ki sta morda res upravičena do socialne podpore. Naša ljudska oblast se nikoli ni maščevala nad otroki zaradi pregreh staršev. Toda sorodnica bi rada za svoja varovanja dosegla invalidsko svojstvo. Pri tem se sklicuje na to, da so kaznovani ves čas, od leta 1942 dalje, delali za OF. To je bilo tudi res, vsaj do prve polovice 1944. Takrat je bil V. O., oče obeh otrok, v skladu s splošnimi ukazi vodstva NOV mobiliziran, ker ni bilo nujno, da bi še nadalje ostal na terenu. Že prej so se s hrano, ki jo je družina zbiral, dogajale čudne reči in marsikaj je šlo — namesto k partizanom — po kanalih črne borze. Konec decembra 1944 pa je V. O. pobegnil iz NOV in se skrival doma. V hiši so se pred odhodom v domobransko postojanko Sentvid pri Lukovici zbiral partizanski dezertjerji. Zveze jim je priskrbela žena V. O., ki je imela tudi zveze z nemškim komisarjem v Domžalah. V tem času so se pomnožili napadi na enote v NOV v tistih krajih. Nemcem in domobrancem je pomagal nekdo, ki je dobro poznal kraj in ljudi, pa tudi navade v NOV. Skupina NOV, ki naj bi izvršila justifikacijo izdajalcev, je prišla nekega januarskega večera v hišo in tam našla partizanskega dezertjerja, nekdanjega kurirja. Ta je skočil iz hiše in tekel naravnost v postojanko. Potem je tudi sam ostal v njej.

Po justifikaciji ostalih treh izdajalcev so napadi na NOV naglo ponehali, oziroma niso bili več tako uspešni kot prej.

Tistim, ki nimajo za svoje zahteve nobenega opravičila, je potrebno jasno in odločno povedati, da ZB ne bo njihov mešetar in zagovornik! Čemu valiti odgovornost in delo na pleča drugih, v drugi občini?!

F. A.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Pomenek ob občnih zbiorih

»Letošnji občni zbori krajevnih in občinskih organizacij Zveze borcev v novomeškem okraju so kar lepo uspeli,« nam je dejal tovariš Martin Pavlin, sekretar okrajnega odbora Zveze borcev. »Občnih zborov krajevnih organizacij se je udeležilo 80 do 90 % članov, občnih zborov občinskih organizacij pa okrog 98 % članov. Najbolje je bil obiskan občni zbor občinske organizacije ZB v Senovem — udeležili so se ga vsi člani, stoodstotno. To je ena najboljših organizacij v našem okraju.«

Med pogovorom je klical tovariša Pavlina telefon. Ko se je čez nekaj časa vrnil, je dejal.

»Spet pogreb... Naši člani nam kar zapovrstjo umirajo.«

In tako se je začel sukati pogovor okrog vprašanja zdravstvenega stanja borcev NOV. Zvedeli smo, da je to stanje dokaj kritično. Tako na primer je pokazal zdravstveni pregled v občini Videm-Krško, da je od 208 pregledanih članov ZB samo 143 sposobnih za delo oziroma za opravljanje poklica. Popolnoma nesposobnih za delo je 15 članov, devetim je potrebno topliško, osmim pa klimatsko zdravljenje. Ob pregledu so zdravniki predlagali za 50 članov ZB lažjo zaposlitev, 24 članov pa za specialni zdravniški pregled. Zlasti je potrebno posvetiti pozornost tistim članom ZB, ki niso socialno zavarovani. Sicer pa je zdravstveno stanje članov ZB na splošno povsod kritično. Lansko leto jih je samo v novomeški občini umrlo kar 22.

Potem smo se začeli pogovarjati o dejavnosti posameznih organizacij. Na splošno organizacije kar dobro delajo, kar dokazujejo tudi lepo uspeli občni zbori. Merilo za aktivnost članov ZB je nedvomno tudi to, ali sodelujejo z drugimi organizacijami, ali se udeležujejo v političnem in gospodarskem življenju. V novo-

meškem okraju deluje 537 članov ZB v organih delavskega upravljanja (organi delavskega pa štejejo 1232 voljenih članov). V organih družbenega upravljanja — v raznih svetih pri OLO in pri občinskih ljudskih odborih ter v krajevnih odborih — se udeležuje 1674 članov ZB. Upravni odbori KZ štejejo 427 izvoljenih članov, od teh je 137 članov ZB, v zadružnih svetih KZ pa je od 2133 izvoljenih članov 473 članov ZB.

Slabša je dejavnost tistih krajevnih organizacij, katerih odbori niso stalno povezani s članstvom. V takih organizacijah prevladuje mlačnost in nerazgledanost, ker člani niso seznanjeni s političnimi vprašanji in gospodarsko problematiko. Takih organizacij pa je malo. Najbolj neaktivna je

menda krajevna organizacija na Suhorju (občina Metlika), ki lansko leto sploh ni imela rednega letnega občnega zbora. V tej organizaciji je prišlo tudi do sektašenja v pogledu kriterija, kdo je lahko član Zveze borcev. Neki član se je namreč postavil na stališče, da je član ZB lahko samo tisti, ki se je boril s puško v roki proti okupatorjem in izdajalcem, medtem ko vsi ostali (terenci, aktivisti, aktivistke itd.) nimajo te pravice. Tako stališče je seveda hudo zgrešeno. Če bi ga namreč osvojili, bi izpadli iz članstva vsi tisti, ki so v zaledju pomagali partizanskim enotam, izpadle bi skoraj vse ženske, od katerih je bila zlasti leta 1944 in 1945 skoraj v celoti odvisna preskrba enot narodnoosvobodilne vojske!

Resnici na ljubo je treba povedati, da je bilo v minulih letih premalo sestankov v

S SEJE SEKRETARIATA OOOB LJUBLJANA:

Kako bo s spomenikom na Turjaku?

● Še letos je potrebno urediti grobišče padlih borcev NOV na Turjaku. Odkritje spomenika bo v sklopu proslav ob 40-letnici ustanovitve ZKJ. Načrt za spomenik je že napravljen, toda domačinom ni všeč. Zdi se jim predvsem preveč skromen za 117 padlih, ki bodo pokopani pod njim. Poleg tega je obelisk iz belega kamna preveč pogostna oblika spomenika. Tudi v neposredni okolici Turjaka je nekaj takih spomenikov, nekaj tudi večjih, kot naj bi bil turjaški, čeprav je bilo število žrtev, ki nas nanje spominjajo ti spomeniki, manjše kot bi bilo število pokopanih na Turjaku. Razen tega turjaški spomenik ne bi prav nič opozarjal na pomembno zmago septembra 1943, ko je bila prav na Turjaku za tisti čas strta moč reakcije. Tudi prostor, kjer naj bi spomenik postavili, domačinom ni všeč. Tisto mesto je preveč od rok, premalo opazno, sredi vasi. Zakaj ga ne bi postavili kam drugam, bliže k cesti, na kako razgledno točko? Padle borce bi pa lahko prekopali. Člani sekretariata Okrajnega odbora ZB so uvideli, da so pripombe domačinov tehtne in da jih je potrebno upoštevati. Izbrali so odbor za postavitev spomenika in ureditev grobišča, ki bo poskrbel, da bo spomenik še letos stal. Občina Velike Lašče nima dosti sredstev, da bi lahko postavila veličasten spomenik. Nekaj bodo prispevali domačini sami s prostovoljnim delom, nekaj sredstev je zbrala ZB, precej jih bo dala tudi občina. Namesto obeliska naj bi postavili blok s plitvim reliefom, ki naj bi ponazarjal naskok na grad in njegovo zavzetje.

● Pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« je postal znana športna manifestacija z elementi izvenarmadne vojaške vzgoje. Leta 1958 so ga izvedli že drugič. Zato so bili člani zadovoljni s Pravilnikom in so ga enoglasno potrdili. V bodoče naj bi postal pohod tudi mednarodna športna prireditve.

okviru organizacij Zveze borcev. Ni dovolj, če se članstvo sestane samo enkrat na leto, samo na občnem zboru, ker je nemogoče, da bi se tam pogovorili o vsem, kar je bilo in kar bo važnega v tistem letu in kar jim kot članom ZB nalaga najrazličnejše obveznosti. Sestanki naj bi bili vsaj trikrat na leto, in sicer taki, da bi se člani lahko na njih seznanili ne samo s problemi organizacije ZB, ampak tudi z gospodarskimi vprašanji in politično problematiko. Taki sestanki bi bili potrebni zlasti po vaseh, kjer je članstvo bolj ali manj odmaknjeno od tekega političnega življenja.

Iz nadaljnega pogovora smo videli, da okrajni odbor ZB tesno sodeluje z občinskimi organizacijami. Ima več komisij (komisija, ki se ukvarja s skrbjo za borce, komisija za otroke padlih borcev, komisija za spomeniško in zgodovinsko delo, za šolstvo, za zdravstvo in za izvenarmadno vzgojo), ki so v stalnem stiku z občin-

skimi organizacijami in njihovimi komisijami.

Komisija, ki se ukvarja s skrbjo za borce, je lani rešila 325 prošenj za priznanje službenih let za čas v NOV. Večkrat je morala na teren, ker so bile izjave prič premalo utemeljene, nekatere pa so dale celo neresnične in neupravičene izjave.

Na vprašanje, ali so vsi člani ZB seznanjeni s pravicami, ki jim jih dajejo novi zakoni,

smo zvedeli, da nekateri člani teh pravic ne poznajo še dovolj in jih tudi ne uveljavljajo. Zato pa je potrebna služba pravne pomoči, ki so jo uvedle že skoraj vse občine, prav tako tudi okrajni odbor ZB. Letos se bo ta služba izboljšala, da bo lahko nudila učinkovito pomoč vsem, ki so je potrebni.

Med pogovorom v zvezi s skrbjo za borce smo se spet vrnili na zdravstveno vprašanje. Zvedeli smo, da sta bila lani poslana na klimatsko zdravljenje in okrevanje 202 člana ZB, to je 100 % več kakor predlanskim. Za 97 izmed njih so plačali stroške občinski ljudski odbori, okrajni odbor ZB pa je na predlog občinskih odborov poslal na zdravljenje 79 članov, ki niso socialno zavarovani. Ostalih 53 članov — socialnih zavarovancev — je poslal na zdravljenje Zavod za socialno zavarovanje na priporočilo ZB.

Kaj pa skrb za otroke padlih borcev? V novomeškem okraju je še 843 takih otrok (izpod 18 let starosti), za katere skrbi ZB. Lansko leto so vključili v razne šole 206 otrok. Tiste, ki zaradi nizke šolske izobrazbe nimajo pogojev za šolanje, so poslali na prekvalifikacijo v tovarne, 119 jih je pa še doma oziroma pri skrbnikih.

Da bi čim boljše rešili problem otrok padlih borcev, so zgradili internat v Bršljinu in osnovali administrativno ter ekonomsko šolo. Še vedno pa živi 259 otrok padlih borcev drugje, izven okraja — v internatih v Ljubljani, Mariboru, Celju, Ilirski Bistrici in drugod.

Tako smo iz pogovora s tovarišem Pavlinom spoznali, da je organizacija ZB v novomeškem okraju v minulem letu posvetila veliko skrb svojim članom, zlasti tistim, ki so bolni, in pa otrokom padlih borcev. Okrajnemu odboru je uspelo tudi to, da so prevzeli skrb za tiste člane, ki niso socialno zavarovani, občinski odbori.

»Pač pa nam peša zgodovinska in spomeniška dejavnost,« je dejal tovariš Pavlin.

O tem pa posebej — drugič.

F. Š.

Pogled na današnje turjaško grajsko dvorišče

● Razno. Oglasil se je tovariš in povedal, da pogosto, kadar umre kak zaslužen borec ali aktivist, organizacije ZB in druge družbene ter politične organizacije izdajajo precejšnje vsote za osmrtnice v časopisih, vsaka zase. Pametno bi bilo, če bi se pri tem napravil red. Posebno še, ker so osmrtnice precej drage in bi bilo marsikaj bolj prav, če bi tisti denar dobila pokojnikova družina kot pomoč. Sekretariat se je dogovoril o merilih in o načinu, kako bodo odslej ravnali v takih primerih.

Prvič na dopustu ...

Menda je zdravstveno stanje članov ZB v vsej Sloveniji ravno v novomeškem okraju najslabše. Vzrokov je več in on jih je bilo že dosti napisanega in tudi izrečenega. Prebivalci v okraju so večinoma mali kmetje, zato je le-teh tudi med člani ZB največ. Kot kmetje niso socialno zavarovani, kot mali kmetje pa sami ne zmorejo stroškov za zdravljenje. Med njimi se najdejo tudi taki stari partizani, ki so preživeli v operativnih enotah dve ali tri leta ter so bili po nekajkrat ranjeni. Prva leta po vojski, ko so bili še mlajši, niso čutili nobenih posledic, z leti pa vedno bolj pogosto bolehalo. Zaradi ran se pojavljajo različne težave, pa vendar ti ljudje nimajo priznanega invalidskega svojstva. Po novem invalidskem zakonu, ko invalidske pravice zaradi ran, ki jih je borec NOV dobil v boju, ne zastarajo, se je okrajnemu odboru ZB že pri površnem pregledu najbližjih, znanih partizanov, posrečilo zbrati kar pet imen ljudi, ki bi bili lahko 50—70 odstotni invalidi, pa niso poskrbeli za svoje pravice.

Prejšnja leta je ležala skrb za zdravljenje članov ZB predvsem na okrajnem odboru ZB, oziroma predvsem na ZB. V preteklem letu pa je odboru ZB uspelo, da so se začeli za ta vprašanja zanimati tudi občinski ljudski odbori. V prihodnosti bodo morali občinski ljudski odbori za te ljudi prevzeti vso skrb. Posebno še, ko se bodo občine gospodarsko okrepile in osamosvojile. Prejšnje leto je bilo nekaj težav zaradi nenakomerne gospodarske razvosti občin v okraju. Tako so v Semiču imeli dosti ljudi, potrebnih zdravljenja, denarja pa malo, ker je bil Semič »revna« občina. Nekje drugje pa so imeli manj ljudi, potrebnih zdravljenja, več pa sredstev. Zato so se pojavljale razlike v kriterijih glede pošiljanja na zdravljenje. Ljudje so to zvedeli in potem so — iz razumljivih razlogov — tudi glasno izražali svoje nezadovoljstvo. Zato bi bilo prav, če bi občinski odbori tudi v prihodnje med seboj s pomočjo okrajnega od-

bora ZB sodelovali pri odločanju, koga naj se pošlje na zdravljenje.

Okrajni odbor ZB v Novem mestu je na lastno pobudo in s sredstvi, ki jih je sam zbral, uredil počitniški dom v Bakru. Tja se hodijo zdraviti člani ZB, ki jim je zdravniško priporočeno zdravljenje v obmorski klimi. Skupno je bilo lani na zdravljenju ali okrevanju nekaj nad 200 članov ZB iz novomeškega okraja. Med njimi je bilo največ revnih kmetov, staršev padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Nad tretjino jih je bilo takih, ki še nikoli v življenju niso bili na dopustu! Kaj predstavlja za take-

ga človeka zdravljenje v obmorskem kraju ali kje drugje, si človek, ki tega sam ni poskusil, le težko predstavlja.

Tovariš T. K. iz Gabrja, oče treh partizanov, ki je bil tudi sam partizan, pripoveduje, da si nekaj dni sploh ni mogel misliti, da je vse skupaj le res, da mu ni treba zjutraj zgodaj vstati in krmiti živine. Star je šestdeset let, vse življenje je poznal samo garanje. »Napeljali so nam v vas elektriko, jaz pa sem šel na morje, ki ga dotlej še nikoli nisem videl,« je pripovedoval. »To si je včasih lahko privoščila le gospoda. Zdaj pa sem doživel to jaz, nekdanji bajtar, ki nisem nikoli v življenju, razen pri vajakah, potoval dlje kot do Ljubljane...«

M. P.

Po dolgih letih

Zame je vedno nekaj lepega, kadar se po dolgih letih vrnem v kak kraj, kjer sem nekoč že bil. Posebno še, če me na ta kraj vežejo lepi spomini, če sem v njem doživel kaj lepega v tistih časih, ko za kaj lepega v današnjem smislu besede ni bilo časa ali možnosti. Takrat med vojno je bilo res lepo, če si doživel prijazen sprejem, če so ti dali skromen kos suhega, trdega kruha...

Za Gabrje sem slišal že dolgo prej, preden sem prvič prišel tja. Moji tovariši v četi, ki so bili partizani že pred menoj, so se pogosto menili o tej vasi pod Gorjanci. V tej vasi so bili varni ob vsakem času, ker se tja fašisti niso upali. Pogovarjali so se o Gabrjah, kjer so ljudje dobri in zavedni, partizanski, o sosednji vasi Jugorje, ki je ravno taka, pa čeprav so vsepovsod okoli vasi, kjer partizane srečujejo s potuhnenimi pogledi izza plotov.

Potem je nanoslo, da sem prišel v enoto na Gorjancih, kjer je bilo skoraj pol bataljona Gabrcev. Nekoč so me spravili s seboj v znano Gabrsko goro. Prišli so vaščani s prigrizki in prav prijetno smo se imeli, čeprav so bili Italijani komaj dva kilometra daleč. Otroci in ženske so stražili in

počutili smo se bolj varne kot kjerkoli drugje, razen v Beli krajini, seveda.

Skoraj petnajst let je preteklo, odkar sem bil zadnjič v Gabrju. Ko sem stopal po cesti iz Brusnic, sem se spomnil zased na Jurjevici, ceste, ki je bila takrat prekopana in nevarna, polna min in ovir. Ves čas sem tuhtal, kako je zdaj v Gabrjah. Ali se je življenje tem ljudem že kaj zboljšalo? Mnogo so trpeli, dosti hiš je bilo prrušenih, dosti fantov in mož je padlo v bojih. Kako se počutijo zdaj, ko je treba trdo delati in misliti, ko je čas prinesel večje zahteve in večje potrebe, ki jim mnogi ljudje ne morejo biti kos? Ne, Gabrci so najbrž še vedno taki, kot so bili. Spomnil sem se, kako smo nekoč prepovedali partizanom, da bi prosili za hrano v Gabrjah. Vedeli smo, da je šlo skozi vas že na tisoče lačnih partizanov, da so jim vaščani dali vse, kar so mogli, in da so v mnogih hišah zaradi nas že pošteno lačni. Nekaj nediscipliniranih partizanov, ki niso ubogali, smo tudi kaznovali. Ne vem, kako so vaščani zvedeli, zakaj smo kaznovali partizane. Potem smo se morali mi, oficirji, zagovarjati pred ženskami. Pošteno smo se potili in

morali smo obljubiti, da ne bomo nikogar več kaznovali, če bo prosil za kruh.

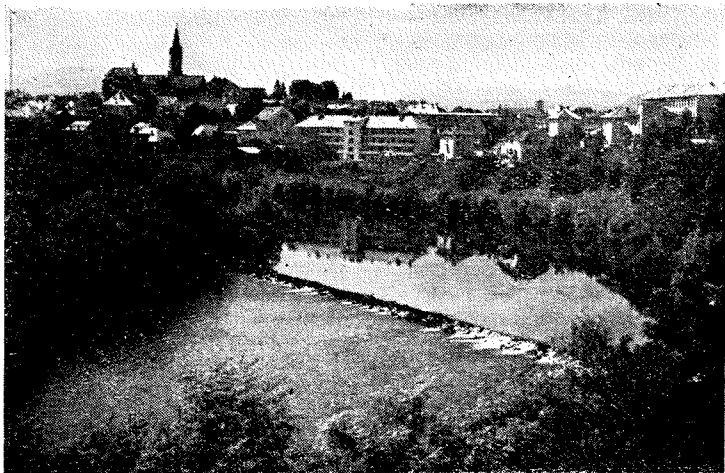
Zavil sem okoli zadnjega ovinka in zagledal vas. Nekaj novih, rdečkastih streh, skednje, svinjake, dim, ki se vije iz dimnikov. In drogove električne napeljave. Tega sem se razveselil. Zakotna vas pod Gorjanci in elektrika! Naj bo, zaslužili so jo bolj kot dosti drugih vasi. Zvedel sem, da so jo napeljali komaj pred dve-ma letoma. Zdaj je v vasi že nekaj radijskih sprejemnikov, včasih pride naokoli potujoči kino. Hiš je kakšnih deset več kot pred vojno. Na spomlad jih bodo začeli spet nekaj zidati...

Ali me bodo še kaj poznali? Tisti, ki sem bil z njimi skupaj, tisti, ki sem jih poznal samo mimogrede, sem ugibal...

Gozdar, ki sem ga srečal, me je nekaj časa pisano gledal, potem pa me je poklical po imenu. Povabil me je s seboj v neko hišo. Gospodar, nekdanji sam partizan, se je bojeval v Gubčevi brigadi tri leta. Žena, med vojno članica vaškega odbora, se me je spomnila z nekega pogreba, kjer sem govoril. In tako naprej, v vsaki hiši, kamor sem stopil... Samo za hip se spomnil, da so si oni izmed tisočev partizanov zapomnili tudi mene, jaz pa njih ne, razen nekaterih. Kmalu se nas je zbralo več znancev v neki hiši. Pustili so delo in se zbrali. »Kako živiš? Si zdrav? Kaj delaš?« so me spraševali, jaz pa njih. Potem smo začeli govoriti o bojih, ki smo jih skupaj preživeli. Niti opazil nisem, kdaj je stopil med nas najstarejši gospodarjev sin. Na hrbtu je imel sodček... Ta čas, ko smo se pogovarjali, je odšel v zidnico. Nalili so steklenico in jo po stari navadi postavili na peč, potem pa je začel krožiti kozarec od ust do ust.

»Ne smem piti. Bolan sem, vino mi škoduje,« sem jih prosil, ugovarjal.

»Tale ti ne bo škodil, ker je domač, ker ni iz Šiške, kakor si ti. Od nas še nikoli ni šel nihče žejen. Posebno letos ne bo šel, ko imamo vina kot vode,« so me prepričevali.

Pogled na Novo mesto

Spet smo obujali spomine. Na staro Gabrje, ki je bilo že pred vojno napredno usmerjeno. Zato je v enem dnevu iz vasi, ki je štela kakih 120 hiš, odšlo že zelo zgodaj k partizanom 76 fantov, oboroženih in opremljenih. Pogovarjali smo se o Gabrjih, kamor si sovražnik ni upal, čeprav ni bilo blizu nobene partizanske enote. Saj so bili tik nad vasjo grozeči in temni gozdovi, iz katerih se je lahko vsak hip vsulo. Sovražnik v Gabrjah ni našel izdajalca. Tiste tri belogardiste iz Gabrja so sovražili tudi njihovi lastni sorodniki in celo starši.

Tudi potožili so možaki nekoliko. Nad davki, ki jih bajne pestijo. Pa sem jih vprašal, kdaj so bolje živeli: ali zdaj, ali pred vojsko. Nekaj trenutkov mi ni nihče odgovoril, tako jih je vprašanje osupnilo. Potem mi je pa odgovoril eden

izmed njih: »Kaj pa misliš, da smo? Davki so res veliki, vendar živimo najmanj dvakrat bolje kot prej. Že elektrika dosti pomeni, potem zasluček s prevozi hlodovine... In cela vrsta drugih reči. Pravzaprav pa tudi davki niso tako veliki. Če vzamem svinčnik v roke ter začnem računati cene zdaj in pred vojno, lahko zračunam, da so kljub nižjim cenam tudi davki nižji kot prej. Vse to pa gre v našo korist.«

Zvečer, ko sem odhajal, sem za trdno sklenil, da bom v Gabrje še prišel. Pa ne samo v Gabrje, tudi drugam, kjer živijo ljudje, ki so nam nekoč dajali vse, kar so imeli. Zato tudi zdaj ne poznajo sebičnosti. Ostali so prisrčno dobri in zavedni ljudje, kakršnih se spominjamo vsi nekdanji partizani.

M. P.

Manifestacija plemenitosti

Okrajni odbor ZB NOV Ljubljana bo tudi letos organiziral tradicionalni partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane«. Letošnji pohod, ki sta mu že prejšnja dva prinesla sloves osrednje športne in spominske manifestacije, bo letos hkrati ena izmed največjih proslav ob 40-letnici ZKJ, ki je med zadnjo vojsko organizirala tudi veličasten boj okupirane Ljubljane.

Pohod pomeni tekmovanje v vzdržljivosti, požrtvovalnosti, tovarištvu, medsebojni pomoči in disciplini. Torej tekmovanje v tistih plemenitih lastnostih, ki so bile značilne za partizane in ilegalce. To je manifestacija plemenitosti, ki jo moramo vsaditi v srca naši mladi generaciji.

V obliki tekmovanja povezuje pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« partizanske

tradicije z izvenarmadnim in vzgojno-patriotskim delom družbenih organizacij, krepi našo enotnost in obrambo sposobnost ljudskih množic. Letošnji pohod pa naj postane manifestacija aktivne koeksistence in boja za mir.

Okrajni odbor ZB je kot organizator pohoda izdal v skladu z odlokom mestnega sveta Ljubljana razpis za pohod »Ob žici okupirane Ljubljane«. Razpis bodo prejele vse organizacije, ki se bodo po njem ravnale pri prijavljanju. Prijave bo sprejemal okrajni odbor ZB Ljubljana — Odbor za izvedbo partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«, Ljubljana, Resljeva 9. V letošnjem razpisu je nekaj novosti oziroma sprememb, ki so sad izkušenj iz prejšnjih let, pa tudi zamisli, ki naj bi prispevale k večji popularnosti in množičnosti prireditve. Tudi letos bo proga potekala mimo znamenitih krajev v ljubljanski okolici, dolga bo pa le nekaj manj kot prejšnja. Za moške ekipe bo skrajšana na 25 km. Nadalje — letošnji pohod ne bo samo tekmovanje v vztrajnostni hoji, ampak tudi v teku. Poleg šti-

rih, že tradicionalnih ekip, ki so nastopale tudi prejšnja leta, bo letos nastopala posebna skupina tekmovalcev, rojenih pred letom 1919. Med ekipami, mestnimi in krajevnimi reprezentancami, pa bodo tekmovali tudi ekipe mest in krajev iz drugih držav, ki so se odlikovali v boju za svobodo. Prireditelji bodo povabili predvsem ekipe mest, ki so se za časa zadnje svetovne vojne bojevali proti fašističnemu nasilju.

Letos tudi tekmovalcem ne bo potrebno nositi nahrbtnikov. Zenske ekipe ne bodo nosile pušk, pač pa bodo streljale z zračno puško, ki jo bodo prejele na strelišču. Moške ekipe bodo nosile samo po eno vojaško puško, ne pa kot doslej, ko je vsak član nosil po eno. Vse skupine tekmovalcev, razen mestnih oziroma krajevnih reprezentanc, bodo morale med pohodom premagati štire vrste zaprek iz elementov predvojaške vzgoje. Prej je ekipa dobila pokal prireditelja šele po treh zapovrstnih zmagah. Letos pa bo zmagovalna ekipa ta pokal dobila takoj.

Ivan Tlaker

Pionirji in mladina — za jubilej ZKJ

Tovarišico Majdo Markič, tajnico Komisije za pionirsko organizacijo pri republiškem odboru Zveze prijateljev mladine smo povprašali, kako bodo pionirji proslavili štirideseto obletnico ustanovitve ZKJ.

Naši pionirji in mladina bodo proslavili letošnji Teden mladosti v maju mesecu v znamenju proslave jubileja ZKJ. Vsa proslava naj bi imela poudarek na delovni vzgoji mladih ljudi. Že od lanskega 29. novembra traja tekmovanje mladih ljudi, ki se bo končalo na Dan mladosti.

Pionirji se bodo udeležili tudi osrednjega fizikturnega festivala. Ker pa na njem ne bodo mogli množično sodelovati, se bodo pionirji in mladinci posebej pomerili na fizikturnem mnogoboju. Dne 17. maja bo republiško šahovsko prvenstvo, letos že deveto leto zapored. Na njem bodo v počasti-

tev 40-letnice ZKJ tekmovali ekipe zmagovalcev z okrajnih šahovskih prvenstev.

Nekateri okraji bodo priredili posebne glasbene festivale, na katerih bodo nastopali z revolucionarnimi pesmimi predvsem pionirji in mladinci. Zgo-

dovinski krožki pri pionirskih odredih pa bodo usmerili svoje delo predvsem na raziskovanje zgodovine naprednega gibanja in NOB. Po vsej Sloveniji bodo skupine pionirjev in šolskih otrok priredile pohode po šolskih okoliših. Ob tej priložnosti se bodo otroci seznanili z zgodovinskimi dogodki v NOB in prej, v revolucionarnem delu med obema vojskama. Seveda bodo morali člani ZB pri tem precej pomagati. Zlasti se je potrebno spomniti nekaterih odročnih krajev, ki so zdaj morda pozabljeni, med NOB pa so veliko dali ali veliko pomenili. Obiskati bo potrebno nekatere grobove padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so zdaj, žal, ponekod še zapuščeni in neurejeni. Prav tako bo potrebno obiskati nekatere pomembnejše starejše revolucionarje.

Pionirski odredi bodo tekmovali tudi pri sajenju spominskih dreves za jubilej ZKJ. To sajenje bodo opravljali na svečan način, s krajšimi sporedi, združenimi s pohodi v kraje, kjer bodo drevesa sadili.

Ponekod bodo po zgledu radijske oddaje »Pokaži, kaj znaš« priredili podobna tekmovanja med pionirji in mladinci. Pri tem bo mladina odgovarjala na vprašanja iz zgodovine NOB in predvojnega revolucionarnega delovanja KPJ. Društvo prijateljev mladine terena »Hinko Smrekar« v Ljubljani je že priredilo takšno tekmovanje lani decembra. Tekmovanje je lepo uspelo in je vzbudilo precej zanimanja med mladino, saj se ga je udeležilo več kot 60 pionirjev

Posnemanja vredno

V začetku minulega meseca je Občinski odbor Zveze borcev v Postojni sklical sestanek vseh preživelih aktivistov in borcev, ki so spomlad 1944. leta organizirali in izvedli veliko sabotažno akcijo v Postojnski jami — uničenje skladišča bencina in municije, ki so jo nemškimi okupatorjem stražili domači izdajalci — domobranci. Akcija je bila izvedena v noči

od 23. na 24. april 1944, zaradi česar proslavljata Postojna in njena okolica vsako leto 23. april kot občinski praznik.

Namen sestanka je bil osvežiti in zabeležiti spomine na ta pomembni dogodek, oziroma zbrati gradivo, ki naj bi bilo kot osnova za publikacijo akcije v knjigi. To naj bi bila priročna brošura, tiskana v več jezikih, ki bi jo prodajali zla-

sti obiskovalcem Postojnske jame. Knjiga bi pomenila pomemben dokumentarni prispevek, saj bi se prek nje nešteto ljudi širom po svetu podrobneje seznanilo z eno najbolj drznih sabotažnih akcij v boju primorskega ljudstva proti fašističnim okupatorjem. Razen opisa priprav na akcijo in akcije same naj bi brošura vsebovala tudi kratko kroniko vseh drugih pomembnejših dogodkov iz časa NOB v Postojni in okolici, zgodovino Postojnske jame in njen opis. To bo torej dokumentarno-turistična publikacija, po kateri bodo nedvomno radi segali domači in tuji turisti.

Sestanka se je udeležil tudi književnik Tone Seliškar, glavni urednik založbe »Borec«, ki naj bi publikacijo založila in izdala. Potem ko se je tovariš Seliškar seznanil z vsemi navzočimi, so začeli le-ti pripovedovati. Vse, kar so povedali, je posnel magnetofonski trak.

Prvi je stopil pred mikrofona tovariš Viktor Heine iz Postojne, ki je povedal, kako so aktivisti skupaj s štabom XXXI. divizije oziroma njenim komandantom Ivanom Turšičem-Iztokom prišli na zamisel za akcijo in kako so napravili načrt zanjo. Njegovo pripovedovanje je dopolnil tovariš Maks Milavec iz Velikega Otoka, ki je bil med okupacijo jamski uslužbenec in je priskrbel organizatorjem zemljevid Postojnske jame ter jim povedal, da bi najlaže prodrli do skladišča skozi Črno jamo. Nato so pripovedovali Jože Čuk, Alojz Čeč in Adam Božac, ki so osvetlili še razne okoliščine v zvezi z akcijo in reagiranje okupatorjev nanjo. Zadnji je stopil pred mikrofona tovariš Rudi Bašelj iz Grahovega ob Bači, ki je kot član minerskega voda neposredno sodeloval v akciji.

Pripovedovanje tovariša Rudija Bašelja je bilo najdaljše ter najbolj zanimivo in nape-to. To je namreč tisti tovariš, ki se je v kritični situaciji — ko so domobranski stražarji pred jamo že zaslutili, kaj se dogaja, in začeli streljati — znašel in zažgal bencin tako, da je vrgel goreč robcen vanj. Pri tem je seveda tvegval življenje. V dimu in smradu se je

nato izgubil in so tovariši odšli brez njega iz jame, misleč, da je zgorel. Dolgo časa je brezumno taval po jami, saj je bil prvikrat v njej in ni vedel, kam naj se obrne, da bi našel izhod. To so bili dramatični trenutki, ko je tovariš Rudi že mislil, da ni rešitve zanj. Naposled je po dolgem tavanju le začutil pihljanje svežega zraka od zunaj — in tako je počasi prišel do luknje, skozi katero je bil prišel s tovariši v jamo. Na sebi je imel le spodnje hlače — ostalo obleko je bil namreč ob zažigu bencina vrgel s sebe, ker je gorela. Zamislite si, kako mu je bilo, ko je izmučen, premražen in brez obleke iskal zvezo s partizani, kako se je prebijal čez ceste,

kjer so bile sovražne zasede! V jami je bil od sobote zvečer (22. IV. 1944) pa do ponedeljka dopoldne (24. IV. 1944). Potem ko je našel zvezo s partizani, je bil 12 dni v bolnišnici Dolomitskega odreda, nato pa je odšel na Otlico, kjer je bil štab divizije. Tovariši so ga prvi hip gledali kot prikazen, saj so se bili že sprijaznili z mislijo, da ga ni več med živimi...

Pobuda Občinskega odbora Zveze borcev v Postojni je vredna poenostanjanja. V zgodovini narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji je še nešteto dogodkov, ki bi jih kazalo na tak ali podoben način dokumentirati.

F. Š.

Opozorilo v zvezi z zahtevki za izjemno upokojitvev

Analiza zahtevkov za izjemno upokojitvev borcev narodnoosvobodilne vojske izpred 9. septembra 1943 in udeležencev španske državljanske vojne — po 2. odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju — je pokazala, da je precej tudi takih borcev, ki so invalidsko upokojeni ali pa imajo pogoje za invalidsko upokojitvev, pa tudi takih, ki so še relativno mladi in — sodeč po medicinskih indikacijah — izjemna upokojitvev ni najboljše rešitev zanje. Taki zahtevki so bili upravičeni v letu 1958, ko ni bilo drugih predpisov za urejevanje teh vprašanj. Toda položaj se je v letu 1959 bistveno spremenil. S 1. januarjem 1959 je namreč začel veljati zakon o invalidskem zavarovanju, ki v 52., 76., 77. in 85. členu zakona o invalidskem zavarovanju ureja vprašanje invalidnih borcev narodnoosvobodilne vojske, udeležencev španske državljanske vojne in vojaških vojnih invalidov od I. do VII. skupine, zlasti pa tistih borcev, ki so stopili v narodnoosvobodilno vojsko pred 9. septembrom 1943.

Upokojevanje borcev narodnoosvobodilne vojske izpred 9. septembra 1943 in udeležencev španske državljanske vojne — po 2. odstavku 73. čl. zakona o pokojninskem zavarovanju — je izjemno, ker po

predlogu republiške komisije odloča o upokojitvi zvezna komisija. Čl. 73. ods. 2. zagotavlja torej le možnost, ne pa neizpodbitno pravico do upokojitve.

Ni utemeljenih razlogov, da bi se borci upokojevali po 2. odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju, če se zaradi svoje invalidnosti lahko upokoje po predpisih zakona o invalidskem zavarovanju, zlasti še, ker so po zakonu o invalidskem zavarovanju praviloma celo ugodnejši pogoji glede določanja višine pokojnine za tiste borce, ki ne bi dosegli polnega zneska pokojnine. Ob težji invalidnosti pa se jim lahko prizna dodatek za pomoč in postrežbo. Ker ni bistvenih razlik v višini pokojnine med izjemno in invalidsko upokojitvijo, menimo, da je prav, če se pri zahtevkih za izjemno upokojitvev po 2. odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju najprej ugotovi, ali izpolnjujejo pogoje za invalidsko upokojitvev po zakonu o invalidskem zavarovanju. Tak postopek je reden — izvrši ga okrajni zavod za socialno zavarovanje — in tudi mnogo krajši kot pa postopek za izjemno upokojitvev po zakonu o pokojninskem zavarovanju. Če pa ni mogoča invalidska upokojitvev po zakonu o invalidskem zavarovanju, potem

je seveda treba zahtevkov za izjemno upokožitev predložiti republiški komisiji, ki bo dala svoje mnenje zvezni komisiji glede izjemne upokožitve.

Pri zahtevkih za izjemno ali invalidsko upokožitev so in bodo tudi taki primeri borcev in vojaških vojnih invalidov, ki jih zaradi zdravstvenega stanja, predvsem pa zaradi starosti — ker so še relativno mladi — ne bo moč upokožiti niti izjemoma po 2. odstavku 73. člena za-

kona o pokojninskem zavarovanju niti po zakonu o invalidskem zavarovanju. V vseh takih primerih bo treba posvetiti vso pozornost in skrb pravilni zaposlitvi ali pa poklicni rehabilitaciji prizadetih, zlasti še, ker je precej borcev in vojaških vojnih invalidov, ki niso pravilno zaposleni in bi jih bilo moč z minimalnimi stroški usposobiti za kvalificirane delavce.

Ivan Jenko

Prepotrebna pravila

Sekretariat Glavnega odbora ZB NOV Slovenije je na seji v začetku prejšnjega meseca sprejel Pravila o postavljanju spomenikov NOB ter o urejanju partizanskih grobišč in grobov na področju LR Slovenije. Ta pravila bo GO ZB poslal vsem organizacijam ZB v naši republiki.

Kakšni razlogi so narekovali sprejetje teh pravil? Že dosti je bilo napisanega in izrečenega, tudi v naši reviji, o precejšnjem številu spomenikov NOB, ki ne ustrezajo svojim namenom. To zlasti velja za spomenike, ki so bili odkriti prva leta po vojski. Pri tem je marsikje prišla do izraza tudi zaostalost, zato pogosto taki spomeniki ne samo po likovni in urbanistični strani, ampak tudi smiselno ne ustrezajo veličini NOB.

Že pred leti je bila pri GO ZB ustanovljena spomeniška komisija, ki je začela ta vprašanja reševati po enotnih merilih in skrbeti, da se ne bi ponavljale napake iz prejšnjih let.

Pri tem se je pokazalo, da mnogi odbori krajevnih in občinskih organizacij ZB, ki so nastopale kot investitorji gradenj, niso poznali podrobnosti postopka za odobritev predloženega načrta. Tako je prišlo do nepotrebnega in dolgotrajnega dopisovanja, ki je zavlačevalo gradnje. Večkrat se je pripetilo, da je bila spomeniška komisija pri GO ZB postavljena pred gotovo dejstvo in je morala odobriti načrt, ki so ga ji predložili, ker je bil

predlagatelj že predhodno pogodbeno ali finančno vezan.

Pravila najprej določajo, naj se s postavitvijo spomenika (spominske plošče) ali ureditvijo grobišča ne ukvarja izključno ZB. V akcijo je potrebno pritegniti tudi druge organizacije, ustanove itd. Samo skrb za realizacijo in tehnično izvedbo je potrebno prepustiti ožjemu odboru. Razumljivo pa je, da je pobudnik vsake take akcije ZB. Slede podrobna navodila za delo pripravljalnega odbora, ki naj zbere finančna sredstva in dokumentacijo o dogodku, najde primeren prostor in razpiše natečaj, oziroma izbere strokovnjaka za manjši objekt.

Zlasti važen je odstavek, kjer je govora o disciplinski odgovornosti organizacij ZB, ki ne smejo prej zaprositi pristojnih organov oblasti za gradbeno dovoljenje, dokler nimajo odobritve spomeniške komisije pri GO ZB.

Znano je, da je Slovenija pokrajinsko zelo raznolika. Zato naj tudi projektanti upoštevajo te raznolikosti: načrt za ureditev grobišča, oziroma postavitev spomenika, naj bo v skladu z okolico. V kraško skalovje sodi drugačen spomenik kot pa med smreke v gorenjskih planinah, v mesto drugačen kakor na vas!

Glede postavljanja spomenikov nasploh je rečeno, naj organizacije ZB predvsem uredijo grobišča, šele potem naj se lotijo dela za postavitev večjih spomeniških objektov.

O postopku za priznavanje posebne delovne dobe

Novembra 1958 je izšla zvezna uredba o postopku za priznavanje posebne delovne dobe v službena leta. Letos januarja pa so izšle dopolnitve in tolmačenja te uredbe. Ker se uredba, tolmačenja in dopolnitve nanašajo predvsem na nekdanje borce NOV in druge pripadnike NOB, je potrebno, da se le-ti z njimi podrobneje seznani.

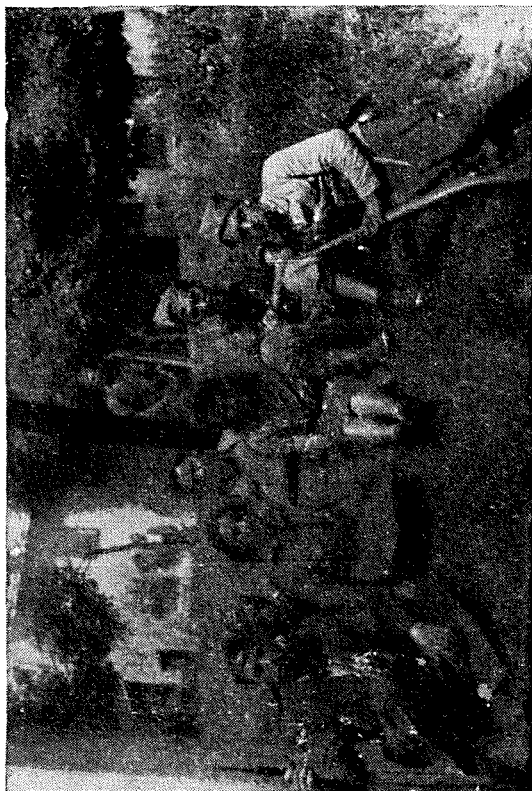
Po novem še vedno člani ZB in drugi prosilci za priznanje sodelovanja v NOB v delovno dobo vlagajo prošnje pri občinskem odboru ZB. Ti potem prošnje kompletirajo, ugotove resničnost navedb v prošnji, verodostojnost prič in podajo svoje mnenje. Prosilec je dolžan prošnjo vložiti pri tisti občini, kjer je deloval med NOB in kjer za tisto delovanje prosi odločbo. Občinski odbor ZB gradiivo potem pošlje okrajnemu odboru ZB, ki vsako prošnjo s prilogami komisijsko pregleda in da svojo privolitev, če smatra, da je bil postopek zakonit in če je gledišče, po katerem je ocenil občinski odbor ZB prosilčevo delovanje, v skladu s splošnimi merili za priznanje sodelovanja v NOB v delovno dobo. Tako rešene prošnje potem okrajni odbor ZB odstopi ali zavodu za socialno zavarovanje (če je prosilec upokožen ali tik pred upokožitvijo), komisiji za priznavanje delovne dobe pri občinskem ljudskem odboru (če gre za aktivnega zavarovanca, ki potrebuje priznanje sodelovanja v NOB za ureditev službenega razmerja, napredovanja ali drugih ugodnosti), oziroma republiški komisiji pri Izvršnem svetu (če gre za priznanje internacije, odpusta, deportacije, poklicnega političnega dela pred vojsko). V tem, zadnjem primeru republiška komisija poda svoje mnenje in prošnjo odstopi ali okrajnemu zavodu za socialno zavarovanje ali komisiji za priznavanje delovne dobe pri občinskem ljudskem odboru.

BOREC

Spet objavljamo nekaj nedokumentiranih fotografij, ki nam jih je odstopil muzej NO v Ljubljani. Kdo so osebe na slikah, kje se je to zgodilo?

poizveduje

KRATKE NOVICE

● **JESENICE** — Dne 25. januarja letos so se na Jesenicah zbrali predstavniki železničarjev iz vse Gorenjske v spomin na dogodek pred 18 leti, ko je ljudstvo demonstriralo proti odgonu komunistov v taborišče Ivanjica. Zlasti so bile demonstracije ostre na jeseniški železniški postaji in v Kranju.

● **BEOGRAD** — Mednarodni komite nekdanjih internirancev iz taborišča Dachau je razpisal natečaj za izdelavo načrtov za spomenik umrlim v tem taborišču. Predvidenih je 10 nagrad.

● **PARIZ** — Predstavniki ZB NOV Jugoslavije so se udeležili sestanka predstavnikov Mednarodne organizacije bivših vojnih ujetnikov in sestanka Nacionalne francoske organizacije bivših vojnih ujetnikov. Na tem, zadnjem sestanku, so razpravljali o mednarodnih zvezah te organizacije.

● **NOVO MESTO** — Dolenjski taborniški svet je sklenil, da bo v letošnjih velikih počitnicah organiziral velik partizansko-taborniški pohod s Frate na Bučko, po poteh 1. novomeške partizanske čete. S tem bodo taborniki počastili spomin na 40-letnico ustanovitve KPJ.

● **SLOVENJ GRADEC** — Muzej NO v Slovenjem

Gradcu, ki je pred leti izdelal za potrebe zgodovinskih sekcij pri krajevnih odborih ZB kronike vseh krajev Mežiške, Mislinjske in gornje Dravske doline, je zdaj zaključil tudi topografsko partizanskih točk. Na sekcijah je označil 216 točk v Mislinjski dolini, 91 v gornji Dravski dolini ter 244 točk v Mežiški dolini. Hoja in iskanje partizanskih bunkerjev po planinskih predelih je terjala mnogo požrtvovalnega dela, muzejska ustanova pa je s tem zaključila najosnovnejšo nalogo.

● **DUNAJ** — V glasilu KP Avstrije »Weg und Ziel« je izšel članek Franca Mikuša o ustanovitvi in bojih Avstrijskega bataljona, ki se je bojeval kot 4. bataljon brigade »Ivan Cankar« na Dolenjskem. Pisec je ogorčen, ker vojakji tega bataljona niso dobili od avstrijskih oblasti priznanja, da so bili borci za neodvisno Avstrijo.

● **ANSBACH** — Sodišče je začelo postopek zoper Karla Chmielewskega, nekdanjega poveljnika nacističnega koncentracijskega taborišča Mauthausen. Obtožnica ga bre-

meni, da je ubil 175 ljudi. Zaradi poenostavitve procesa so navedli samo tista hudodelstva, ki jih je poveljnik zakrivil oziroma storil neposredno sam. Predvsem mu očitajo, da je uvedel »operacijo smrtnega kopanja«. Hudodelec se je do leta 1957 skrival, preiskava pa je trajala dve leti.

● **PARIZ** — Triinpetdeset organizacij bivših borcev Francije, pripadnikov odporiškega gibanja in drugih je ostro protestiralo, obtožujoč zahodnonemško vlado, da je prekršila konvencijo iz leta 1954 o vzdrževanju grobnic žrtev fašizma. Prepoved saksonske vlade je namreč onemogočila delo mednarodne komisije za identifikacijo posmrtnih ostankov. V skupnih grobnicah pri Bergen-Belsenu so še ostanki 30.000 žrtev iz raznih krajev Evrope, ki bi jih bilo potrebno še identifikirati.

● **CELJE** — V celjskem okraju so povezali akcijo fluorografiranja z ugotavljanjem, kdo je lahko član Zveze borcev. Predstavniki ZB so bili vključeni v ekipo, ki je opravljala po občinah fluorografiranje. Pri anketira-

nju fluorografirancev so tem zastavljali tudi vprašanja o udeležbi v NOV. Tako so ugotovili tudi zdravstveno stanje članstva, poleg tega pa še možnosti za razširitev in večjo množičnost ZB. V nekaterih občinah je v ZB vključenih samo po 60 % državljanov, ki imajo za to pogoje.

● **RIBNICA** — V starem gradu bodo na pobudo organizacije Zveze borcev ustanovili muzej, ki bo prikazoval bogato zgodovino Ribnice in okolice, zlasti med NOV.

● **MARIBOR** — Kmalu bo izšel zbornik »Boj za Maribor in Stajersko Podravje«, v katerem bodo nekdanji koroški borci opisali dogodke pred 40 leti, ko so bili boj za slovenstvo Maribora in Stajerske. Sekcija koroških borcev bo odkrila spominsko ploščo na hiši, kjer je pred 25 leti umrl general Maister. Vdovam padlih koroških borcev bodo podelili posebne spomenice.

● **VIDEM-KRŠKO** — Občinski odbor ZB je pred nedavnim izvedel zelo plemenito in koristno akcijo. Preskrbel je vsem članom, ki so bili slabega zdravja, brezplačen zdravniški pregled. Ekipo vojaške bolnišnice iz Ljubljane je v dveh dneh opravila pregled. Od 320 članov so jih pregledali 208.

● **ŠKOFJA LOKA** — Konec januarja so v Poljanah slavili zlato poroko, 50-letnico skupnega življenja Alojza Cadeža in Marije Peterne. Imela sta dva sinova, ki sta padla v NOB. Alojz Cadež je udeleženec Oktobrske revolucije v SZ in star borec za delavske pravice.

● **NIKŠIČ** — Na planini Turjak so pastirji našli ostanke prve partizanske tiskarne na osvobojenem ozemlju. Ustanovil jo je profesor Stojan Cerović, ki je kasneje v njej tudi padel. Tiskala je časopis »Narodna borba« in vrsto brošur. Jeseni 1941 so tiskarno prenesli na osvobojeno ozemlje, vendar so jo morali leta 1942 spet preseliti. Zakopali so jo na Turjaku. Tu pa so jo našli četniki in jo uničili.

● **ŽENEVA** — Arhiv mednarodnega komiteja za vojne ujetnike je dosegel število 45 milijonov kartonov. To odgovarja 15 milijonom osebnih map.

● **PARIZ** — Zveza slepih vojaških vojnih invalidov Francije je proslavila štiridesetletnico svojega obstoja. Proslave so se udeležili mnogi vidni predstavniki političnega in javnega življenja.

»Triglav film« snema — kakor smo poročali že v zadnji številki — »Dobri stari pianino« s tematiko iz NOB. Na sliki vidimo prizor, ko čakata partizanska komandanta na eksplozijo v belogardistično postojanko vtihotapljenega eksploziva, nakar se bodo partizani pognali v napad. Kot komandanta sta na sliki Bert Sotler in Tugomir Tory. Ker je le-ta pred kratkim umrl, ga je zamenjal Jože Tiran.